T.C.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

İSLAM HUKUKU BİLİM DALI

HANEFÎ MEZHEBİNDE HADİSLERİN HÜCCİYETİ -KİTÂBÜ'L-İCÂRÂT ÖRNEĞİ-

Yüksek Lisans Tezi

MAHMUT TAŞCI

İstanbul, 2019

T.C.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

İSLAM HUKUKU BİLİM DALI

HANEFÎ MEZHEBİNDE HADİSLERİN HÜCCİYETİ -KİTÂBÜ'L-İCÂRÂT ÖRNEĞİ-

Yüksek Lisans Tezi

MAHMUT TAŞCI

Danışman: PROF. DR. KEMAL YILDIZ

İstanbul, 2019

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ

TEZ ONAY BELGESİ

TEMEL İSLAM BİLİMLERİ Anabilim Dalı İSLAM HUKUKU Bilim Dalı TEZLİ YÜKSEK LİSANS öğrencisi MAHMUT TAŞCI'nın HANEFİ MEZHEBİNDE HADİSLERİN HÜCCİYETİ -KİTÂBÜ'L İCÂRÂT ÖRNEĞİ- adlı tez çalışması, Enstitümüz Yönetim Kurulunun 30.05.2019 tarih ve 2019-16/20 sayılı kararıyla oluşturulan jüri tarafından oy birliği / ~~oy çokluğu~~ ile Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Tez Savunma Tarihi ....18.../...06.../....2019.

Öğretim Üyesi Adı Soyadı			**İmzası**
1.	Tez Danışmanı	Prof. Dr. KEMAL YILDIZ	
2.	Jüri Üyesi	Dr. Öğr. Üyesi ENVER OSMAN KAAN	
3.	Jüri Üyesi	Dr. Öğr. Üyesi İLYAS YILDIRIM	

GENEL BİLGİLER

Adı ve Soyadı: Mahmut Taşcı

Anabilim Dalı: Temel İslam Bilimleri

Bilim Dalı: İslam Hukuku

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Kemal Yıldız

Tez Türü ve Tarihi: Yüksek Lisans Tezi-2019

Anahtar Kelimeler: Hanefîler, mezheb, icâre, ihticâc, hadis, haber.

ÖZET

HANEFÎ MEZHEBİNDE HADİSLERİN HÜCCİYETİ -KİTÂBÜ'L-İCÂRÂT ÖRNEĞİ-

Şerî deliller arasında ikinci sırada yer alması yönüyle Sünnet dinin kaynakları içerisinde alternatifi olmayan bir konuma sahiptir. Bu önemine binaen, dar anlamıyla Sünnet'in sözlü malzemesini ifade eden hadislere hiçbir fıkhî mezhepte olmadığı gibi Hanefî mezhebinde de bigâne kalınmamış, fıkhî meselelerin çözüme kavuşturulmasında hadisler birinci derecede etkili olmuştur. Bu çalışmada farklı dönem ve coğrafyada yaşamış dört Hanefî fakihin eserleri merkeze alınmıştır. Bunlar Şeybânî'nin Kitâbü'l-Asl, Tahâvî'nin Şerhu meâni'l-âsâr, Cessâs'ın Şerhu muhtasaru't-Tahâvî ve Serahsî'nin el-Mebsût adlı eserleridir. Birinci bölümde öncelikle Hanefî mezhebinde icâre akdine dair teknik bilgiler Hanefî kaynaklarından yararlanılarak ana hatlarıyla sunulmuştur. Daha sonra bu dört eser özelinde icâre akdiyle ilgili fıkhî meselelerde ihticâc edilen rivayet malzemesi ve adı geçen fakihlerin söz konusu rivayetlere yaklaşım biçimi, onlara getirdikleri yorumlar tespit edilmiştir. Tespit edilen rivayetler ikinci bölümde öncelikle bazı açılardan rivayet ilmine yönelik değerlendirilmiştir. Böylelikle Hanefî fakihlerin ihticâc ettikleri rivayetlerin hangi hadis mecmualarında geçtiği, metin açısından rivayetler arası benzerlik durumuna dair mukayese imkânı sunulmuş, Hanefî fakihlerin ihticâc ettikleri rivayetleri tahammül ve edâ ettikleri kişilerin cerh ve ta'dîl âlimleri nezdindeki değerleri tespit edilmiştir. Daha sonra bu rivayetler bazı açılardan Hanefî haber teorisindeki kriterler üzerinden değerlendirilmiştir.

GENERAL KNOWLEDGE

Name and Surname: Mahmut Taşcı

Main Department: Basic Islamic Sciences

Department: Islamic Law

Supervisior: Prof. Dr. Kemal Yıldız

Degree Awarded and Date: Master- 2019

Key Words: Hanifies, school of Islamic law, al-ijara, hadith, the authority hadith, khabar.

ABSTRACT

THE AUTHORITY OF HADITHS IN HANAFI SCHOOL - THE CASE OF THE BOOK OF IJARAT (LEASE) -

Sunnah occupies an inalienable place among the sources of religion as it is the second one among the proofs of Islamic law. Due to this importance, there is no school of Islamic law including Hanafis that could stay indifferent to hadiths i.e. the verbal materials of Sunnah in a narrow sense. The hadiths have been primarily effective in the resolution of legal issues. This study focuses upon the works of four Hanafi scholars who lived in different periods and geographies. These are the works of Shaybani's Kitab al-Asl, Tahawi's Sharhu Ma'ani al-Asâr, Jassâs's Sharhu Mukhtasar al-Tahâwî and Sarakhsî's al-Mabsût. In the first chapter, first, the technical information about "ijara" contracts in Hanafi school is presented by using Hanafi sources. Then, the narrative materials used in particular the above mentioned four books to solve the legal issues related to "the icarat" and the approach of the above mentioned jurists to the narrative materials in question and their interpretations have been determined. In the second chapter, the narratives determined were firstly evaluated in some aspects from the perspective of the science of narration. Thus, by this way, an opportunity to compare the similarities of the narratives used Hanafi treatises is presented and the weaknesses and strengths of the narrators transmitted the narrations used by the Hanafi jurists in their rulings have been established. Then, these narrations were evaluated from various aspects base on the criteria in Hanafi theory of transmission.

İÇİNDEKİLER

ÖZET I

ABSTRACT II

KISALTMALAR XI

ÖNSÖZ XII

GİRİŞ 1

I. ARAŞTIRMANIN AMACI 1

II. ARAŞTIRMANIN KAYNAKLARI 2

III. KONUNUN SINIRLANDIRILMASI VE ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ 4

BİRİNCİ BÖLÜM 5

1. HANEFÎ MEZHEBİNDE İCÂRE AKDİ VE İCÂRE AKDİNDE İHTİCÂC EDİLEN HADİSLERİN TESPİT EDİLMESİ VE FAKİHLER TARAFINDAN YORUMLANIŞ BİÇİMİ 5

1.1. ANA HATLARIYLA İCÂRE AKDİ 5

1.1.1. İcâre Akdinin Taksimi 6

1.1.1.1. Kira Akdi 6

1.1.1.2. İş Akdi 6

1.1.2. Akdin Kurucu Unsurları 6

1.1.2.1. Taraflar 7

1.1.2.2. Akit Sözleri 8

1.1.2.3. Menfaat 8

.1.1.2.4 Ücret 11

1.1.3. Akdin Hükümleri 12

1.1.3.1. Kiralayanın Borçları ve Hakları 12

1.1.3.2. Kiracının Borçları ve Hakları 13

1.1.3.3. İşçinin Borçları ve Hakları 15

1.1.3.4. İşverenin Borçları ve Hakları 17

1.1.4. Akdin Sona Ermesi 17

1.2. İCÂRE AKDİNDEKİ HADİSLERİN TESPİT EDİLEREK MESELELER ÖZELİNDE TASNİF EDİLMESİ VE YORUMLANIŞ BİÇİMİ 20
1.2.1. Sahih İcâre Akitleri ve İkincil Meseleler 20
1.2.1.1. İcâre Akdinin Meşruiyeti ve Unsurlarına Dair Rivayetler 20
1.2.1.2. Alt Kira Bedeli 29
1.2.1.3. Ortak ve Özel İşçinin Tazmin Sorumluluğu 32
1.2.1.4. Komisyonculuk 36
1.2.1.5. Süt Anne Kiralanması 38
1.2.1.6. Hamamların Kiralanması 39
1.2.1.7. Hacamat Yapmak Üzere Bir Kimsenin Kiralanması 40
1.2.2. Fasit İcâre Akitleri 47
1.2.2.1. Değirmenci Ölçeği Meselesi ve Damızlık Hayvanın Kiralanması 47
1.2.2.2. Kuran, Fıkıh Öğretimi, İmamet ve Ezan Karşılığında Ücret Alma 50
İKİNCİ BÖLÜM 56
2. TESPİT EDİLEN RİVAYETLERİN RİVAYET İLMİNE VE HANEFÎ HABER TEORİSİNDEKİ RİVAYET TAKSİMİNE GÖRE DEĞERLENDİRİLMESİ 56
2.1. RİVAYET İLMİ AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ 56
2.1.1. İşçiye Ücretinin Bildirilmesine Dair Hadis 56
2.1.1.1. Metin Açısından Değerlendirilmesi 56
2.1.1.2. İsnad Açısından Değerlendirilmesi 57
2.1.2. Kişinin Hac Yolculuğunda Bineğini Kiralayarak Ticaret Yapmasına Dair Hadis 60
.2.1.2.1 Metin Açısından Değerlendirilmesi 61
2.1.2.2. İsnad Açısından Değerlendirilmesi 61
2.1.3. Ücret Karşılığında Bir Topluluk İçin İş Görmeye Dair Hadis 62
2.1.3.1. Metin Açısından Değerlendirilmesi 62
2.1.3.2. İsnad Açısından Değerlendirilmesi 63
2.1.4. Kira Bedelinin Başka Para İle Değiştirilmesinin Cevazına Dair Hadis 64

2.1.4.1. Metin Açısından Değerlendirilmesi 64
2.1.4.2. İsnad Açısından Değerlendirilmesi 65
2.1.5. Kiralanan Şeyden Bir Parça Karşılığında İcâre Akdi Yapılmamasına Dair Hadis 66
2.1.5.1. Metin Açısından Değerlendirilmesi 66
2.1.5.2. İsnad Açısından Değerlendirilmesi 67
2.1.6. İşçiye Ücretini Vermemeyle İlgili Tehdit İçeren Hadis 68
2.1.6.1. Metin Açısından Değerlendirilmesi 68
2.1.6.2. İsnad Açısından Değerlendirilmesi 69
2.1.7. İşçiye Ücretinin Geciktirilmeden Verilmesine Dair Hadis 70
2.1.7.1. Metin Açısından Değerlendirilmesi 70
2.1.7.2. İsnad Açısından Değerlendirilmesi 71
2.1.8. Hz. Peygamber'in (s.a.v.) Ücret Karşılığı Tartıcıyı Tutmasına Dair Hadis 72
2.1.8.1. Metin Açısından Değerlendirilmesi 72
2.1.8.2. İsnad Açısından Değerlendirilmesi 73
2.1.9. Hz. Ali'nin Terzi ve Kumaş Beyazlatıcısı Gibi İşçileri Tazminle Mükellef Tuttuğuna Dair Hadis 74
2.1.9.1. Metin Açısından Değerlendirilmesi 74
2.1.9.2. İsnad Açısından Değerlendirilmesi 75
2.1.10. Hz. Ömer'in İşçilere Zarar Verdikleri Eşyaları Tazmin Ettirdiğine Dair Hadis 75
2.1.10.1. Metin Açısından Değerlendirilmesi 76
2.1.10.2. İsnad Açısından Değerlendirilmesi 76
2.1.11. Hz. Ali'nin İşçiye Tazmin Ettirmediğine Dair Hadis 77
2.1.11.1. Metin Açısından Değerlendirilmesi 77
.2.1.11.2 İsnad Açısından Değerlendirilmesi 77
2.1.12. Komisyonculuğu Konu Edinen Hadis 78
2.1.12.1. Metin Açısından Değerlendirilmesi 79

2.1.12.2.İsnad Açısından Değerlendirilmesi..... 79
2.1.13. Süt Annede Seçici Olmaya Dair Hadis..... 79
2.1.13.1.Metin Açısından Değerlendirilmesi..... 80
2.1.13.2.İsnad Açısından Değerlendirilmesi..... 80
2.1.14. Hamamların Kiralanmasına Dair Hadis..... 81
2.1.14.1.Metin Açısından Değerlendirilmesi..... 81
2.1.14.2.İsnad Açısından Değerlendirilmesi..... 81
2.1.15. Hacamattan Elde Edilen Gelir-Değirmencinin Öğütme Karşılığında Buğday Alması- Damızlık Hayvanın Kiralanması Hakkında Hadis 82
2.1.15.1.Metin Açısından Değerlendirilmesi..... 82
2.1.15.2.İsnad Açısından Değerlendirilmesi..... 83
2.1.16. Damızlık Hayvanın Kiralanması-Fahişenin Aldığı Ücret-Hacamattan Elde Edilen Gelir Hakkında Hadis 83
2.1.16.1.Metin Açısından Değerlendirilmesi..... 84
.2.1.16.2 İsnad Açısından Değerlendirilmesi..... 84
2.1.17. Hacamattan Elde Edilen Gelirin Haram Olmadığına Dair Hadis.. 85
2.1.17.1.Metin Açısından Değerlendirilmesi..... 85
.2.1.17.2 İsnad Açısından Değerlendirilmesi..... 86
2.1.18. Hacamattan Elde Edilen Gelir-Fahişenin Aldığı Ücret-Köpekten Elde Edilen Ücret Hakkında Hadis..... 86
2.1.18.1.Metin Açısından Değerlendirilmesi..... 87
2.1.18.2.İsnad Açısından Değerlendirilmesi..... 87
2.1.19. Damızlık Hayvanın Kiralanması-Değirmencinin Öğütme Karşılığında Buğday Alması Hakkında Hadis..... 87
.2.1.19.1 Metin Açısından Değerlendirilmesi..... 88
2.1.19.2.İsnad Açısından Değerlendirilmesi..... 88
2.1.20. Hacamattan Elde Edilen Gelirin Murdar Olduğuna Dair Hadis.... 88
2.1.20.1.Metin Açısından Değerlendirilmesi..... 89
2.1.20.2.İsnad Açısından Değerlendirilmesi..... 89

2.1.21. Hacamattan Elde Edilen Gelirin Haram Olduğuna Dair Ebû Hüreyre Hadisi 91

2.1.21.1. Metin Açısından Değerlendirilmesi 91

2.1.21.2. Sened Açısından Değerlendirilmesi 92

2.1.22. Hacamattan Elde Edilen Gelirin Haram Olduğuna Dair Enes b. Mâlik Hadisi 93

2.1.22.1. Metin Açısından Değerlendirilmesi 93

2.1.22.2. İsnad Açısından Değerlendirilmesi 93

2.1.23. Hacamat Karşılığında Alınan Ücretin Yasaklanmasına Dair Hadis 94

2.1.23.1. Metin Açısından Değerlendirilmesi 95

2.1.23.2. İsnad Açısından Değerlendirilmesi 95

2.1.24. Hz. Peygamber'in Hacamat Yaptırıp Hacamat Yapan Kişiye Ücretini Verdiğine Dair Hadis 96

2.1.24.1. Metin Açısından Değerlendirilmesi 97

2.1.24.2. İsnad Açısından Değerlendirilmesi 97

2.1.25. Hz. Peygamber'in Hacamat Yapan Kişiye Ücret Vermesinin Abdullah b. Abbâs Tarafından Bu İşten Ücret Almanın Haram Olmayacağı Şeklinde Yorumlandığı Hadis 99

2.1.25.1. Metin Açısından Değerlendirilmesi 99

2.1.25.2. İsnad Açısından Değerlendirilmesi 100

2.1.26. Hz. Peygamber'in Hacamat Yapan Kişiye Ücret Verdiğine Dair Abdullah b. Abbâs Hadisi 101

2.1.26.1. Metin Açısından Değerlendirilmesi 101

2.1.25.3. İsnad Açısından Değerlendirilmesi 101

2.1.27. Hz. Peygamber'in Hacamat Yapan Kimseye Ücretini Verdiğine Dair Abdullah b. Abbâs Hadisi 102

2.1.27.1. Metin Açısından Değerlendirilmesi 102

2.1.27.2. İsnad Açısından Değerlendirilmesi 103

2.1.28. Hz. Peygamber'in Hacamat Yapan Kişiye Buğday Verilmesini ve Sahibine Vereceği Harâcın Azaltılmasını Emrettiği Hadis 104
2.1.28.1. Metin Açısından Değerlendirilmesi 105
2.1.28.2. İsnad Açısından Değerlendirilmesi 105
2.1.29. Hz. Peygamber'in Hacamat Yapan Kölenin Harâcının Bir Kısmını Kaldırdığına Dair Hadis 106
2.1.29.1. Metin Açısından Değerlendirilmesi 107
2.1.29.2. İsnad Açısından Değerlendirilmesi 107
2.1.30. Hz. Peygamber'in Hacamattan Elde Edilen Kazancın Deveye Yem Olarak Verilmesini Emrettiğine Dair Hadis 109
2.1.30.1. Metin Açısından Değerlendirilmesi 109
2.1.30.2. İsnad Açısından Değerlendirilmesi 109
2.1.31. Hz. Peygamber'in Hacamat Yapan Kişiye Ücretini Verdiğine Dair Enes b. Mâlik Hadisi 110
2.1.31.1. Metin Açısından Değerlendirilmesi 110
.2.1.31.2 İsnad Açısından Değerlendirilmesi 111
2.1.32. Hz. Peygamber'in Hacamat Yapan Köleye Buğday Verilmesini ve Onun Harâcının Bir Kısmının Azaltılmasını Emrettiği Hadis 112
2.1.32.1. Metin Açısından Değerlendirilmesi 112
2.1.32.2. İsnad Açısından Değerlendirilmesi 113
2.1.33. Hz. Peygamber'in Hacamattan Elde Edilen Kazancın Deveye Yem Olarak Verilmesini Emrettiği Hadis 113
2.1.33.1. Metin Açısından Değerlendirilmesi 114
2.1.33.2. İsnad Açısından Değerlendirilmesi 114
2.1.34. Râfi‘ b. Rifâa'nın, Hz. Peygamber'in Hacamat Yapan Kimsenin Gelirini Yasakladığını Belirttiği Hadis 115
2.1.34.1. Metin Açısından Değerlendirilmesi 115
2.1.34.2. İsnâd Açısından Değerlendirilmesi 116

2.1.35. Hz. Peygamber'in Hacamat Yapan Kölenin Kazancını Yasakladığına Dair Hadis 117
2.1.35.1. Metin Açısından Değerlendirilmesi 117
2.1.35.2. İsnad Açısından Değerlendirilmesi 117
2.1.36. Abdullah b. Abbâs'ın Hacamat Karşılığı Elde Edilen Gelirin Kana Karşılık Olmadığını Beyan Ettiği Hadis 119
2.1.36.1. Metin Açısından Değerlendirilmesi 119
2.1.36.2. İsnad Açısından Değerlendirilmesi 119
2.1.37. Hz. Ömer Devrinde Hacamatla Uğraşanların Çarşısının Olduğuna Dair Hadis 120
2.1.37.1. Metin Açısından Değerlendirilmesi 121
2.1.37.2. İsnad Açısından Değerlendirilmesi 121
2.1.38. Hacamat Ücretinin Müslümanlar Arasında Helâl Kabul Edilegeldiğine Dair Hadis 121
2.1.38.1. Metin Açısından Değerlendirilmesi 122
2.1.38.2. İsnad Açısından Değerlendirilmesi 122
2.1.39. Ezan Okuma Karşılığında Ücret Almamayı Emreden Hadis 122
2.1.39.1. Metin Açısından Değerlendirilmesi 122
2.1.39.2. İsnad Açısından Değerlendirilmesi 123
2.1.40. Rukye Karşılığı Hediye Almaya Dair Hadis 123
2.1.40.1. Metin Açısından Değerlendirilmesi 124
2.1.40.2. İsnad Açısından Değerlendirilmesi 124
2.1.41. Rukye Karşılığı Hediye Almaya Dair Hadis 125
2.1.41.1. Metin Açısından Değerlendirilmesi 125
2.1.41.2. İsnad Açısından Değerlendirilmesi 126
2.1.42. Kuran'ı Rızık Kapısına Çevirmemeye Dair Hadis 127
2.1.42.1. Metin Açısından Değerlendirilmesi 128
2.1.42.2. İsnad Açısından Değerlendirilmesi 128
2.1.43. Kuran Talimi Karşılığında Hediye Almaya Dair Hadis 129

2.1.43.1. Metin Açısından Değerlendirilmesi 129
2.1.43.2. İsnad Açısından Değerlendirilmesi 130
2.1.44. Abdullah b. Ömer'in Ezan Karşılığında Ücret Alana Buğzettiğine Dair Hadis 131
2.1.44.1. Metin Açısından Değerlendirilmesi 131
2.1.44.2. İsnad Açısından Değerlendirilmesi 132
2.1.45. Allah'ın Kitabı Üzerine Koşul Koymaktan Sakınmaya Dair Hadis 133
2.1.45.1. Metin Açısından Değerlendirilmesi 133
2.1.45.2. İsnad Açısından Değerlendirilmesi 133
2.2. TESPİT EDİLEN RİVAYETLERİN HANEFÎ HABER TEORİSİNE GÖRE DEĞERLENDİRİLMESİ 134
2.2.1. İttisâl 134
2.2.1.1. Mütevâtir Haber 134
2.2.1.2. Meşhur Haber 135
2.2.1.3. Haber-i Vâhid 135
2.2.2. İnkıtâ 137
2.2.2.1. Zâhir İnkıtâ 137
2.2.2.2. Bâtın İnkıtâ 138
SONUÇ 140
KAYNAKÇA 142

KISALTMALAR

b. : ibn

bkz. : bakınız

DİA : Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi

h. : hicrî

Hz. : hazreti

nşr. : neşreden

thk. : tahkik

trc. : tercüme eden

trs. : tarihsiz

s. : sayfa

sav. : sallallahu aleyhi ve sellem

y.y. : basım yeri yok

vd. : ve diğerleri

ÖNSÖZ

Başta Hanefî mezhebinin kurucusu Ebû Hanîfe olmak üzere Hanefî fakihlerin hadislere karşı mesafeli durdukları, kıyası hadislere önceledikleri gibi ithamlar İslâm tarihi boyunca çeşitli çevrecelerce, özellikle bazı ehl-i hadîs müntesipleri tarafından dillendirilegelmiştir. Hanefîlerin ehl-i rey etiketiyle anılmalarının en önemli sebebi de bu olsa gerektir. Hanefî fakihlerin hadislerle irtibatının ne şekilde ve hangi boyutta olduğunu tespite yönelik çalışmalar daha çok ibadetlerle ilgili bahislerde gerçekleştirilmiştir. Muâmelât alanında bu tarz çalışmaların az olması, bizi aktüalitesini kaybetmemiş bir konu olan icâre akdi özelinde bu maksatla bir çalışma gerçekleştirmeye yönelten sebeplerin başında gelmektedir. Hanefî mezhebi içerisinde eşsiz konuma sahip, farklı zaman ve coğrafyalarda yaşamış dört fakihin seçilmesiyle her bir fakihin meselelere yaklaşım biçimlerini tespit ederek fakihler arasında mukâyese imkânı sağlama; ihticâc edilen bu hadislerin râvîleri hakkında cerh ve ta'dîl alimlerinin görüşlerine yer vermekle onların hadis alimleri nezdindeki durumlarını ve değerlerini ortaya çıkarma, eserlerinde yer verdikleri hadislerin muteber hadis kaynaklarındaki metinlerle karşılaştırılmasıyla metin benzerlikleri ve farklılıklarına dair mukâyese imkânı sunma hedeflenmiştir. Tespit edilen rivayetlerin Hanefî haber teorisine göre değerlendirilmesiyle, Hanefî usul eserlerinde yer alan kâideler ve kriterler üzerinden bir tür sağlama yapma amaçlanmıştır.

Araştırmanın her aşamasında yoğun mesâîsine rağmen desteklerini esirgemeyen ve bu süreçte değerli vakitlerinden ayırarak müktesebatından istifade etmeme olanak tanıyan kıymetli hocam ve danışmanım Prof. Dr. Kemal Yıldız'a, kıymetli katkı ve değerlendirmeleriyle yol gösteren değerli jüri üyeleri Dr. Öğr. Üyesi Enver Osman Kaan ve Dr. Öğr. Üyesi İlyas Yıldırım, fikir ve yönlendirmeleriyle araştırmanın muhtevası ve biçimine yönelik katkı sağlayan Prof. Dr. Mehmet Özeşenel ve Orhan Ençakar hocalarıma, şerî ilimler tahsilimde üzerimde emeği geçen tüm kurum ve kuruluşlara, kendilerinden istifade ettiğim değerli hocalarıma, yetişmem için hiçbir fedakarlıktan kaçınmayan, maddi-manevi destekleriyle her zaman yanımda olan anne-babama ve kardeşlerime şükranlarımı sunarım.

Mahmut Taşcı

Üsküdar, 2019.

GİRİŞ

I. ARAŞTIRMANIN AMACI

İslam'da hüküm Allah'a aittir. Hükme esas teşkil eden kaynak ise vahiydir. Bu hususun doğal bir neticesi olarak Müslümanlar nezdinde ilahi vahiy, bilgi değeri hiyerarşisi açısından birinci sırada konumlandırılmıştır. Hiç şüphesiz Allah'ın muradına uygun bir hayat ancak vahyin doğru anlaşılabilmesi ile mümkündür. Bu durum bizzat Kur'ân tarafından Peygamber Efendimize yüklenen tebliğ ve beyan misyonunu akıllara getirmektedir. Zira Kuranın mana açısından doğru bir şekilde anlaşılabilmesi Peygamber Efendimiz vasıtasıyla imkân kazanmaktadır. Buradan hareketle ayetlerin ihtiva ettiği hükmün, sünnetin rehberliği olmaksızın istenilen şekilde anlaşılamayacağı ortaya çıkmaktadır.

Kuran ve sünnet ilişkisinin mahiyeti, asrı saadetten sonraki nesillerin sünnetle irtibatlarını koparmamasını ve bu irtibatı doğru bir şekilde kurmalarını zorunlu kılmaktadır. Bu hassas ve önemli durumun farkında olan fakihler işte bu noktada bir Müslümanın dini ve kültürel kimliğini koruyabilmesi için başka medeniyetlerde benzeri bulunmayan kaynak ve yöntem bilgisi geliştirmişlerdir. IV. yüzyılda doktrin haline kavuşan bu kaynak ve yöntem bilgisi fıkıh usulüdür. Bu çalışmanın temel hedefi, Hanefî mezhebinin kaynak ve yöntem bilgisinin bir parçası olarak hadislerle kurduğu irtibatı, fıkhî hükümlerin hadislerle nasıl temellendirildiğini icâre bölümü özelinde incelemektir.

Bu çalışma temelde, mezhebe sistematik halini kazandıran Şeybânî (189/805) ve Ebû Yûsuf (182/798)'un, sonraki dönemde Irak, Buhara ve Mısır'da Hanefîliğin önemli temsilcisi olmuş ve bu bölgelerde faaliyet göstermiş Cessâs (370/981), Serahsî (483/1090) ve Tahâvî (321/933)'nin eserleri merkeze alınarak mezhep birikiminin icâre akdi özelinde yansıtılmasını, bahsedilen fakihlerin geliştirdikleri yöntem ve getirdikleri yorumlarda ciddî farklılıkların olup olmadığını, varsa bu farklılıkların yaşadıkları bölgelere göre nasıl şekillendiğini tespit etmeyi hedeflemektedir. Ayrıca bu fakihlerin icâre akdiyle ilgili meseleler hakkında sahip oldukları kanaatleri, verdikleri hükümleri hangi hadislerle irtibatlandırdıkları tespit edildikten sonra mevcut hadislerin öncelikle hangi hadis kaynaklarında yer aldıklarını tespit etme, daha sonra bu kaynaklardaki hadis metinleriyle mukayesesini yapma ve râvîlerinin cerh ve ta'dîl açısından durumlarını belirleme çalışmanın temel hedeflerinden biridir. Böylelikle fer'î meseleler üzerinden Hanefî fakihlerin hadislerle ihticâc etme yöntemi ve hadis rivayet ederken tercih ettikleri

râvîlerin kimlikleri, hadis ilmi hususunda muhaddisler nezdindeki değerleri tespit edilecek ve mezhep içerisinde hadislerin nasıl bir rol üstlendiği somutlaştırılacaktır.

II. ARAŞTIRMANIN KAYNAKLARI

Ebû Hanîfe (150/767)'nin gözde talebelerinden olan ve mezhebin fıkhî birikimini bir bütün halinde muhafaza ve tasnif edip sonraki nesillere aktaran ilk Hanefî fakihi Şeybânî'nin *Kitâbü'l-Asl*'ı en önemli başvuru kaynağımızdır. Mezkûr eser, Hanefîlerin icâreye dair fer'î meselelerle ilgili hükümlerini ve bunların delillerini tespitte faydalanacağımız en önemli kaynaktır. Aynı şekilde meselelerle ilgili doğrudan rivayet malzemesine sahip olması bakımından Ebû Yûsuf'un ve Şeybânî'nin *Kitâbü'l-Âsâr*'ı adlı eserleri başvurduğumuz önemli kaynaklardandır.

Hanefî mezhebinin teşekkül sürecinde mezhep birikiminin hadislerle temellendirilmesi noktasında eşsiz bir konuma sahip olan Tahâvî'nin *Şerhu meâni'l-âsâr* adlı eseri, meselelerle ilgili rivayetlerin etraflıca ve farklı tarikleriyle incelenmesi hususunda başvurduğumuz en önemli kaynaklardan biridir. Hanefî fıkıh literatüründeki ilk muhtasar olma özelliğine sahip olan Tahâvî'nin *el-Muhtasar*'ı; Ebû Hanîfe, Ebû Yûsûf ve Şeybânî'nin görüşlerine özlü bir anlatımla yer vermesi, gerekli gördüğü noktalarda kendi görüş ve tercihini açıklaması bakımından önemlidir. Yaşadığı dönemin Bağdat Hanefî fakihleri arasında en meşhuru olan Cessâs'ın *Şerhu muhtasaru't-tahâvî* adlı eseri, *el-Muhtasar* üzerine yazılan en önemli şerhlerden biri olması ve meselelerle ilgili rasyonel ve müdellel temellendirmeyi kısa ve özlü bir şekilde bizlere sunması bakımından başvurduğumuz önemli kaynaklardandır.

Fürû fıkıh planında Hanefî mezheb birikiminin ve delillerinin etraflıca ele alındığı ve belirli bir sitematik dahilinde çözümlemesinin yapıldığı ilk ansiklopedik eser olan Serahsî'nin *el-Mebsût*'u, Şeybânî'nin icâreyle ilgili meselelere dair görüşlerinin detaylarını ve arka planını öğrenebilme, meseleler arası irtibatı doğru bir şekilde kurabilme ve icâreyle ilgili hükümlerin felsefî mahiyetini kavrayabilme noktasında müracaat ettiğimiz en önemli kaynaklardandır.

Hanefî fıkıh literatürü içerisinde ayrıcalıklı bir yere sahip olan Kâsânî (587/1191)'nin *Bedâi'u's-sanâi'* adlı eseri, icâreyle ilgili meseleleri belirli bir sistematik içerisinde ve gerekçeleriyle birlikte işlemesi bakımından önemlidir. İcâre akdine yönelik teorik bilgileri sistemli bir şekilde tespit edebilme noktasında başvurduğumuz en önemli

kaynaklardan biridir. Hanefî fıkıh klasikleri içerisinde seçkin ve otoriter bir konuma sahip olan Merginânî (593/1197)'nin *el-Hidâye* adlı eseri, mezheb imamlarının görüşlerini gerekçeleriyle birlikte yansıttığı için icâreyle ilgili teorik bilgiler aktarılırken başvurduğumuz bir diğer önemli kaynaktır.

Hanefî fakihleri arasında fıkıh ve hadisi cem ederek her iki ilim dalında rüşdünü ispat etmiş olan Aynî (855/1451)'nin *Nühabü'l-efkâr fî tenkîhi Mebâni'l-ahbâr fî Şerhi meâni'l-âsâr* adlı eseri, *Şerhu meâni'l-âsâr*'daki râvîlerin kimliğini ve cerh ve ta'dîl yönünden durumlarını belirleme, rivayetlerin tahrici ve farklı tarikleri hakkında bilgi edinme ve sıhhat açısında durumlarını tespit etme noktasında kendisinden yararlandığımız en önemli kaynaklardandır. Aynı zamanda müellifin *Meğâni'l-ahyâr fî şerhi esâmî ricâli Meâni'l-âsâr* adlı eseri, doğrudan *Meâni'l-âsâr*'daki râvîlerin biyografilerine, muhaddislerin râvîler hakkındaki cerh ve ta'dil açısından değerlendirmelerine yer vermesi yönüyle başvurduğumuz önemli kaynaklardandır. Bu maksatla sıklıkla yararlandığımız diğer kaynaklar Mizzî (742/1341)'nin *Tehzîbü'l-Kemâl fî esmâ'i'r-ricâl*, İbn Hacer (852/1449)'in *Tehzîbü't-Tehzîb* ve Zehebî (748/1348)'nin *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ'* adlı eserleridir.

Hanefî haber teorisinin klasik şeklinin ortaya çıkış ve olgunlaşma sürecinde yer alan Debûsî (430/1039)'nin *Takvîmü'l-edille*, Pezdevî (482/1089)'nin *Kenzü'l-vüsûl* ve Serahsî'nin *Usûl* adlı eserleri, Hanefî haber teorisine dair teknik bilgilerin sunulması noktasında kendisinden istifade ettiğimiz klasik kaynaklar arasındadır.

Ali Bardakoğlu'na ait icâre akdinin teorik ve pratik meseleleri hakkında bilgi veren *İslâm Hukukunda ve Modern Hukukta İcâre Akdi -Özellikle Personel İstihdâmı-* adlı doktora tezi, araştırmamızın icâreyle ilgili teorik kısmını kaleme alırken kendisinden istifade ettiğimiz modern çalışmaların başında gelmektedir. Hanefî haber teorisine dair teknik bilgileri, erken dönem Hanefî usul eserleri üzerinden sistematik bir şekilde sunan Türkmânî'nin *Dirâsât fî usûli'l-hadîs* adlı eseri, icâre akdiyle ilgili tespit ettiğimiz rivayetlerin değerlendirilmesi hususunda kendisine sık sık müracaat ettiğimiz modern kaynaklar arasındadır.

III. KONUNUN SINIRLANDIRILMASI VE ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Hanefî fakihlerin hadislerle istidlâli fıkhın hemen her sahasında söz konusudur. Takdir edileceği üzere fıkhın her bir konusunda bu ameliyeyi yansıtmak oldukça güç olacağı ve araştırmamızın hacmini aşacağı için araştırmamızı, muâmelât alanındaki önemine ve aktüel durumuna binaen "icâre akdi" bölümü ile sınırlandırdık. İcâre akdini, her biri farklı dönemde yaşamış ve farklı ilim merkezlerinde faaliyet sürdürmüş Hanefî fakihlerin rivayet malzemesinin de ağırlıklı olarak bulunduğu mufassal füru eserleri özelinde ele aldık.

Çalışma genel itibariyle tasvîrî bir yapıya sahiptir. Öncelikle birinci aşamada icâre akdiyle ilgili teorik bilgilerden bahsedilecek, daha sonra hakkında merfû ve mevkuf hadis vârid olan ferî meseleler tespit edilerek mevcut hadisler sahih ve fasit icâre akdi başlığı altında tasnif edilecek ve adı geçen fakihlerin bu hadislerle istidlâl etme biçimleri, bunlar hakkındaki yorumları tespit edilecektir. Tüm bunlar kronolojik bir sıralama takip edilerek ve mümkün olduğunca ilk kaynaklara gidilerek yapılacaktır.

İkinci aşamada, adı geçen kaynaklarda tespit edilen hadislerin, hadis kaynaklarındaki benzer rivayet metinleriyle metin açısından mukayesesi yapılacak ve râvîlerinin rivayette bulundukları kimselerle bağlantıları, cerh ve ta'dîl yönünden durumları tespit edilecektir. Cerh ve ta'dîle dair âlimlerin görüşleri duruma göre bazen ilk kaynağa bazen de ikincil kaynağa gidilerek aktarılacaktır. Daha sonra, elde edilen veriler de dikkate alınarak mevcut hadisler, Hanefî haber teorisinin genel prensipleri ve bu kapsamdaki elfâz taksimi çerçevesinde kısaca değerlendirilecektir.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. HANEFÎ MEZHEBİNDE İCÂRE AKDİ VE İCÂRE AKDİNDE İHTİCÂC EDİLEN HADİSLERİN TESPİT EDİLMESİ VE FAKİHLER TARAFINDAN YORUMLANIŞ BİÇİMİ

1.1. ANA HATLARIYLA İCÂRE AKDİ

İcâre, E-C-R kökünden türeyen herhangi bir iş mukabilinde verilen ücret anlamında bir isimdir. "Kiralamak" anlamında masdar olarak da kullanılmaktadır. E-C-R kökü maddesi itibariyle "karşılık" (ivaz) anlamını ifade etmek için kullanılmaktadır.[1]

Hanefî fıkıh literatüründe icârenin birbirine yakın tanımları yapılmıştır.[2] Biz burada önceki tarifleri görmüş olması ve kuşatıcılığı açısından Mecelle'de geçen tarifi zikretmeyi uygun görüyoruz. İcâre akdi ıstılahta "Menfaat-i ma'lûmeyi 'ivaz-ı ma'lûm mukâbelesinde bey' etmek demektir." [3] Yani belirli bir menfaati cins, sıfat ve miktar bakımından belirli bir bedel karşılığında satmaktır.

Hanefî fıkıh kaynaklarında icâre akdinin "menfaate ve amele dayanan" iki türünden bahsedilmektedir.[4] Yine Mecelle'de icâre akdi konusu itibariyle aynların menfaatine dayalı icâre akdi ve amele dayalı icâre akdi olmak üzere ikiye ayrılmaktadır.[5] Menfaatin kaynağı itibariyle ayn icâresi ve insan icâresi şeklinde ikiye ayrıldığından bahseden Bardakoğlu bu ayrımın aynlar üzerine kurulan icâre ve ameller üzerine kurulan icâre şeklinde de ifade edilebileceğini belirtmektedir. Kendisi bu tasnifin günümüzdeki kira ve iş akdi ayrımına karşılık geldiği kanaatindedir.[6] Biz de icâre akdiyle ilgili teorik bilgileri işlerken bu tasnifi takip edeceğiz. Ancak akdin kuruluşu ve sona ermesi noktasında temelde aynı özelliklere sahip oldukları için kira ve iş akdine ait ayırıcı özelliklere yer vermekle birlikte konuyu tek çatı altında ele alacağız.

---

[1] İbn Manzûr, *Lisânü'l- 'arab*, 4: 10; Aynî, el-*Binâye*, 10: 220.
[2] Kudûrî, *Muhtasar*, 1: 101; Serahsî, *el-Mebsût*, 15: 74.
[3] bkz. Mecelle md. 405.
[4] Serahsî, *el-Mebsût*, 15: 74; Kâsânî, *Bedâi'u's-sanâi'*, 5: 517; Aynî, *el-Binâye*, 10: 221.
[5] bkz. Mecelle md. 421.
[6] Ali Bardakoğlu, *İslâm Hukukunda ve Modern Hukukta İcâre Akdi -Özellikle Personel İstihdâmı-* (Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, 1982), 12.

1.1.1. İcâre Akdinin Taksimi

İcâre akdini, akit süresinin başlangıcına ve konusuna itibarla iki farklı açıdan sınıflandırmak mümkündür. Akit süresinin başlangıcına itibarla icâre akdi, sözleşme gerçekleştirildiği andan itibaren geçerli (müneccez) ve gelecekte belirli bir vakitten itibaren geçerli (mudâfe) olmak üzere ikiye ayrılır.[7] Konusuna itibarla, belirli bir ayn üzerine yapılan icâre (icâre-yi âyân) ve belirli bir kişinin emeği üzerine yapılan icâre (icâre-yi âdemî) şeklinde ikiye ayrılmaktadır.[8] İcârenin konusuna itibarla yapılan tasnifinin, günümüz ifadesiyle belirli bir aynın kiralanması anlamında kira akdi, belirli bir işin görülmesi anlamında iş akdi şeklinde ifade edilebileceğinden bahsedilmişti. Biz, bu tasnif türleri arasından icârenin konusu bakımından tasnifine riayet ederek konuyu işleyeceğiz.

1.1.1.1. Kira Akdi

Kira akdi, literatürde menfaatin kaynağı itibariyle yapılan taksimdeki ayn icâresine karşılık gelmektedir. Buradan hareketle kira akdini, belirli bir ayna ait menfaatin belirli bir bedel karşılığında başka bir şahsın mülkiyetine geçirilmesi şeklinde tanımlamak mümkündür.[9]

1.1.1.2. İş Akdi

Mecelle'de icâre akdinin konusu itibariyle, âyândan elde edilecek menfaat üzerine yapılan ve iş (amel) üzerine yapılan olmak üzere ikiye ayrıldığından bahsedilmişti. Literatürde icâre-yi âdemî olarak geçen iş akdi, işçinin ücreti mukabilinde belirli bir işi yapması veya belirli bir müddet çalışması şeklinde tarif edilebilir.[10]

1.1.2. Akdin Kurucu Unsurları

Kira ve iş akdi, kurucu unsurlarının detaylarında bazı farklı özelliklere sahipse de akdin kuruluşu ve sona ermesi noktasında temelde benzer özelliklere sahiptir. Bu sebeple her iki akit türü için kendilerine mahsus özelliklere yeri geldikçe değinmekle birlikte bunları tek çatı altında ele almayı çalışmamızın hacmi gereği daha uygun görüyoruz.

---

[7] Bkz. Mecelle md. 407-408.
[8] Bkz. Mecelle md. 421 ve 562.
[9] Bardakoğlu, *İslâm Hukukunda ve Modern Hukukta İcâre Akdi -Özellikle Personel İstihdâmı-*, 26.
[10] Bardakoğlu, *İslâm Hukukunda ve Modern Hukukta İcâre Akdi -Özellikle Personel İstihdâmı-*, 158.

İcâre akdi, ivazlı bir akit türü olması bakımından bey' akdine benzemektedir. Hanefîler, kuruluşunda bulunması gereken şartlar açısından bey' akdinden farklılık göstermediği için tıpkı bey' akdinde olduğu gibi icâre akdinin de îcâp ve kabûl ile mün'akid olduğu görüşüne sahiplerdir.[11] Ali Haydar, bu akdin rükünlerinin icmâlen; âkit, ma'kûdün 'aleyh ve sîğa olmak üzere üç olduğunu, tafsilatlı olarak mu'cir ve müste'cir, ücret ve menfaat, îcâp ve kabûl olmak üzere altı olduğunu söylemektedir.[12] Buradan hareketle icâre akdini, kurucu unsurları bakımından taraflar, akit sözleri, menfaat ve ücret şeklinde dörde ayırmak ve konuyu bu şekilde işlemek mümkündür. Menfaat ve ücretin aynı çatı altında (ma'kûdün 'aleyh) olmasına rağmen müstakil olarak zikredilmesinin sebebi, kiracı ve kiralayan itibariyle akdin konusunu ve menfaatin hukukî statüsünü daha net bir şekilde vurgulamaktır. Şimdi ana hatlarıyla bu unsurlardan bahsedeceğiz.

1.1.2.1. Taraflar

Kira akdinde taraflar, kiralayanla (mu'cir) kiracıdan (müste'cir) oluşmaktadır. Hanefi fakihlere göre tarafların akıl sahibi olması yeterlidir. Bâliğ olma durumu şart koşulmamaktadır.[13] Dolayısıyla Hanefi mezhebinde tarafların nâkıs edâ (fiil) ehliyetine sahip olmasının akdin kurulması için yeterli olduğunu söyleyebiliriz. Yine belli durumlar hariç akdin teşekkülünde tek bir şahsın her iki tarafı temsil edememesi, bey' akdinde olduğu gibi her iki tarafın da rızasının bulunması, kiraya verilecek olan 'ayn üzerinde mülkiyet veya velayet hakkının bulunması, Ebû Hanîfe'ye göre tarafların mürted olmaması şartları da aranmaktadır.[14]

İş akdinin tarafları, işçi (ecîr) ve iş verenden (müste'cir/sâhibu'l-amelden) oluşmaktadır. Ecîr, "nefsini kiraya veren kimse" olarak tanımlanmaktadır. [15] Bu ifadeyle, bir işi yapmak üzere kendisiyle hizmet akdi yapılan kimsenin kastedildiği söylenebilir. Müste'cir de işi ifa edecek olan kişiyi ücretle tutan kimse olarak tanımlanabilir.[16]

Literatürde ecîr, "ecîr-i hâs" (özel işçi) ve "ecîr-i müşterek" (ortak işçi) şeklinde ikiye ayrılmış ve bunların farklı lafızlarla birbirine yakın tanımları yapılmıştır.[17] Bu tanımlardan hareketle ecîr-i hâs, hizmetini belirli bir müddet yalnızca kendisini kiralayan

[11] Kâsânî, *Bedâi'u's-sanâi'*, 4: 174.
[12] Ali Haydar, *Dürerü'l-hukkâm şerhu Mecelleti'l-ahkâm*, 715.
[13] Kâsânî, *Bedâi'u's-sanâi'*, 4: 176.
[14] Kâsânî, *Bedâi'u's-sanâi'*, 4: 176-179.
[15] Bkz. Mecelle md. 413.
[16] Ali Haydar, *Dürerü'l-hukkâm şerhu Mecelleti'l-Ahkâm*, 1: 681 (Md. 410).
[17] Şeybânî, *el-Asl*, 3: 429; Serahsî, *el-Mebsût*, 15: 80; Kudûrî, *Muhtasar*, 1: 102; Kâsânî, *Bedâi'u's-sanâi'*, 4: 174.

kişiye tahsis eden işçi; ecîr-i müşterek, belirli bir iş için tutulan, ancak aynı zamanda farklı kimselere de hizmette bulunabilen işçi olarak tanımlanabilir.

Hanefi fakihlere göre, kira akdinde olduğu gibi iş akdinde de tarafların akdi icra edebilmesi için nâkıs edâ (fiil) ehliyetine sahip olması yeterlidir. Dolayısıyla temyiz çağındaki bir çocuğun yapacağı iş akdi, velisinin izni veya icazetiyle geçerlilik kazanır.[18]

1.1.2.2. Akit Sözleri

Her iki akit de îcâp ve kabûl sözleriyle meydana gelir.[19] Îcâp, akdi kurmak için tarafların herhangi birinden sâdır olan, kendisiyle tasarrufun geçerli ve sabit olduğu ilk sözdür. Kabul, akdi kurmak için tarafların herhangi birinden sâdır olan ve kendisiyle akdin tamamlandığı ikinci sözdür.[20] Tarafların rızasını ve kesin iradelerini belirten, örfî olarak kiralama manasındaki herhangi bir söz ile kira akdi kurulabilir. Ayrıca belli durum ve şartlarda sükût, işaret ve teâtî de tarafların irade beyanlarını yansıtıcı özellikte olduğu için bunlarla da kira akdinin kurulması mümkündür.[21] Literatürde akitlerde kullanılan söz kalıpları noktasında seçici ve hassas davranılmasının sebebi, oluşabilecek mağduriyetleri tarafların kesin irade beyanlarını yansıtan net ifadelerle bertaraf edebilmektir.

1.1.2.3. Menfaat

Menfaat نفع fiilinden türeyen bir isimdir. Sözlükte "kendisiyle fayda elde edilen şey" manasına gelmektedir.[22] İstifade edilen maddî-manevî tüm yararları kapsamaktadır.[23]

Klasik kaynaklarda menfaat müstakil bir başlık altında ele alınmadığı için ıstılâhî açıdan menfaatin açık ve tam bir tanımına rastlamak oldukça zordur. Ancak menfaatin tazmini bağlamında ele alınan meselelerdeki açıklamalar, menfaatin nasıl tanımlanması gerektiğine dair ipuçları içermektedir.[24] Klasik ve modern kaynakları görmek suretiyle menfaatin kuşatıcı şekilde tanımını yaptığını düşündüğümüz Araz'ın menfaat tanımına burada yer vermeyi uygun görüyoruz:

"Menfaat, tek başına varlığı olmamakla birlikte eşya ve çalışmasıyla menfaatin elde edileceği varlık, var oldukça varlık potansiyeli olan, eşyanın kullanılması, insan ve

---

[18] Kâsânî, *Bedâi'u's-sanâi'*, 4: 176; Bardakoğlu, *İslâm Hukukunda ve Modern Hukukta İcâre Akdi - Özellikle Personel İstihdâmı-*, 165.
[19] Mecelle md. 433.
[20] Mecelle md. 101-102.
[21] Kâsânî, *Bedâi'u's-sanâi'*, 5: 133-135; Mecelle md. 434-438.
[22] İbn Manzûr, *Lisânü'l- 'arab*, 8: 358.
[23] Yunus Araz, "İslâm Hukuku Açısından Menfaat ve Menfaat İçerikli Bazı Tasarruflar", *İlahiyat Tetkikleri Dergisi* 46 (Şubat 2016): 82.
[24] Bkz. Serahsî, *el-Mebsût*, 11: 79-80.

hayvanın çalışmasıyla varlığı ortaya çıkan ve bunlar var oldukça yokluğu düşünülemeyen, eşya, insan ve hayvandaki arazî faydadır."[25]

Mecelle'de bir fıkıh terimi olarak mal şu şekilde tarif edilmiştir: "Tab '-ı insânî mâil olup da vakt-i hâcet için iddihâr olunabilen şeydir ki menkule ve gayr-i menkule şâmil olur."[26] Yani insan tabiatının kendisine meylettiği, ihtiyaç vaktine kadar saklanabilen menkul veya gayrı menkul şeye mal denilmektedir. Hanefî mezhebinde hukukî bir işleme doğrudan konu olacak malın "mütekavvim" olması şarttır.[27] Bir şeyin mütekavvim olabilmesi için onun mal olması ve şer'î olarak kendisiyle yararlanmanın mubah olması gerekir. Menfaat iki ayrı vakitte var olamayan bir araz olduğu için ma'dûm hükmündedir. Bir şey, tekavvüm sıfatını ancak var olduktan sonra kazanabileceği ve ancak mütekavvim olan bir şeyin ihraz edilebileceği görüşünden hareketle Hanefî fıkhında menfaat, mahiyeti gereği tek başına mütekavvim bir mal olarak görülmemektedir. Dolayısıyla menfaat, hukukî bir değere sahip olamadığı için hukukî bir işleme doğrudan konu olamamaktadır. Genel kural bu olmakla birlikte zaruret ve ihtiyaca binaen menfaatin akitle ihraz hükmünü ve şer'î olarak mütekavvimlik vasfını kazandığı kabul edilmektedir. Bu da kendisinden menfaat elde edilecek aynın, menfaat yerine konulmasıyla gerçekleşmektedir.[28] Ancak müteahhirîn, vakıf ve yetim mallarına yönelik bazı suistimaller ve tamahlar sebebiyle bunlara ait menfaatlerin mal kabul edilerek tazmin edilmesi gerektiğini söylemişlerdir.[29]

Menfaatin, doğası itibariyle ayndan farklı olduğu yukarıda açıklanmıştı. Bu sebeple icâre akdinde meydana gelebilecek birtakım sıkıntı ve mağduriyetlerin önüne geçilebilmesi için menfaatin bazı şartları taşıması gerekir. Çalışmamızın hacmi gereği bu şartların detaylarına inmeksizin sadece isimlerini aktarmakla yetineceğiz. Menfaatin kira akdi özelinde, tarafları anlaşmazlığa götürmeyecek ölçüde malum olması gerekir.[30] Buna bağlı olarak kiralanan eşyanın,[31] ev ve dükkân kiralamada kira süresinin[32] belirli olması gerekir. Aynı şekilde kiralanan şeyin kullanış tarzının; arazi kiralamada arazinin nasıl ve ne maksatla kullanılacağı, binek kiralamada kat edilecek mesafenin veya sürenin bilinmesi gerekir.[33] Yine menfaatin şer'î ve hakiki olarak elde edilebilir olması,[34]

[25] Araz, "İslâm Hukuku Açısından Menfaat ve Menfaat İçerikli Bazı Tasarruflar", 85.
[26] Mecelle, md.126.
[27] Serahsî, *el-Mebsût*, 12: 108-109.
[28] Serahsî, *el-Mebsût*, 11: 79-80, 15: 74-75; Hasan Hacak, "Menfaat", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2004), 29: 132.
[29] Ali Haydar, *Dürerü'l-hukkâm şerhu Mecelleti'l-ahkâm*, 949-950. (Md. 596.)
[30] Kâsânî, *Bedâi'u's-sanâi'*, 4: 179; Mecelle md. 451.
[31] Kâsânî, *Bedâi'u's-sanâi'*, 4: 180; Mecelle md. 449.
[32] Kâsânî, *Bedâi'u's-sanâi'*, 4: 181.
[33] Kâsânî, *Bedâi'u's-sanâi'*, 4: 183.
[34] Kâsânî, *Bedâi'u's-sanâi'*, 4: 187.

menfaatin elde edilmesinin aynın tüketimine yol açmaması,[35] insanlar arasında kendisiyle icâre akdi yapma noktasında teâmülün bulunduğu mûtad ve maksûd bir menfaat olması gerekmektedir.[36]

Menfaate ait şartların yanı sıra menfaat mahallinde de bazı şartların bulunması gerekir. Kira akdinde menfaat mahalli olan aynın menkul ise kabzedilmiş olması ve kira akdi esnasında kiraya verenin elinde bulunması şarttır. Gayrı menkulün kabzedilmeksizin kiralanması Ebû Hanîfe ve Ebû Yûsuf'a göre geçerliyken İmâm Muhammed'e göre geçersizdir. Ayrıca üçüne göre de caiz değildir denilmiştir.[37]

Kira akdinde olduğu gibi iş akdinde de menfaatin taşıması gereken bazı şartlar vardır. Öncelikle taraflar arasında herhangi bir anlaşmazlığa yol açmaması için iş akdinin konusunun belli olması gerekir. Bu belirleme, yerine getirilecek işin belirtilmesi veya görülecek işin süresinin açıklanması şeklinde olur.[38] Bu ayrım ve belirleme şeklinin, özel ve ortak işçinin iş akdinde yüklenmiş olduğu sorumluluk ve yerine getirdiği vazife ile alakalı olduğu söylenebilir.[39] Ek olarak işçinin şahsen bilinmesi, menfaatin bilinmesinde yardımcı unsur olarak görülmektedir.[40]

İş akdinde yerine getirilmesi istenen iş, hakikî ve şer'î olarak îfâ edilebilir olmalıdır. Dolayısıyla işçinin bizzat kendisiyle sınırlı kalmayıp başka unsurlara da ihtiyacın bulunduğu iş akdi câiz değildir. Bir kişinin, süre sınırı konulmaksızın bir malı satın alması veya satması için ücretle tutulması, bir sanatı veya Kur'ân-ı Kerîm öğretmek gibi bir talimi konu edinen iş akdi bu kapsamda değerlendirilerek caiz görülmemiştir. Zira bu tür işlerin netice vermesi aynı zamanda muhatabın da eğilimiyle doğrudan irtibatlıdır.[41] Yine bir kimseyi oyun ve eğlence için kiralama, şarkıcı bir kadının kiralanması gibi iş akitleri masiyeti konu edindiği için câiz görülmemiştir. Zira bu tür akitler, şer'î olarak îfâsı mümkün olmayan menfaati hedeflemektedir.[42]

---

[35] Serahsî, *el-Mebsût*, 16: 31; Kâsânî, *Bedâi'u's-sanâi'*, 4: 175.
[36] Kâsânî, *Bedâi'u's-sanâi'*, 4: 192. Bu şartların detayları hakkında bkz. Bardakoğlu, *İslâm Hukukunda ve Modern Hukukta İcâre Akdi -Özellikle Personel İstihdâmı-*, 37.
[37] Kâsânî, *Bedâi'u's-sanâi'*, 4: 193.
[38] Ali Haydar, *Dürerü'l-hukkâm şerhu Mecelleti'l-ahkâm*, 552; Mecelle, md. 352 ve 355.
[39] Kâsânî, *Bedâi'u's-sanâi'*, 4: 184. Not: Literatürde ortak ve özel işçinin ücreti neyle hak edeceği meseleleri ele alınırken zikredilenlerden özel işçiye "çalışma süresinin"; ortak işçiye "ifa edeceği işin" söylenmesi, bu şekilde emeğin bilinme şeklinin iki yolla olduğu istidlal edilebilir. Bkz. Serahsî, *el-Mebsût*, 15: 145.
[40] Kâsânî, *Bedâi'u's-sanâi'*, 4: 180.
[41] Kâsânî, *Bedâi'u's-sanâi'*, 4: 189; Mecelle, md. 457.
[42] Serahsî, *el-Mebsût*, 16: 38; Kâsânî, *Bedâi'u's-sanâi'*, 4: 189.

Namaz, oruç gibi ancak Müslümanın eda edebildiği ve her bir Müslümanın bizatihi yerine getirmesi gerektiği aynî ibadetleri konu edinen iş akdi câiz değildir.[43] Sırf ibadet olmayıp kişinin niyeti ile dolaylı olarak ibadet niteliği kazanan ezan, imamet ve Kuran talîmi gibi fiillerin konu edildiği iş akdi hakkında önceki (mütekaddimûn) ve sonraki (müteahhirûn) dönem Hanefî fakihleri arasında farklı görüşler söz konusudur.[44] Yine işçinin, kendisinden menfaat sağladığı bir iş akdi de caiz değildir. Çünkü bu şekilde o, bir nevi ortak statüsündedir. Bu durum ise icâre akdinin değil şirket akdinin bir neticesidir.[45]

1.1.2.4. Ücret

Ücret أجر fiilinden türeyen bir isimdir. Sözlükte "yapılan bir işin karşılığı, mükâfât" anlamlarına gelmektedir.[46] Bir fıkıh terimi olarak kira akdinde ayndan elde edilen menfaat karşılığında, iş akdinde ise insanın harcadığı emeği karşılığında verilen ivaza denilmektedir.[47] Ücret ikiye ayrılır. Taraflarca akit esnasında zikredilip belirlenen ücrete "ecr-i müsemmâ", daha sonra önyargısız bilirkişiler tarafından belirlenen ücrete "ecr-i misil" denilir.[48]

Hanefî fıkıh doktrininde ilke olarak alışverişte semen olabilen her şey icâre akdinde ücret olabilir.[49] Ayrıca alışverişte semen olmaya uygun olmayan bazı şeylerin de icârede ücret olabilmesi mümkündür.[50] Ücretin, tarafları anlaşmazlığa sürüklemeyecek derecede açık ve bilinir halde hukukî değeri olan bir mal (mal-ı mütekavvim) olması gerekir.[51] Ücret nakit olarak verilecekse; akit meclisinde mevcutsa işaret ile, değilse türünü ve vasfını açıklamak ile belli olur. Hayvan ve akar dışında kalan ticaret mallarındansa ('urûz) cins, tür, vasıf ve miktarını açıklamakla belirli hale gelir. Ücretin teslimi, eğer kira konusu gayrı menkulse bu gayrı menkulün bulunduğu yerde; işçinin

[43] Serahsî, *el-Mebsût*, 16: 37; 4: 158; Kâsânî, *Bedâi'u's-sanâi'*, 4: 191.
[44] Bu konuda detaylı bilgi ve değerlendirme için bkz. Bardakoğlu, *İslâm Hukukunda ve Modern Hukukta İcâre Akdi -Özellikle Personel İstihdâmı-*, 197.
[45] Kâsânî, *Bedâi'u's-sanâi'*, 4: 192.
[46] İbn Manzûr, *Lisânü'l-'arab*, 4: 10.
[47] Ali Haydar, *Dürerü'l-hukkâm şerhu Mecelleti'l-Ahkâm*, 675. Not: Bardakoğlu, kira ve iş akdi ayrımına paralel olarak kira akdindeki ivaza "kira bedeli", iş akdindeki ivaza "ücret" isimlendirmesini tercih etmektedir. Bkz. Bardakoğlu, *İslâm Hukukunda ve Modern Hukukta İcâre Akdi -Özellikle Personel İstihdâmı-*, 69. Her ne kadar biz de aynı taksimatı yapmış olsak da ücretin tanımında bu iki tür akdi vurguladığımız için bu ayrımı yapmaya gerek duymadık.
[48] Mecelle, md. 414-415; Erdoğan, *Fıkıh ve hukuk terimleri sözlüğü*, 112.
[49] Serahsî, *el-Mebsût*, 15: 137; Kâsânî, *Bedâi'u's-sanâi'*, 4: 193.
[50] Aynî, *el-Binâye*, 10: 227; Mecelle, md. 463.
[51] Kâsânî, *Bedâi'u's-sanâi'*, 4: 193.

emeği ise işçiliğini sergilediği yerde gerçekleştirilir.[52] Gerek kira gerekse iş akdi olsun ücretin menfaat olarak belirlenmesi mümkündür. Ancak bu şekilde yapılan icâre akdinde ücretin akit konusu menfaatin cinsinden bir menfaat olmaması gerekir.[53]

1.1.3. Akdin Hükümleri

İcâre akdi, sıhhat veya inikâd şartlarını taşıyıp taşımamasına göre geçerlilik açısından sahih, fâsid ve bâtıl olmak üzere üçe ayrılır.[54] Biz, çalışmamızın bu kısmında öncelikle gerekli şartları kendisinde toplamış sahih icâre akdiyle ortaya çıkan taraflara ait hak ve sorumlulukları ele alacağız. Akabinde kısaca diğer ikisiyle bağlantılı durumlardan bahsedeceğiz.

1.1.3.1. Kiralayanın Borçları ve Hakları

Kira akdinde bedelin ödenmesine dair herhangi bir şart ileri sürülmeden akit mutlak olarak yapıldığında kiralayanın, menfaat mahalli olan malı kiracıya teslim etmesi gerekir.[55] Menfaat doğası gereği peş peşe iki vakitte varlığını sürdüremediği için kendisinden faydalanılan mal, menfaat yerine konulur ve bu şekilde hükmen menfaatin de teslimi gerçekleşmiş kabul edilir.[56] Teslim, kiralanan malın kiracı tarafından faydalanmaya uygun hale getirilmesidir. Teslimin hangi şartlarda gerçekleştirilmiş olacağı da çoğunlukla belde ehlinin mevcut örfüyle belirlenir.[57]

Kiracının, kiraladığı maldan istifadesini sürdürebilmesi için akit konusu malın faydalanmaya elverişliliği akit müddetince korunmalıdır. Dolayısıyla kiralanan malın bakım ve onarımının kiralayan tarafından yapılması gerekir. Kiralık malın mülkiyeti kiralayana ait olduğu için bakım ve onarım kiralayana ait bir borçtur. Kiracı, akit sonrası meydana gelen ve kendisinin istifadesine mâni olan kusurların kiralayan tarafından giderilmemesi halinde sözleşmeyi bozma hakkına sahiptir. Ancak mülk sahibini, mülkünü ıslaha dair zorlayamaz. Kiracı, kiralayanın talimat ve izni olmadan

---

[52] Ali Haydar, *Dürerü'l-hukkâm şerhu Mecelleti'l-Ahkâm*, 775.
[53] Serahsî, *el-Mebsût*, 15: 139; Kâsânî, *Bedâi'u's-sanâi'*, 4: 194.
[54] Kâsânî, *Bedâi'u's-sanâi'*, 4: 201.
[55] Kâsânî, *Bedâi'u's-sanâi'*, 4: 203.
[56] Serahsî, *el-Mebsût*, 15: 74-75. Kâsânî, icâre akdinin meydana geliş şeklini açıklarken şöyle demektedir: "…Ma'dûm olanı (menfaat) var kılmak imkânsız (muhal) olanı takdir etmektir. İmkânsız olanı takdir ise imkansızdır (muhal). Gelecekteki bir zamana bağlamakta ise herhangi bir imkânsızlık söz konusu değildir. Çünkü talak, köle azadı gibi pek çok tasarrufun geleceğe bağlanması geçerlidir." *Bedâi'u's-sanâi'*, 4: 203.
[57] Mecelle md. 582; Bardakoğlu, *İslâm Hukukunda ve Modern Hukukta İcâre Akdi -Özellikle Personel İstihdâmı-*, 77.

kendiliğinden masrafta bulunursa bu yaptığı teberru cinsinden kabul edilir ve yaptığı harcamayı kiralayandan isteyemez.[58]

Kiralayanın en temel hakkı, kira bedeli üzerindeki mülkiyetinin akit sebebiyle sabit olmasıdır. Burada Hanefî mezhebine göre icâre akdinde ücretin üç şekilde hak edilebileceğinden bahsetmeyi gerekli görüyoruz. Zira icâre bedelinin temliki bu üç yoldan biriyle gerçekleşmektedir. Bunlar; kiracının ücreti kiralayan tarafından şart koşulmadan peşin vermesi, kiralayan tarafından ücretin peşin verilme şartı koşulması ve menfaatin elde edilmesinden sonra kiralayana ücretin ödenmesi şeklindedir.[59] Kiralayanın akitle birlikte kira bedelini temlik hakkının doğması ve bunu gerçekleştirmesi, ücretin vadeli ödenmesi gibi bir şartın olmadığı veya kiracının kendi isteğiyle ücreti peşin olarak verdiği kira sözleşmesi için geçerlidir. Ücretin vadeli olarak ödenme şartı söz konusuysa bedelin teslim edilmesi süre bitiminde gerekli olur.[60]

Kiralayanın en doğal haklarından bir diğeri kiraya verdiği malının itina ile kullanılmasıdır. Bu sebeple kiracı, kiraladığı şeye zarar getirecek uygulamalarda bulunamaz.[61] Ayrıca kiralayan, kiralanan malın kullanımı noktasında akdin dokusu ve sonuçlarıyla uyumlu, taraflardan birisine ekstra menfaat sağlamayan birtakım şartlar ileri sürme ve tayinde bulunma hakkına sahiptir.[62]

Kiralayanın, özür kapsamında değerlendirilebilecek sebeplerden ötürü akdi sona erdirme (fesih) hakkı söz konusudur. Söz gelimi evini kiraya verdikten sonra kiralayanın borçlanması ve borcunu ancak bu evi satmak suretiyle ödeyebilmesi bu kapsamda değerlendirilir.[63] Ayrıca akit bitiminde kiralayanın kiraya verdiği malı tahliye ettirme ve bazı şartlarda kiralanan malın üzerindekileri temlik edebilme hakkı mevcuttur.[64]

1.1.3.2. Kiracının Borçları ve Hakları

Kiracı, kiraladığı mala zarar verici uygulamalardan kaçınmak zorundadır. Sözleşme mutlak bir şekilde akdedildiyse malın kullanımına dair tali meselelerdeki

[58] Serahsî, *el-Mebsût*, 15: 144; Kâsânî, *Bedâi'u's-sanâi'*, 4: 208; Bardakoğlu, *İslâm Hukukunda ve Modern Hukukta İcâre Akdi -Özellikle Personel İstihdâmı-*, 78-80.
[59] Cessâs, *Şerhu muhtasaru't-tahâvî*, 3: 387; Serahsî, *el-Mebsût*, 15: 108; Merğinânî, *el-Hidâye*, 3: 231.
[60] Kâsânî, *Bedâi'u's-sanâi'*, 4: 203.
[61] Kâsânî, *Bedâi'u's-sanâi'*, 4: 206; Merğinânî, *el-Hidâye*, 3: 233.
[62] Kâsânî, *Bedâi'u's-sanâi'*, 4: 195; Merğinânî, *el-Hidâye*, 3: 234; Bardakoğlu, *İslâm Hukukunda ve Modern Hukukta İcâre Akdi -Özellikle Personel İstihdâmı-*, 105.
[63] Cessâs, *Şerhu muhtasaru't-tahâvî*, 3: 401-402.
[64] Aynî, *el-Binâye*, 10: 251-253; Bardakoğlu, *İslâm Hukukunda ve Modern Hukukta İcâre Akdi -Özellikle Personel İstihdâmı-*, 105-106.

boşluklar mevcut beldenin örfüyle doldurulur. Böylelikle kiracının sözleşme konusu mala yönelik zarar verici faaliyetlerine engel olma hedeflenmektedir.[65]

Kiracının en başta gelen borçlarından birisi de kira bedelini ödeme yükümlülüğüdür. Kiralayanın borçları ve hakları kısmında geçtiği üzere Hanefi mezhebinde ücretin akdin kurulmasıyla derhal ödenme zorunluluğu bulunmamaktadır. Bu sebeple kiracının, borcunu kararlaştırılan zaman diliminde ödemesi gerekir. Kira bedelini ödeme sorumluluğunun doğması için kiralık malın kiracının kullanımına hazır hale getirilmesi yeterlidir. Dolayısıyla mal kullanılabilir halde olmasına rağmen kiracı tarafından kullanılmamış olsa dahi borç sabit olmuştur ve kiracının bunu ödemesi gerekir.[66]

Kiracının, kiraladığı malı akdin gereklerine aykırı bir şekilde kullanması halinde meydana gelen zararları tazmin etmesi gerekir. Söz gelimi bir kimse belli ölçek buğday yükleme maksadıyla binek kiralayıp ondan daha ağır bir yük yüklemesi durumunda binekte meydana gelen zararı tazmin etmek zorundadır.[67]

Kiracının en temel hakkı kiraladığı maldan faydalanabilmesidir. Kiracı, kiralamış olduğu ev veya daha farklı gayrimenkulden akde ve örfe uygun bir şekilde yararlanabilir. Burada kiracının kiraladığı eve istediği herhangi birini oturtabilmesinden ve alt kira bedelinin meşruiyetinden bahsetmeyi gerekli görüyoruz. Kaynaklarda kiracının istediği kişiyi oturtabilme hakkına sahip olduğundan bahsedilmekte ve bu noktada kiralayanın yasaklaması ayrımı yapılmamaktadır.[68] Bu hükmün, prensip olarak kiracının kiraladığı malın menfaatine malik olduktan sonra onda istediği şekilde tasarrufta bulunabileceği fikrine dayandığı söylenebilir. Ayrıca verilen bu hükümde, kullanan kişiden çok evin kullanılış biçiminin önemsendiği, evin kullanımının şahıslara göre değişmeyeceği fikrinin de etkili olduğu anlaşılmaktadır. Bu sebeple günümüzde kiralayanın bu yöndeki isteği kiracıyı bağlayıcı bir taleptir ve mutlak olarak gerçekleştirilen kira akdinde riayet edilmesi gereken esas, mevcut teamüldür.[69]

Kiracının, kiraladığı malı üçüncü bir şahsa kendisinin anlaştığı kira bedelinden daha fazla bir ücrete kiralaması halinde elde edeceği gelirin kendisi için ne ölçüde helal

[65] Şeybânî, *el-Asl*, 3: 463; Kâsânî, *Bedâi'u's-sanâi'*, 4: 209.
[66] Cessâs, *Şerhu muhtasaru't-tahâvî*, 3: 394; Merğinânî, *el-Hidâye*, 3: 231.
[67] Cessâs, *Şerhu muhtasaru't-tahâvî*, 3: 394.
[68] Şeybânî, *el-Asl*, 3: 463; Kâsânî, *Bedâi'u's-sanâi'*, 4: 206.
[69] Bardakoğlu, *İslâm Hukukunda ve Modern Hukukta İcâre Akdi -Özellikle Personel İstihdâmı-*, 112.

olduğu fakihler arasında tartışmalıdır. Hanefi mezhebinde hâkim görüş, ilk kiracının evin herhangi bir şeyini tamir etmesi gibi eve dair katkısı olması halinde kira bedelindeki fazlalığı almasının helal olacağı, aksi halde böyle bir kazancın kendisi için helal olamayacağı ve bunu sadaka olarak vermesi gerektiği şeklindedir. Bu hüküm, rizikosu üstlenilmeyen bir maldan kazanç sağlama noktasındaki yasak gözetilerek verilmiştir.[70]

Kira akdi müddeti devam ederken kiralanan malın kiralayan tarafından satılması halinde bu alışverişin hukuki durumu ve mevcut kira akdini iptali fakihler arasında ihtilaflıdır. Hanefi mezhebinde kiracının isterse kira akdini fesih hakkının olduğu, ancak mal sahibi olan kiralayan ile müşteri arasındaki alışverişi bozmaya yetkisi olmadığı görüşü hâkimdir. Her ne kadar kira akdi bu satışla bozulmuyor olsa da kiracının onay vermesi veya kira akdinin sona ermesiyle satış işlemi geçerlilik kazanır. Müşteri, malın kiralık olarak kullanıldığından habersiz bir şekilde akdi gerçekleştirmişse alışveriş akdini mahkeme eliyle feshettirebilir.[71]

Kiracı, akit müddeti bitmesine rağmen, kiraladığı ekili arazideki ürünlerinin henüz olgunlaşmamış olması örneğinde olduğu gibi süreyi uzatmaya ihtiyaç duyarsa ecri misil ödemek suretiyle akit süresinin uzatılmasını isteyebilir. Böylelikle her iki tarafın da menfaati gözetilmiş olmaktadır.[72]

1.1.3.3. İşçinin Borçları ve Hakları

İslam hukukunda işçinin borçları ve hakları, özel ve ortak işçi ayrımına paralel olarak farklılık arz eder. Bu sebeple ilgili meseleleri bu ayrımı dikkate alarak işleyeceğiz.

İşçinin, işvereni karşısındaki en temel borcu yüklendiği işi yerine getirmesi ve bunu zamanında yapmasıdır. Özel işçinin, iş süresi boyunca işvereninden başkasına ücret karşılığı çalışma hakkı bulunmamaktadır.[73] Kendisinin hizmeti ayn hükmünde olduğu için söz konusu işi bizzat kendisi yapması gerekir. Bu da yapılacak işin süresinin veya kat edilecek mesafenin belirtilmesiyle mümkündür. Ortak işçinin ise şahsından çok yapacağı iş ön planda olduğu için belirtilen işi yapması gerekir. Dolayısıyla sürenin

[70] Şeybânî, *el-Asl*, 3: 428, 463; Serahsî, *el-Mebsût*, 15: 78, 130-131; Kâsânî, *Bedâi'u's-sanâi'*, 4: 206.
[71] Cessâs, *Şerhu muhtasaru't-tahâvî*, 3: 402-403; Kâsânî, *Bedâi'u's-sanâi'*, 4: 207-208; Bardakoğlu, *İslâm Hukukunda ve Modern Hukukta İcâre Akdi -Özellikle Personel İstihdâmı-*, 114.
[72] Merğinânî, *el-Hidâye*, 3: 234; Bardakoğlu, *İslâm Hukukunda ve Modern Hukukta İcâre Akdi -Özellikle Personel İstihdâmı-*, 117-118.
[73] Serahsî, *el-Mebsût*, 15: 103.

belirtilmesine gerek olmaksızın yapılacak işin açıklanması yeterlidir.[74] İşverenin özel şartı müstesna ortak işçinin işi bizzat kendisinin yapma zorunluluğu yoktur.[75]

İlke olarak işçi, yapılması istenen işi yerine getirirken özenle çalışmalıdır. Buna rağmen ortaya çıkan bazı olumsuzluklar kendisinin tazmin sorumluluğunu gündeme getirir. Özel işçinin kasıtlı şekildeki muhalefeti dışında tazminle sorumlu tutulmayacağı noktasında görüş birliği vardır.[76] Ortak işçinin tazmin sorumluluğuyla ilgili Ebû Hanîfe ve İmâmeyn arasında görüş ayrılığı vardır. Ebû Hanîfe, ortak işçinin ancak kendi fiili sebebiyle meydana getirdiği zarar ile tazmin sorumluluğundan bahsedilebileceği kanaatindedir.[77] Bu görüşünden kendisinin, ortak işçinin elindeki eşyayı emanet olarak değerlendirdiği anlaşılmaktadır. İmâm Muhammed ve Ebû Yûsuf ise kaçınılması mümkün olan ve olmayan durum ayrımına giderek ortak işçiyi, kaçınılması mümkün olan hallerde meydana gelen hasardan dolayı tazminle sorumlu tutmaktadır.[78] Bu görüşün, değişen sosyal şartlar dahilinde ihtiyat yönü ağır basan bir görüş olduğu söylenebilir.

Belirli bir bedel karşılığı tutulması bakımından doktor ve benzeri sağlık personeli de İslam hukukunda icâre akdi çatısında ele alınmıştır. Tedavi sürecinde meydana gelen zarar, sağlık personelinin kendi branşlarındaki meşru ölçüleri aşmaksızın ve hastanın iznini alarak yaptıkları uygulamalardan kaynaklı ise tazmin sorumluluğu söz konusu değildir. Zira bu kimseler haddi aşan herhangi bir davranışta bulunmuş değillerdir. Görevlerini olması gerektiği üzere ifa ettikten sonra yaranın iyileşmesi veya tamamen ortadan kalkması hastanın bünyesiyle alakalı bir durum olduğu için sağlık personeli bu noktada sorumluluk üstlenmez.[79]

Ücretin peşinen verilmesinin şart koşulduğu iş akdinde ücret alınana değin özel işçinin kendisini işverene teslimden, ortak işçinin de yapılması istenen işi yapmaktan kendilerini alıkoyma hakları vardır.[80] Ücretin vadeli olarak verilmesi şart koşulduğunda veya herhangi bir kayıt bulunmadan sözleşme mutlak bir şekilde akdedildiğinde öncelikle işin yapılması gerektiği için böyle bir haktan bahsedilemez.[81] İşçinin hapis hakkıyla alakalı literatürde şöyle bir ayrım yapılmaktadır: İşçinin, sergilediği işçiliği elbise

[74] Serahsî, *el-Mebsût*, 15: 80.
[75] Kâsânî, *Bedâi'u's-sanâi'*, 4: 208.
[76] Serahsî, *el-Mebsût*, 15: 103.
[77] Şeybânî, *el-Asl*, 3: 430.
[78] Serahsî, *el-Mebsût*, 15: 80; Merğinânî, *el-Hidâye*, 3: 242.
[79] Cessâs, *Şerhu muhtasaru't-tahâvî*, 3: 396-397; Serahsî, *el-Mebsût*, 16: 11; Bardakoğlu, *İslâm Hukukunda ve Modern Hukukta İcâre Akdi -Özellikle Personel İstihdâmı-*, 245-247.
[80] Kâsânî, *Bedâi'u's-sanâi'*, 4: 203.
[81] Kâsânî, *Bedâi'u's-sanâi'*, 4: 203-204.

boyamak veya dikmek gibi akdin konusu olan şey üzerinde açıkça görülebilir türdense ücretini tamamıyla alana kadar malı sahibine vermeme hakkı vardır. Ancak hamal gibi yaptığı işçiliği akit konusu üzerinde açıkça görülebilir türden değilse malı hapsetme hakkı yoktur.[82]

1.1.3.4. İşverenin Borçları ve Hakları

İşverenin ilk sırada yer alan borcu, tutmuş olduğu işçiye ücretini zamanında ve eksiksiz bir şekilde vermesidir. Taraflar ücretin peşinen verilmesini kararlaştırmışlarsa işverenin ücreti peşin; iş bitiminde verilmesi noktasında anlaşmışlarsa işin tamamlanmasıyla birlikte ücreti vermesi gerekir.[83]

İşverenin diğer borçları kapsamında kendisinin veya işçisinin fiilinden doğan zararı tazmin sorumluluğu, İslâm dininin ehliyet ve liyakat noktasındaki genel prensiplerinden hareketle işi ehil olana verme borcu, işçinin temel hak ve özgürlüklerini koruma yükümlülüğü ve vereceği talimatlarda akdin dokusuna ve mevcut örfe aykırı davranmama borcundan bahsedilebilir.[84]

İşçinin meşgul olduğu işi sözleşmeye uygun şekilde yapması işverenin ilk sırada gelen haklarındandır. İşverenin akdi fesada uğratmayacak nitelikte bazı ek şartlar ileri sürme ve işçilerinin işe dair programlarını düzenleyebilme hakkı da söz konusudur. İşverenin, özür kapsamında değerlendirilebilecek sebeplerden ötürü akdi sona erdirme (fesih) hakkı bulunmaktadır. Söz gelimi evin yıkımı, ağaçların kesilmesi gibi bir maksatla yapılan iş sözleşmesi daha sonra ortaya çıkan bir gelişme sebebiyle işveren için zarar teşkil eder bir hale geldiyse fesih hakkı söz konusudur.[85]

1.1.4. Akdin Sona Ermesi

İcâre akdinin sona ermesi çeşitli yollarla olmaktadır. İcâre akdi başlıca sözleşme müddetinin bitmesi veya sözleşme konusu işin ifasıyla, tarafların karşılıklı rızasıyla, taraflardan birinin ölmesiyle ve kiralanan malın telef olmasıyla sona erer. Yine tarafların, hukukî ve örfî olarak haklı bir sebebe dayalı olması şartıyla tek taraflı bir şekilde akdi

[82] Kâsânî, *Bedâi'u's-sanâi'*, 4: 204; Merğinânî, *el-Hidâye*, 3: 232.
[83] Serahsî, *el-Mebsût*, 15: 108; Kâsânî, *Bedâi'u's-sanâi'*, 4: 204.
[84] İşverenin borçları hakkında detaylı bilgi için bkz. Bardakoğlu, *İslâm Hukukunda ve Modern Hukukta İcâre Akdi -Özellikle Personel İstihdâmı-*, 263-270.
[85] Kâsânî, *Bedâi'u's-sanâi'*, 4: 198; Bardakoğlu, *İslâm Hukukunda ve Modern Hukukta İcâre Akdi -Özellikle Personel İstihdâmı-*, 295.

feshedebilmesi mümkündür. Şimdi icâre akdinin kendisiyle sona erdiği bu sebepleri, kira ve iş akdi ayrımına dikkat ederek kendilerine has yönleriyle ele alacağız.

Kira akdi, sözleşme müddetinin bitmesiyle doğal olarak sona erer. Ancak bir mazeretin bulunması halinde duruma göre sözleşme süresi uzatılabilmektedir. Örneğin akit müddeti bitmesine rağmen, kiracı kiraladığı arazideki ürünlerinin henüz olgunlaşmamış olması halinde akit süresinin uzatılmasını isteyebilir. Ancak bu durumda ecri misil ödemesi gerekir.[86] İvazlı akitlerden olduğu için tarafların karşılıklı rızası (ikâle) ile süresi dolmadan da sonlandırılabilir.[87] Bu iki durum dışında daha farklı sebeplerle de kira akdinin sona erebileceğinden yukarıda bahsetmiştik. Çalışmamızın sınırları gereği şimdi bu sebeplerden kısaca bahsedeceğiz.

Fakihler, her ne kadar detaylarda farklı görüşlere sahip olsalar da icâre akdinin prensip olarak "ayıp" sebebiyle feshedilebileceği kanaatini paylaşırlar.[88] Ayıp, icâre akdi açısından Mecelle'de "İcârede hıyârı mûcib olan ayb, menâfi'-i maksûdanın bi'l-külliye fevt yahut muhtel olmasına sebep olan şeydir." şeklinde tarif edilmektedir.[89] Yani akitle kastedilen menfaatlerin tamamen veya kısmen yok olmasına sebep olan şeye fıkıh terimi olarak ayıp denilmektedir. Hanefî fakihlere göre kira akdi "özür" nedeniyle de bozulabilir.[90] Klasik kaynaklarda neyin özür olarak kabul edileceği meseleler özelinde zikredilmektedir.[91] Bunlardan özrün, tarafların akit sebebiyle üstlenmeyip daha sonra maruz kaldıkları ilave bir zarar olduğu anlaşılmaktadır. Özür sebebiyle kira akdinin bozulması Hanefîlerin cumhurun aksine benimsediği bir görüştür.[92] Serahsî mezhep içinde benimsenen bu kanaati şu şekilde temellendirmektedir:

"Kira akdinin (icâre) bedelli bir akit olması onun kuvvetini, akdin dayandırıldığı şeyin akit anında var olmaması da zayıflığını göstermektedir. İki delilin de kendisine çektiği bir meselede her iki delile uygun olan yönler dikkate alınır. Kira akdinin kuvvetli

[86] Merğinânî, *el-Hidâye*, 3: 234.
[87] Kâsânî, *Bedâi'u's-sanâi'*, 4: 222.
[88] İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, 3: 437.
[89] Mecelle, md. 514.
[90] Şeybânî, *el-Asl*, 3: 550; Cessâs, *Şerhu muhtasaru't-tahâvî*, 3: 401.
[91] Şeybânî, *el-Asl*, 3: 429; Serahsî, *el-Mebsût*, 16: 3; Merğinânî, *el-Hidâye*, 3: 248. Bardakoğlu'nun zikrettiği tarif şöyledir: "Akde devam edilmesi halinde taraflardan birinin, akitle üstlenmediği bir zarara uğraması sonucunu doğuracak ârızî gelişmelerdir." Ali Bardakoğlu, "Fesih", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1995), 12: 431.
[92] İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, 3: 437.

olması delilini esas alarak akdin özürsüz olarak bozulamayacağını, zayıflık delilini esas alarak da bir özür nedeniyle bozulabileceğini söyleriz."[93]

Taraflardan herhangi biri, hukukî ve örfî olarak haklı bir sebebe dayalı olmak şartıyla tek taraflı bir şekilde kira akdini feshedebilir. Örnek olarak kiralayanın iflası ve kiracının bulunduğu yerden başka bir yere taşınması kira akdini feshetmeyi meşru kılan sebepler arasında zikredilebilir.[94] Zikrettiğimiz durum ve benzerlerini Hanefiler mazeret kapsamında değerlendirmektedir. Kira akdi bazen mahkeme tarafından da feshedilebilmektedir. Bu durum, daha çok devlet hazinesine ait malların, vakıf ve yetim mallarının benzerlerinden çok daha düşük (gabn-i fâhiş) bir bedel karşılığında kiralanması halinde söz konusudur. Bahsedilen durumlarda mahkeme kira akdini feshederek meydana gelen zararı sorumlulara tazmin ettirir.[95]

Hanefî mezhebinde taraflardan birinin vefat etmesiyle kira akdi son bulur. Bunun sebebi, kira akdiyle elde edilecek olan şeyin, kiraya veren kimsenin mülkünde oluşacak olan yarar olmasıdır. Kiraya veren kişinin ölmesiyle akdin konusu olan menfaat ortadan kalktığı için akit son bulur. Menfaatin mücerret olarak miras yoluyla vârislere intikal etmesi mümkün görülmediği için kiracının ölmesiyle de kira akdi son bulur.[96] Kiralanan şeyin helak olması halinde akit konusundan yararlanma imkânı ortadan kalkacağı için kira akdi son bulur.[97]

İş akdini sona erdiren sebepler prensip olarak kira akdini sona erdiren sebeplerle aynıdır. Şu kadarı var ki iş akdinde sözleşmenin konusu insan emeği olduğu için kira akdinden farklı olarak kendine mahsus bazı durumlar söz konusudur.

İş akdi, ortak ve özel işçi ayrımına paralel olarak sözleşme müddetinin dolması ve işin yerine getirilmesiyle sona erer. Haftalık, aylık veya yıllık olarak kararlaştırılan ödeme şekilleri gibi nihaî sınırı belirlenmemiş iş sözleşmeleri, kararlaştırılan zaman biriminin sonunda taraflardan birinin feshetmesi ile sonlandırılabilir. Kira akdinde olduğu gibi tarafların akit müddetinin bitiminden önce karşılıklı rızaları ile (ikâle) akde son

[93] Serahsî, *Mebsût*, tr Soner Duman (İstanbul: Gümüşev Yayıncılık, 2008), 15: 110.
[94] Serahsî, *el-Mebsût*, 16: 3.
[95] Serahsî, *el-Mebsût*, 15: 151; Kâsânî, *Bedâi'u's-sanâi'*, 4: 178; Bardakoğlu, *"İslâm Hukukunda ve Modern Hukukta İcâre Akdi -Özellikle Personel İstihdâmı-"*, 145-146.
[96] Serahsî, *el-Mebsût*, 15: 153-154; Cessâs, *Şerhu muhtasaru't-tahâvî*, 3: 392-393; Kâsânî, *Bedâi'u's-sanâi'*, 4: 222.
[97] Kâsânî, *Bedâi'u's-sanâi'*, 4: 223.

verebilmeleri de mümkündür.[98] Ayıp sebebiyle iş akdinin sonlandırılabileceği noktasında fakihler arasında görüş birliği vardır. Yine Hanefîlere göre iş akdi özür sebebiyle de sonlandırılabilir.[99]

Hanefî fakihlere göre, iş akdinde taraflardan herhangi birinin ölmesiyle sözleşme kendiliğinden sona erer. Bu hususta, ortak-özel işçi ve işveren ayrımı yapılmamaktadır.[100] Cumhur ise işveren ve ortak işçinin ölmesi halinde varislerin akdi devam ettirmesi gerektiği kanaatindedir.[101]

1.2. İCÂRE AKDİNDEKİ HADİSLERİN TESPİT EDİLEREK MESELELER ÖZELİNDE TASNİF EDİLMESİ VE YORUMLANIŞ BİÇİMİ

Bu bölümde Hanefî fakihlerin icâre akdiyle ilgili meseleler hakkında hüküm verirken delil olarak kullandıkları merfû, mevkûf ve zaman zaman da maktû‘ rivayetler meseleler özelinde tespit ve tasnif edilerek fakihlerin, delil olarak kullandıkları bu rivayetler ışığında meseleleri nasıl yorumladıklarına yer verilecektir.

1.2.1. Sahih İcâre Akitleri ve İkincil Meseleler

Bu kısımda Hanefî fakihler tarafından icâre akdi temellendirilirken ve mezhepte sahih kabul edilen icâre türleri işlenirken kullanılan hadisler, fakihlerin yorumlarıyla birlikte aktarılacaktır.

1.2.1.1. İcâre Akdinin Meşruiyeti ve Unsurlarına Dair Rivayetler

İmam Muhammed, icâre akdiyle ilgili bölüme aşağıda yer verdiğimiz rivayetleri naklederek başlamaktadır.[102] Ancak aktardığı rivayetler hakkında herhangi bir yoruma yer vermemektedir. Bu tavrın, İmam Muhammed'in eserini telif maksadı ve dönemindeki telif tarzıyla alakalı olduğunu söyleyebiliriz. Zira sergilediği bu yaklaşımının, icâre akdine mahsus olmayıp kitabındaki hâkim tavır olduğu söylenebilir. Her ne kadar açıkça kendi yorumuna yer vermemiş olsa da rivayetleri aktardığı bağlam dikkate alındığında bu

[98] Kâsânî, *Bedâi‘u’s-sanâi‘*, 4: 222; Bardakoğlu, *“İslâm Hukukunda ve Modern Hukukta İcâre Akdi -Özellikle Personel İstihdâmı-”*, 301-302.
[99] Kâsânî, *Bedâi‘u’s-sanâi‘*, 4: 222-223; Bardakoğlu, *“İslâm Hukukunda ve Modern Hukukta İcâre Akdi -Özellikle Personel İstihdâmı-”*, 305.
[100] Serahsî, *el-Mebsût*, 15: 153.
[101] İbn Rüşd, *Bidâyetü’l-müctehid*, 3: 438; Bardakoğlu, *“İslâm Hukukunda ve Modern Hukukta İcâre Akdi -Özellikle Personel İstihdâmı-”*, 303-304.
[102] Şeybânî, *el-Asl*, 3: 426-428.

rivayetleri aktarma amacının icâre akdinin meşruiyetinin ve esas unsurlarının dayanak noktalarını zikretmek olduğunu söylemek yanlış olmasa gerektir. Nitekim ilgili yerlerde aktaracağımız üzere daha sonraki Hanefî fakihlerin bu rivayetler hakkındaki yorumları da söylediklerimizi destekler niteliktedir. Bu bağlamda aktardığı rivayetler şunlardır:

Ebû Süleymân, Muhammed b. el-Hasen'den; o, Ebû Yûsuf'tan rivayetle Ebû Yûsuf dedi ki: Bize Ebû Hanîfe, Hammâd'dan; o, İbrâhîm'den; o, Ebû Saîd el-Hudrî ve Ebû Hüreyre'den -Allah onlardan razı olsun- rivayetle tahdis etti. Ebû Saîd el-Hudrî ve Ebû Hüreyre dedi ki: Allah Rasulü (s.a.v.) şöyle buyurdu: "Hiç kimse, Müslüman kardeşinin pazarlığı üzerine pazarlık yapmasın. Müslüman kardeşinin söz kestiği kadınla nikahlanmasın. Hiçbir kadın, halası ve teyzesi üzerine nikahlanamaz. Hiçbir kadın, kız kardeşinin[103] kabını boşaltmak için (onun nafakasının da kendisine kalması için) kocasından onu boşamasını istemesin. Zira Allah Teala onun rızkını verendir. (Fiyat artırmak maksadıyla) müşteri kızıştırmayın. Taş atmak suretiyle alışveriş yapmayın. Her kim ücretle bir işçi tutarsa ona ücretini bildirsin."[104]

Muhammed, Ebû Yûsuf'tan; o, 'Alâ' b. el-Müseyyib b. Râfi'den; o, Ebû Ümâme'den rivayetle Ebû Ümâme dedi ki: Abdullah b. Ömer'e "Ben, develerimi Mekke'ye kadar kiralayan birisiyim, (dolayısıyla ben de Mekke'ye kadar gidiyorum. Böylelikle) hac farizamı yerine getirmiş olur muyum?" dedim. O "Sen telbiye getirmiyor, vakfe yapmıyor ve şeytanı taşlamıyor musun?" dedi. Ben "Evet, bunları yapıyorum." dedim. İbn Ömer de şöyle dedi: "Senin bana sorduğunun benzerini Allah Rasulü'ne sormuştum. Allah Teala şu ayeti indirene kadar bana cevap vermedi: "(Hac mevsiminde ticaret yaparak) Rabbinizin lütuf ve keremini istemekte size bir günah yoktur." Bunun üzerine Allah Rasulü, bu kimseler için 'Sizler hac yapan kimselersiniz' buyurdu."[105]

---

[103] Serahsî, bu rivayette geçen "kız kardeş" ifadesinin "din kardeşi" ve "nesep kardeşi" şeklinde iki şekilde yorumlanabileceğini; ancak her iki durumda da böyle bir şeyin yakışık almayacağını belirtmektedir. Serahsî, *el-Mebsût*, 4: 195. Ayrıca "kız kardeş" ifadesinin farklı yorumları için bkz. Aynî, *Umdetü'l-kârî*, 11: 259.

[104] Bazı lafız farklılıkları ve takdim-tehirlerle birlikte geçen aynı rivayet için bkz. Şeybânî, *Kitâbü'l-Âsâr*, 2: 727. Rivayetin "Allah Teâlâ ona rızkını verendir." ifadesine kadar olan kısmı Müslim'de şöyle geçmektedir: "لا يخطب الرجل على خطبة أخيه، ولا يسوم على سوم أخيه، ولا تنكح المرأة على عمتها ولا على خالتها، ولا تسئل المرأة طلاق أختها لتكتفئ صحفتها ولتنكح، فإنما لها ما كتب الله لها." Müslim, Nikâh 4. Birkaç lafız farklılığıyla birlikte aynı rivayet için bkz. Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 16: 406. Rivayetin geriye kalan kısmı için bkz. Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, 6: 198. Ayrıca bkz. Buhârî, Büyû' 58; Ebû Nuaym el-İsfahânî, *Müsnedü Ebî Hanîfe*, 1: 89.

[105] Cessâs bu rivayete Ahkâmü'l-kur'ân adlı tefsirinin "Hacda ticaret yapma" babında yer vermektedir. Bkz. Cessâs, *Ahkâmü'l-kur'ân*, 1: 386. Farklı lafızlarla birlikte aynı muhtevadaki rivayetler için bkz. Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 10: 473; Ebû Dâvûd, Menâsik 6; Hâkim, *el-Müstedrek*, 1: 618.

Muhammed, Ebû Yûsuf'tan; o, el-A'meş'ten; o, Müslim el-Betîn'den; o, Saîd b. Cübeyr'den; o, Abdullah b. Abbâs'tan rivayetle Abdullah b. Abbâs dedi ki: "Bir adam, İbn Abbâs'a geldi ve "Ben ücreti mukabilinde bir grup insana iş yapmaktayım. Onlar için (beni hacca götürmeleri karşılığında) ücretimden indirim yaptım. Bu şekilde haccım geçerli olur mu?" dedi. Bunun üzerine İbn Abbâs: "Bu, Allah Teala'nın "Rabbinizin lütuf ve keremini istemekte size bir günah yoktur." buyurduğu kimselerdendir." dedi.[106]

Muhammed, Mâlik b. Miğvel'den; o, Kâsım b. Safvân'dan rivayetle Kâsım b. Safvân dedi ki: İbn Ömer'e bir miktar dinar karşılığı deve kiralamıştım. Alacağımı tahsil için yanına gittim. Onun biraz dirhemi vardı. Bunun üzerine o kölesine "Bunları çarşıya götür, şayet dirhemler semene (borç miktarı dinara) denk gelirse ve o da (Kâsım b. Safvân) bunları (almak) isterse ona ver. Almak istemezse (bu parayla) dinar satın al ve malını ona ver." dedi. Kâsım b. Safvân "Peki bu uygun olur mu Ey Abdurrahman'ın babası?" dedim. O ise "Bunda bir sakınca yoktur. Sen doğduğunda küçüktün." dedi.[107]

Muhammed dedi ki: Bize Ebû Hanîfe, Ebû Husayn'dan; o, 'Abâye b. Râfi' b. Hadîc'den; o da babasından rivayetle haber verdi. Babası (Râfi' b. Hadîc) dedi ki: Allah Rasulü (s.a.v.), bir bahçeye uğradı ve onu beğendi. Bunun üzerine "Bu kime ait?" dedi. Ben de "Bana ait, onu ben kiraladım" dedim. Allah Rasulü (s.a.v.): "Onu kendisinden bir şey (ürün) karşılığında kiralama!" dedi.[108]

Muhammed, Ebû Yûsuf'tan; o, 'Abdü'l-A'lâ'dan; o, 'Âmir'den rivayetle 'Âmir dedi ki: Allah Rasulü (s.a.v.) şöyle buyurdu: Üç kişi vardır ki ben onların hasmıyım. Hasım olduğum kimseye karşı mücadele ederim: Özgür bir kişiyi satıp onun parasını yiyen ve o kişiyi başkasının kölesi yapan. Bir işçi tutup işini yaptırdığı halde ücretini vermeyen. Benim adıma söz verip sonra da sözünü tutmayan.[109]

İmam Muhammed, icâre akdinin meşruiyetiyle ilgili olarak "Rabbinizin lütuf ve keremini istemekte size bir günah yoktur." (Bakara 198) ayetini istisna edersek herhangi

[106] Hâkim, *el-Müstedrek*, 2: 305. Rivayet el-Müstedrek'te sahabi raviler aynı olmakla birlikte bazı lafız farklılıkları ve ilâvelerle geçmektedir.
[107] Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, 6: 108. Beyhakî'nin naklettiği rivayette mesele benzer olmakla birlikte para birimleri tam tersidir.
[108] Şeybânî, *Kitâbü'l-Âsâr*, 2: 748; Ebû Yûsuf, *Kitâbü'l-Âsâr*, 189; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebir*, 4: 263; Ebû Nuaym el-İsfahânî, *Müsnedü Ebî Hanîfe*, 1: 199. Not: Rivayetin sahâbî râvîsi Râfi' b. Hadîc'dir. O, 'Abâye'nin dedesinin babası olmaktadır.
[109] Bazı lafız farklılıkları ve takdim-tehirlerle birlikte bkz. Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 14: 318; Buhârî, Büyû' 106; İbn Hibbân, *Sahîh*, 16: 333; Beyhakî, *Ma'rifetü's-sünen*, 8: 335.

bir ayet zikretmemektedir. İstisna ettiğimiz ayeti de icârenin Sünnet'teki delillerini naklettiği bağlamda ayetin nüzul sebebini oluşturan rivayeti aktarırken zikretmektedir.

Cessâs, icâre akdiyle ilgili bölüme bu akit türünün meşruiyet delillerini zikrederek başlamıştır. Tahâvî'nin sözü olarak naklettiği "Kira sözleşmelerinin câiz olmasındaki esasın Allah'ın kitabı, Nebîsi'nin (s.a.v.) sünneti ve sadr-ı evvelin ittifakıdır."[110] ifadesini detaylı bir şekilde yorumlayan müellif öncelikle Kur'ân'daki delilleri zikretmektedir.[111] İcâre akdini konu edinen ayetleri zikrettikten sonra Sünnet açısından delilleri sıralamaktadır.[112] Bu bağlamda şu rivayetlere yer vermektedir:

Ebû Hüreyre hadisi: Nebi (s.a.v.) açlıktan karnına taş bağlardı. (Bu durumu gören) Sahabeden bir kişi gidip 20 hurmaya karşılık 20 kova su çekti. Sonrasında bu hurmaları Allah Rasulü'ne (s.a.v.) getirdi. O (s.a.v.) da bunlardan yedi.[113]

İbn Ömer hadisi: Sizlerle Yahudi ve Hristiyanların benzerlik durumu işçi kiralayan bir adamın durumu gibidir. O şöyle der: Kim bir kîrât karşılığında gündüzün yarısına kadar benim için çalışır?[114]

Nebî (s.a.v.)'nin Hz. Ebû Bekir ile hicret olayına dair Hz. Âişe hadisi: Nebi (s.a.v.) ve Ebû Bekir, Benî Dîl kabilesinden olan bir adamı maharetli bir rehber olarak kiraladı… Rehber, o ikisini sahil yolu üzerinden götürdü.[115]

es-Sevrî, Simâk b. Harb'den; o, Süveyd b. Kays'tan rivayetle Süveyd b. Kays dedi ki: Ben ve Mehrefe[116] el-Abdî, Hecer'den[117] bir elbise getirdik. Biz Mina'dayken Allah Rasulü (s.a.v.) bize geldi. Bizden birkaç şalvar satın aldı. Süveyd b. Kays şöyle dedi: Orada ücret karşılığında tartan birisi vardı. Allah Rasulü (s.a.v.) ona ücreti uzatıp sonrasında şöyle dedi: "Fazlasıyla tart."[118]

---

[110] Cessâs, *Şerhu muhtasaru't-tahâvî*, 3: 383.
[111] Zikrettiği ayetler şunlardır: Talak 6, Kehf 77, Kasas 27, Yusuf 72, Bakara 198.
[112] Cessâs, *Şerhu muhtasaru't-tahâvî*, 3: 384-386.
[113] Metni farklı olup benzer muhtevaya sahip rivayetler için bkz. İbn Mâce, Rühûn 6; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, 6: 197.
[114] Cessâs hadisin tam metnini zikretmemektedir. Bazı lafız farklılıklarıyla birlikte aynı muhtevaya sahip rivayetler için bkz. Mâlik b. Enes, *Muvatta*, Siyer 60; Buhârî, İcâre 8, Enbiyâ 51.
[115] Cessâs hadisin ilk cümleleri ile son cümlesini zikretmektedir. Tam metni için bkz. Buhârî, İcâre 4.
[116] Bazı kaynaklarda "مخرمة" şeklinde geçmektedir. Bkz. Tirmizî, Büyû' 66.
[117] Bahreyn'de meşhur olan bir belde ismi. Bkz. İbnü'l-Esîr, *en-Nihâye*, 5: 246.
[118] Ebû Dâvûd, Büyû' 7; Tirmizî, Büyû' 66; Nesâî, Büyû' 57. Not: Mezkûr rivayette Efendimizin 'Fazlasıyla tart.' ifadesi O'nun muhatabına borcunu fazlasıyla verme arzusuna matuftur.

Cessâs bu rivayetlerin, insan emeğini konu edinen kira sözleşmelerini geçerli kılması gerektiği kanaatini paylaştıktan sonra Sa'd b. Ebî Vakkâs'tan gelen bir rivayete atıfla Peygamber Efendimizin (s.a.v.) altın ve gümüş karşılığında arazi kiralamaya ruhsat tanıdığını belirtmektedir.[119] Ayrıca selefin; insanın iş gücünden, gayrı menkullerden ve ticaret mallarından yararlanmayı konu edinen kira sözleşmelerinin geçerli olduğu noktasında ittifak ettiğini söylemektedir.[120]

Cessâs, icâre akdini "belirli bir menfaat üzerine yapılan" ve "belirli bir müddet üzerine yapılan" kira sözleşmesi olmak üzere ikiye ayırmaktadır. Ayrıca ücretteki belirsizliğin de ortadan kaldırılması gerektiğini belirtmektedir. O, bu kanaatini "*Her kim bir işçi kiralarsa ona ücretini bildirsin.*" rivayetinden ibarenin ve nassın delaletiyle elde ettiğini söylemektedir. Ona göre, ücretin bilinmesi ve belirsizliğin ortadan kaldırılması şartı rivayette nassan bulunmaktadır. Nassın delaletiyle varılan bu hüküm de sözleşme konusu olan menfaatlerden belirsizliğin ortadan kaldırılmasının gerekli olduğuna ve icâre akdinde ma'dûm olan menfaatlerin bey akdiyle malik olunan ayan hükmünde olduğuna delalet etmektedir. Çünkü ücretteki belirsizliğin olumsuzlanması, ücretin karşılığı olan şeyin yani menfaatin belirsizliğinin de olumsuzlanmasını gerekli kılmaktadır. Bu bağlamda Cessâs'ın icâre akdinde henüz ortada bulunmayan (ma'dûm) menfaatleri alışveriş (bey') akdindeki elde edilmiş mal (ayn-ı memlûk) hükmünde değerlendirdiğini görmekteyiz. O bu değerlendirmeden hareketle icâre akdindeki menfaatleri alışveriş akdindeki ayn mesabesinde kabul ederek tıpkı alışveriş akdinde olduğu gibi icâre akdinde de bedeldeki belirsizliğin giderilmesinin gerekli olduğunu düşünmektedir.[121]

Cessâs, Hanefilere göre icâre akdinde ücretin ancak üç şekilde hak edilebileceğini söylemektedir. Ücretin sırf akdi yapmakla elde edilmediğinin delili olarak süt emzirmeyle ilgili ayeti zikrettikten sonra iki hadis zikretmektedir. İşçiye ücretinin teri kurumadan önce verilmesi hadisinin[122] işin bitirilmesi halini vurguladığını belirtmektedir. Akabinde şu rivayete yer vermektedir:[123]

Ebû Hüreyre'den rivayet edildiğine göre o şöyle dedi: Allah Rasulü (s.a.v.) şöyle buyurdu: Rabbiniz şöyle buyuruyor: Üç kişi vardır ki ben onların hasmıyım. Hasım

[119] Arazinin kiralanması hususunda Sa'd b. Ebî Vakkâs'tan nakledilen rivayetler için bkz. Dârimî, *Sünen*, Büyû' 75; Tahâvî, *Şerhu meâni'l-âsâr*, 4: 111; İbn Hibbân, *Sahîh*, 11: 612.
[120] Cessâs, *Şerhu muhtasaru't-tahâvî*, 3: 386.
[121] Cessâs, *Şerhu muhtasaru't-tahâvî*, 3: 386-387.
[122] Beyhakî, *Ma'rifetü's-sünen*, 8: 335.
[123] Cessâs, *Şerhu muhtasaru't-tahâvî*, 3: 387-388.

olduğum kimseye karşı mücadele ederim: Benim adıma söz verip sonra da sözünü tutmayan. Özgür bir kişiyi satıp onun parasını yiyen. Bir işçi tutup işini yaptırdığı halde ücretini vermeyen.[124]

Cessâs, hadisteki tehdidin işçiliğin tamamlanmasından sonraya yönelik olduğunu zikretmektedir. Akdin kurulmasıyla birlikte ücretin hak edileceği görüşüne, ücretin akdin kurulmasından önce belirlenmesi gerekliliğiyle itiraz etmektedir. Şöyle ki, akit kurulmadan önce ücretin belirlenmesi gerektiği nasla sabit olmuştur. Ona göre ücret akitle birlikte derhal hak edilecek olsaydı eğer "Akitten sonra işçinin ücretini verin." ve "İşçi kiralayıp ücretini vermeyen…" şeklinde bir açıklamanın öncelikli olarak nasta sabit olması gerekirdi. Cessâs, aklî olarak da şöyle bir açıklama getirir: Alışveriş akdi ücret (semen) ve satılan malın (mebî') birlikte mülkiyetini ifade etmektedir. İcâre akdi de menfaat ve ücret üzerinde gerçekleştirilen bedelli bir akittir. Alışveriş akdi nasıl ki ücretin ve malın birlikte mülkiyetini ifade ediyorsa icâre akdinde de durum böyledir. Yani menfaatin ve ücretin birlikte mülkiyetinin söz konusu olması gerekir. Ancak menfaatler akit esnasında henüz var olmadığı için mülk edinilemediğinden kiralayanın (mu'cir) da ücrete malik olmaması gerekir. Hasılı kiracı menfaatleri elde ettiği zaman menfaatler üzerinde oluşan mülkiyetinin karşılığında kiralayan da ücrete malik olacaktır.[125]

Serahsî, icâre akdinin cevazını ispat maksadıyla bazı ayetler zikretmektedir.[126] Daha sonra bu maksatla bazı hadisler aktarmaktadır. Bu kapsamda yer verdiği ilk rivayet Hz. Peygamber'in (s.a.v.) şu hadisidir:

Allah Rasulü (s.a.v.) şöyle buyurdu: Ücret karşılığı çalıştırdığınız kişinin ücretini teri kurumadan veriniz.[127]

Kendisi rivayette geçen emrin bu akdin geçerli oluşuna işaret ettiğini düşünmekte, ayrıca Peygamber Efendimizin (s.a.v.) peygamber olarak gönderildiğinde insanların mal ve hizmetleri kiralıyor olduklarını, Allah Rasulü'nün (s.a.v.) de bunu onaylayıp bunlarla ilgili hükümleri açıkladığını dolayısıyla bu hususta takriri bir sünnetin bulunduğunu söylemektedir.[128]

---

[124] Bazı lafız farklılıklarıyla birlikte bkz. Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 14: 318; Buhârî, Büyû' 106; İbn Hibbân, *Sahîh*, 16: 333; Beyhakî, *Ma'rifetü's-sünen*, 8: 335.
[125] Cessâs, *Şerhu Muhtasaru't-tahâvî*, 3: 388.
[126] Zikrettiği ayetler şunlardır: Zuhruf 43/32; Kasas 28/27.
[127] İbn Mâce, Rühûn 4; Tahâvî, *Şerhu müşkili'l-âsâr*, 8: 13; Taberânî, *el-Mu'cemü's-sağîr*, 1: 43; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, 6: 199.
[128] Serahsî, *el-Mebsût*, 15: 74.

Serahsî, icâre akdinin meşru olduğuna dair naklî delillere yer verdikten sonra bu akdin caiz kılınmasının aklî açıklamasını yapmaktadır. Bu bağlamda icâre akdinin kurulması, kıyas (genel kural) ve menfaat (yarar) arasındaki ilişkiyi irdelemektedir. Bu noktada yer verdiği ifadeler şu şekildedir:

Hanefî âlimlerimizin (meşâyih) -Allah onlara rahmet etsin.- bir kısmı icâre akdinin kıyasa göre câiz olmadığını iddia etmişlerdir. Çünkü bu akit var olmayan (ma'dûm) bir şey -ki bu icâre akdi süresince meydana gelen menfaattir.- üzerinde yapılmaktadır. Oysaki var olmayan (ma'dûm) bir şey, akdin mahalli olamaz. Çünkü ma'dûm, bir "şey" değildir. Dolayısıyla onun, akdin konusu (ma'kûdün aleyh) olarak nitelenmesi imkansızdır. Ayrıca akdin oluşması için, var olduktan sonra akdin konusuna mâlik olmak gerekir. Halbuki var olmayan bir şey, mülk edinilmekle nitelendirilemez. Akdin (gelecek zamana) izafe edilmesi de mümkün değildir. Çünkü bedelli akitler, tıpkı alışveriş ve nikahta olduğu gibi, gelecek zamana izafe edilmeye elverişli değildir.

Serahsî şöyle dedi: Bu görüş bence kuvvetli değildir. Çünkü akdin konusu olan şeyin varlığını ve mülk edinilmesini şart koşmak, bizzat o şeyin (ma'kûdün aleyh) kendisi için değil kişinin onu teslim edebilmesi içindir. Bu ise akde bir engel oluşturmaz. Zira burada akdin bir hükmü olarak (menfaatin) var olması, (akdin konusunu: menfaati) teslim etmeyi gerçekleştiremez hale getirmektedir. Çünkü menfaatler peş peşe iki vakitte varlığını sürdüremeyen arazlardır. (Menfaatin) teslimi, akdin hükmüdür. Hüküm de nedenden sonra gelmektedir. Bu sebeple akit esnasında var olan menfaatin teslim anına kadar var olması düşünülemez. Akit konusunun teslim edilmesinin vacip olduğu esnada menfaatin varlığı sebebiyle teslim gerçekleştirilemeyince akit yapılırken menfaatin var olmasını şart koşmanın herhangi bir anlamı yoktur. Ancak, tıpkı nikâh akdinin hükmü ve teslimi noktasında kadının, nikâhla kastedilen şeyin yerine; selem akdinin geçerli olması noktasında selem yapılan malın (müslemün fîh) mahalli olan zimmetin, akit yapılan mala mâlik olma yerine konulması gibi (icâre) akdinin geçerli ve bağlayıcı olması için, menfaat elde edilen ayn, akdi yapan kişinin mülkünde menfaat yerine konularak var kabul edilir.

Veya (icâre akdi için şu söylenebilir): Akdin kurulmasıyla menfaatin elde edilmesi bitişik olsun ve böylelikle akit konusu malın (ma'kûdün aleyh) elde edilebilmesi gerçekleşsin diye icâre akdi, menfaatin meydana geldiği vakte dayandırılır. Bizim Hanefî âlimlerimizin (meşâyih) -Allah onlara rahmet etsin.- "İcâre, menfaatin meydana gelişine göre devamlı yenilenen birbirinden farklı akitlerdir." sözünün anlamı da budur. Böyle kabul edilmesinin sebebi, insanların ihtiyacıdır. Zira; fakir zenginin malına, zengin de

fakirin emeğine ihtiyaç duyar. İnsanların ihtiyacı, akitlerin meşruiyeti noktasında asıldır. Bu sebeple akitler, kendisiyle ihtiyacın ortadan kalkacağı şekilde meşruiyet kazanır. Böylelikle, İslâm'ın esaslarına da uygun düşmüş olur.[129]

Serahsî'nin kıyas tabiri ile kastettiği şeyin "ma'dûmun satışının yasaklanması" şeklinde ifade edebileceğimiz "genel kural" olduğu açıktır. Ancak kendisi, nikâh ve selem akdinde işletilen akıl yürütmeye kıyasla icâre akdinde kendisinden yararlanılan malı, menfaat yerine koymuştur. İnsanların ihtiyacını da göz ardı etmeksizin getirmiş olduğu bu açıklama tarzıyla bahsettiği problemi aşmaya çalışmıştır.

Serahsî, icâre akdinde ücretin belli edilmesinin gerekliliğini vurgulama maksadıyla İmam Muhammed'in icâre bölümünde naklettiği ilk hadisi zikretmektedir.[130] Ancak zikrettiği rivayette "…Hiçbir kadın, halası ve teyzesi üzerine nikahlanamaz. Hiçbir kadın, kız kardeşinin[131] kabını boşaltmak için (onun nafakasının da kendisine kalması için) kocasından onu boşamasını istemesin. Zira Allah Teala onun rızkını verendir..." kısmı bulunmamaktadır. Hadisin metni şu şekildedir:

Ebû Hüreyre ve Ebû Saîd el-Hudrî'den rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurdu: Hiç kimse, Müslüman kardeşinin pazarlığı üzerine pazarlık yapmasın. Müslüman kardeşinin söz kestiği kadınla nikahlanmasın. (Fiyat artırmak maksadıyla) müşteri kızıştırmayın. Taş atmak suretiyle alışveriş yapmayın. Her kim ücretle bir işçi tutarsa ona ücretini bildirsin.[132]

Serahsî, İmam Muhammed'e atıfla zikrettiği bu rivayetin uzun bir hadis olduğunu, İmam Muhammed'in bu hadisin bir kısmını "Nikâh" bölümünün başında bir kısmını da "İcâre" bölümünün başında zikrettiğini söylemektedir. Ayrıca bu hadisin, âlimlerin kabul ile karşıladıkları (telakki bi'l-kabûl) ve gereğince amel ettikleri meşhur bir hadis olduğunu belirtmektedir.[133] Hadisin sonunda yer alan "Her kim ücretle bir işçi tutarsa ona ücretini bildirsin." ifadesi Serahsî tarafından icâre akdinin ve özgür bir insanı çalışmak üzere ücretle tutmanın geçerliliğine, ücreti bildirmenin gerekli olduğuna ve bizzat akit yapmakla ücretin gerekli olmadığına delil olarak kabul edilmiştir. Çünkü Serahsî'ye göre ücretin teslimi akit ile gerekli olmuş olsaydı eğer Hz. Peygamber'in

[129] Serahsî, *el-Mebsût*, 15: 74-75.
[130] Serahsî, *el-Mebsût*, 15: 75.
[131] 'Kız kardeş' ile kastedilenin ne olduğuna dair 113. dipnota bakınız.
[132] Buhârî, Büyû' 58; Ebû Nuaym el-İsfahânî, *Müsnedü Ebî Hanîfe*, 1: 89; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, 6: 198.
[133] Serahsî, *el-Mebsût*, 15: 75.

(s.a.v.) ücreti bildirmeyi değil "ücretini ona vermeyi" emretmesi daha uygun olurdu. Yine Hz. Peygamber'in (s.a.v.) "İşçinin ücretini teri kurumadan veriniz."[134] hadisinin de ücretin gerekli olduğu ilk vaktin, iş bitiminden hemen sonrası olduğuna delalet ettiğini söylemektedir.[135]

Serahsî, yukarıda zikrettiğimiz rivayetlerden sonra hac yolunda ticaret yapmayla ilgili olarak aşağıdaki rivayeti nakletmektedir:[136]

Said b. Cübeyr (r.a.) şöyle dedi: Bir adam İbn Abbâs'a gelip "Ben kendimi bir topluluğa (hizmet etmek üzere) kiraladım ve onlara (beni hacca götürmeleri için) ücretimden indirim yaptım. Bu şekilde (ticaretle birlikte yaptığım) haccım geçerli olur mu?" dedi. Bunun üzerine İbn Abbâs: "Bu, dindendir. Allah Teala '(Hac mevsiminde ticaret yaparak) Rabbinizin lütuf ve keremini istemekte size bir günah yoktur." (Bakara 2/198) buyurmaktadır.' dedi.[137]

Serahsî, aktardığı bu rivayetin icâre akdinin caiz oluşuna ve taşımacılıkta mesafenin belirtilmesinin sürenin belirtilmesi yerine geçtiğine delalet ettiğini düşünmektedir.[138] İşi yaptırıp ücretini vermeme durumuyla alakalı olarak da şu rivayeti aktarmaktadır:[139]

'Âmir'den -Allah ona rahmet etsin.- rivayetle o şöyle dedi: Allah Rasulü (s.a.v.) buyurdu ki: Ben üç kişinin kıyamet gününde hasmıyım. Hasım olduğum kimseye karşı mücadele ederim: (Bunlar) Özgür bir kişiyi satarak onun parasını yiyen ve özgür birini köleleştiren, bir işçi tutup işini yaptırdığı halde ücretini vermeyen, benim adıma söz verip sonra da sözünü tutmayan(lardır).[140]

Müellif, bu hadisten ücret karşılığında işçi çalıştırmanın câiz olduğunu ve ücretin sırf akit nedeniyle gerekli olmadığını istidlâl etmektedir. Çünkü Hz. Peygamber (s.a.v.) iş bittikten sonra işçinin ücretini vermeyen kimseleri tehdit etmiştir. İş bitirmeyle

---

[134] İbn Mâce, Rühûn 4; Taberânî, *el-Mu'cemü's-sağîr*, 1: 43; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, 6: 199.
[135] Serahsî, *el-Mebsût*, 15: 76.
[136] Serahsî, el-Mebsût, 15: 77.
[137] Hâkim, *el-Müstedrek*, 2: 305. Rivayet el-Müstedrek'te sahabi raviler aynı olmakla birlikte bazı lafız farklılıkları ve ilâvelerle geçmektedir. Not: İbn Abbâs'ın ifadesi hadis kaynaklarında هذا من الذين şeklinde geçmektedir. İncelediğimiz mahtut nüshada da aynı şekilde geçmektedir. Büyük ihtimalle mahtut nüshadan hatalı olarak anlaşılıp baskıya nakledilmiştir.
[138] Serahsî, *el-Mebsût*, 15: 77.
[139] Serahsî, *el-Mebsût*, 15: 82.
[140] Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 14: 318; Buhârî, Büyû' 106; İbn Mâce, Rühûn 4; İbn Hibbân, *Sahîh*, 16: 333. Not: Ahmed b. Hanbel ve Buhârî hadisin başında قال الله ibaresini zikrederek rivayetin hadis-i kutsî olduğunu ihsas etmektedir.

ücreti hak etme arasındaki ilişkiden hareketle Serahsî hadisteki tehdidin işin bitmiş olması koşuluyla anlamlı hale geldiğini söylemektedir.[141]

Serahsî, İmam Muhammed'in de eserinde naklettiği kira bedelinin başka para ile değiştirilmesini konu edinen hadisi sarf akdiyle ilgili meseleleri işlerken zikretmektedir. İlgili rivayet şöyledir:

Kâsım b. Safvân'dan rivayet edildiğine göre o şöyle dedi: Abdullah b. Ömer'e, birkaç dinar karşılığında deve kiraladım. Alacağımı tahsil maksadıyla onun yanına gittim. Ancak onun elinde birkaç dirhem vardı. Bunun üzerine o kölesine "Onunla birlikte çarşıya git. Eğer bu dirhemler, alacağa denk gelir de o da bunu almak isterse ona ver. İstemezse onun için dinar al. Bu dinarları ona ver." dedi. Ben "Ey Abdurrahman'ın babası! Bu uygun olur mu?" dedim. O "Bundan bir sakınca yoktur. Sen doğduğunda küçüktün." dedi.[142]

Serahsî bu rivayetin, icâre akdindeki ücretin satım akdindeki satış bedeli gibi değerlendirildiğine, dolayısıyla teslim alınmadan önce değiştirilebileceğine dair bir delil olduğunu zikretmektedir. Ancak böyle bir değişikliğin yalnızca hak sahibinin rızası dahilinde gerçekleştirilebileceğini söylemektedir. Metindeki "Sen doğduğunda küçüktün." ifadesinin, bilgisizlikten kinaye olduğunu, İbn Ömer'in bu sözüyle muhatabıyla şakalaştığını belirtmektedir.[143]

1.2.1.2. Alt Kira Bedeli

Alt kira, bir kişinin kiraladığı şeyi bir başkasına kiraya vermesi anlamına gelmektedir.[144] Alt kira bedelinin ne şartlarda caiz olduğu ilk dönem fakihleri arasında görüş ayrılığının bulunduğu bir meseledir. İmam Muhammed, Âmir eş-Şa'bî'nin ve Atâ b. Ebî Rebâh'ın alt kira bedelindeki fazlalığı alma noktasında herhangi bir sakınca görmediklerini söylemektedir. O, Atâ' b. Ebî Rebâh'ın ilk kiracının, kiraladığı odada herhangi bir ıslah edici faaliyetinin olmasa dahi alt kira bedelinden elde edeceği fazlalığı almasında bir sakınca görmediğini ve Kûfelilerin fazlalığı mekruh görmelerini tuhaf karşıladığını zikretmektedir. Şa'bî'nin görüşü olarak da yeni kiracı odanın kapısını açıp kapatabiliyor, eşyasını dışarı çıkartabiliyorsa ilk kiracının fazlalığı almasında bir sakınca

[141] Serahsî, *el-Mebsût*, 15: 83.
[142] Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, 6: 108. Beyhakî'nin naklettiği rivayette mesele benzer olmakla birlikte para birimleri tam tersidir.
[143] Serahsî, *el-Mebsût*, 14: 9.
[144] Bkz. Erdoğan, *Fıkıh ve hukuk terimleri sözlüğü*, 24.

olmadığı kanaatinden bahsetmektedir. İmam Muhammed'in aktardığına göre Ebû Hanîfe bu meselede ilk kiracının odada herhangi bir ıslah edici faaliyetinin olmaması halinde elde edeceği fazlalıkta hayır bulunmadığı için bu fazlalığı tasadduk etmesi gerektiğini düşünmektedir. İbrahim en-Nehaî de kiracının kiraladığı odada ancak bir fazlalık meydana getirmesiyle alt kira bedelindeki fazlalığın kendisi için temiz (tîb) olabileceği görüşündedir.[145]

Abdürrezzâk ve İbn Ebî Şeybe; Şa'bî'nin, ilk kiracının kiraladığı odada herhangi bir iş gerçekleştirmemesi halinde alt kira bedelindeki fazlalığın mekruh olduğu görüşünü benimsediğini zikretmektedir.[146] İbn Ebî Şeybe, Atâ b. Ebî Rebâh'ın yukarıda bahsettiğimiz görüşüyle örtüşen bir rivayet aktarmaktadır. Bu rivayet, deve kiralayan birinin kiraladığı deveyi bir başkasına kendisinin kiraladığı bedelden daha fazla bir ücrete kiralamasıyla alakalıdır. Atâ, bu kişinin uygulaması noktasında herhangi bir sakınca görmemektedir.[147]

Abdürrezzâk, Nehaî'den İmam Muhammed'in zikrettiğine mutabık bir görüş nakletmektedir.[148] İbn Ebî Şeybe'nin aktardığı bir rivayette bu şekilde elde edilen fazlalığın kime ait olduğu hakkında kendisine soru yöneltilen İbrahim en-Nehaî'nin "ev sahibine" diyerek cevapladığı geçmektedir. Yine onun Hammad-İbrahim tarikiyle aktardığı rivayette ise bu kazanç Nehaî tarafından "riba" olarak nitelendirilmektedir.[149]

Tahâvî, alt kira bedelinin ancak malı kabzettikten sonra ilk kiracının kiraladığı malda bir fazlalık meydana getirmesi halinde caiz olabileceğini düşünmektedir. Kendisinin bu noktada önceki Hanefî fakihler gibi düşündüğünü görüyoruz. Ancak kiracı herhangi bir fazlalık meydana getirmeden malı bir başkasına kiralayacak olursa fazlalığın kiracıya ait olduğunu fakat bu fazlalığı tasadduk etmesi gerektiğini düşünmektedir. Tahâvî'nin fazlalığın kime ait olduğu noktasında Nehaî'nin yukarıda zikrettiğimiz görüşünü benimsemediğini görmekteyiz.[150]

Cessâs, alt kira bedeli meselesini Tahâvî'den aktardığı hayvan kiralama örneği üzerinden yorumlamaktadır. Şöyle ki ona göre kiralık bir hayvanın kabzedildikten sonra

[145] Şeybânî, *el-Asl*, 3: 428-429. Ayrıca İbrahim en-Nehaî'nin görüşü ve Şeybânî'nin tercihi için bkz. *Kitâbü'l-Âsâr*, 2: 748.
[146] Abdürrezzâk, *Musannef*, 8: 222; İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, 5: 18.
[147] İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, 5: 18.
[148] Abdürrezzâk, *Musannef*, 8: 222.
[149] İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, 5: 17.
[150] Tahâvî, *Muhtasar*, 129.

başkasına kiralanması prensip olarak caizdir. Ancak kendi kira bedelinden daha fazla bir bedele kiralaması halinde bu fazlalığın helal (tîb) olabilmesi için ilk kiracının malda fazlalık meydana getirmesi gerekmektedir. Aksi halde bu kazanç, rizikosu üstlenilmeyen bir şeyden kazanç sağlama (ribhu mâ lem yudmen) olacağı için caiz değildir. Çünkü bu durumda menfaat kabzetmekle ilk kiracı açısından meydana gelmiş değildir. Cessâs bu düşüncesini, hayvanın kabzedildiği an helak olması halinde gelecekteki ücretin batıl olacağı hükmüne dayandırmaktadır. Aynı zamanda bu kazanç, mücerred olarak akitle mâlik olunamayan şeyden kazanç elde etme manasına gelmektedir. Var olmayan bir şeyin (ma'dûm) ise herhangi bir kişi tarafından mülk edinmesi mümkün değildir. Bu sebeplerden ötürü ilk kiracı tarafından meydana getirilen bir fazlalık yoksa gelir olarak elde ettiği fazlalığı tasadduk etmesi gerekir.[151]

Yukarıda bahsedilen görüşlerinden hareketle Cessâs'ın alt kiradan elde edilecek bedeli menfaatin doğasıyla ilişkilendirdiği söylenebilir. Kira mevzusu malın sırf kabzedilmesiyle (kiracı lehine) menfaatin henüz o esnada meydana gelmemiş olması menfaatin peyderpey ortaya çıkmasıyla ilgilidir. Aynı şekilde mücerret olarak akitle mâlik olunamayan şeyin yani menfaatin henüz meydana gelmediği için (ma'dûm) mülk edinilememesi de menfaatin mahiyetiyle ilişkilidir.

Serahsî, alt kira bedeliyle ilgili meseleyi işlerken İmam Muhammed'in eserinde yer verdiği görüşleri nakletmekte ve bunları yorumlamaktadır. Kendisi öncelikle Şa'bî'den yapılan rivayeti zikretmektedir. Şa'bî'nin görüşünü yukarıda naklettiğimiz için burada tekrar zikretmeyeceğiz. Serahsî bu rivayetin, kiracının kiraladığı malı bir başkasına kiralayabilmesi noktasında bir delil olduğunu ve İmam Muhammed'in de bu görüşü benimsediğini söylemektedir.[152] Ancak takdir edileceği üzere Şa'bî'nin rivayetinde geçen "yeni kiracının kapıyı açabilmesi ve eşyayı çıkarabilmesi" evde meydana gelen bir fazlalık değildir. Serahsî de bunların evde bir fazlalık olarak görülemeyeceğini belirtmektedir. Bu sebeple alt kira bedelindeki fazlalığın, ancak akit esnasında bunlardan belirli bir şey koşul konulması halinde bunun karşılığı olabileceğini ve böylelikle helal olacağını, Şa'bî'nin hadisinin tevilinin de bu şekilde olduğunu ifade etmektedir.[153] Yani Serahsî, Şa'bî'nin sözünü bu şekilde yorumlamakla ilk kiracıyı bir nevi karşılıksız kazanç elde etme durumundan kurtarmış olmaktadır.

[151] Cessâs, *Şerhu muhtasaru't-tahâvî*, 3: 395-396.
[152] Serahsî, *el-Mebsût*, 15: 78.
[153] Serahsî, *el-Mebsût*, 15: 78-79.

Serahsî, Atâ' b. Ebî Rebâh'ın alt kira bedeli almada herhangi bir sakınca görmediğini bilakis bu fazlalığı hoş karşılamayan Kûfe ehlini taaccüple karşıladığını ve İmam Şafii'nin de bu görüşü benimsediğini söylemektedir. Daha sonra Hanefîlerin İbrahim en-Nehaî'nin görüşünü tercih ettiklerini beyan ederek Hanefîlerin bu meseledeki görüşünü "evde herhangi bir şeyi tamir etmek veya herhangi bir fazlalık meydana getirmek" şeklinde özetlemektedir. Aksi halde bu fazlalığın tazmin sorumluluğu yüklemeyen şeyden kazanç sağlama (ribhu mâ lem yudmen) yasağının kapsamına gireceğini dolayısıyla fazlalığın sakada olarak verilmesi gerektiğini belirtmektedir.[154]

1.2.1.3. Ortak ve Özel İşçinin Tazmin Sorumluluğu

Ortak işçinin elinde telef olan şeyi hangi şartlarda tazmin edeceği meselesi ilk dönem fakihleri arasında görüş ayrılığının bulunduğu bir meseledir. İmam Muhammed, bu meseleyi ele aldığı yerde bazı maktu ve mevkuf rivayetlere yer vermektedir. Öncelikle Nehaî'nin, ilk dönem âlimleri hakkında bir kişiye, anaparayı ve kârı mal sahibine geri vermek koşuluyla ticaret için sermaye verdiklerinde onun bu malların ödeme yükümlülüğünü üstlenmesi için kendisine ücret vermeyi hoş karşıladıklarına dair bir rivayetinden bahseder.[155] Yine onun, ortak veya özel işçi ayrımı yapmadan her ikisinin de tazmin sorumluluğunun olmadığı görüşüne yer verir. Şüreyh'in, batma ve yanma durumları dışında tuz satıcısını her türlü şeyden tazminle sorumlu tuttuğuna dair bir rivayet nakleder. Ebû Hanîfe'nin ise ortak işçiye ancak kendi fiili sebebiyle helak olan şeyi tazmin ettirdiğini, özel işçiye de ancak kira sözleşmesinin konusuna muhalif davranması halinde tazmin ettirdiğini zikretmektedir.[156]

İmam Muhammed, işçinin tazminiyle ilgili olarak Hz. Ömer ve Hz. Ali'nin görüşlerini nakletmektedir. Aktardığı rivayetler şöyledir:[157]

Muhammed, Ebû Yûsuf'tan; o, Haccâc b. Ertât'tan; o, Ebû Hafs'tan rivayetle Ali; terzi, kumaş beyazlatıcısı ve benzeri işçilere insanların eşyalarını zayi etmemeleri için ihtiyaten tazmin ettiriyordu.

---

[154] Serahsî, *el-Mebsût*, 15: 79.
[155] Şeybânî, *el-Asl*, 3: 429.
[156] Şeybânî, *el-Asl*, 3: 429-430. Şeybânî, *Kitâbü'l-Âsâr*'ında Şüreyh ve Ebû Hanîfe'nin benzer kanaati paylaştığını zikretmektedir. Bkz. *Kitâbü'l-Âsâr*, 2: 751.
[157] Şeybânî, *el-Asl*, 3: 430-431.

Muhammed, Ebû Yûsuf'tan; o, Leys b. Sa'd'dan; o, Talha b. Ebû Saîd'den; o, Bükeyr b. Abdullah b. el-Eşecc'den rivayetle Bükeyr dedi ki: Ömer, işçilere insanların eşyalarından zarar verdikleri veya kendi elleriyle zayi ettikleri şeyleri tazmin ettiriyordu.

Muhammed, Ebû Hanîfe'den; o, Bişr veya Beşîr'den -Muhammed şüphe etti.-; o, Ebû Ca'fer'den rivayetle Ali, işçiye tazmin ettirmiyordu.

Rivayetlerde görüldüğü üzere Hz. Ali, ihtiyat prensibiyle hareket ederek terzi ve kumaş beyazlatıcısı gibi zanaatkarları tazminle mükellef tutmaktadır. Hz. Ömer de aynı şekilde zanaatkarlara zarar verdikleri veya kendi ellerindeyken zayi olan eşyaları tazmin ettirmektedir. Ayrıca Hz. Ali'nin işçiyi tazminle mükellef tutmadığına yönelik de bir rivayet bulunmaktadır. Yine İmam Muhammed *Kitâbü'l-Âsâr*'ında Hz. Ali'nin kumaş beyazlatıcı, boyacı ve dokumacıyı tazminle sorumlu tutmadığına dair bir rivayete yer vermekte ve Ebû Hanîfe'nin de bu kanaatte olduğunu söylemektedir.[158] Aynı şekilde Ebû Yûsuf da Hz. Ali'nin kumaş beyazlatıcısı, kuyumcu ve dokumacının hiçbirini tazminle sorumlu tutmadığını içeren bir rivayet aktarmaktadır.[159] Buradan mesele hakkında sahabe dönemine uzanan bir ihtilafın söz konusu olduğu ve aynı sahâbîlerin yer yer farklı kanaatler serdettikleri anlaşılmaktadır.

Tahâvî Ebû Hanîfe'nin, malı kabzettikten sonra hukuka aykırı herhangi bir fiili (teaddî) ve davranışı olmadan terzi ve kumaş ağartıcısı gibi ortak işçinin elinde telef olan malı kendisine tazmin ettirmediğini söylemektedir. Ancak Ebû Hanîfe'ye göre bu durumda ortak işçi işi tamamlamış bile olsa herhangi bir ücret alamaz. Tahâvî, Ebû Yûsuf ve İmam Muhammed'in ise ortak işçiyi tazminle sorumlu tuttuklarını, işçi söz konusu işi yapmışsa mal sahibine (müste'cir) muhayyerlik tanıdıklarını zikretmektedir. Şöyle ki bu durumda müste'cir isterse işçilik ücreti vermeden malı işçiye verdiği günkü değeri üzerinden tazmin ettirebilir ya da işçilik ücreti vermek kaydıyla malın zayi olduğu günkü değerini tazmin ettirebilir. Tahâvî, bu hususta Ebû Hanîfe'nin görüşünü tercih etmektedir. Özel işçinin hukuka aykırı fiili (teaddî) olmadan elinde zayi olan mal hakkındaysa üç imamın da işçiyi tazminle mükellef tutmadığını söylemektedir.[160]

Cessâs, Ebû Hanîfe'nin ortak işçi hakkındaki görüşünü talil ederken iki noktaya dikkat çekmektedir. Bunların birincisi işçinin malı kabzetmesinin, mal sahibinin izniyle

[158] Şeybânî, *Kitâbü'l-Âsâr*, 2: 751-752.
[159] Ebû Yûsuf, *Kitâbü'l-Âsâr*, 1: 158.
[160] Tahâvî, *Muhtasar*, 129-130.

herhangi bir bedel olmadan gerçekleşmiş olmasıdır. Bu durumda sözleşme konusu mal emanet (vedîa) hükmünde olmaktadır. İkinci nokta da işçinin alacağı ücretin, malın rakabesinden veya muhafazasından kaynaklı olmayıp menfaat bedeli olarak elde edilen bir şey olmasıdır. Cessâs, bu iki noktanın ortak ve özel işçi arasında ortak manayı teşkil ettiği düşüncesiyle Ebû Hanîfe'nin kanaatinde ortak işçinin bir nevi özel işçi mesabesinde olduğunu düşünmektedir. Özel işçinin elinde helak olan şeyden ötürü tazminle sorumlu olmadığı noktasında ise zaten ittifak vardır. Ayrıca Cessâs ortak işçinin bahsedilen durumda tazmin sorumluluğunun olmasını kabul ettiğimizde ölüm sebebiyle de tazmin sorumluluğunun doğması gerektiğini söylemekte; oysaki Ebû Yûsuf ve İmam Muhammed'in de ölüm ve kendisinden kaçınmanın mümkün olmadığı yangın sebebiyle işçiyi tazminle sorumlu tutmadığını belirtmektedir. Cessâs bu şekilde ortak işçinin ancak işlediği suçtan ötürü tazminle sorumlu olduğu görüşünü delillendirmektedir.[161] Daha sonra "Bir kişi aldığı şeyi geri verene kadar ödeme yükümlülüğü kendisine aittir."[162] hadisi şerifinin tahsis edici bir delil olmadıkça tazmini gerektirdiği yönünde muhtemel bir itiraz yöneltir. Bu itirazı, hadisi şerifte geçen lafzın helak durumu için olmayıp hâlihazırda aynıyla mevcut olan şey için geçerli olduğu şeklinde cevaplandırmaktadır.[163]

Cessâs, Tahâvî'nin ifadesi olarak Ebû Yûsuf ve İmam Muhammed'in ortak işçiyi kendisinden kaçınmanın mümkün olduğu şeyler sebebiyle tazminle sorumlu tuttuklarını, aksi halde tazminle sorumlu tutmadıklarını aktarmaktadır.[164] Akabinde Hz. Ali'den ortak işçinin tazminiyle ilgili iki rivayetin bulunduğunu; bunlardan birisinin tazmin ettirdiği diğer rivayetinse tazmin ettirmediği şeklinde olduğunu zikretmektedir. Hz. Ali'nin ihtiyaten tazmin ettirmesi rivayeti hakkında işçinin hıyaneti sebebiyle helak olan mala dair olma ihtimalinden bahsetmektedir.[165]

Cessâs ortak işçinin, işçiliğini sergileyeceği mal üzerindeki tasarrufunun hukuka aykırı (teaddî) olmasa bile, mal sahibinin mutlak hakkını ihlâl edici zararlı fiillerinden sorumlu olacağı noktasında Ebû Hanîfe, Ebû Yûsuf ve İmam Muhammed'in aynı görüşte olduğunu söyler. İmam Züfer'in ise ortak işçiyi ancak akdin gereklerine aykırı davranması (muhalefet) sebebiyle tazminle sorumlu tuttuğundan bahseder. O, İmam Züfer'in ortak işçinin elindeki malı emanet olarak gördüğünü düşünmektedir. Bu

[161] Cessâs, *Şerhu muhtasaru't-tahâvî*, 3: 397.
[162] Ebû Dâvûd, İcâre 54, Tirmizî, Buyû 39, İbn Mâce, Sadakât 5.
[163] Cessâs, *Şerhu muhtasaru't-tahâvî*, 3: 398.
[164] İncelediğimiz Tahâvî muhtasarında Tahâvî'nin bu şekilde bir ifadesine rastlayamadık.
[165] Cessâs, *Şerhu muhtasaru't-tahâvî*, 3: 398.

bağlamda üç imamın delili olarak ortak işçinin ücreti işi ifa etmekle hak ettiğini, söz konusu işin ise bedelli akitlerin tazmini gerektirmesi prensibinden hareketle tazmin edilebilen bir şey olduğunu söylemektedir. Bu şekilde tazmin edilebilen bir şeyden meydana gelen şeyin de tazmin edilmesi gerektiğini belirtmektedir. Özel işçinin akde aykırı davranmadıkça işlediği suçtan ötürü tazminle mükellef olmamasını da ücreti iş ile değil kendisini teslim ederek hak etmesiyle açıklamaktadır. Dolayısıyla özel işçiyi emanet akdindeki güvenilir kişi gibi değerlendirmekte ve yaptığı işin tazmin kapsamına girmediğini düşünmektedir.[166]

Serahsî; Nehaî'den nakledilen, ilk dönem âlimlerinin ticaret için tutulan işçiye tazmin yükümlülüğünü üstlenmesi için ücret verilmesini hoş karşıladıklarıyla ilgili rivayeti aktararak onun ilk dönem âlimleriyle kendinden önceki sahâbî ve tâbiîleri kastettiğini söylemektedir. Bu sözün, ortak işçinin tazminle sorumlu tutulmasını savunanlar lehine bir delil olduğunu, zira bu nitelikte ücret alan birinin malı koruma noktasında ortak işçi statüsünde ücretle tutulmuş bir işçi olduğunu zikretmektedir.[167] Hanefîlerin de ortak işçiyi meydana getirdiği zarar sebebiyle tazminle sorumlu tuttuklarını belirten Serahsî daha sonra Nehaî'nin ortak veya özel ayrımı yapmadan işçiyi tazminle sorumlu tutmadığı yönünde bir görüşüne yer vermektedir.[168]

Serahsî, ortak ve özel işçinin tazmin sorumluluğuyla ilgili Ebû Hanîfe ve İmâmeyn arasındaki ihtilafa da değinmektedir. O, Ebû Hanîfe'nin işçinin kendi fiili olmadan elinde telef olan malın tazmini hususunda ortak ve özel işçi ayrımı yapmadan, telefe neden olan şeyin kaçınılması mümkün olup olmamasına bakmaksızın işçinin tazmin sorumluluğunun olmadığı görüşünde olduğunu söyler. Ebû Hanîfe'nin bu meselede Nehaî'nin görüşünü benimsediği görülmektedir. Ebû Yûsuf ve İmam Muhammed'in ise ortak ve özel işçi ayrımına giderek ortak işçinin tazmini noktasında Nehaî'nin görüşünü, özel işçinin tazmini hakkında ise Şüreyh'in görüşünü kabul ettiklerini belirtir.[169]

Serahsî, ortak işçinin elinde telef olan malın tazmini hakkında daha önce nakledilen Hz. Ömer ve Hz. Ali'nin görüşlerini içeren bazı mevkuf rivayetler aktarmaktadır. Hatırlanacağı üzere bu rivayetlerde Hz. Ömer ve Hz. Ali'nin ortak işçiye

[166] Cessâs, *Şerhu muhtasaru't-tahâvî*, 3: 398-399.
[167] Serahsî, *el-Mebsût*, 15: 79.
[168] Serahsî, *el-Mebsût*, 15: 80.
[169] Serahsî, *el-Mebsût*, 15: 80.

elinde zayi olan şeyleri tazmin ettirdikleri, yine Hz. Ali'nin farklı bir rivayete göre kumaş beyazlatıcısı ve boyacısına zararı tazmin ettirmediği geçmekteydi. Serahsî, sahabe dönemindeki bu ihtilaftan ötürü sonraki âlimlerin (müteahhirûn) sakınılması mümkün olan harici sebeplerden ötürü telef olan mal hakkında işçi ile mal sahibinin malın yarı bedeli üzerinde anlaşma yapması (sulh) şeklinde fetva vermeyi tercih ettiklerini belirtmektedir.[170] Ayrıca ortak işçinin, kendisinin sebep olduğu teleften ötürü tazminle sorumlu tutulduğunu gösteren bu mevkuf rivayetlerin, İmâm Züfer ve İmâm Şâfiî'ye karşı Hanefîlerin delili olduğunu, çünkü onların ortak işçiyi kendi fiiliyle telef ettiği malı ödemekle sorumlu tutmadıklarını söylemektedir.[171]

1.2.1.4. Komisyonculuk

İmam Muhammed, komisyonculuk meselesini işlediği bahse Kays b. Ebû Ğaraze el-Kinânî rivayetiyle başlamaktadır:[172]

Muhammed, Ebû Yûsuf'tan; o, Süleyman el-A'meş'ten; o, Şakîk b. Seleme'den; o, Kays b. Ebî Ğaraze el-Kinânî'den rivayet ettiğine göre Kays b. Ebî Ğaraze şöyle dedi: Biz Medine pazarlarında alışveriş yapar ve kendimizi komisyoncu (simsar) olarak isimlendirirdik. Allah Rasulü (s.a.v.) yanımıza gelerek bize (kendi bulduğumuz) isimlerden daha güzel bir isim verdi. O, şöyle buyurdu:

"Ey tacirler topluluğu! Şüphesiz ki alışverişe boş sözler ve yeminler karışmaktadır. Bunu sadakalarınızla telâfi ediniz."[173]

İmam Muhammed ilgili meseleyi işlerken bir kısmı fasit bir kısmı da caiz olan komisyonculuk örneklerinden bahsetmektedir.[174] Ebû Hanîfe'den nakille fasit olarak nitelendirilen komisyonculuk örneklerinin fasit görülmesindeki temel sebepler başlıca komisyoncunun iş süresinin, kendisine verilecek ücretin ve sözleşme konusu malın belli olmaması şeklinde sıralanabilir. İlgili bağlamda komisyonculukla ilgili beyan edilen tasavvurlardan, zikredilen noktalardaki belirsizliklerin giderilmesi halinde komisyonculuğun Hanefîler tarafından câiz kabul edildiği anlaşılmaktadır.

[170] Serahsî, *el-Mebsût,* 15: 80.
[171] Serahsî, *el-Mebsût,* 15: 82.
[172] Şeybânî, *el-Asl,* 3: 450.
[173] Ebû Dâvûd, Büyû' 1; İbn Mâce, Ticârât 3.
[174] Şeybânî, *el-Asl,* 3: 450-452.

İmam Serahsî, komisyonculukla ilgili olarak yukarıda nakledilen rivayete yer vermektedir. Daha sonra komisyoncuyu, başkası adına ücretle mal alıp satan kişi olarak tanımlamakta, İmam Muhammed'in bu hadisi kitabına almasının nedeninin de komisyonculuğun cevazını açıklamak olduğunu belirtmektedir.[175] Komisyonculuğun caiz olup olmayan çeşitleri arasındaki nüansı yansıtması açısından iki örnek aktarıp Serahsî'nin bunlar hakkındaki yorumlarına yer vermeyi uygun görüyoruz:

"Bir kimse komisyoncuya bin dirhem vererek 'Sana on dirhem vermem koşuluyla bu para ile bana Zut kumaşı satın al.' dese akit fasit (bozuk) olur. Çünkü bu kişi komisyoncuyu belirsiz bir iş için ücretle tutmaktadır… Bir kimse, bir gün akşama kadar belirli bir ücret karşılığında kendisi için satma yahut satın alması için bir komisyoncuyu ücretle tutsa bu câiz olur. Çünkü burada akit, komisyoncunun hizmeti üzerine yapılmıştır. Bu da sürenin belirlenmesi ile bellidir. İşçi de akit konusu şeyi (ma'kûdün aleyh) yapmaya güç yetirebilir. Görmez misin bu komisyoncu bütün gününü o kişiye ayırdığında hiç alışveriş yapamasa bile ücreti hak eder. Önceki mesele ise böyle değildir. Çünkü orada akdin konusu satma ve satın almadır. Bu nedenle komisyoncu bu durumda iş yapamadığında, zamanını kendisini tutan kişiye ayırma nedeniyle ücreti hak etmemektedir."[176]

Bu açıklamalarından hareketle Serahsî'nin, çalışma süresi ve ücreti belli, işçi tarafından ifa edilebilir olan komisyonculuk türünü caiz gördüğü söylenebilir. Çünkü bu şekilde olduğu takdirde akdin konusu komisyoncunun menfaati olmakta; menfaat de sürenin açıklanmasıyla bilinir hale gelmektedir. Böylelikle akdin fasit olmasına sebep olan "belirsizlik" ortadan kalkmaktadır. Onun "alışveriş yapamasa bile ücreti hak eder." ifadelerinden de bahsettiğimiz nitelikteki komisyonculuk çeşidinde komisyoncu olarak tutulan şahsı özel işçi olarak gördüğü, dolayısıyla ücreti hak etme noktasında özel işçinin hükümlerine tabi olduğunu düşündüğü söylenebilir. Netice itibariyle Hanefî mezhebinde komisyonculuğun caiz olmasında akdin konusunun birincil derecede öneme sahip olduğu anlaşılmaktadır. Şöyle ki komisyoncunun hizmetini konu edinen sözleşmeler süre belirli olacağı için geçerli; satma ve satın almayı konu edinen sözleşmeler ise komisyoncu işi yapamadığında ücreti hak edemeyeceği için fasit hükmünü almaktadır.

[175] Serahsî, *el-Mebsût,* 15: 115.
[176] Serahsî, *Mebsût*, trc. Soner Duman (İstanbul: Gümüşev Yayıncılık, 2008), 15: 163.

1.2.1.5. Süt Anne Kiralanması

İmam Muhammed süt anne kiralanması meselesine Muhammed b. el-Furât-Zeyd b. Ali tarikiyle zikrettiği şu rivayeti naklederek başlamaktadır:[177]

Muhammed dedi ki: Bize, Muhammed b. el-Furât, Zeyd b. Ali'den rivayetle tahdis etti. Zeyd b. Ali dedi ki: Allah Rasulü (s.a.v) şöyle buyurdu: Sizleri ahmak kadınlar emzirmesin. Çünkü süt, ifsat edicidir.[178]

Serahsî, süt anne kiralanmasının caiz oluşunu Talâk suresinin 6. Ayetine dayandırmakta[179] ve ayetteki emzirmenin boşamadan sonraki emzirmeye, başka bir kadının emzirmesinin de ücret mukabili emzirmeye delalet ettiğini düşünmektedir. Ayrıca gerek Cahiliye devrinde gerekse Hz. Peygamber (s.a.v.) zamanında böyle bir teamülün bulunduğunu ve bu uygulamanın tatbikindeki dayanak noktasının insanların ihtiyacı olduğunu belirtmektedir.[180]

Serahsî, süt anne kiralanması halinde akdin konusunun çocuğa hizmet etmek, çocuğun ihtiyaçlarını karşılamak gibi yarar mı yoksa sütün kendisi mi olduğuna dair müteahhir âlimler arasında ihtilafın bulunduğundan bahsetmektedir. Bazı âlimlerin, akdin konusunun menfaat yani çocuğa hizmet etmek, sütün de bu menfaate tâbi bir şey kanaatinde olduğunu zikretmektedir. Bu görüş sahiplerinin gerekçeleri sütün ayn olmasıdır. Dolayısıyla ayn olan bir şey de kira akdi ile elde edilemez. Serahsî ise akdin konusunun süt, çocuğa hizmet etmenin de tâbi konumunda olduğunu doğru bulmaktadır. Çünkü süt anne, çocuğu hayvan sütü ile beslediği takdirde, onun ihtiyaçlarını giderse bile ücrete hak kazanamamaktadır.[181] Serahsî de bazı âlimlerin dediği gibi sütün tâbi ve ücretin yarara karşılık olduğu kabul edildiği takdirde bahsedilen durumda kadının ücreti hak etmesinin gerekeceğini; oysaki hükmün bu yönde olmadığını söylemektedir.[182]

---

[177] Şeybânî, *el-Asl*, 3: 456.
[178] Benzer rivayetler için bkz. Ebû Dâvûd, *el-Merâsîl*, 141; Bezzâr, *Müsned*, 18: 103; Taberânî, *el-Mu'cemü's-sağîr*, 1: 100; Beyhakî, es-*Sünenü'l-kübrâ*, 7: 765.
[179] "Sizin için çocuğu emzirirlerse onlara ücretlerini verin…Eğer anlaşamazsanız çocuğu başka bir kadın emzirecektir." Talak 65:6
[180] Serahsî, *el-Mebsût*, 15: 118.
[181] Şeybânî, *el-Asl*, 3: 461.
[182] Serahsî, *el-Mebsût*, 15: 119.

Serahsî, İmam Muhammed'in zikrettiği yukarıdaki rivayeti aktararak sütün kadından bir parça olduğunu ve kadının ahmaklığının süt vasıtasıyla çocuğa geçeceğini belirtmektedir. Akabinde yukarıdaki rivayete benzer olarak şu rivayeti zikretmektedir:[183]

Nebî (s.a.v.)'den rivayet edildiğine göre o şöyle dedi: Çocuklarınızı kötü ahlaklı kadınlar emzirmesin.

Kâsânî, ahmak kadının sütünün ifsat edici olduğuyla ilgili rivayet hakkında genellikle böyle bir durumun hastalıktan ötürü meydana geldiğini, hasta bir kadının sütünün de çocuğa zarar vereceğini söylemektedir. Ayrıca bu nehyin çocuğun, süt emdiği kişinin alışkanlığını huy edinme ihtimaline karşılık bir sakındırma da olabileceği yorumunu getirmektedir.[184]

1.2.1.6. Hamamların Kiralanması

İmam Muhammed hamamların kiralanmasıyla ilgili meseleye 'Umâre b. Ukbe'den nakledilen rivayeti zikrederek başlamaktadır:[185]

Muhammed dedi ki: Bize, el-Velîd b. Îsâ b. 'Umâre babasından; o, dedesi 'Umâre b. Ukbe'den rivayetle tahdis etti. 'Umâre b. Ukbe dedi ki: Osman b. Affân'ın yanına gittim. O da bana sahip olduğum şeyler hakkında sordu. Ben, kendisine hacamat yapma işinden geliri olan kölelerim ve geliri bulunan hamamım olduğunu söyledim. O, benim hacamat yapan kölelerimden ve hamamdan gelirimi hoş karşılamadı.[186]

İmam Muhammed, bu rivayeti aktarmasına rağmen ilgili meseleyi ele alırken hamam kiralamanın caiz olduğunu ifade etmektedir. Üslup benzerliğini daha farklı meselelerde de gördüğümüz üzere kendisi savunduğu görüşün aksine olan rivayeti aktarmakla bundan haberdar olduğunu bildirmek istemiş olsa gerektir. Nitekim Serahsî de hamamların kiralanmasıyla ilgili meseleye yukarıda aktarılan rivayeti naklederek başlamaktadır. Ancak kendisi hamam edinmenin caiz olduğu kanaatindedir.[187]

Serahsî, bazı âlimlerin bu hadisin zahirine bakarak hamam edinmenin mekruh olduğunu belirttiklerini ifade eder. Ancak kendisi, erkek veya kadın için olması fark

[183] Serahsî, *el-Mebsût*, 15: 119.
[184] Kâsânî, *Bedâi'u's-sanâi'*, 4: 176.
[185] Şeybânî, *el-Asl*, 3: 501.
[186] Benzer rivayetler için bkz. İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, 4: 354; Şâfiî, *el-Ümm*, 8: 668; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, 9: 569.
[187] Serahsî, *el-Mebsût*, 15: 156.

etmeksizin hamam yapmakta bir sakınca olmadığı görüşündedir. Bunun ihtiyaç kapsamında olduğunu zikrettikten sonra Allah Rasulü'nün (s.a.v.) Cuhfe hamamına girdiğinin sahih olarak rivayet edildiğini eklemektedir. Hamama girmenin mekruh oluşuyla ilgili rivayeti ise avret yerlerinin açık olması halinde mekruh olur, şeklinde yorumlamaktadır.[188]

İmam Serahsî, hamama ücret karşılığında girmenin, kişinin hamamda kalacağı süre ve kullanacağı su miktarı bilinmediği için kıyasa göre geçersiz olduğunu belirtmektedir. Ancak, İmam Muhammed'in istihsânen bu akde cevaz verdiğini zira bu hususta insanların teâmülünün bulunduğunu ve bu uygulamayı hoş gördüklerini ifade etmektedir. Bu bağlamda şu hadisi aktarmaktadır:[189]

Allah Rasulü (s.a.v.) buyurdu ki: Müslümanların güzel gördüğü bir şey Allah katında da güzeldir.[190]

1.2.1.7. Hacamat Yapmak Üzere Bir Kimsenin Kiralanması

Hanefî mezhebinde, bir kimsenin hacamat yapmak üzere kiralanması sahih bir icâre akdi olarak görülmekte, kişinin bu yolla elde ettiği kazancın helal olduğu kabul edilmektedir. Bu bağlamda öncelikle İmam Muhammed'in hacamatla ilgili naklettiği rivayetlere yer verilecektir. Onun aktardığı rivayetler şunlardır:[191]

Muhammed, Ebû Yûsuf'tan; o, 'Atâ' b. es-Sâib'den; o, İbn Ebî Ya'mer'den; o, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) ashabının birinden rivayetle -ki o sahâbî (ifadeyi) O'na (s.a.v.) dayandırmaktadır.- Hz. Peygamber (s.a.v.) damızlık hayvanın aşım ücretini, hacamat yapan kişinin kazancını ve değirmencinin öğütme işi karşılığında öğüttüğü buğdayın bir ölçeğini almasını yasaklamıştır.[192]

Muhammed, Ebû Yûsuf'tan; o, İbn Ebî Leylâ'dan; o, 'Atâ' b. Ebî Rebâh'tan; o, Ebû Hüreyre'den rivayetle Ebû Hüreyre dedi ki: Allah Rasulü (s.a.v.) şöyle buyurdu: Damızlık hayvanın aşım ücreti, fahişenin aldığı ücret ve hacamat yapan kimsenin kazancı haram kazançlardandır. Ebû Hureye dedi ki: Ensardan bir adam O'nun (s.a.v.) yanına gelip şöyle dedi: Benim hacamat yapan bir kölem ve su taşıyan bir hayvanım var.

[188] Serahsî, *el-Mebsût*, 15: 156.
[189] Serahsî, *el-Mebsût*, 15: 160.
[190] Mâlik b. Enes, *Muvatta*, Salât 71; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 6: 84; Bezzâr, *Müsned*, 5: 212; Hâkim, *el-Müstedrek*, 3: 83.
[191] Şeybânî, *el-Asl*, 3: 432-433.
[192] Tahâvî, *Şerhu müşkili'l-âsâr*, 2: 186.

Kölemin elde ettiği kazançtan su taşıyan hayvanıma yem veremez miyim? O (s.a.v.): Evet (alabilirsin) dedi. Ebû Hüreyre şöyle dedi: Sonra O'nun (s.a.v.) yanına bir başka adam gelip şöyle dedi: Benim bakmakla yükümlü olduğum kimseler ve hacamat yapan bir kölem var. Bu kişilere hacamatla uğraşan kölemin kazancından yedirebilir miyim? O (s.a.v.): Evet dedi.[193]

Muhammed, Ebû Yûsuf'tan; o, Eş'as b. Sevvâr'dan; o, İbn Sîrîn'den; o, İbn Abbâs'tan rivayetle İbn Abbâs şöyle dedi: Hz. Peygamber (s.a.v.) kan aldırdı ve hacamat yapan kimseye ücretini verdi. Eğer bu haram olsaydı ona ücretini vermezdi.[194]

İmam Muhammed, fasit icâre türlerini işlerken içeriğinde hacamatın da bulunduğu bir nakle daha yer vermektedir:[195]

Muhammed, Ebû Yûsuf'tan; o, İbn Ebî Leylâ'dan; o, 'Atâ'dan; o, Ebû Hüreyre'den, o, Hz. Peygamber'den (s.a.v.) rivayetle Allah Rasulü (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: Hacamat yapanın kazancı, fahişenin aldığı ücret ve köpekten elde edilen kazanç haram kazançlardandır.[196]

Tahâvî hacamattan elde edilen gelir hakkında fakihleri bizatihi mekruh görenler ve görmeyenler olmak üzere iki grupta kategorize etmektedir. Öncelikle bu kazancın mekruh olduğunu düşünenlerin görüşünü destekleyen rivayetleri aktarmaktadır.[197] Bu bağlamda zikrettiği rivayetler şunlardır:

Bize İbrahim b. Merzûk tahdis etti. O dedi ki: Bize Harun b. İsmail el-Harrâz tahdis etti. O dedi ki: Bize Ali b. Mübârek tahdis etti. O dedi ki: Bize Yahyâ b. Ebî Kesîr, İbrahim b. Abdullah b. Kârız'ın, kendilerine es-Sâib b. Yezid'in, onlara da Râfi' b. Hadîc'in tahdis ettiğini bildirdi ki Allah Rasulü (s.a.v.) şöyle buyurdu: "Hacamat yapan kişinin kazancı murdardır."[198]

---

[193] Rivayetin ilk kısmı İbn Ebî Şeybe'nin musannefinde عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ ، قَالَ: مِنَ السُّحْتِ ضِرَابُ الْفَحْلِ وَمَهْرُ الْبَغِيِّ وَكَسْبُ الْحَجَّامِ şeklinde geçmektedir. *Musannef*, 4: 512. Geriye kalan kısmıyla benzer muhtevadaki rivayetler için bkz. Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr*, 4: 275.
[194] İbn Ebî Şeybe, *Musannef,* 4: 355; Buhârî, Büyû' 39; Tahâvî, *Şerhu meâni'l-âsâr,* 4: 130.
[195] Şeybânî, *el-Asl*, 4: 19-20.
[196] Benzer rivayetler için bkz. Buhârî, İcâre 20; Müslim, Müsâkât 9; Nesâî, Müzâraa 5; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr*, 7: 161.
[197] Tahâvî, *Şerhu meâni'l-âsâr*, 4: 129.
[198] Bazı ilavelerle bkz. Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 25: 123; Ebû Dâvûd, İcâre 3; Beyhakî, *Ma'rifetü's-sünen*, 14: 115.

Bize Yezîd b. Sinân ve İbrahim b. Merzûk birlikte tahdis etti. O ikisi dedi ki: Bize Ebû Âmir el-Akdî tahdis etti. O dedi ki: Bize Rebâh b. Ebî Ma'rûf, Atâ'dan; o, Ebû Hüreyre'den rivayetle tahdis etti. Ebû Hüreyre dedi ki: Allah Rasulü (s.a.v.) şöyle buyurdu: "Hiç şüphesiz hacamat yapanın kazancı haram (kazançlar) dandır."[199]

Bize Abdurrahman b. el-Cârûd tahdis etti. O dedi ki: Bize Vehb b. Beyân el-Vâsıtî tahdis etti. O dedi ki: Bize Yahyâ b. Saîd el-Attâr tahdis etti. O dedi ki: Bana, Abdülaziz b. Ziyâd, Enes b. Mâlik'ten rivayetle tahdis etti ki Enes b. Mâlik şöyle dedi: "Allah Rasulü (s.a.v.) hacamat yapan kimsenin kazancını haram kılmıştır."[200]

Bize Ali b. Şeybe tahdis etti. O dedi ki: Bize Ravh b. Ubâde tahdis etti. O dedi ki: Bize Şu'be haber verdi. O dedi ki: Bize Avn b. Ebî Cuhayfe kendisinin şöyle dediğini tahdis etti: Babam hacamat yapan bir kişiyi (köleyi) satın almıştı. Onun hacamat yaptığı aletlerini kırdı. Ben de ona: "Babacığım, niçin onları kırdın?" dedim. O: "Hiç şüphesiz Allah Rasulü (s.a.v.) kana (kan akıtmaya) karşılık alınan ücreti yasakladı." dedi.[201]

Tahâvî, bu rivayette Ebû Cuhayfe'nin hacamat geliri hakkında sadece şahsî kanaatini paylaştığını, bunun ise hacamattan elde edilen geliri haram kılıcı bir özelliğinin bulunmadığını belirtmektedir. Allah Rasulü'nden (s.a.v.) aktarılan yasaklama ise bizatihi kanın satılmasıyla ilgilidir. Buna rağmen Tahâvî rivayeti aktarma sebebinin, bazı kimselerin kendileri hakkında, içeriğinde hacamat ve kanın söz konusu edildiği bir rivayetten habersiz olduklarını zannetmemesine yönelik olduğunu beyan etmektedir.[202]

Tahâvî, hacamattan elde edilen geliri mekruh görenlerin bu muhtevadaki rivayetlere dayandıklarını söyledikten sonra bu görüşe katılmayan fakihlerden bahsetmektedir. Şöyle ki, onlar her ne kadar bu tür kazancı (kandan ötürü) kirli bir kazanç olarak görüyor olsalar da elde edilen gelirin bizatihi haram olmasının söz konusu olamayacağı kanaatindelerdir. Kendisi de bu görüşü paylaşmaktadır. Şimdi müellifin, bu tür geliri mubah görenleri destekler nitelikte zikrettiği rivayetleri ele alalım:[203]

---

[199] Nesâî, Müzâraa 5; Tahâvî, *Şerhu müşkili'l-âsâr,* 12: 8; Beyhakî, *Ma'rifetü's-sünen,* 14: 117.
[200] Hadis kaynaklarında, Enes b. Mâlik'ten hacamat yapan kişinin kazancının haram olduğuna veya bundan nehyolunduğuna dair nakledilen bir rivayete rastlamadık.
[201] İbnü'l Ca'd, *Müsned*, 1: 89; İbn Ebî Şeybe, *Musannef,* 4: 355; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr,* 22: 116.
[202] Tahâvî, *Şerhu meâni'l-âsâr*, 4: 129. Not: Aynî, Tahâvî'nin "bazı kimseler" ile kastının Atâ b. Ebî Rebâh, Nehaî ve Avn b. Ebî Cuhayfe olduğunu, zira bunların bu tür kazancı mekruh gördüklerini, aynı zamanda Zâhirîlerin de bu kanaatte olduklarını söylemektedir. Ayrıca İbn Hazm'ın *el-Muhallâ* eserinden hacamat ücretinin haram olduğu yönünde bir nakilde bulunmaktadır. Bkz. Aynî, *Nühabü'l-efkâr,* 16: 371.
[203] Tahâvî, *Şerhu meâni'l-âsâr,* 4: 129-131. Tahâvî'nin bu mesele hakkındaki benzer ifadeleri için bkz. *Şerhu müşkili'l-âsâr,* 12: 81-82. Not: Aynî, Tahâvî'nin birinci görüşe katılmayanlar olarak zikrettiği grupta

Bize Yûnus ve Rebî‘ el-Müezzin tahdis etti. O ikisi dedi ki: Bize Yahyâ b. Hassân tahdis etti. O dedi ki: Bize Vüheyb, Abdullah b. Tâvûs'tan; o, babasından; o, Abdullah b. Abbâs'tan rivayetle tahdis etti. Abdullah b. Abbâs şöyle dedi: Allah Rasulü (s.a.v.) hacamat yaptırdı ve hacamat yapan kimseye bu işinden dolayı ücretini verdi.[204]

Bize Ebû Bekre tahdis etti. O dedi ki: Bize Ebü'l-Velid tahdis etti. O dedi ki: Bize Şu'be, Câbir el-Cu'fî'den rivayetle tahdis etti. Câbir el-Cu'fî dedi ki: Şa'bî'yi, İbn Abbâs'tan şunu tahdis ederken işittim: Allah Rasulü (s.a.v.), hacamat yapan bir köleye haber gönderdi. Köle de gelip O'na (s.a.v.) hacamat yaptı. Allah Rasulü (s.a.v.), köleye bir ölçek (müd) veya yarım ölçek ücret verdi. Şayet haram olsaydı ona bu ücreti vermezdi.[205]

Bize Hüseyn b. Nasr tahdis etti. O dedi ki: Bize Muhammed b. Yûsuf el-Firyâbî haber verdi. O dedi ki: Bize Süfyân es-Sevrî, Câbir el-Cu'fî'den; o, Âmir eş-Şa'bî'den; o, Abdullah b. Abbâs'tan rivayetle tahdis etti. Abdullah b. Abbâs şöyle dedi: Allah Rasulü (s.a.v.) hacamat yaptırdı ve ücretini hacamat yapan kişiye verdi. Şayet haram olsaydı ona ücret vermezdi.[206]

Bize Muhammed b. Huzeyme tahdis etti. O dedi ki: Bize Muhammed b. Abdullah el-Ensârî tahdis etti. Bize Saîd b. Ebî Arûbe, Katâde'den; o, Ebû Tâlib'den; o, Abdullah b. Abbâs'tan rivayetle tahdis ettiğine göre kendisine Ebû Taybe el-Haccâm denilen hacamatla uğraşan bir kimse, Allah Rasulü (s.a.v.)'ne hacamat yaptı. Allah Rasulü (s.a.v.) de ona ücretini verdi. Onun (efendisine vermekle sorumlu olduğu) gelirinin bir kısmını indirdi veya sahipleri ondan vermekle sorumlu tutulduğu gelirinden bir kısmını indirdiler. Bunun üzerine İbn Abbâs: "Şayet haram olsaydı Allah Rasulü (s.a.v.) ona ücret vermezdi." dedi.[207]

Bize Abdurrahman b. el-Carud tahdis etti. O dedi ki: Bize Saîd b. Kesîr b. 'Ufeyr tahdis etti. O dedi ki: Bana Yahyâ b. Eyyûb, İbn Cüreyc'den; o, Câbir'den rivayetle tahdis ettiğine göre Allah Rasulü (s.a.v.) hacamat yaptırmıştı. Hacamat yapan kişiye bir ölçek

Ebû Hanîfe, Ebû Yûsuf, İmâm Muhammed, İmâm Şâfi, İmâm Mâlik, bu iki müctehidin ashabının ve daha başka âlimlerin bulunduğunu söylemektedir. Bkz. Aynî, *Nühabü'l-efkâr*, 16: 371.

[204] Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 5: 126; Ebû Dâvûd, İcâre 3.

[205] Kaynaklarda aynı metne sahip rivayete rastlamadık. Aynı içerikteki rivayetler için bkz. Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 5: 417; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr*, 12: 96.

[206] İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, 4: 355; Buhârî, Büyû' 39.

[207] Bezzâr, *Müsned*, 11: 455.

buğday verilmesini ve sahiplerine, onu kendilerine getirmekle yükümlü tuttukları gelirden (harâc) bir miktar azaltmalarını emretti.[208]

Bize Fahd b. Süleyman tahdis etti. O dedi ki: Bize Ebû Ğassân tahdis etti. O dedi ki: Bize Ebû 'Avâne, Ebû Bişr'den; o, Süleyman b. Kays'tan; o, Câbir b. Abdullah'tan rivayetle tahdis ettiğine göre Allah Rasulü (s.a.v.), hacamat yapan Ebû Taybe'yi çağırttı. O, Allah Rasulü (s.a.v.)'ne hacamat yaptı. Hz. Peygamber (s.a.v.) ona: "Senin (sahiplerine vermekle sorumlu olduğun" vergin ne kadar?" diye sordu. Ebû Taybe: "Üç ölçek" dedi. Bunun üzerine Allah Rasulü (s.a.v.), ondan bir ölçeği kaldırdı.[209]

Bize Muhammed b. Numân tahdis etti. O dedi ki: Bize el-Humeydî tahdis etti. O dedi ki: Bize Süfyan, Ebû Zübeyr'den; o, Câbir'den rivayetle tahdis ettiğine göre Nebi (s.a.v.) hacamat yapan kimsenin geliri hakkında şöyle buyurmuştur: "(Bu kazanç) su taşıyan devenin bir defalık yemidir" veya "Sen onu su taşıyan devene yem olarak ver."[210]

Bize İbrahim b. Ebî Dâvûd tahdis etti. O dedi ki: Bize Yûsuf b. 'Adî tahdis etti. O dedi ki: Bize Kâsım b. Mâlik, Âsım'dan; o, Enes'ten rivayetle tahdis ettiğine göre Ebû Taybe, Allah Rasulü(s.a.v.)'ne oruçluyken hacamat yaptı. Allah Rasulü (s.a.v.) de ona ücretini verdi. Enes şöyle dedi: Şayet (ücret) haram olsaydı ona vermezdi.[211]

Bize İbrahim b. Merzûk tahdis etti. O dedi ki: Bize Abdullah b. Bekir es-Sehmî tahdis etti. O dedi ki: Bize Humeyd et-Tavîl, şöyle dediğini tahdis etti: Enes'e hacamat yapan kimsenin kazancına dair soruldu. O da şöyle dedi: Allah Rasulü (s.a.v.) hacamat yaptırdı. O'na (s.a.v.), hacamatla uğraşan Ebû Taybe hacamat yaptı. Allah Rasulü (s.a.v.) de kendisine iki ölçek buğday verilmesini emretti. Sahipleriyle, ondan kendilerine getirmeleri için sorumlu tuttukları hasılatın bir kısmını azaltmaları hakkında konuştu. Onlar da bunu yaptılar.[212]

Tahâvî, hacamat yapan kimsenin gelirine dair birbiriyle teâruz halindeki rivayetleri aktardıktan sonra rivayetler arasındaki nesih ilişkisini ele almaktadır. Yine bu bağlamda incelediği rivayetler olarak şunları aktarmaktadır:[213]

---

[208] Benzer lafızlarla geçen rivayetler için bkz. Buhârî, Büyû' 39, İcâre 17, 19; Müslim, Müsâkât 11; Ebû Dâvûd, Büyû' 39.
[209] İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, 4: 354; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 23: 116; Ebû Ya'lâ, *Müsned*, 4: 47.
[210] Bazı farklılıklarla birlikte benzer rivayet için bkz. Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 23: 309.
[211] Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr*, 12: 378; *el-Mu'cemü'l-evsat*, 4: 52.
[212] Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 20: 241; Buhârî, Tıbb 13; Ebû Avâne, *Müsned*, 3: 357.
[213] Tahâvî, *Şerhu meâni'l-âsâr*, 4: 131-132.

Bize Rebî‘ el-Müezzin tahdis etti. O dedi ki: Bize Şuayb b. el-Leys haber verdi. O ikisi dedi ki: Bize Leys, Yezid b. Ebî Habîb'den; o, Ebû 'Ufayr el-Ensârî'den; Muhammed b. Sehl b. Ebî Hasme'den; o, Muhayyisa b. Mesûd el-Ensârî'den rivayetle tahdis ettiğine göre; kendisinin Nâfi' ve Ebû Taybe denilen hacamatla uğraşan bir kölesi vardı. Bu köle Allah Rasulü (s.a.v.)'nün yanına gitmişti. Allah Rasulü (s.a.v.) ona (efendisine vermekle yükümlü olduğu) hasılatı hakkında sordu. Akabinde (Muhayyisa'ya): "Ona (kölenin kazancına) yaklaşma!" buyurdu. Muhayyisa, bu geliri Allah Rasulü'ne (s.a.v.) geri gönderdi. Bunun üzerine Allah Rasulü (s.a.v.): "Onunla su taşıyan deveni yemle, onu devenin işkembesine yollayın." buyurdu.[214]

Bize Ebû Bekre tahdis etti. O dedi ki: Bize Ömer b. Yûnus tahdis etti. O dedi ki: Bize İkrime b. Ammâr tahdis etti. O dedi ki: Bize Tarık b. Abdurrahman'ın tahdis ettiğine göre, Rifâa b. Râfi‘ veya Râfi‘ b. Rifâa -bu noktadaki şüphe onlardan kaynaklıdır.- ensârın bulunduğu bir meclise gelerek "Allah Rasulü (s.a.v.) hacamat yapan kimsenin gelirini yasakladı. Bize onu su taşıyan devemize yem olarak vermemizi emretti." dedi.[215]

Bize Fahd b. Süleyman tahdis etti. O dedi ki: Bize Abdullah b. Salih el-Kâtib tahdis etti. O dedi ki: Bana el-Leys tahdis etti. O dedi ki: Bana Abdurrahman b. Halid b. Müsâfir, İbn Şihâb'dan; o, Harâm b. Sa‘d b. Muhayyisa'dan; o, Hâriseoğullarından biri olan el-Muhayyisa'dan rivayetle tahdis ettiğine göre; kendisinin hacamat yapan bir kölesi vardı. Bu kölenin ismi el-Muhayyisa idi. (Sahibi olan el-Muhayyisa) Allah Rasulü (s.a.v.)'ne onun kazancı hakkında sordu. Allah Rasulü (s.a.v.) ona kazancını yemesini yasakladı. O, tekrar sordu. Allah Rasulü (s.a.v.) tekrar yasakladı. O, tekrar sordu. Allah Rasulü (s.a.v.) tekrar yasakladı. O, tekrar sordu. Allah Rasulü (s.a.v.) tekrar yasakladı. Allah Rasulü (s.a.v.) şöyle buyurana dek el-Muhayyisa sormaya devam etti: "(Sahibi olan el-Muhayyisa'ya) Ondan gelirini su taşıyan devene yem olarak ver ve onu kölelerine yedir.[216]

Tahâvî, yukarıda nakledilen rivayetlerin akabinde hacamattan elde edilen gelirin mubah olduğuna yönelik sahâbe ve tâbiîn uygulamasını da delil olarak kullanmaktadır. Bu bağlamda şu üç rivayete yer vermektedir:

[214] Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 39: 95; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr*, 20: 312.
[215] Tahâvî, *Şerhu müşkili'l-âsâr*, 12: 77.
[216] Tirmizî, Büyû' 47; Tahâvî, *Şerhu müşkili'l-âsâr*, 12: 77.

Bize Yûnus tahdis etti. O dedi ki: Bize Abdullah b. Vehb tahdis etti. O dedi ki: Bana Musa b. 'Uley b. Rebâh el-Lahmî, babasından rivayetle tahdis etti. O dedi ki: Abdullah b. Abbâs'ın yanındaydım. Ona bir kadın gelip şöyle dedi: "Benim hacamatla uğraşan bir kölem var. Iraklılar benim kanın karşılığı olan bir ücreti yediğimi iddia ediyorlar." Bunun üzerine Abdullah b. Abbâs ona şöyle dedi: "Yemin ederim ki yalan söylüyorlar! Sen ancak kölenin elde ettiği geliri yiyorsun."[217]

Bize Yûnus tahdis etti. O dedi ki: Bize Abdullah b. Yûsuf tahdis etti. O dedi ki: Bize Leys tahdis etti. O dedi ki: Bana, Rebîa b. Ebî Abdurrahmân er-Re'y'in tahdis ettiğine göre; hacamatla meşgul olanların Ömer b. el-Hattâb devrinde bir çarşıları vardı.[218]

Bize Yûnus tahdis etti. O dedi ki: Bize Abdullah b. Yûsuf tahdis etti. O dedi ki: Bize Leys, kendisinin şöyle dediğini tahdis etti: Bana Yahyâ b. Saîd el-Ensârî'nin haber verdiğine göre Müslümanlar hacamat ücretini (helâl) kabul edegelmişler ve onu yadsımamışlardır.

Tahâvî, aynı içerikteki rivayetlerin farklı isnatlarından da bahsetmektedir.[219] Biz yukarıda onun metin ve senedini birlikte zikrettiği rivayetleri aktarmayı uygun gördük. O, yukarıda aktardığımız rivayetlerin akabinde hacamattan elde edilen geliri mubah kılar niteliktekilerin, onu genel ve mutlak surette yasaklayıcı özelliğe sahip diğer rivayetlerden daha sonra gerçekleştiğini düşünmektedir. Ona göre, kazancın kölelere veya su taşıyan develere yedirilmesinden de bu ücretin haram olmadığı anlaşılmaktadır. Nitekim Efendimiz (s.a.v.)'in köle sahiplerine "*Onlara yediğinizden yedirin.*"[220] şeklindeki buyruğu, onlara ancak helal şeyler yedirme noktasında yetki tanımaktadır.[221]

Sonuç itibariyle Tahâvî, bu hususta yasağın neshedildiğini düşünmektedir. Bunun aynı zamanda Ebû Hanîfe, Ebû Yûsuf ve İmâm Muhammed'in görüşü olduğunu ilave etmektedir. Belirttiği görüşün, kıyasın (nazar) da bir gereği olduğu kanaatindedir. Bu görüşünü, "Bir kimsenin, bir başkasını damarından kan alması veya eşeğine hacamat

[217] İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, 4: 355; İbn Zenceveyh, *Kitâbü'l-emvâl*, 1: 220.
[218] Tahâvî'nin eseri dışında kaynaklarda benzer bir rivayete rastlamadık.
[219] Tahâvî, *Şerhu meâni'l-âsâr*, 4: 131-132.
[220] Buhârî, Itk 15; Müslim, Zühd, Eymân 38, İbn Mâce, Edeb 10.
[221] Tahâvî, *Şerhu meâni'l-âsâr*, 4: 131.

yapması için kiralaması" teâmülüne dayandırmaktadır. Hacamat da tıpkı zikredilen örnekteki kiralama türünün geçerli olduğu gibi câizdir.[222]

Serahsî, hacamat yoluyla elde edilen kazancın meşruiyeti noktasında birbiriyle teâruz halinde bulunan birkaç hadis aktarmaktadır. Bu hadisler İmam Muhammed tarafından nakledilenlerle aynı olduğu için burada tekrar yer verilmeyecektir. Serahsî netice itibariyle söz konusu yasağın mensûh olduğunu belirtmekte, bunun delili olarak da Peygamber Efendimiz'in (s.a.v.) hacamat yaptırıp hacamat yapan kişiye ücretini verdiğini ve hacamattan elde edilen gelirden aile efradına harcama yapılabileceğini, hayvanların yemlenebileceğini konu edinen hadisleri aktarmaktadır. Rivayetlerdeki yasağın, "haram kılma" maksadıyla olmayıp insanları, kendilerinin değerini alçaltacak mesleklerden daha değerli kazanç yollarına yönlendirme maksadıyla "şefkat gösterme" kabilinden olduğunu düşünmekte ve bunun aynı zamanda bazı Hanefî fakihlerin yorumu olduğunu söylemektedir. Serahsî, Hz. Osman'ın hacamat işiyle uğraştığını söyleyen köleye kazancının kirli olduğunu söylediğine yönelik bir rivayetin de paylaştığı bu yoruma delalet ettiğini belirtmektedir.[223]

1.2.2. Fasit İcâre Akitleri

Bu kısımda Hanefî fakihler tarafından birtakım şartları taşımadığı veya bazı şerî ve fıkhî prensiplere aykırı olduğu gerekçesiyle fasit kabul edilen meseleler, ihticâc edilen hadislerle birlikte işlenecektir.

1.2.2.1. Değirmenci Ölçeği Meselesi ve Damızlık Hayvanın Kiralanması

Değirmenci ölçeği ve damızlık hayvanın kiralanması meseleleri hadisi şeriflerde birlikte anıldığı için tekrara düşmemek maksadına binaen birlikte incelenecektir. Öncelikle İmam Muhammed tarafından bu meselelerle ilgili yapılan nakiller aktarılacaktır. Onun yer verdiği rivayetler şöyledir:

Muhammed, Ebû Yûsuf'tan; o, 'Atâ' b. es-Sâib'den; o, İbn Ebî Ya'mer'den; o, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) ashabının birinden rivayetle -ki o sahâbî (ifadeyi) O'na (s.a.v.) dayandırmaktadır.- Hz. Peygamber (s.a.v.) damızlık hayvanın aşım ücretini, hacamat

[222] Tahâvî, *Şerhu meâni'l-âsâr*, 4: 131.
[223] Serahsî, *el-Mebsût*, 15: 83-84; 16: 35-36.

yapan kişinin kazancını ve değirmencinin öğütme işi karşılığında öğüttüğü buğdayın bir ölçeğini almasını yasaklamıştır.[224]

Muhammed, Ebû Yûsuf'tan; o, İbn Ebî Leylâ'dan; o, 'Atâ' b. Ebî Rebâh'tan; o, Ebû Hüreyre'den rivayetle Ebû Hüreyre dedi ki: Allah Rasulü (s.a.v.) şöyle buyurdu: Damızlık hayvanın aşım ücreti, fahişenin aldığı ücret ve hacamat yapan kimsenin kazancı haram kazançlardandır.[225]

İmam Muhammed yukarıda aktarılan rivayetleri icâre bölümünün başlarında nakletmektedir.[226] Aşağıda yer verilen rivayetleri ise fasit icâre çeşitlerini ele aldığı yerde zikretmektedir.[227] Bu bağlamda çiftleştirmek maksadıyla erkek bir hayvanın kiralanmasının caiz olmadığını belirterek bunun nedeninin Allah Rasulü'nden (s.a.v.) gelen hadis (eser) olduğunu ifade etmektedir. Bu kapsamda zikrettiği rivayet şöyledir:

Muhammed, Ebû Yûsuf'tan; o, 'Atâ' b. es-Sâib'den; o, İbn Ebî Nu'm'dan; o, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in ashabından birinden rivayetle Allah Rasulü (s.a.v.) damızlık hayvanın aşım ücretini ve değirmencinin öğütme işi karşılığında öğüttüğü buğdayın bir ölçeğini almasını yasaklamıştır.[228]

İmam Muhammed bir adamın, değirmenciye bir dirhem ve öğüttüğü unun dörtte birini alması karşılığında öğütmesi için buğday vermesinin Ebû Hanîfe'ye göre fasit bir sözleşme olduğunu nakletmektedir. Sözleşmenin fasit olmasının sebebi söz konusu buğdaydan elde edilecek unun belli olmaması ve değirmencinin kendisinin öğüttüğü bir şey olan unu yani kendisinin de payının bulunduğu bir şeyi şart koşmuş olmasıdır. O, yukarıda nakledilen "kafîzü't-tahhân" hadisinin açıklamasının (tefsir) Hanefîler nezdinde bu şekilde olduğunu belirtmektedir. Bu fasit şarta rağmen değirmenci böyle bir işi yaptığı takdirde ecri misil ile ücretlendirilir. Ecri misil de bir dirhem ve elde edilen unun dörtte birinin değerinin toplamını geçemez. Sözleşmenin fesattan kurtarılabilmesi için fasit şarttan vazgeçilmesi gerekir.[229]

İmam Muhammed değirmenci ölçeği meselesiyle birlikte birtakım örnekler üzerinden akdi fasit kılan şartlardan bahsetmektedir. Bu kapsamda yer verdiği örnekler,

[224] Tahâvî, *Şerhu müşkili'l-âsâr*, 2: 186.
[225] İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, 4: 512. Not: Rivayetin geriye kalan kısmı hacamatla ilgili olduğu için burada yer vermeye gerek duyulmamıştır. Rivayetin tamamı için hacamat kısmına bakınız.
[226] Şeybânî, *el-Asl*, 3: 432-433.
[227] Şeybânî, *el-Asl*, 4: 19-20.
[228] Tahâvî, *Şerhu müşkili'l-âsâr*, 2: 186; Dârekutnî, *Sünen*, 3: 468; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, 5: 553.
[229] Şeybânî, *el-Asl*, 3: 436; 4: 15.

kendisinin bunlar hakkındaki yorumu ve temas ettiği rivayetler değirmenci ölçeğinin fasit olma nedenine de ışık tuttuğu için bunları aktarmak yerinde olacaktır.

İmam Muhammed'e göre bir adama belirli bir ücret karşılığında sıkıp yağ elde etmesi için susam vermek caiz; ancak ücretle birlikte elde edilecek yağdan bir ölçek almayı şart koşmak fasittir. O, bu meseleyi bir adamın, belirli bir ücret karşılığında kendi malı olan bir koyunu kesip yüzmesi için bir başkasını ücretle tutması örneğine benzetmektedir. Bahsedilen örnekte ücrete ilave olarak hayvanın etinden bir miktar alma şart koşulacak olursa sözleşme fasit olmaktadır. İmam Muhammed bahsedilen örneklerde dahi hüküm böyleyken diri bir koyunun etinin veya sıkılmamış bir susamın yağının ücret olarak değerlendirilmesini taaccüple karşılamakta ve böyle bir şeyin olamayacağını birtakım rivayetlere atıfla belirtmektedir.[230]

İmam Muhammed yukarıda bahsettiğimiz icâre türlerinin caiz olmaması noktasında öncelikle erkek hayvanın sulbündeki meninin satılması (melâkîh), hamile hayvanın karnındaki ceninin satılması (mezâmîn) ve dişi hayvanın yavrusunun ileride dünyaya gelecek yavrusunu satmayı (habelü'l-habele) yasaklayan hadisin varid olduğundan bahsetmektedir.[231] Akabinde rivayetlerde (âsâr) hayvanın memesindeki sütün ve sırtındaki yünün satılmasının yasaklandığını, garar (belirsizlik) satışının da yasak olduğunu zikretmekte ve bahsi geçen örneklerin hepsinin belirsizliği (garar) barındırdığı için caiz olmadığını ifade etmektedir.[232]

Serahsî, damızlık hayvanın aşım ücreti ve değirmenci ölçeği konularına dair *el-Asl'da* zikredilen rivayetleri aktarmaktadır. Yukarıda bu rivayetler nakledildiği için burada tekrar edilmeyecektir. O, naklettiği bu rivayetleri yorumlarken damızlık hayvanın kiralanmasının haram olduğunu zikretmekte ve bu görüşünü iki sebeple gerekçelendirmektedir. Birincisi bu tür bir sözleşmede erkek hayvanın sahibi, değersiz (mehîn) bir şey olan hayvan menisi karşılığında ücret almaktadır. Böyle bir akit geçersizdir (bâtıl). İkincisi bu sözleşmenin konusu erkek hayvanın menisiyle dişi hayvanın hâmile kalmasıdır. Bu da kişinin gerçekleştirmeye gücünün yetmediği bir şeyi üstlenmesi anlamına geldiği için akit geçersizdir. Hâsılı hayvanın *menisi* mütekavvim ve makdûru't-teslîm bir mal olmadığı için böyle bir akdi câiz görmemektedir. Serahsî,

[230] Şeybânî, *el-Asl*, 3: 436-437.
[231] Rivayet hakkında bkz. Mâlik b. Enes, *Muvatta*, Büyû' 12; Abdürrezzâk, *Musannef*, 8: 20; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, 5: 470.
[232] Şeybânî, *el-Asl*, 3: 437. Gararın yasaklandığı rivayetler hakkında bkz. Mâlik b. Enes, *Muvatta*, Büyû' 12; Müslim, Büyû' 2; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 10: 393.

değirmencinin öğüteceği buğdaydan veya bundan elde edilecek undan belirli bir ölçek alması karşılığında yapılan kira sözleşmesinin fasit bir akit olacağı için haram olduğunu belirtmektedir. Çünkü bu şekilde yapılan bir sözleşmede değirmenci, yaptığı işin ilk kısmıyla buğday sahibine ortak olmaktadır. Kişinin, kendisinin de ortağı olduğu bir işte işçi olarak çalışması ise ücreti gerekli kılan bir şey değildir. Çünkü işçi, başkası adına çalışan kimsedir. Ayrıca bu şekildeki bir sözleşmede ücret ne zimmette ne de mevcut bir aynda üstlenilmemiş olacağı için bu sebepten ötürü de câiz değildir.[233]

1.2.2.2. Kuran, Fıkıh Öğretimi, İmamet ve Ezan Karşılığında Ücret Alma

İmam Muhammed, Ebû Hanîfe'nin bir kimsenin çocuğuna Kur'ân öğretmesi için birisini kiralaması, Ramazan'da imamlık yapması için bir şahsı kiralaması, ezan okuma, namaz kıldırma ve Kuran talimi karşılığında ücret alma gibi durumların caiz olmadığı görüşünde olduğunu aktarıp şu rivayeti zikretmektedir: [234]

Ebû Yûsuf, Eş'as b. Sevvâr'dan; o, babasından; o, Osman b. Ebi'l-Âs'tan rivayetle Osman b. Ebi'l-Âs şöyle dedi: Allah Rasulü'nün (s.a.v.) bana en son yaptığı tavsiyelerden birisi şu idi: "(Bir topluluğa namaz kıldıracağında) Onların en zayıfına göre namaz kıldır. Eğer müezzin olursan, ezan için ücret alma!"[235]

Tahâvî, Kur'ân öğretimini konu edinen kira sözleşmeleriyle ilgili olarak bazı fakihlerin bunda bir sakınca görmediğinden bahsetmektedir. Öncelikle bu nitelikteki kira sözleşmesinde bir sakınca görmeyen fakihlerin delil olarak kullandığı rivayetleri aktarmaktadır. Bu kapsamda yer verdiği rivayetler şunlardır:[236]

Bize İbrahim b. Merzûk tahdis etti. O dedi ki: Bize Vehb b. Cerîr tahdis etti. O dedi ki: Bize Şu'be, Abdullah b. Ebî es-Sefer'den; o, 'Âmir eş-Şa'bî'den; o, Hârice b. es-Salt'tan; o, amcasından tahdis ettiğine göre amcası (Alâka b. Sahhâr) şöyle dedi: Allah Rasulü (s.a.v.)'nün yanından geliyorduk. (Yolda) Arap kabilelerinden birisine uğradık. Onlar bize şöyle dediler: "Sizler, şu büyük ilim adamının yanından hayır getirmiş olmalısınız. Siz de ilaç, rukye veya (buna benzer) başka bir şey bulunur mu? Zira bizim yanımızda zincirlere bağlı bir deli var." (Hârice'nin amcası) şöyle dedi: "Biz de "Evet"

[233] Serahsî, *el-Mebsût,* 15: 83-84; 16: 35-36.
[234] Şeybânî, *el-Asl*, 4: 15-16.
[235] İbn Mâce, Ezân 3; Ebû Dâvûd, Salât 40; Tirmizî, Salât 155; Nesâî, Ezân 32.
[236] Tahâvî, *Şerhu meâni'l-âsâr*, 4: 126-127.

dedik." Onlar da onu (deliyi) getirdiler. Ben ona üç gün sabah akşam Fatihatü'l-kitab'ı okumaya başladım. (Ağzımda) tükürüğümü topluyor sonra tükürüyordum. Adeta bağlarından çözülen biri gibi oldu. Bu sebeple bana bir hediye verdiler. Ben: "Allah Rasulü (s.a.v.)'e sormadıkça olmaz (o hediyeyi kullanmam.)" dedim. Ben onu Allah Rasulü (s.a.v.)'ne sordum. O da: "Ye, yemin ederim ki, (başkaları) batıl rukye ile (verilenleri) yemiş ise de sen hak bir rukye ile yemiş oluyorsun." buyurdu."[237]

Bize Ebü'l-Avâm Muhammed b. Abdullah b. Abdülcebbâr el-Murâdî tahdis etti. O dedi ki: Bize Yahyâ b. Hassân tahdis etti. O dedi ki: Bize Hüşeym, Ebû Bişr'den; o, Ebû Mütekevvil en-Nâcî'den; o, Ebû Saîd el-Hudrî'den rivayetle tahdis ettiğine göre Allah Rasulü (s.a.v.)'nün ashabı bir gazvede idi. Arap kabilelerinden bir kabilenin yanına uğradılar. Kabile mensupları: "Aranızda rukye yapan birisi var mı? Zira bizim kabilenin liderini (yılan) soktu yahut ona bir şey ârız oldu." dediler. Ebû Saîd şöyle dedi: Bir adam ona Fatihatü'l-Kitâb'ı okuyarak rukye yaptı. O da iyileşti. Ona bir koyun sürüsü verildi. O sürüyü kabul etmeye yanaşmadı. Bu durum hakkında Allah Rasulü (s.a.v.)'ne sordu. Allah Rasulü (s.a.v.) ona "Ne ile rukye yaptın?" diye sordu. O adam "Fâtihatü'l-kitâbla" dedi. Allah Rasulü (s.a.v.): "Onun rukye olduğunu nereden biliyorsun?" dedi. (Ebû Saîd) şöyle dedi: Sonra Allah Rasulü (s.a.v.): "O koyunları alın ve bana da sizinle birlikte bir pay ayırın." buyurdu."[238]

Tahâvî, yukarıda nakledilen rivayetleri aktardıktan sonra bunu hoş karşılamayan fakihlerin varlığından bahsetmekte, kendisinin de bu ikinci görüşe katıldığını beyan etmektedir. Yukarıdaki rivayetlerde bahsedilen mükâfatın ise Kur'ân talimi karşılığında olmadığını; rukye yapma eylemine binaen verilmiş bir karşılık olduğunu düşünmektedir. Tahâvî, Kur'ân öğretimini her bir Müslümanın "tebliğ" mesuliyetiyle ilişkilendirerek böyle bir yükümlülük üzerinden alınacak ücretin "farz" olan şey üzerinden ücret kazanmak manasına geleceğini ileri sürerek bunun câiz olamayacağını vurgulamaktadır.[239] Dolayısıyla bu mahiyette olan şeylerin icâre akdine konu olamayacağı kanaatindedir. Bununla birlikte insanların birbirlerini tedavi etme gibi bir yükümlülüklerinin bulunmadığını bu sebeple rukye veya daha farklı tedavi yöntemleri

[237] Bazı farklılıklarla birlikte benzer rivayet için bkz. Ebû Dâvûd, *Müsned*, 2: 701; Ebû Dâvûd, İcâre 2; Beyhakî, *Şu'abü'l-îmân*, 4: 39.
[238] Bazı farklılıklarla birlikte benzer rivayet için bkz. Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 17: 5; Müslim, Selâm 23.
[239] Müellif ilgili kısımda meseleyi cenaze namazına benzeterek "kifâî farzı" kastettiğini îmâ etmiş olsa gerektir.

ayrımı yapmaksızın bir kimsenin ücretle tedavi etmesi maksadıyla tutulmasında hiçbir sakınca olmadığını düşünmektedir.[240]

Tahâvî, Kur'ân talimi karşılığında ücret almayı yasaklayıcı bir delilin var olup olmadığına dair mukadder bir soru yöneltmekte ve aktardığı bazı rivayetlerle bu soruyu cevaplandırmaktadır. İcâre bölümünde öncelikle "Kur'ân'ı rızık kapısı haline çevirmeyin!" meâlinde bir hadise yer vermektedir. O, bu hadisin tam metnine Nikah bölümünün bir alt başlığı olan Kur'ân-ı Kerîm'den bir sure karşılığında evlendirme kısmında yer vermektedir. Rivayetin tam metnine vakıf olunması için burada bahsedilen kısımdaki rivayet aktarılacaktır:[241]

Bize İbrahim b. Merzûk tahdis etti. O dedi ki: Bize Ebû Âmir el-Akdî tahdis etti. O dedi ki: Bize Ali b. Mübârek, Yahyâ b. Ebî Kesîr'den; o, Zeyd b. Selâm'dan; o, Ebû Sellâm'dan; o, Ebû Râşid el-Hubrânî'den; o, Abdurrahman b. Şibl el-Ensârî'den rivayetle tahdis ettiğine göre Abdurrahman b. Şibl el-Ensârî şöyle dedi: Allah Rasulünü (s.a.v.) şöyle derken işittim: "Kur'ân'ı okuyun, (onunla amel noktasında) haddi aşmayın, ondan uzaklaşmayın, onu rızık kapısına çevirmeyin ve onunla (dünyalığınızı) artırmayın."

Tahâvî'nin icâre bölümünde yer verdiği ve daha önce zikredilmeyen diğer rivayetler ise şöyledir:[242]

Ubâde b. es-Sâmit'ten rivayet edildiğine göre kendisi şöyle demiştir: Suffe ehlinden birkaç kişiye Kur'ân öğretiyordum. Onlardan birisi bana Allah yolunda (kullanmam için) bir yay hediye etti. Ben de bunu Allah Rasulü (s.a.v.)'ne söyledim. O bana: "Allah'ın o yay sebebiyle boynuna ateşten bir halka dolamasını istersen kabul et!" dedi.[243]

Bize Ahmed b. Ebî 'İmrân tahdis etti. O dedi ki: Bize Ubeydullah b. Muhammed b. Ömer b. Hafs et-Temîmî tahdis etti. O dedi ki: Bize Hammâd b. Seleme, Yahyâ el-Bekkâ'dan rivayetle haber verdiğine göre bir adam İbn Ömer'e şöyle dedi: "Seni Allah

[240] Tahâvî, *Şerhu meâni'l-âsâr*, 4: 127.
[241] Tahâvî, *Şerhu meâni'l-âsâr*, 3: 17-18.
[242] Tahâvî, *Şerhu meâni'l-âsâr*, 4: 127-128.
[243] Bazı lafız farklılıklarıyla birlikte bkz. İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, 6: 225; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 37: 363; İbn Mâce, Ticârât 8.

için seviyorum." İbn Ömer de: "Ancak ben sana Allah için buğzediyorum. Çünkü sen ezanında ücret peşindesin ve okuduğun ezan karşılığında ücret alıyorsun!" dedi.[244]

Tahâvî, ezan okuma karşılığında ücret almayı yasaklayan rivayeti aktardıktan sonra aynı şekilde Kur'ân talimi için de ücret almanın caiz olamayacağını belirtmektedir. O, Kur'ân talimini Müslümanlar tarafından yerine getirilmesi gereken bir farz olarak gördüğü için bu yolla elde edilen kazancı, farz olan bir şeye karşılık (tebliğ) ücret alma (istic'âl) kapsamında değerlendirmektedir. Dolayısıyla bunun haram olduğunu zikretmektedir. Ayrıca icârenin ya belirli bir iş ya da belirli bir süre üzerine yapılabileceğini; Kur'ân taliminin ise talim miktarı ve süresi açısından belirsiz olduğu için câiz olamayacağını söylemektedir. Tahâvî, mesele hakkındaki yasaklayıcı ve serbest bırakıcı rivayetlerin bu şekilde anlaşıldığı takdirde herhangi bir çelişkinin kalmayacağını düşünmektedir. Bu mesele hakkında paylaştığı düşüncelerin aynı zamanda Ebû Hanîfe, Ebû Yûsuf ve İmam Muhammed'in de görüşü olduğunu söylemektedir.[245]

Serahsî, Kur'an, fıkıh veya ferâiz öğretmek maksadıyla bir şahsın kiralanması hususunda Hanefî ve Şâfiî mezhebi arasında görüş ayrılığının bulunduğunu, Hanefîlere göre bu durumun câiz olmadığını; İmam Şâfiî'ye göre ise câiz olduğunu söylemektedir. Serahsî, Hanefî mezhebindeki hükmün dayanak noktası olarak "Bizce konusu müslümana özgü ibadetleri içeren tüm kira sözleşmeleri geçersizdir." şeklinde dâbıta niteliğinde bir kuraldan bahsetmektedir. İmam Şâfiî'ye göre câiz görülmesini de "İşçinin bizzat kendisinin yapmakla sorumlu olmadığı her işte ücretle işçi tutulabilir." şeklinde açıklamaktadır. Serahsî, bu konuyu Hac için ücretle vekil tutma meselesini işlerken daha detaylı bir şekilde tartışmaktadır. Hanefîlere göre ücretle vekil tutmanın câiz olmadığını, İmam Şâfiî'ye göre câiz olduğunu zikretmektedir. İmam Şâfiî'nin dayandığı delilin, rukye karşılığı mükafat olarak koyun sürüsü alan Ebû Saîd el-Hudrî'yi Hz. Peygamber'in (s.a.v.) hoş karşıladığı rivayet olduğunu söylemektedir. Serahsî, Ebû Saîd el-Hudrî'nin aldığı malın harbîden ganimet yoluyla alınan bir mal olduğunu, ayrıca bunun Kur'ân tilaveti karşılığında bizzat şart koşulmadığını, zaten Hanefîlere göre okuma karşılığında şart koşulmayan şeyin alınmasının câiz olduğunu söylemektedir. Dolayısıyla bu rivayetin Hanefîlerin görüşüyle çelişmediğini vurgulamaktadır.[246]

[244] Farklı lafızlarla birlikte bkz. Ebû Nuaym, *Kitâbü's-salât*, 162; İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, 1: 207; Fâkihî, *Ahbâru Mekke*, 2: 142.
[245] Tahâvî, *Şerhu meâni'l-âsâr*, 4: 128; 3: 18.
[246] Serahsî, *el-Mebsût*, 16: 37-38; 4: 158-159.

Serahsî, Kur'ân taliminin câiz olmamasının delili olarak şu rivayete yer vermektedir:[247]

Kur'ân okuyun. Ancak onun vasıtasıyla yemeyin (Rızık kapısı haline çevirmeyin.)![248]

Serahsî, Allah Rasulü'nün (s.a.v.) ilim öğreten bir kişiye şöyle dediğini nakleder:[249]

"Yufka ekmeğinden ve Allah Teâlâ'nın kitabı üzerine koşul koymaktan sakın!"[250]

Serahsî zikrettiği rivayete dair bir açıklamada bulunmasa da bağlam dikkate alındığında rivayetteki koşulun Kur'ân okumaya dair ücret şartı koyma olması kuvvetle muhtemeldir. Daha sonra o, Übey b. Kâ'b'ın Kur'ân okuttuğu bir kişiden hediye olarak verilen yayı kabul etmesi üzerine Hz. Peygamber'in (s.a.v.) "Allah'ın sana ateşten bir yay dolamasını ister misin?" dediğini, Übey "Hayır." deyince Hz. Peygamber'in (s.a.v.) "Öyleyse onun yayını geri ver." buyurduğunu mana olarak nakletmektedir.[251]

Serahsî, Belh âlimlerinden bazılarının ilk dönemlerdeki anlayış ve hassasiyetin kalmaması sebebine dayanarak bu durumu câiz gördüklerini aktarmakla birlikte kendisi Kur'ân öğreticisini Hz. Peygamber'in (s.a.v.) halefi görerek bunu uygun bulmamaktadır. Ayrıca Serahsî, Kur'ân öğreticisinin yaptığı işi, menfaati kendi lehine olan bir ibadet telakki etmektedir. Dolayısıyla kişi bu ibadetinin sevabını başkasına teslim edemediğine göre ücret de vacip olmamaktadır.[252]

Serahsî, imamlık ve müezzinlik yapması için bir şahsın kiralanmasının geçerli olmadığını söylemektedir. Çünkü bu iki görevi icra edecek olanların, yapacakları bu işle kendi lehlerine menfaat sağlayacağını bu sebeple böyle bir akdin geçerli olmadığını belirtmektedir. Ayrıca meseleyle ilgili iki rivayet aktarmaktadır. Bu rivayetler İmam

[247] Serahsî, *el-Mebsût*, 16: 37.
[248] Bazı ilavelerle birlikte bkz. Abdürrezzâk, *Musannef*, 10: 387; İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, 2: 168; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 24: 288; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-evsat*, 3: 86.
[249] Serahsî, *el-Mebsût*, 16: 37.
[250] İbn Hacer, *el-İsâbe*, 6: 76; Süyûtî, *el-Leâliü'l-masnû'a*, 1: 187.
[251] Benzer rivayet için bkz. İbn Mâce, Ticârât 8; Ebû Dâvûd, İcâre 36; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, 6: 125.
[252] Serahsî, *el-Mebsût*, 16: 37.

Muhammed ve Tahâvî'nin yukarıda naklettiğimiz rivayetleriyle aynı olduğu için burada tekrar edilmeyecektir.

İKİNCİ BÖLÜM

2. TESPİT EDİLEN RİVAYETLERİN RİVAYET İLMİNE VE HANEFÎ HABER TEORİSİNDEKİ RİVAYET TAKSİMİNE GÖRE DEĞERLENDİRİLMESİ

2.1. RİVAYET İLMİ AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

Birinci bölümde tespit edilen rivayetlerin bu bölümde öncelikle hadis kitaplarındaki metinlerle mukayesesi yapılacak, daha sonra bu rivayetlerin râvîlerinin durumu, muhaddisler nezdinde cerh ve tadil konusunda muteber kabul edilen kitaplar üzerinden değerlendirilecektir. Sonrasında ilgili rivayet, senedinde kopukluk olup olmaması bakımından incelenecek ve rivayetin muhaddisler nezdindeki sıhhat durumu ortaya konulmaya çalışılacaktır.

2.1.1. İşçiye Ücretinin Bildirilmesine Dair Hadis

أبو سليمان عن محمد بن الحسن عن أبي يوسف قال: حدثنا أبو حنيفة عن حماد عن إبراهيم عن أبي سعيد الخدري وأبي هريرة - رضي الله عنهما - قالا: قال رسول الله - صلى الله عليه وسلم -: "لا يستام الرجل على سوم أخيه، ولا ينكح على خطبته، ولا تنكح المرأة على عمتها ولا على خالتها، ولا تسأل المرأة طلاق أختها لتكفأ ما في صحفتها، فإن الله تعالى هو رازقها، ولا تناجشوا، ولا تبايعوا بإلقاء الحجر، ومن استأجر أجيراً فليعلمه أجره"

Ebû Süleymân, Muhammed b. el-Hasen'den; o, Ebû Yûsuf'tan rivayet ettiğine göre Ebû Yûsuf dedi ki: Bize Ebû Hanîfe, Hammâd'dan; o, İbrâhîm'den; o, Ebû Saîd el-Hudrî ve Ebû Hüreyre'den -Allah onlardan razı olsun- rivayet ederek tahdis etti. Ebû Saîd el-Hudrî ve Ebû Hüreyre dedi ki: Allah Rasulü (s.a.v.) şöyle buyurdu: "Hiç kimse, Müslüman kardeşinin pazarlığı üzerine pazarlık yapmasın. Müslüman kardeşinin söz kestiği kadınla nikahlanmasın. Hiçbir kadın, halası ve teyzesi üzerine nikahlanamaz. Hiçbir kadın, kız kardeşinin kabını boşaltmak için (onun nafakasının da kendisine kalması için) kocasından onu boşamasını istemesin. Zira Allah Teala onun rızkını verendir. (Fiyat artırmak maksadıyla) Müşteri kızıştırmayın. Taş atmak suretiyle alışveriş yapmayın. Her kim ücretle bir işçi tutarsa ona ücretini bildirsin."

2.1.1.1. Metin Açısından Değerlendirilmesi

Araştırdığımız hadis kaynaklarında İbrâhîm en-Nehaî'nin Ebû Saîd el-Hudrî ve Ebû Hüreyre'den rivayet ettiği söz konusu hadisin muhtevasına sahip hadis metinleri şöyledir:

1. لا يسم الرجل على سوم أخيه، ولا ينكح على خطبته، ولا تبايعوا بإلقاء الحجر، ولا تناجشوا، ولا تنكح الولد على عمتها، ولا على خالتها، ولا تسأل المرأة طلاق أختها لتكفي ما في صحفتها، فإن الله هو رازقها، وإذا استأجرت أجيرا فأعلمه أجره
2. لا يساوم الرجل على سوم أخيه ولا يخطب على خطبة أخيه ولا تناجشوا ولا تبايعوا بإلقاء الحجر ومن استأجر أجيرا فليعلمه أجره

İlk rivayeti Ebû Nuaym, ikinci rivayeti Beyhakî nakletmektedir.[253] Ancak Beyhakî'nin naklettiği rivayet Nehaî- Esved- Ebû Hüreyre kanalıyla gelmektedir. Ebû Nuaym ise ilgili hadiste olduğu gibi Nehaî'nin mürsel rivayetine yer vermektedir. Şeybânî, *Kitâbü'l-Âsâr'*da aynı rivayeti bazı lafız farklılıkları ve takdim-tehirlerle birlikte aynı râvî zinciriyle nakletmektedir.[254] Ayrıca birçok hadis kaynağında "Her kim işçi tutarsa ona ücretini bildirsin." hadisi, müstakil bir rivayet halinde Nehaî tarafından yine aynı sahâbîler kanalıyla mürsel olarak nakledilmektedir.[255]

2.1.1.2. İsnad Açısından Değerlendirilmesi

Ebû İmrân İbrahim b. Yezîd b. Esved en-Nehaî el-Kûfî h.46 yılında Kûfe'de doğmuştur. Hadis rivayet ettiği kimseler arasında Alkame b. Kays, Mesrûk b. Ecda', Esved b. Yezîd ve Kâdî Şüreyh gibi isimler bulunmaktadır. Ondan hadis rivayetinde bulunanlar arasında Hammâd b. Ebî Süleymân, Simâk b. Harb, Hakem b. Uteybe ve Abdullah b. Avn gibi isimler bulunmaktadır. Onun hadisteki imamlığı müsellemdir. A'meş ve Şa'bî gibi birçok âlimin övgüsüne mazhar olmuştur.[256] O, hadiste sika kabul edilmektedir.[257]

Ebû İsmâîl Hammâd b. Ebî Süleymân Müslim b. Yezîd el-İsfahânî el-Kûfî'nin hadis rivayet ettiği kimseler arasında Enes b. Mâlik, İbrâhîm en-Nehaî, Hasan-ı Basrî, Saîd b. Müseyyeb ve Saîd b. Cübeyr gibi isimler bulunmaktadır. Ondan hadis rivayetinde bulunanlar arasında Şu'be, Sevrî, Ebû Hanîfe, Hakem b. Uteybe ve A'meş gibi kimseler bulunmaktadır. Yahyâ b. Maîn'in onun hakkında sika dediği, Ebû Hâtim'in onu "sadûk lâ yuhteccü bi hadîsih" şeklinde nitelendirerek fıkıhta müstakim ancak eserde karıştıyor (teşviş) dediği nakledilmektedir. Nesâî'nin onu sika ancak mürci olarak andığı, İbn

[253] Ebû Nuaym, *Müsned*, 89; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, 6: 198.
[254] Şeybânî, *Kitâbü'l-Âsâr*, 2: 727.
[255] Abdürrezzâk, *Musannef*, 8: 235; İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, 4: 366; Nesâî, Müzâraa 4.
[256] İbn Hacer, *Tehzîb*, 1: 155-156.
[257] 'İclî, *es-Sikât*, 56; Dârekutnî, *Zikru esmâi't-tâbiîn*, 1: 53. Rey ve kıyas ehli olduğu, bazı özel prensiplere dayanarak birtakım âsârı reddettiği yönündeki iddia ve eleştirilerin değerlendirilmesi için bkz. Mehmet Özkul, *İbrahim en-Neha'î ve Hadis İlmindeki Yeri*, (Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, 1997), 103.

Adî'nin onun için "çok rivayeti olan biri ancak hadisleri arasında garîb ve ferd hadisler bulunmakta" diyerek onu mütâmesek fi'l-hadîs olarak nitelendirdiği rivayet edilmektedir. Görüldüğü üzere bazı muhaddisler tarafından Hammâd'ın hadisçiliği eleştirilmiştir. Bu eleştirilerin genelde hayatının sonlarına doğru hafızasının zayıflaması ve ircâ ile itham gibi sebeplerden ötürü yöneltildiği anlaşılmaktadır. Rivayetlerine Buhârî *el-Edebü'l-müfred*'inde olmak üzere Kütüb-i Sitte müelliflerince yer verilmektedir.[258] Ebü'l-Hasen el-İclî ve İbn Hibbân da onu sika olarak nitelendirmektedir.[259]

Ebû Hanîfe Nu'mân b. Sâbit b. Zûtâ b. Mâh h.80 yılında Kûfe'de doğmuştur. Hadis rivayetinde bulunduğu kimseler arasında Atâ b. Ebî Rebâh, Enes b. Mâlik, Şa'bî, İkrime, Amr b. Dînâr, Zührî ve Hammâd b. Ebî Süleymân gibi birçok isim bulunmaktadır. Ondan hadis rivayetinde bulunanlar arasında Abdullah b. Mübârek, Hasan b. Ziyâd, Züfer b. Hüzeyl, Ebû Yûsuf, Şeybânî ve Vekî' b. Cerrâh gibi isimler bulunmaktadır.[260] Kaynaklarda Ebû Hanîfe'yi cerh veya tadil eden birçok muhaddis bulmak mümkündür. Biz burada bu tartışmanın detaylarına girmeksizin özet bir şekilde vakıayı bizi ilgilendiren yönüyle aktaracağız. Ebû Hanîfe'yi sika olduğunu söyleyerek tadil edenlerin başında Yahyâ b. Maîn gelmektedir.[261] İbn Abdilberr, Ebû Hanîfe'nin güvenilir olduğunu söyleyenlerin, aleyhinde konuşanlardan daha fazla olduğunu söylemektedir.[262] Zâhid el-Kevserî, içerisinde Ebû Hanîfe'yi metheden âlimlerin isimlerinin bulunduğu kabarık bir liste aktarmaktadır. Kevserî, bu listeyi İbn Abdilberr'den nakletmekte, onun da bu listeyi, hocası Hakem b. Münzir'in kendi hocası olan İbnü'd-Dahîl'den (v. 388) aktardığını söylemektedir. İbnü'd-Dahîl, bu listeyi Ebû Hanîfe'nin faziletine ve haberlerine dair yazdığı bir eserinde zikretmektedir.[263] Bu liste, Ebû Hanîfe'nin çağdaşları ile etbau't-tâbiîn döneminde kendisini tadil edenleri kapsaması bakımından önemlidir.[264] Bununla birlikte Ebû Hanîfe'yi hadisçiliği noktasında cerh eden birçok hadis imamı da bulunmaktadır. Bunlar arasında başlıca Evzâî, İbn Ebî Şeybe, Ahmed b. Hanbel, Buhârî ve Ebû Zür'a zikredilebilir. Son olarak cerh ve ta'dîl noktasında râvîler hakkında beyan edilen görüşlerin farklılık arz ediyor olması, bu meselenin bir muhaddisten diğer bir muhaddise göre değişebilen, teknik olarak ictihâdî bir mesele olduğunu

[258] İbn Hacer, *Tehzîb*, 3: 14-15.
[259] 'İclî, *es-Sikât*, 131; İbn Hibbân, *es-Sikât*, 4: 159.
[260] Zehebî, *Siyer*, 6: 390-394.
[261] İbn Hacer, *Tehzîb*, 10: 450; İbn Abdilberr, *el-İntikâ*, 127.
[262] İbn Abdilberr, *Câmi'*, 2: 149.
[263] Kevserî, *Te'nîb*, 68.
[264] İsmail Hakkı Ünal, *İmam Ebu Hanife'nin Hadis Anlayışı ve Hanefi Mezhebinin Hadis Metodu*, 261.

göstermektedir.[265] Ayrıca Ebû Hanîfe'nin aleyhinde yapılan cerhlerin çoğunun "Rey ehlinden olma" gibi daha çok müphem ve isbatı zor bir şekilde yapılmış olması onun aleyhindeki eleştirilerin gücünü zayıflatmaktadır.[266]

Ebû Yûsuf Ya'kûb b. İbrâhîm b. Habîb b. Sa'd el-Kûfî h.113 yılında Kûfe'de doğmuştur. Hişâma b. Urve, Yahyâ b. Saîd el-Ensârî, Atâ b. es-Sâib, A'meş, Ebû Hanîfe ve Haccâc b. Ertât gibi isimler bulunmaktadır. Ondan hadis rivayetinde bulunanlar arasında Yahyâ b. Maîn, Ahmed b. Hanbel, Ali b. el-Ca'd ve Esed b. Furât gibi kimseler bulunmaktadır. İbn Hibbân, onu sika râvîler arasında zikretmekte, Zehebî de onun hakkında Ali b. el-Medînî'nin sadûk, İbn Ebî Hâtim'in "yüktebü hadîsühû", Nesâî'nin sika dediğini, bunun gibi birçok muhaddisin kendisinden övgüyle bahsettiğini nakletmektedir.[267]

Ebû Abdillâh Muhammed b. el-Hasen b. Ferkad eş-Şeybânî h.132 yılında Vâsıt'ta doğmuştur. Hadis rivayet ettiği kimseler arasında İbn Cüreyc, Mâlik b. Enes, Sevrî, Evzâî ve İbn Ebî Arûbe gibi isimler bulunmaktadır. Ondan hadis rivayetinde bulunanlar arasında Şâfiî, Ebû Süleymân el-Cüzcânî, Ebû Ubeyd Kâsım b. Sellâm ve Yahyâ b. Sâlih gibi kimseler bulunmaktadır. Şeybânî, Medîne'de kaldığı üç yıl boyunca bizzat İmam Mâlik'ten 700'ü aşkın hadis rivayet etmiştir.[268] Onun Mâlik b. Enes başta olmak üzere Medineli âlimlerden hadis noktasında istifade etmesine rağmen hakkında bazı hadis âlimlerinin eleştirileri söz konusu olmuştur. Söz gelimi bazı kaynaklarda kendisi hakkında "kezzâb", "cehmî" gibi ifadeler yer almaktadır.[269] Bununla birlikte Yahyâ b. Maîn'in onun hakkında "leyse bi şey" (ليس بشيء) dediği rivayet edilmektedir.[270] Onun bu ifadeyi, râvîlerin durumuna göre farklı anlamlara gelecek şekilde kullandığı bilinmektedir. O, bu ifadeyi yaygın olarak zayıf râvîler için kullanmakla birlikte zaman zaman sika râvîler için de kullanmakta, yer yer de râvînin rivayet ettiği hadis sayısının az olduğunu veya hadisinin yazılabileceğini ifade etmek için kullanabilmektedir.[271] Dârekutnî'nin de Şeybânî hakkında "sika hafızlardan" şeklinde bir gruplandırma

[265] Tehânevî, *Kavâid*, 35.
[266] Ebû Hanîfe'yi cerh ve ta'dîl eden muhaddisler ve bu görüşlerin değerlendirilmesi hakkında geniş çaplı bilgi için bkz. Ünal, *İmam Ebu Hanife'nin Hadis Anlayışı ve Hanefi Mezhebinin Hadis Metodu*, 257.
[267] İbn Hibbân, *es-Sikât*, 7: 645; Zehebî, *Siyer*, 8: 535-538.
[268] Zehebî, Siyer, 9: 134; Mehmet Özşenel, "Şeybânî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 39: 42.
[269] Ukaylî, *ed-Duafâ*, 4: 55; İbn Hibbân, *Kitâbü'l-mecrûhîn*, 2: 275.
[270] Yahya b. Maîn, *Târîh*, 3: 364.
[271] Mehmet Özşenel, *Sünnet ve Hadisi Değerlendirme ve Anlamada Ehl-i Rey-Ehl-i Hadis Yaklaşımları ve İmam Şeybânî*, (Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, 1999), 137.

bağlamında bahsettiği rivayet edilmektedir.[272] *el-Muvattâ* gibi hadis ilminde önemli bir yere sahip hadis kitabının râvîsi olan Şeybânî'nin, ehl-i re'y ve ehl-i hadîs ayrımıyla irtibatlı ithamlardan bağımsız olarak ismi zikredilen hadis âlimlerinin de görüşleriyle birlikte değerlendirilmesi halinde kendisinin hadis ilminde sika olduğu söylenebilir.[273]

Ebû Süleymân Mûsâ b. Süleymân el-Cüzcânî Bağdat'ta yetişmiştir. Ebû Yûsuf ve Şeybânî'nin talebesidir. Hadis rivayet ettiği kimseler arasında Ebû Yûsuf, Şeybânî ve Abdullah b. Mübârek gibi isimler bulunmaktadır. Ondan hadis rivayetinde bulunanlar arasında Kâdî Ahmed b. Muhammed el-Birtî, Bişr b. Mûsâ ve Ebû Hâtim er-Râzî gibi kimseler bulunmaktadır. İbn Ebî Hâtim, onu "sadûk" olarak nitelendirmektedir.[274] Zehebî, onun "sadûk" olduğunu, ehli hadis tarafından sevildiğini söylemekte ve kendisini allâme, imâm şeklinde tavsif etmektedir.[275]

Nehaî, Ebû Saîd el-Hudrî ile Ebû Hüreyre'ye yetişemediği, dolayısıyla bu rivayeti kendilerinden işitemediği için rivayetin münkatı' bir isnada sahip olduğu anlaşılmaktadır.[276] Nitekim İbn Ebî Hâtim de bu tarikle nakledilen rivayet hakkında Ebû Zür'a'nın doğru olan görüşün bu rivayetin mevkuf olduğu şeklindeki kanaatini nakletmektedir.[277] Ancak rivayet metin açısından değerlendirilirken ifade edildiği üzere Beyhakî'nin naklettiği rivayet Ebû Hanîfe-Hammâd-Nehaî-Esved-Ebû Hüreyre silsilesine sahiptir. Bu durum dikkate alınacak olursa söz konusu rivayetin Beyhakî'nin naklettiği tarikle merfu olarak Hz. Peygamber'e (s.a.v.) ulaştığı söylenebilir.

2.1.2. Kişinin Hac Yolculuğunda Bineğini Kiralayarak Ticaret Yapmasına Dair Hadis

محمد عن أبي يوسف عن العلاء بن المسيب بن رافع عن أبي أمامة قال: قلت لعبد الله بن عمر: إني رجل أكري إبلي إلى مكة، أفيجزئ عني من حجي؟ قال: ألست تلبي وتقف وترمي الجمار؟ قال: قلت: بلى. قال ابن عمر: سألت رسول الله - صلى الله عليه وسلم - عن مثل ما سألتني عنه، فلم يجبني حتى أنزل الله تعالى هذه الآية: {لَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ أَنْ تَبْتَغُوا فَضْلًا مِنْ رَبِّكُمْ}، فقال لهم رسول الله - صلى الله عليه وسلم -: "أنتم حجاج"

[272] Zeylaî, *Nasbu'r-râye*, 1: 408-409. Şeybânî hakkındaki cerh ve ta'dîl ifadeleri ve bunların değerlendirmeleri için bkz. Özşenel, *Sünnet ve Hadisi Değerlendirme ve Anlamada Ehl-i Rey-Ehl-i Hadis Yaklaşımları ve İmam Şeybânî*, 137-138.
[273] Özşenel, "Şeybânî", 39: 42.
[274] İbn Ebî Hâtim, *Cerh*, 8: 145.
[275] Zehebî, *Siyer*, 10: 194.
[276] İbn Hacer, *ed-Dirâye*, 2: 187.
[277] İbn Ebî Hâtim, *'İlelü'l-hadîs*, 6: 653. Aynı ravi zinciriyle mevkuf olarak nakledilen benzer rivayetler için bkz. Ebû Dâvûd, *el-Merâsîl*, 1: 167; Nesâî, Müzâraa 4.

Muhammed, Ebû Yûsuf'tan; o, 'Alâ' b. el-Müseyyib b. Râfi'den; o, Ebû Ümâme'den rivayetle Ebû Ümâme dedi ki: Abdullah b. Ömer'e "Ben, develerimi Mekke'ye kadar kiralayan birisiyim, (dolayısıyla ben de Mekke'ye kadar gidiyorum. Böylelikle) hac farizamı yerine getirmiş olur muyum?" dedim. O "Sen telbiye getirmiyor, vakfe yapmıyor ve şeytanı taşlamıyor musun?" dedi. Ben "Evet, bunları yapıyorum." dedim. İbn Ömer de şöyle dedi: "Senin bana sorduğunun benzerini Allah Rasulü'ne sormuştum. Allah Teala şu ayeti indirene kadar bana cevap vermedi: "(Hac mevsiminde ticaret yaparak) Rabbinizin lütuf ve keremini istemekte size bir günah yoktur." Bunun üzerine Allah Rasulü, bu kimseler için "Sizler hac yapan kimselersiniz." buyurdu.

2.1.2.1. Metin Açısından Değerlendirilmesi

Araştırdığımız hadis kaynaklarında Ebû Ümâme- 'Alâ b. el-Müseyyib b. Râfi' kanalıyla nakledilen söz konusu hadisin muhtevasına sahip hadis metinleri şöyledir:

أبو أمامة التيمى قال كنت رجلا أكرى فى هذا الوجه وكان ناس يقولون لى إنه ليس لك حج فلقيت ابن عمر فقلت يا أبا عبد الرحمن إنى رجل أكرى فى هذا الوجه وإن ناسا يقولون لى إنه ليس لك حج فقال ابن عمر أليس تحرم وتلبى وتطوف بالبيت وتفيض من عرفات وترمى الجمار قال قلت بلى. قال فإن لك حجا جاء رجل إلى النبى -صلى الله عليه وسلم- فسأله عن مثل ما سألتنى عنه فسكت عنه رسول الله -صلى الله عليه وسلم- فلم يجبه حتى نزلت هذه الآية (ليس عليكم جناح أن تبتغوا فضلا من ربكم) فأرسل إليه رسول الله -صلى الله عليه وسلم- وقرأ عليه هذه الآية وقال « لك حج ».

Aktardığımız metin Ebû Dâvûd tarafından nakledilmektedir. Ayrıca bazı kelime farklılıklarıyla birlikte Ebû Ümâme- 'Alâ b. el-Müseyyib b. Râfi' tarikiyle İbn Huzeyme, Dârekutnî ve Hâkim tarafından da nakledilmektedir.[278]

2.1.2.2. İsnad Açısından Değerlendirilmesi

Alâ' b. el-Müseyyib b. Râfi' el-Kâhilî el-Kûfî'nin hadis rivayet ettiği kimseler arasında Ebû Ümâme et-Temîmî, babası el-Müseyyib, İkrime, Atâ b. Ebî Rebâh ve Hakem b. Uteybe gibi isimler bulunmaktadır. Ondan hadis rivayetinde bulunanlar arasında Abdülvâhid b. Ziyâd, Züheyr b. Muâviye ve Yahyâ b. Ebî Zâide gibi kimseler bulunmaktadır. Rivayetlerine Tirmizî hâricindeki Kütüb-i Sitte müelliflerince yer verilmektedir.[279] 'İclî onun tâbiînden sika birisi olduğunu zikretmektedir.[280] İbn Ebî

[278] Ebû Dâvûd, Menâsik 6; İbn Huzeyme, *Sahîh*, 2: 1428; Dârekutnî, *Sünen*, 3: 359; Hâkim, *el-Müstedrek*, 1: 618.
[279] İbn Hacer, *Tehzîb*, 8: 171-172.
[280] 'İclî, *es-Sikât*, 1: 343.

Hâtim, Yahyâ b. Maîn'in onun hakkında sika ve me'mûn dediğini belirtmekte, kendisi de onu "sâlihu'l-hadîs" olarak nitelendirmektedir.[281] İbn Hibbân da onu sika râvîler arasında zikretmektedir.[282]

Yukarıdaki bilgiler çerçevesinde söz konusu rivayetin muttasıl bir senede sahip olduğu söylenebilir.

2.1.3. Ücret Karşılığında Bir Topluluk İçin İş Görmeye Dair Hadis

محمد عن أبي يوسف عن الأعمش عن مسلم البطين عن سعيد بن جبير عن عبد الله بن عباس قال: أتاه رجل، فقال: إني أجرت نفسي من قوم، وحططت لهم من أجرتي، أفيجزئ عني من حجي؟ قال: فقال ابن عباس: هذا من الذين قال الله -عَزَّ وَجَلَّ-: {لَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ أَنْ تَبْتَغُوا فَضْلًا مِنْ رَبِّكُمْ}

Muhammed, Ebû Yûsuf'tan; o, el-A'meş'ten; o, Müslim el-Betîn'den; o, Saîd b. Cübeyr'den; o, Abdullah b. Abbâs'tan rivayetle Abdullah b. Abbâs dedi ki:"Bir adam, İbn Abbâs'a geldi ve "Ben ücreti mukabilinde bir grup insana iş yapmaktayım. Onlar için (beni hacca götürmeleri karşılığında) ücretimden indirim yaptım. Bu şekilde haccım geçerli olur mu?" dedi. Bunun üzerine İbn Abbâs: "Bu, Allah Teala'nın "Rabbinizin lütuf ve keremini istemekte size bir günah yoktur." buyurduğu kimselerdendir." dedi.

2.1.3.1. Metin Açısından Değerlendirilmesi

Araştırmalarımıza göre A'meş'ten itibaren yukarıdaki râvî silsilesine sahip söz konusu rivayet birçok hadis kaynağında geçmektedir. Bunlar içerisinde yukarıdaki hadise metin yönüyle en fazla benzerlik arz eden hadis metni şöyledir:

أتاه رجل فقال: إني أكريت نفسي من قوم ووضعت عنهم من أجرتي من أجل الحج، فهل يجزئ ذلك عنهم؟ فقال ابن عباس: " هذا من الذي قال الله: {أولئك لهم نصيب مما كسبوا والله سريع الحساب}

Bu rivayet İbn Ebî Şeybe tarafından nakledilmektedir. Bazı lafız farlılıklarıyla birlikte Şâfiî, İbn Huzeyme, Hâkim ve Beyhakî tarafından da nakledilmektedir.[283] İsmi geçen kaynaklardaki rivayetler, incelediğimiz rivayetle metin yönünden İbn Abbâs'ın

[281] İbn Ebî Hâtim, *Cerh*, 6: 361. Not: Me'mûn: "Irâkî'ye göre ta'dîlin 3., Sehâvî'ye göre 5. Mertebesinde bulunan bir râvî hakkında kullanılan sîga. Böyle bir râvînin rivayet ettiği hadis yazılır ve araştırılır. İhtibâr için alınır." Bkz. Abdullah Aydınlı, *Hadis ıstılahları sözlüğü*, 95. Sâlihu'l-hadîs: "Zehebî ve Irakî'ye göre ta'dîlin 4., Sehâvî'ye göre 6. mertebesinde bulunan bir râvî hakkında kullanılan bir sîga. Böyle bir râvînin rivayet ettiği hadis i'tibâr için alınır." Bkz. Abdullah Aydınlı, *Hadis ıstılahları sözlüğü*, 136.
[282] İbn Hibbân, *es-Sikât*, 7: 263.
[283] Şâfi, *Müsned*, 1: 112; İbn Huzeyme, *Sahih*, 2: 1429; Hâkim, *el-Müstedrek*, 2: 305; Beyhakî, *Sünen-i Kübrâ*, 4: 544.

okuduğu ayet bakımından farklılık göstermektedir. İlgili rivayetin sonunda Bakara suresinin 198. ayeti yer alıyorken kaynaklarda aynı surenin 202. ayeti yer almaktadır.

2.1.3.2. İsnad Açısından Değerlendirilmesi

Ebû Muhammed Süleymân b. Mihrân el-Kûfî el-A'meş, tâbiîndendir ve fıkıhta olduğu gibi hadis ilminde de gerçekten önemli bir şahsiyettir. İbn Ebî Hâtim, Yahyâ b. Maîn'in onu sika olarak nitelendirdiğini, Ebû Zür'a'nın onu imam olarak andığını aktarmaktadır.[284] 'İclî ve İbn Hibbân onu sika râvîler arasında zikretmektedir.[285] A'meş, hadis imamlarının kendisini güvenilir kabul etmelerine karşılık rivayetlerinde irsâl ve tedlise başvurması, ızdırâbın bulunması gibi açılardan eleştirilmiştir. Bu bağlamda A'meş'e yönelik eleştirilerle ilgili olarak Gültekin'in ifadelerine yer vermemiz yerinde olacaktır. Onun ifadeleri şöyledir:

"Bir kısım muhaddisler A'meş'i çeşitli yönlerden cerh etmişlerse de azınlıkta kalmışlar, buna karşılık muhaddislerin büyük bir çoğunluğu onun değerli bir âlim olduğunu ve hadis rivayeti konusunda son derece güvenilir olduğunu belirtmişlerdir. Ayrıca Buhârî ve Müslim'de toplam 837 rivayetinin yer aldığını tespit ettik."[286]

Söz konusu çalışmada A'meş hakkındaki iddia ve eleştirilere ilgili cevaplar verilmektedir. Burada bu meselenin detaylarına girilmeyecektir. Yukarıda kendisi hakkında görüşleri nakledilen büyük hadis imamlarının onu tevsikinden ve Gültekin'in de bu noktadaki vardığı kanaatten hakkındaki cerhlerin onun güvenilirliğini zedelemediği anlaşılmaktadır.

Senette Müslim el-Betîn olarak geçen râvî'nin ismi Müslim b. İmrân'dır. Saîd b. Cübeyr, Atâ b. Ebî Rebâh, Abdullah b. Mesûd'un oğlu Ebû Ubeyde gibi alimlerden rivayette bulunmuştur. Kendisinden İbrahim b. Muhacir, A'meş, Ebû İshâk el-Hemedânî ve Ebû Ömer el-Bezzâr gibi alimler hadis rivayet etmiştir.[287] İbn Hibbân kendisini sika râvîler arasında zikretmektedir.[288] İbn Hacer, onun hakkında Ahmed b. Hanbel'in, Yahyâ b. Maîn'in, Ebû Hâtim er-Râzî ve Nesâî'nin sika dediğini nakletmektedir.[289]

---

[284] İbn Ebî Hâtim, *Cerh*, 4: 146-147.
[285] 'İclî, *es-Sikât*, 1: 204; İbn Hibbân, *es-Sikât*, 4: 302.
[286] Hüseyin Gültekin, *A'meş Süleyman bin Mihrân ve Hadis İlmindeki Yeri*, (Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, 2002), 73.
[287] Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 27: 526-528.
[288] İbn Hibbân, *es-Sikât*, 7: 446
[289] İbn Hacer, *Tehzib*, 10: 134.

Saîd b. Cübeyr, tercih edilen görüşe göre h.45 yılında Mekke'de doğmuştur. Ancak hayatının en verimli yıllarını Kûfe'de geçirdiği için Kûfî nisbesiyle anılmaktadır. En çok istifade ettiği hocaları Abdullah b. Abbâs ve Abdullah b. Ömer'dir. Onlardan birçok hadis rivayet etmiştir. Birçok sahabeye yetişmiş ve onlardan hadis rivayetinde bulunmuştur. Saîd b. Cübeyr'den hadis rivayetinde bulunan sayıları bir hayli fazla alim bulunmaktadır. Bunlardan bazıları Eyyûb es-Sahtiyânî, Süleymân el-A'meş, Simâk b. Harb ve Müslim el-Betîn'dir. Haccâc tarafından h.94 veya 95 yılında öldürüldüğü nakledilmektedir. Birçok alim tarafından övgüye mazhar olan İbn Cübeyr kaynaklarda sika ve âbid bir râvî olarak nitelendirilmektedir. Bu sebeple olsa gerek mürsel olarak naklettiği rivayetlere âlimler tarafından itimat edilmektedir.[290] İbn Hibbân da onu sika râvîler arasında zikretmektedir.[291]

Yukarıdaki değerlendirmelere göre bu rivayetin senedindeki râvîlerin sika olduğu ve senedinde herhangi bir inkıtâın bulunmadığı anlaşılmaktadır.

2.1.4. Kira Bedelinin Başka Para İle Değiştirilmesinin Cevazına Dair Hadis

محمد عن مالك بن مغول عن القاسم بن صفوان قال: أكريت ابن عمر إبلاً بدنانير، فأتيته أتقاضاه، وعنده دراهم، فقال لمولاه: اذهب بها إلى السوق، فإذا قامت على ثمن فإن أرادها فأعطه إياها، وإلا فبعها وأعطه ماله. قال: وقلت: ويصلح هذا يا أبا عبد الرحمن؟ قال: وما بأس بهذا، إنك ولدت وأنت صغير.

Muhammed, Mâlik b. Miğvel'den; o, Kâsım b. Safvân'dan rivayetle Kâsım b. Safvân dedi ki: İbn Ömer'e bir miktar dinar karşılığı deve kiralamıştım. Alacağımı tahsil için yanına gittim. Onun biraz dirhemi vardı. Bunun üzerine o kölesine "Bunları çarşıya götür, şayet dirhemler semene (borç miktarı dinara) denk gelirse ve o da (Kâsım b. Safvân) bunları (almak) isterse ona ver. Almak istemezse (bu parayla) dinar satın al ve malını ona ver." dedi. Kâsım b. Safvân "Peki bu uygun olur mu Ey Abdurrahman'ın babası?" dedim. O ise "Bunda bir sakınca yoktur. Sen doğduğunda küçüktün." dedi.

2.1.4.1. Metin Açısından Değerlendirilmesi

Araştırdığımız hadis kaynaklarında söz konusu rivayetle benzer muhtevaya sahip bulabildiğimiz tek rivayet Beyhakî tarafından nakledilmektedir. Onun naklettiği rivayetin metni şöyledir:

[290] Zehebî, *Siyer*, 4: 321; İbn Hacer, *Tehzib*, 4: 12.
[291] İbn Hibbân, *es-Sikât*, 4: 275.

İsmâîl b. Ebî Hâlid, Şa'bî'den; Şa'bî, Hasan b. Ali'nin kölesi Saîd'den rivayetle Saîd şöyle dedi: Benim, İbn Ömer'de birkaç dirhem alacağım vardı. Hesaplaşmak için onun yanına gittim. O şöyle dedi: Bütçem çıkışırsa borcunu öderim. Saîd şöyle dedi: Bütçesi 100 dinar çıktı. Onun yanına vardım. O, kölesine: "Bu dinarları çarşıya götür. Borç miktarına denk gelirse onları (alacağı) dirhemlerinin karşılığı olarak ona ver. Eğer onların dirhem karşılığında satılmasını (dinarlarla dirhem satın alınmasını) isterse dinarları sat ve ona dirhemlerini ver." dedi.[292]

Bu rivayetin bizim incelediğimiz rivayetle benzerlik yönü yalnızca muhtevası bakımındandır. Her iki rivayette de mesele kira bedelinin başka para birimi ile değiştirilmesidir. Bu rivayet, gerek olayı yaşayan ve nakleden kimselerin, gerekse değiştirilmesi istenen para birimlerinin farklı olması yönüyle incelediğimiz rivayetten ayrışmaktadır. Beyhakî, bu rivayete muâvaza sulhu[293] bâbında yer vermekte ve sulhün bu çeşidini alışveriş akdi menzilesinde görmektedir.

2.1.4.2. İsnad Açısından Değerlendirilmesi

Mâlik b. Miğvel Kûfeli'dir. Hadis rivayet ettiği kimseler arasında Hakem b. Uteybe, Şa'bî, Atâ b. Ebî Rebâh ve Simâk b. Harb gibi isimler bulunmaktadır. Ondan hadis rivayetinde bulunanlar arasında Şu'be, Sevrî, Abdullah b. Mübârek ve Abdurrahmân b. Mehdî gibi kimseler bulunmaktadır.[294] Kevserî, Mâlik b. Miğvel'i Şeybânî'nin hadis hocaları arasında zikretmektedir.[295] İbn Ebî Hâtim onun hakkında babası Ebû Hâtim ve Yahyâ b. Maîn'in sika dediklerini, Ahmed b. Hanbel'in onu sika ve sebt olarak nitelendirdiğini nakletmektedir.[296] Zehebî, İbn Ebî Şeybe'den nakille onun vefat yılının h.159 olduğunu söylemekte ancak daha farklı yıllar da nakletmektedir.[297] 'İclî ve İbn Hibbân, onu sika râvîler arasında zikretmektedir.[298]

Kâsım b. Safvân, Safvân b. Ümeyye'nin oğludur ve tâbiîndendir. Babasının sahâbî olduğu söylenmektedir. Kendisinden Şa'bî ve Beşir b. Selmân'ın rivayette

---

[292] Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, 6: 108.
[293] Sulh konusu bakımından ayndan ve deynden sulh olmak üzere ikiye ayrılır. Bu iki tür sulhün karşılık alınarak yapılan çeşidine muâvaza sulhü denilmektedir. Bkz. Fahrettin Atar, "Sulh", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2009), 37: 483.
[294] Aynî, *Meğâni'l-ahyâr*, 3: 9-10.
[295] Kevserî, *Bülûğu'l-emânî*, 7.
[296] İbn Ebî Hâtim, *Cerh*, 8: 216. Not: Sebt: "Zabtı tam, hüccet sayılan râvî." Bkz. Abdullah Aydınlı, *Hadis ıstılahları sözlüğü*, 136.
[297] Zehebî, *Siyer*, 7: 175.
[298] 'İclî, *es-Sikât*, 1: 419; İbn Hibbân, *es-Sikât*, 7: 462.

bulunduğu nakledilmektedir.[299] İbn Hibbân, onu sika râvîler arasında zikretmekte ve onun İbn Ömer'den rivayette bulunduğunu kaydetmektedir.[300]

Yukarıdaki değerlendirmelere göre incelediğimiz rivayet için, senette tâbiînden olan Kâsım b. Safvân'a dayandığı, sahabe uygulamasını konu edindiği için de mevkûf olduğu söylenebilir.

2.1.5. Kiralanan Şeyden Bir Parça Karşılığında İcâre Akdi Yapılmamasına Dair Hadis

محمد قال: أخبرنا أبو حنيفة عن أبي حصين عن عباية بن رافع بن خديج عن أبيه قال: مر رسول الله - صلى الله عليه وسلم - على حائط فأعجبه، فقال: "لمن هذا؟ "، فقلت: لي، استأجرته، فقال: "لا تستأجره بشيء منه"

Muhammed dedi ki: Bize Ebû Hanîfe, Ebû Husayn'dan; o, 'Abâye b. Râfi' b. Hadîc'den; o da babasından rivayetle haber verdi. Babası (Râfi' b. Hadîc) dedi ki: Allah Rasulü (s.a.v.), bir bahçeye uğradı ve onu beğendi. Bunun üzerine "Bu kime ait?" dedi. Ben de "Bana ait, onu ben kiraladım" dedim. Allah Rasulü (s.a.v.): "Onu kendisinden bir şey (ürün) karşılığında kiralama!" dedi.

2.1.5.1. Metin Açısından Değerlendirilmesi

Bu rivayete Ebû Hanîfe'den itibaren aynı râvî silsilesiyle Şeybânî, Taberânî ve Ebû Nuaym tarafından yer verilmektedir.[301] Mezkûr kaynaklardaki rivayet metinleri söz konusu rivayet metniyle aynı olduğu için onlara burada yer verilmeyecektir.

Rivayet, yukarıda nakledilen haliyle Kütüb-i Sitte'de yer almamaktadır. Ancak her ne kadar aynı metne sahip olarak bu kitaplarda bulunmuyor olsa da manası bakımından bu rivayetin Buhârî ve Müslim'de yer aldığı söylenebilir. Şöyle ki her iki muhaddis arazinin kiralanması bağlamında bazı rivayetler aktarmaktadır. Bunlardan konumuzla alakasının olduğunu ve zikrettiğimiz rivayetteki yasağı vurguladığını düşündüğümüz rivayet örnekleri şunlardır:

Hanzala b. Kays el-Ensârî'den rivayetle o, Râfi' b. Hadîc'in şöyle dediğini işitti: Biz, Medîne ahalisi arasında en fazla ekilecek arazisi olanlardık. Biz (araziyi), oradan çıkacak belirli bir kısmı arazi sahibine ait olacak şekilde kiralardık. Bazen buna (toprak

[299] İbn Ebî Hâtim, *Cerh*, 7: 111.
[300] İbn Hibbân, *es-Sikât*, 5: 304.
[301] Şeybânî, *Kitâbü'l-Âsâr*, 2: 748; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebir*, 4: 263; Ebû Nuaym el-İsfahânî, *Müsnedü Ebî Hanîfe*, 1: 199.

sahibine ayrılan kısmın mahsulünü ortadan kaldıracak şekilde) afet arız olurdu. Araziye bir şey olmazdı. Bazen de araziye afet arız olurdu. Ona (arazi sahibine ayrılmış muayyen kısma) bir şey olmazdı. İşte biz bundan (bu şekilde araziyi kiralamaktan) nehyolunduk. Altın ve gümüş karşılığında kiralamaktan nehyolunmadık.[302]

Müslim dedi ki: Bize 'Amr en-Nâkid tahdis etti. 'Amr en-Nâkid dedi ki: Bize Süfyan b. 'Uyeyne, Yahyâ b. Saîd'den; o, Hanzala ez-Zurkî'den rivayet ederek tahdis etti. Hanzala, Râfi' b. Hadîc'i şöyle derken işitti: Biz, Ensar arasında en fazla tarlası olan kimselerdik. Bir araziyi şu (kısmı) bizim, şu (kısmı) onların olacak şekilde (araziyi) kiralardık. Bazen bir taraftaki (ürün) çıkardı da diğer taraftaki (ürün) çıkmazdı. (Allah Rasulü) bize bunu yasakladı. Gümüş para karşılığında (kiralamayı) ise yasaklamadı.[303]

Görüldüğü üzere bu iki rivayet, araziyi kendinden elde edilecek bir parça karşılığında kiralamayı konu edinmektedir. Bizim incelediğimiz rivayetteki yasak da araziyi ondan bir parça karşılığında kiralama noktasındadır. Bu sebeple söz konusu rivayetin, ihtiva ettiği mana bakımından Kütüb-i Sitte içerisinde yer aldığı söylenebilir.

2.1.5.2. İsnad Açısından Değerlendirilmesi

Senette Ebû Husayn künyesiyle zikredilen râvî Osman b. Asım b. Husayn'dır. İbn Abbâs, Enes b. Mâlik ve Ebû Saîd el-Hudrî gibi birçok sahâbîden; Nehaî, Saîd b. Cübeyr, Şa'bî ve Şureyh gibi tâbiînin ileri gelenlerinden hadis rivayetinde bulunmuştur. Kendisinden hadis rivayetinde bulunanlar arasında Şu'be, Sevrî ve Mâlik b. Miğvel gibi isimler bulunmaktadır. Ahmed b. Hanbel'in onun hakkında "sahîhu'l-hadîs" dediği, Yahyâ b. Maîn, Ebû Hâtim, 'İclî ve Nesâî'nin onu sika olarak nitelendirdiği nakledilmektedir.[304] Halîfe b. Hayyât onun h.127 yılında vefat ettiğini söylemekte, İbn Hibbân onu sika râvîler arasında dördüncü tabakada zikrederek vefatına dair h.127 ve h.128 yıllarını paylaşmaktadır.[305]

Senette 'Abâye b. Râfi' b. Hadîc olarak zikredilen râvî, sahâbî olan Râfi' b. Hadîc'in torunudur. İsmi, tabakat ve cerh-tadil kitaplarında 'Abâye b. Rifâa b. Hadîc olarak zikredilmektedir. Hz. Hüseyin, dedesi Râfi' b. Hadîc ve İbn Ömer kendilerinden hadis rivayetinde bulunduğu sahâbîlerden bazılarıdır. Saîd b. Mesrûk, Hakîm b. Cübeyr

[302] Buhârî, Müzâraa 6.
[303] Müslim, Büyû' 19.
[304] İbn Hacer, *Tehzîb*, 7: 117; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 19: 401.
[305] Halîfe, *Tarîh*, 378; İbn Hibbân, *es-Sikât*, 7: 200.

gibi râvîler ondan hadis rivayet etmişlerdir.[306] Yahyâ b. Maîn'in onun hakkında sika dediği nakledilmektedir.[307] İbn Hibbân, onu sika râvîler arasında zikretmektedir.[308]

Yukarıdaki değerlendirmelere göre incelediğimiz rivayetin sahih isnada sahip merfu bir hadis olduğu söylenebilir.

2.1.6. İşçiye Ücretini Vermemeyle İlgili Tehdit İçeren Hadis

محمد عن أبي يوسف عن عبدالأعلى عن عامر قال: قال رسول الله ـ صلى الله عليه وسلم ـ: "ثلاثة أنا خصمهم يوم القيامة، ومن كنت خصمه خصمته: رجل باع حراً وأكل ثمنه واسترقه آخر، ورجل استأجر أجيراً فاستوفى عمله ومنع أجره، ورجل أعطى بي ثم غدر"

Muhammed, Ebû Yûsuf'tan; o, 'Abdü'l-A'lâ'dan; o, 'Âmir'den rivayet ettiğine göre 'Âmir dedi ki: Allah Rasulü (s.a.v.) şöyle buyurdu: Üç kişi vardır ki ben onların hasmıyım. Hasım olduğum kimseye karşı mücadele ederim: Özgür bir kişiyi satıp onun parasını yiyen ve o kişiyi başkasının kölesi yapan. Bir işçi tutup işini yaptırdığı halde ücretini vermeyen. Benim adıma söz verip sonra da sözünü tutmayan.

2.1.6.1. Metin Açısından Değerlendirilmesi

Bu rivayet, araştırdığımız hadis kaynaklarında yer alan metinlerden iki yönüyle farklılık arz etmektedir:

1. Araştırdığımız hadis kaynaklarının tamamında söz konusu rivayet sözden dönme- hür bir kişiyi satma- işçiye ücret vermeme şeklinde metin sıralamasına sahiptir.
2. Bazı kaynaklarda hadis metnindeki قال رسول الله ibaresinden sonra قال الله/يقول ربكم şeklinde bir ibare bulunmaktadır.[309]

İncelediğimiz rivayet metninde olduğu gibi قال رسول الله şeklinde metin nakledenler İbn Mâce ve İbn Hibbân'dır.[310] Tahâvî ise her iki şekilde de birer rivayet nakletmektedir.[311]

[306] Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 14: 268; İbn Hacer, *Tehzib*, 5: 119.
[307] Ebû Hâtim, *Cerh*, 7: 29.
[308] İbn Hibbân, *es-Sikât*, 5: 281.
[309] Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 14: 318; Buhârî, Büyû' 106; Ebû Ya'lâ, *Müsned*, 11: 444; Beyhakî, *Ma'rifetü's-sünen*, 8: 335, *es-Sünenü'l-kübrâ*, 6: 23, 200.
[310] İbn Mâce, Rühûn 4; İbn Hibbân, *Sahîh*, 16: 333.
[311] Tahâvî, *Şerhu müşkili'l-âsâr*, 5: 139, 8: 13.

2.1.6.2. İsnad Açısından Değerlendirilmesi

İncelediğimiz kaynaklarda Şa'bî'den hadis rivayetinde bulunan Abdü'l-A'lâ b. Âmir es-Sa'lebî ve Abdü'l-A'lâ b. Ebi'l-Müsâvir isminde iki râvî bulunmaktadır.[312] Her ikisi de Kûfî nisbesiyle anılmaktadır. Araştırmalarımıza göre, senette Abdü'l-A'lâ olarak zikredilen râvînin, Abdü'l-A'lâ b. Ebi'l-Müsâvir olması kuvvetle muhtemeldir. Zira Abdü'l-A'lâ b. Ebi'l-Müsâvir'in, Şa'bî ve Hammâd b. Süleyman'dan naklettiği rivayetler bulunmaktadır.[313] es-Sa'lebî'nin biyografisindeyse Hanefî imamları ile ilişkisine dair bir bilgiye rastlamadık. Bu durum senetteki râvînin Abdü'l-A'lâ b. Ebi'l-Müsâvir olması ihtimalini güçlendirmektedir. Yahyâ b. Maîn'in onun hakkında "leyse bi şey", Ebû Hâtim'in "zaîfü'l-hadîs ve şibhü'l-metrûk", Ebû Zür'a'nın da "zaîfün cidden" dediği nakledilmektedir.[314] Yine Buhârî'nin onun hakkında "münkeru'l-hadîs" ifadesi bulunmaktadır.[315] Abdü'l-A'lâ b. Âmir es-Sa'lebî'nin de zaîfü'l-hadîs biri olduğu Ahmed b. Hanbel ve Ebû Zür'a gibi birçok muhaddis tarafından dillendirilmektedir.[316]

Senette Âmir olarak ismi geçen râvî, tâbiînden meşhur muhaddis Âmir b. Şerâhîl b. Abd(illâh) el-Hemdânî eş-Şa'bî'dir. h.19, 17, 20 gibi doğduğu yıl hakkında farklı görüşler vardır. Kûfe'de doğup yine orada vefat etmiştir. Vefat yılı hakkında da h.103-110 arası farklı görüşler söz konusudur. Birçok sahâbîden hadis rivayet etmiştir. Sa'd b. Ebî Vakkâs, Ebû Hüreyre, Abdullah b. Mesûd ve Abdullah b. Ömer bunlardan sadece birkaçıdır. Tâbiînden; Şüreyh, Alkame ve Hârice b. Salt gibi meşhur âlimlerden hadis rivayetinde bulunmuştur. Kendisinden hadis rivayetinde bulunanlar arasında Saîd b. Mesrûk, Ameş, Simâk b. Harb ve Abdü'l-A'lâ b. Ebi'l-Müsâvir gibi isimler bulunmaktadır.[317] Yahyâ b. Maîn'in onun hakkında "İsmini zikrederek herhangi birinden bir hadis rivayet ederse o kişi sikadır. Hadisiyle ihticâc edilir." dediği rivayet edilir. Şa'bî'nin; Hz. Ömer ve Abdullah b. Mesûd gibi birçok sahâbîden mürsel rivayette bulunduğu nakledilmektedir. 'İclî'nin onun hakkında "Ancak sahih hadisleri mürsel

[312] Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 14: 32.
[313] İbn Sa'd, *Tabakât*, 3: 154, 8: 24; Dârekutnî, *ed-Du'afâ*, 27.
[314] İbn Ebî Hâtim, *Cerh*, 6: 27. Not: Zaîfü'l-hadîs: "Zehebî'ye göre cerhin 5. mertebesinde bulunan bir râvî hakkında kullanılan bir sîga. Böyle bir râvînin rivayet ettiği hadis i'tibâr için alınır." Bkz. Abdullah Aydınlı, *Hadis ıstılahları sözlüğü*, 163.
[315] Buhârî, *et-Târîhu'l-kebîr*, 6: 74. Not: "Buhârî bu tabiri, kendilerinden hadîs rivayet etmenin helâl olmadığı râvîler hakkında kullanır…Bu râvînin rivayet ettiği hadis hiçbir surette alınmaz." Bkz. Abdullah Aydınlı, *Hadis ıstılahları sözlüğü*, 112.
[316] Aynî, *Meğâni'l-ahyâr*, 2: 157.
[317] Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 14: 29-32; İbn Hacer, *Tehzîb*, 5: 58.

olarak nakleder.” dediği, Ebû Zür‘a ve Yahyâ b. Maîn’in onu sika olarak nitelendirdiği rivayet edilmektedir.[318]

Yukarıdaki değerlendirmelere göre Şa‘bî’nin bu hadisi Hz. Peygamber’den (s.a.v.) nakletmesi mümkün görünmemektedir. İsnad açısından inkıta bulunduğu için bu hadisin mürsel olduğu anlaşılmaktadır.

2.1.7. İşçiye Ücretinin Geciktirilmeden Verilmesine Dair Hadis

حدثنا محمد بن علي بن داود قال: حدثنا سعيد بن منصور قال: حدثنا محمد بن عمار المؤذن، عن المقبري، عن أبي هريرة رضي الله عنه قال: قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: " أعطوا الأجير أجره قبل أن يجف عرقه "

Bize, Muhammed b. Ali b. Dâvûd tahdis etti. O dedi ki: Bize, Saîd b. Mansûr tahdis etti. O dedi ki: Bize, Muhammed b. Ammâr el-Müezzin, el-Makburî’den; o, Ebû Hüreyre’den rivayetle tahdis ettiğine göre Ebû Hüreyre şöyle dedi: Allah Rasulü (s.a.v.) şöyle buyurdu: Ücret karşılığı çalıştırdığınız kişinin ücretini teri kurumadan veriniz.

2.1.7.1. Metin Açısından Değerlendirilmesi

Bu rivayet, incelediğimiz Hanefî kaynaklarında senetsiz nakledildiği için bir Hanefî fakihi olan Tahâvî’nin *Şerhu müşkili’l-âsâr* adlı eserindeki rivayet burada incelenecektir. Araştırmalarımıza göre ilgili rivayet Kütüb-i Sitte müellifleri arasında yalnızca İbn Mâce tarafından nakledilmektedir. Ancak onun naklettiği rivayetin sahâbî râvîsi Abdullah b. Ömer’dir. Kütüb-i Sitte dışındaki hadis kaynaklarında sahâbî râvîsi Ebû Hüreyre olan rivayetler Ebû Ya‘la el-Mevsılî, Tahâvî ve Beyhakî tarafından nakledilmektedir.[319] Hakîm et-Tirmizî de bu hadisi sahâbî râvîsi Enes b. Mâlik olarak ve أعطوا şeklinde cemi sîğasıyla değil de أعط şeklinde müfret sîğasıyla nakletmektedir.[320] Farklılık arz etmediği için kaynaklarda zikredilen rivayet metinlerine burada yer verilmeyecektir.

Zeylaî ve Aynî, bu rivayetin manen Buhârî’de yer aldığını söylemektedir. Mana olarak kapsamında gördükleri rivayet “Üç kişi vardır ki ben onların hasmıyım… Bir işçi tutup işini yaptırdığı halde ücretini vermeyen kişi.” mealindeki hadistir.[321]

---

[318] İbn Hacer, *Tehzîb*, 5: 58-59.
[319] İbn Mâce, Rühûn 4; Tahâvî, *Şerhu müşkili’l-âsâr*, 8: 13; Ebû Ya‘lâ, *Müsned*, 12: 34; Beyhakî, *es-Sünenü’l-kübrâ*, 6: 199.
[320] Tirmizî, *Nevâdir*, 1: 116.
[321] Zeylaî, *Nasbu’r-râye*, 4: 131; Aynî, *Binâye*, 10: 224.

2.1.7.2. İsnad Açısından Değerlendirilmesi

Muhammed b. Ali b. Dâvûd el-Bağdâdî Mısır'da yaşamıştır. Ahmed b. Hanbel, Yahyâ b. Maîn, Saîd b. Dâvûd ez-Zenburî ve Ahmed b. Abdülmelik el-Harrânî gibi kimselerden hadis rivayet etmiştir. Ondan hadis rivayetinde bulunan kimseler arasında Ebû Ca'fer et-Tahâvî ve Ali b. Ahmed es-Saykal gibi isimler bulunmaktadır. Ebû Saîd b. Yûnus'un onu, sika ve "hasenü'l-hadîs" bir râvî olarak nitelendirdiği ve onun ölüm yılı için 264 dediği nakledilmektedir.[322]

Saîd b. Mansûr Cüzcan'da doğmuş, Belh'te yetişmiş ve Mekke'de iskân etmiştir. Mâlik b. Enes, Hammâd b. Zeyd, Süfyân b. Uyeyne ve İbn Ebi'z-Zinâd kendisinden hadis rivayet ettiği hocalarından bazılarıdır. Ondan hadis rivayetinde bulunanlar arasında başta Ahmed b. Hanbel, Müslim b. Haccâc ve Ebû Dâvûd gibi hadis imamları olmak üzere birçok isim bulunmaktadır. Yahyâ b. Maîn ve İbn Nümeyr'in onu sika, Ebû Hâtim'in de sika ve sebt olarak nitelendirdiği nakledilmektedir.[323] İbn Hibbân onu sika râvîler arasında zikretmekte, onu mutkın ve sebt olarak tavsif etmektedir.[324] Rivayetlerine Kütüb-i Sitte müelliflerince yer verilmektedir. Vefat yılı hakkında h.226 ve h.229 yılları arasında farklı görüşler bulunsa da doğru olan görüş onun h.227 yılında vefat ettiğidir.[325]

Senette Muhammed b. 'Ammâr el-Müezzin olarak geçen kişinin, râvîlerin doğum ve vefat yılları dikkate alınacak olursa Muhammed b. 'Ammâr b. Hafs b. Ömer b. Sa'd el-Müezzin olduğu anlaşılmaktadır. Ebû Hüreyre'den rivayette bulunan dedesi Muhammed b. 'Ammâr b. Sa'd el-Müezzin ile karıştırılmamalıdır. Hadis rivayetinde bulunduğu kimseler arasında dedesi, Saîd b. Ebî Saîd el-Makburî ve Muhammed b. Abdurrahman gibi isimler bulunmaktadır. Saîd b. Mansûr, Abdullah b. Abdülvehhâb ve Abdullah b. Hâzim ondan hadis rivayet edenlerden bazılarıdır. Yahyâ b. Maîn'in onun hakkında "leyse bihî be's" dediği, Ahmed b. Hanbel'in da benzer bir ifade kullandığı rivayet edilmektedir. Yine Ebû Hâtim'in onun için şeyh ve "leyse bihî be's" dediği, Ali b. el-Medînî ve İbn Hibbân'ın onu sika olarak nitelendirdiği kaynaklarda yer almaktadır. Rivayetlerine Tirmizî tarafından yer verilmektedir.[326]

---

[322] Bağdâdî, *Târîh*, 3: 59; Zehebî, *Siyer*, 13: 338.
[323] İbn Hacer, *Tehzîb*, 4: 78-79.
[324] İbn Hibbân, *es-Sikât*, 8: 268. Not: Mutkın: "Hadîs tahammül ve edâsında ciddî davranan, işini sağlam tutan, güvenilir râvî." Bkz. Abdullah Aydınlı, *Hadis ıstılahları sözlüğü*, 121.
[325] İbn Hacer, *Tehzîb*, 4: 79.
[326] Zehebî, *el-Kâşif*, 2: 204; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 26: 163-165. Not: Leyse bihi be's: "Zehebî ve Irâkî'ye göre ta'dîlin 3., Sehâvî'ye göre 5. mertebesinde bulunan bir râvî hakkında kullanılan bir sîga. Böyle bir râvînin rivayet ettiği hadis yazılır ve araştırılır." Bkz. Abdullah Aydınlı, *Hadis ıstılahları sözlüğü*, 88.

Senette el-Makburî nisbesiyle zikredilen râvî, Saîd b. Ebî Saîd el-Makburî'dir. Sa'd b.Ebî Vakkâs, Ebû Hüreyre, Ebû Saîd el-Hudrî ve İbn Ömer gibi birçok sahâbîden hadis rivayet etmiştir. İbn Sa'd, onun sika ve çok hadis rivayet eden birisi olduğunu, ancak ömrünün son dört senesinde hafıza bozukluğu geçirdiğini ve h.123 yılında Medîne'de vefat ettiğini söylemektedir.[327] İbn Ebî Hâtim, ondan hadis rivayetinde bulunanlar arasında Mâlik b. Enes ve İbn Ebî Zi'b'i saymaktadır. Ahmed b. Hanbel'in Makburî hakkında "sadûk" dediğini, Ebû Zür'a'nın onu sika olarak nitelendirdiğini bildirmektedir.[328] 'İclî ve İbn Hibbân da kendisinin sika râvîlerden olduğunu zikretmektedir.[329]

Yukarıdaki değerlendirmelere göre incelediğimiz rivayetin râvîlerinin sika, senedinin de muttasıl olduğu görülmektedir.

2.1.8. Hz. Peygamber'in (s.a.v.) Ücret Karşılığı Tartıcıyı Tutmasına Dair Hadis

حديث الثوري عن سماك بن حرب عن سويد بن قيس قال: جلبت أنا ومخرفة العبدي بزا من هجر، فلما كان بمنى، أتانا رسول الله صلى الله عليه وسلم، فاشترى منا سراويل قال: وثم وزان يزن بالأجر، فدفع إليه رسول الله صلى الله عليه وسلم الثمن، ثم قال: زن وأرجح

es-Sevrî, Simâk b. Harb'den; o, Süveyd b. Kays'tan rivayetle Süveyd b. Kays dedi ki: Ben ve Mehrefe[330] el-Abdî, Hecer'den[331] bir elbise getirdik. Biz Mina'dayken Allah Rasulü (s.a.v.) bize geldi. Bizden birkaç şalvar satın aldı. Süveyd b. Kays şöyle dedi: Orada ücret karşılığında tartan birisi vardı. Allah Rasulü (s.a.v.) ona ücreti uzatıp sonrasında şöyle dedi: "Fazlasıyla tart."

2.1.8.1. Metin Açısından Değerlendirilmesi

Bu rivayet yukarıda nakledilen senetle Kütüb-i Sitte arasında yer alan dört *Sünen* ve daha birçok hadis kitabında yer almaktadır.[332] Bu kaynaklardaki hadis metinleri birkaç lafız farklılığı dışında yukarıdaki metinle büyük ölçüde benzeştiği için burada mezkûr kaynaklardan örnek metin aktarılmayacaktır. Kaynakların çoğunda yukarıdaki metinde olmayan ساومنا ifadesi geçmektedir. دفع اليه الثمن ibaresi geçmemektedir. Bazı kaynaklarda

[327] İbn Sa'd, *Tabakât*, 5: 343.
[328] İbn Ebî Hâtim, *Cerh*, 4: 57.
[329] 'İclî, *es-Sikât*, 1: 399; İbn Hibbân, *es-Sikât*, 4: 284.
[330] Bazı kaynaklarda "مخرمة" şeklinde geçmektedir. Bkz. Tirmizî, Büyû' 66.
[331] Bahreyn'de meşhur olan bir belde ismi. Bkz. İbnü'l-Esîr, *en-Nihâye*, 5: 246.
[332] Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 31: 445; İbn Mâce, Ticârât 34; Ebû Dâvûd, Büyû' 7; Tirmizî, Büyû' 66; Nesâî, Büyû' 57; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, 6: 54.

هجر أو البحرين ibaresi geçmektedir. Bazılarında منى yerine مكة; اشترى منا yerine بعناه ifadesi bulunmaktadır.

2.1.8.2. İsnad Açısından Değerlendirilmesi

Ebû Abdillâh Süfyân b. Saîd b. Mesrûk es-Sevrî el-Kûfî, farklı görüşler olsa da h.97 yılında doğduğu yaygın olarak nakledilmektedir.[333] h.161 yılında Basra'da vefat ettiği noktasında icmâ bulunmaktadır.[334] Tebeu't-tâbiîn'in önde gelen muhaddislerindendir. İbnü'l-Münkedir, Abdullah b. Dînâr, A'meş ve Simâk b. Harb gibi tâbiînin ileri gelenlerinden hadis rivayet etmiştir. Kendisinden hadis rivayetinde bulunanlar arasında Süfyân b. Uyeyne, Şu'be, Abdullah b. Mübârek, Abdürrezzâk es-San'ânî gibi önemli âlimler bulunmaktadır.[335] Çok sayıda âlim onun fazileti ve güvenilirliği noktasında kendisinden övgüyle bahsetmiştir.[336] Süfyân'a, tedlis yaptığı noktasında eleştiriler yöneltilmiştir. Buna rağmen hadislerinin, hadis imamlarınca muteber kabul edilmesinin sebebini açıklamak maksadıyla Dursun'un değerlendirmelerine burada yer vermek uygun olacaktır:

"…Süfyân es-Sevrî'nin hadiste ve diğer ilimlerde imamlık mertebesine çıkmış olması, her konuda sika olduğu bilinen meşhur imamlardan olması, tedlîslerinin, rivayetlerinin bütünü içerisinde son derece azlığı ve sadece sika râvilerden tedliste bulunması gibi sebeplerden ötürü onun güvenilirliği zarar görmemiştir."[337]

Ebü'l-Muğîre Simâk b. Harb b. Evs ez-Zühlî el-Bekrî tâbiîndendir. Enes b. Mâlik, Dahhâk b. Kays ve Abdullah b. Zübeyr gibi birçok büyük âlimden hadis rivayet etmiştir. Kendisinden hadis rivayetinde bulunanlar arasında A'meş, Şu'be, Hammâd b. Seleme ve Mâlik b. Miğvel gibi isimler bulunmaktadır. Yahyâ b. Maîn'in onun hakkında sika, Ebû Hâtim'in sadûk ve sika, Ahmed b. Hanbel'in "muzdaribu'l-hadîs" dediği nakledilmektedir. Yine Nesâî'nin onun hakkında "leyse bi şey" dediği, İbn Hibbân'ın onu sika ancak çok hata yapan biri olarak zikrettiği ve Sevrî'nin onu zayıf olarak tavsif ettiği rivayet edilmektedir.[338] Hadis rivayet ettiği kimseler arasında meçhul kimselerin bulunuyor olması, münkatı' olduğu düşünülen bazı rivayetleri mevsûl olarak aktarması

[333] Harun Dursun, *Süfyân es-Sevrî ve Hadis İlmindeki Yeri,* (Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi, 2014), 20.
[334] Dursun, *Süfyân es-Sevrî ve Hadis İlmindeki Yeri*, 34.
[335] Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 11: 154; İbn Hacer, *Tehzîb*, 4: 99.
[336] İbn Ebî Hâtim, *Cerh*, 1: 55; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 11: 167.
[337] Dursun, Süfyân es-Sevrî ve Hadis İlmindeki Yeri, 125.
[338] Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 12: 119; İbn Hacer, *Tehzîb*, 4: 204-205.

gibi sebeplerle birtakım muhaddisler tarafından eleştirilmiştir. Vefatına yakın ihtilâta maruz kaldığı için bu halinden önce rivayet ettiği hadisler makbul sayılıp sonrakiler terk edilmiştir.[339]

Yukarıdaki değerlendirmelere göre incelediğimiz hadisin muttasıl bir senede sahip olduğu söylenebilir.

2.1.9. Hz. Ali'nin Terzi ve Kumaş Beyazlatıcısı Gibi İşçileri Tazminle Mükellef Tuttuğuna Dair Hadis

محمد عن أبي يوسف عن الحجاج بن أرطأة عن أبي حفص أن عليا كان يضمن الخياط والقصار ومثل ذلك من الصناع احتياطا للناس أن لا يضيعوا متاعهم

Muhammed, Ebû Yûsuf'tan; o, Haccâc b. Ertât'tan; o, Ebû Hafs'tan rivayetle Ali; terzi, kumaş beyazlatıcısı ve benzeri işçilere insanların eşyalarını zayi etmemeleri için ihtiyaten tazmin ettiriyordu.

2.1.9.1. Metin Açısından Değerlendirilmesi

Araştırdığımız hadis kaynaklarında Hz. Ali'nin terzi ve kumaş beyazlatıcısı gibi işçilere tazmin ettirdiğine yönelik Haccâc b. Ertât kanalıyla nakledilen bir rivayete rastlamadık. Kaynaklarda yukarıdakine benzer metne sahip rivayet, Ca'fer b. Muhammed'in babası kanalıyla aktarılmaktadır. İlgili rivayetin metni şöyledir:

1. كان علي يضمن الخياط والصباغ وأشباه ذلك احتياطا للناس
2. أنه كان يضمن القصار والصواغ، وقال: لا يصلح الناس إلا ذلك

Birinci rivayeti Abdürrezzâk es-San'ânî, ikinci rivayeti İbn Ebî Şeybe nakletmektedir.[340] Beyhakî söz konusu rivayetleri değerlendirirken Ahmed b. Hanbel'den nakille Ca'fer b. Muhammed'in babası ile Hz. Ali arasında inkıtâın bulunduğu bilgisini paylaşmaktadır. Ayrıca Hz. Ali- Hilâs- Katâde şeklinde bir tarikin olduğunu, ancak muhaddisler nezdinde bu rivayetin Hilâs'tan ötürü zayıf kabul edildiğini söylemektedir. Son olarak Hz. Ali- Şa'bî- Câbir el-Cu'fî tarikinin de Câbir el-Cu'fî sebebiyle zayıf kabul

[339] Mehmet Emin Özafşar, "Simâk b. Harb", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2009), 37: 210.
[340] Abdürrezzâk, *Musannef*, 7: 217; İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, 4: 360.

edildiğini ancak farklı tariklere sahip bu mürsel rivayetlerin bir arada değerlendirilmesi halinde ilgili rivayetin kuvvet bulduğunu söylemektedir.[341]

2.1.9.2. İsnad Açısından Değerlendirilmesi

Ebû Ertât Haccâc b. Ertât b. Sevr en-Nehaî, Enes b. Mâlik gibi sahabenin yaş olarak küçükleri (sığâru's-sahâbe) hayatta iken doğmasına rağmen onlarla görüşemediği için tebeu't-tâbiînden kabul edilmektedir. Basra ve Kûfe'de kadılık yapmış önemli muhaddis fakihlerden kabul edilmektedir. Hadis rivayet ettiği kimseler arasında İkrime, Atâ b. Ebî Rebâh, Nâfi', Amr b. Dînâr ve Şa'bî gibi isimler bulunmaktadır. Ondan hadis rivayetinde bulunanlar arasında Şu'be, Sevrî, Abdürrezzâk b. Hemmâm ve Abdullah b. Mübârek gibi isimler bulunmaktadır. Şu'be'nin onu hadis hafızı, İclî'nin câizü'l-hadîs, Yahyâ b. Maîn'in sadûk ve bazı rivayetlerinde tedliste bulunan, Ebû Hâtim'in de sadûk ve zayıf kimselerden tedliste bulunan kimse olarak nitelendirdiği nakledilmektedir. Sevrî, Şu'be gibi birçok âlimin övgüsüne mazhar olmasına karşılık Haccâc'ın tedliste bulunması birçok muhaddis tarafından eleştirilmiş ve bu sebeple rivayetleri ihtiyatla karşılanmıştır. Ebû Hâtim, onun bizzat duyduğu hadislere güvenilebileceğini, bunun dışındaki rivayetlerinin delil olarak kullanılamayacağını belirtmiştir. Tedlis ve hafızasının zayıf olması gibi sebeplerle İbn Sa'd, Yahyâ b. Maîn ve Nesâî tarafından zayıf kabul edilirken Dârekutnî de onun rivayetleriyle ihticâc edilemeyeceğini söylemektedir. Buhârî hâricindeki Kütüb-i Sitte müelliflerince rivayetlerine itimat edilmiştir. h.145 yılında Rey'de vefat etmiştir.[342]

Yukarıdaki değerlendirmelere göre bu rivayetin senedinde inkıtâ olduğu anlaşılmaktadır.

2.1.10. Hz. Ömer'in İşçilere Zarar Verdikleri Eşyaları Tazmin Ettirdiğine Dair Hadis

محمد عن أبي يوسف عن ليث بن سعد عن طلحة بن أبي سعيد عن بكير بن عبد الله بن الأشج قال: كان عمر يضمن الصناع ما أفسدوا من متاع الناس أو ضاع على أيديهم

[341] Beyhakî, *Ma'rifetü's-sünen*, 8: 339-340.
[342] Zehebî, *Siyer*, 7: 68-75; Selman Başaran, "Haccâc b. Ertât", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1996), 14: 425-426.

Muhammed, Ebû Yûsuf'tan; o, Leys b. Sa'd'dan; o, Talha b. Ebû Saîd'den; o, Bükeyr b. Abdullah b. el-Eşecc'den rivayetle Bükeyr dedi ki: Ömer, işçilere insanların eşyalarından zarar verdikleri veya kendi elleriyle zayi ettikleri şeyleri tazmin ettiriyordu.

2.1.10.1. Metin Açısından Değerlendirilmesi

Araştırdığımız hadis kaynaklarında Bükeyr b. Abdillâh el-Eşecc- Talha b. Ebû Saîd kanalıyla geçen yukarıdaki muhtevaya sahip rivayet metinleri şöyledir:

1. أن عمر بن الخطاب ضمن الصباغ الذي يعمل بيده
2. أن عمر بن الخطاب ضمن الصناع الذين انتصبوا للناس في أعمالهم ما أهلكوا في أيديهم

Birinci rivayeti Abdürrezzâk, ikinci rivayeti İbn Ebî Şeybe nakletmektedir.[343]

2.1.10.2. İsnad Açısından Değerlendirilmesi

Leys b. Sa'd h.94 yılında doğmuştur. Döneminin Mısır'da yaşayan en büyük fakihi ve muhaddisi kabul edilmektedir. Saîd b. Ebû Saîd el-Makburî, Kesîr b. Ferkad, Atâ b. Ebî Rebâh, Katâde ve Zührî gibi birçok isimden hadis rivayet etmiştir. Ondan hadis rivayetinde bulunanlar arasında oğlu Şuayb b. Leys, Kuteybe b. Saîd, Abdullah b. Lehîa ve Abdullah b. Vehb gibi isimler bulunmaktadır. İbn Sa'd, Ahmed b. Hanbel, Yahyâ b. Maîn ve Nesâî gibi birçok hadis âliminin onun için sika dediği rivayet edilmektedir. h.175 yılında vefat etmiştir.[344]

Talha b. Ebû Saîd el-İskenderânî'nin hadis rivayet ettiği kimseler arasında Bükeyr b. Abdillâh b. el-Eşecc, Hâlid b. Ebû İmrân ve Saîd el-Makburî gibi isimler bulunmaktadır. Ondan hadis rivayetinde bulunanlar arasında Leys b. Sa'd, Abdullah b. Lehî'a, Abdullah b. Mübârek ve Abdullah b. Vehb gibi kimseler bulunmaktadır. Ahmed b. Hanbel'in onun hakkında "leyse bihi be's" dediği, Ali b. el-Medînî'nin maruf, Ebû Zür'a ve İbn Hibbân'ın sika, Ebû Hâtim'in de sâlih dediği nakledilmektedir. Kütüb-i Sitte müelliflerinden Buhârî ve Nesâî tarafından rivayetlerine yer verilmektedir. h.157 yılında vefat etmiştir.[345]

Bükeyr b. Abdillâh b. el-Eşecc el-Kureşî tâbiînin yaşça küçüklerinden (sığâru't-tâbiîn) kabul edilmektedir. Hadis rivayet ettiği kimseler arasında İbn Abbâs'ın azatlısı

[343] Abdürrezzâk, *Musannef*, 8: 217; İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, 4: 360.
[344] Aynî, *Meğâni'l-ahyâr*, 2: 502-505.
[345] Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 13: 398-400; İbn Hacer, *Tehzîb*, 5: 15-16.

Küreyb, Süleymân b. Yesâr, Büsr b. Saîd, Nâfi‘ el-Ömerî ve Afîf b. Amr gibi isimler bulunmaktadır. Ondan hadis rivayetinde bulunanlar arasında Leys b. Sa‘d, Abdullah b. Lehîa, Yezîd b. Ebî Habîb ve Eyyûb b. Mûsâ gibi kimseler bulunmaktadır. Ahmed b. Hanbel'in onun hakkında sika ve sâlih, Yahyâ b. Maîn'in sika, Nesâî'nin sika ve sebt dediği nakledilmektedir. h.127 yılında vefat etmiştir.[346]

Yukarıdaki bilgiler çerçevesinde söz konusu rivayetin muttasıl bir senede sahip olduğu söylenebilir.

2.1.11. Hz. Ali'nin İşçiye Tazmin Ettirmediğine Dair Hadis

محمد عن أبي حنيفة عن بشر أو بشير شك محمد عن أبي جعفر أن عليا لم يكن يضمن الأجير

Muhammed, Ebû Hanîfe'den; o, Bişr veya Beşîr'den -Muhammed şüphe etti.-; o, Ebû Ca‘fer'den rivayetle Ali, işçiye tazmin ettirmiyordu.

2.1.11.1. Metin Açısından Değerlendirilmesi

Araştırdığımız hadis kaynaklarında Ebû Ca‘fer Muhammed b. Alî'nin Hz. Ali'den rivayetle naklettiği hadis metinleri şöyledir:

1. قال: ثنا يوسف عن أبيه عن أبي حنيفة، حدثنا بشير، عن محمد بن علي، عن أبيه، عن علي رضي الله عنه «أنه كان لا يضمن القصار ولا الصواغ ولا الحائك
2. قال محمد: أخبرنا أبو حنيفة، عن بِشْر أو بشير -شك محمد-، عن أبي جعفر محمد بن علي: أن علي بن أبي طالب رضي الله عنه كان لا يضمن القصار، ولا الصائغ، ولا الحائك

İlk rivayeti Ebû Yûsuf, ikinci rivayeti Şeybânî zikretmektedir.[347] Şeybânî'nin naklettiği rivayetin isnadının tâbiînden kabul edilen Muhammed b. Ali sebebiyle mürsel olduğu anlaşılmaktadır.

2.1.11.2. İsnad Açısından Değerlendirilmesi

Şeybânî'nin, senetteki râvînin Bişr veya Beşîr olması noktasında şüpheye düştüğü görülmektedir. Ebû Yûsuf'un naklettiği rivayet, senetteki râvînin Ebû İsmâîl Beşîr b. Süleymân el-Kûfî olduğunu güçlendirmektedir.

---

[346] Zehebî, *Siyer*, 6: 170-174.
[347] Ebû Yûsuf, *Kitâbü'l-Âsâr*, 158; Şeybânî, *Kitâbü'l-Âsâr*, 2: 751.

Ebû İsmâîl Beşîr b. Süleymân el-Kûfî'nin hadis rivayet ettiği kimseler arasında Mücâhid, İkrime, Ebû Hâzim el-Eşce'î ve Hayseme b. Ebî Hayseme gibi isimler bulunmaktadır. Ondan hadis rivayetinde bulunanlar arasında Süfyân b. Uyeyne, Sevrî, Abdullah b. Mübârek ve Vekî' gibi isimler bulunmaktadır. Ahmed b. Hanbel, Yahyâ b. Maîn ve İclî'nin onun hakkında sika dedikleri, Ebû Hâtim'in de onu sâlihu'l-hadîs olarak nitelendirdiği nakledilmektedir. Rivayetleri Buhârî'nin *el-Câmi'u's-sahîh'i* dışındaki Kütüb-i Sitte eserlerinde yer almaktadır. Buhârî de *el-Edebü'l-müfred'inde* onlara yer vermektedir.[348]

Muhammed b. Ali b. Hüseyin b. Ali b. Ebî Tâlib h.56 yılında doğmuştur. Hadis rivayet ettiği kimseler arasında babası Ali, dedesi Hüseyin, İbn Abbâs ve Câbir b. Abdillâh gibi isimler bulunmaktadır. Babasının dedesi olan Hz. Ali'den de mürsel olarak rivayette bulunmuştur. Ondan hadis rivayetinde bulunanlar arasında Zührî, Amr b. Dînâr, Ebû İshâk el-Hemedânî ve oğlu Ca'fer gibi isimler bulunmaktadır. İbn Sa'd'ın onun hakkında sika ve kesîru'l-hadîs biri, İclî'nin de onun için tâbiînden ve sika dediği nakledilmektedir. Nesâî'nin onu Medîne ehlinin tâbiî fakihlerinden saydığı rivayet edilmektedir. h.118 yılında vefat etmiştir.[349]

2.1.12. Komisyonculuğu Konu Edinen Hadis

محمد عن أبي يوسف عن سليمان الأعمش عن شقيق بن سلمة عن قيس بن أبي غرزة الكناني قال: كنا نتبايع الأوساق بالمدينة ونسمي أنفسنا السماسرة، فخرج علينا رسول الله ﷺ فسمانا اسما هو أحسن من أسمائنا، فقال: يا معشر التجار، إن البيع يحضره اللغو والحلف، فشوبوه بالصدقة

Muhammed, Ebû Yûsuf'tan; o, Süleyman el-A'meş'ten; o, Şakîk b. Seleme'den; o, Kays b. Ebî Ğaraze el-Kinânî'den rivayet ettiğine göre Kays b. Ebî Ğaraze şöyle dedi: Biz Medine pazarlarında alışveriş yapar ve kendimizi komisyoncu (simsar) olarak isimlendirirdik. Allah Rasulü (s.a.v.) yanımıza gelerek bize (kendi bulduğumuz) isimlerden daha güzel bir isim verdi. O, şöyle buyurdu:

"Ey tacirler topluluğu! Şüphesiz ki alışverişe boş sözler ve yeminler karışmaktadır. Bunu sadakalarınızla telâfi ediniz."

[348] İbn Hacer, *Tehzîb*, 1: 408.
[349] Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 26: 136-141; İbn Hacer, *Tehzîb*, 9: 311-313.

2.1.12.1. Metin Açısından Değerlendirilmesi

Araştırmalarımıza göre bu rivayet, Kays b. Ebî Ğaraze- Şakîk b. Seleme kanalıyla birçok hadis kaynağında yer almaktadır. Her birini zikretmek mümkün olmadığı için biz burada Kütüb-i Sitte içerisinde yer alan metinlerden birine yer vereceğiz:

كنا فى عهد رسول الله -صلى الله عليه وسلم- نسمى السماسرة فمر بنا رسول الله -صلى الله عليه وسلم- فسمانا باسم هو أحسن منه فقال «يا معشر التجار إن البيع يحضره اللغو والحلف فشوبوه بالصدقة».

Aktardığımız rivayet metnini Ebû Dâvûd nakletmektedir. İlgili rivayet bazı lafız farklılıklarıyla birlikte İbn Mâce, Tirmizî ve Nesâî tarafından da nakledilmektedir.[350]

2.1.12.2.İsnad Açısından Değerlendirilmesi

Şakîk b. Seleme, muhadramûndandır.[351] Dört halife başta olmak üzere Abdullah b. Mesûd ve Ebû Hüreyre gibi birçok sahâbîden hadis rivayet etmiştir. Kendisinden A'meş, Saîd b. Mesrûk, Hammâd b. Ebî Süleyman gibi âlimler hadis rivayetinde bulunmuşlardır. Yahyâ b. Maîn'in onun hakkında "sika lâ yüs'elü an mislih" dediği, Veki' b. Cerrâh ve İbn Sa'd'ın onu sika olarak nitelendirdiği rivayet edilmektedir. h.82 yılında Kûfe'de vefat etmiştir.[352]

Kays b. Ebî Ğarze, Kûfe'de iskân etmiş bir sahâbîdir. Kendisinden Ebû Vâil Şakîk b. Seleme'nin hadis rivayet ettiği nakledilmektedir.[353]

Yukarıdaki değerlendirmelerden hareketle bu hadisin muttasıl bir senede sahip sahîhu'l-isnâd bir hadis olduğu söylenebilir.

2.1.13. Süt Annede Seçici Olmaya Dair Hadis

محمد قال: حدثنا محمد بن الفرات عن زيد بن علي قال: قال رسول الله ﷺ: لا ترضع لكم الحمقاء، فإن اللبن يفسد

[350] Ebû Dâvûd, Büyû' 1; İbn Mâce, Ticârât 3; Tirmizî, Büyû' 4; Nesâî, Eymân 22-23.
[351] Muhadramûn: "Câhiliye zamanında ve İslâm döneminde yaşadığı halde Hz. Peygamber'i müslüman olarak göremeyen kimselere verilen ad." Mehmet Efendioğlu, "Muhadramûn", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2005), 30: 395.
[352] İbn Hacer, *Tehzîb*, 4: 317.
[353] İbn Hacer, *Tehzîb*, 8: 359.

Muhammed dedi ki: Bize, Muhammed b. el-Furât, Zeyd b. Ali'den rivayetle tahdis etti. Zeyd b. Ali dedi ki: Allah Rasulü (s.a.v) şöyle buyurdu: Sizleri ahmak kadınlar emzirmesin. Çünkü süt, ifsat edicidir.

2.1.13.1. Metin Açısından Değerlendirilmesi

Bu rivayet bulabildiğimiz kadarıyla kaynaklarda üç farklı metne sahip olarak geçmektedir.

1. لا تسترضعوا الورهاء
2. لا تسترضعوا الحمقاء فإن اللبن يورث
3. نهى رسول الله أن تسترضع الحمقاء فإن اللبن يشبه

İlk rivayeti Taberânî Hz. Âişe kanalıyla, ikinci rivayeti Bezzâr Hz. Âişe kanalıyla, üçüncü rivayeti Beyhakî ve Ebû Dâvûd Ziyâd es-Sehmî'den mürsel olarak nakletmektedir.[354]

2.1.13.2. İsnad Açısından Değerlendirilmesi

Ebû Ali Muhammed b. el-Furât et-Temîmî el-Kûfî'nin hadis rivayetinde bulunduğu kimseler arasında Saîd b. Lokman, Ali b. Hüseyin b. Ali b. Ebî Tâlib ve Ebû Seleme b. Abdurrahman gibi isimler bulunmaktadır. Kendisinden hadis rivayetinde bulunanlar arasında Şuayb b. Harb, Kuteybe b. Saîd, Yûnus b. Muhammed ve Yûsuf b. Adî gibi kimseler bulunmaktadır. Ali b. el-Medînî, onun münker hadisler rivayet ettiğini söylemekte ve onu zayıf olarak nitelendirmektedir. İmam Buhârî'nin onun hakkında "münkeru'l-hadîs", Nesâî'nin "metrûkü'l-hadîs" ve Ebû Hâtim'in "zaîfü'l-hadîs" dediği nakledilmektedir. İbn Mâce ondan yalancı şahitlik konusuyla ilgili bir hadis nakletmiştir.[355]

Zeyd b. Ali, Hz. Hüseyin'in torunudur. Hadis rivayetinde bulunduğu kişiler arasında babası Zeynelabidin olarak meşhur olan Ali b. el-Hüseyin, kardeşi Muhammed b. Ali el-Bâkır ve Urve b. Zübeyr bulunmaktadır. Kendisinden hadis rivayetinde bulunanlar arasında A'meş, Şu'be ve Abdurrahman b. Ebi'z-Zinâd gibi önemli isimler bulunmaktadır. İbn Hibbân onun bazı sahâbîlere yetiştiğini söylemekte ve sika râvîler

[354] Benzer rivayetler için bkz. Ebû Dâvûd, *el-Merâsîl*, 141; Bezzâr, *Müsned*, 18: 103; Taberânî, *el-Mu'cemü's-sağîr*, 1: 100; Beyhakî, es-*Sünenü'l-kübrâ*, 7: 765.
[355] Bağdâdî, *Târîh*, 3: 163-164; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 26: 269-272.

arasında zikretmektedir.[356] Ebû Dâvûd, Tirmizî, Nesâî ve İbn Mâce eserlerinde onun rivayetine yer vermişlerdir. h.122 yılında vefat ettiği nakledilmektedir.[357]

Yukarıdaki bilgiler çerçevesinde söz konusu rivayetin senedinde inkıtâın bulunduğu söylenebilir.

2.1.14. Hamamların Kiralanmasına Dair Hadis

محمد قال: حدثنا الوليد بن عيسى بن عمارة عن أبيه عن جده عمارة بن عقبة قال: قدمت على عثمان بن عفوان، فسألني عن مالي، فأخبرته أن لي غلامين حجامين لهما غلة وحماما له غلة قال: فكره لي غلة الحجامين وغلة الحمام

Muhammed dedi ki: Bize, el-Velîd b. Îsâ b. ‘Umâre babasından; o, dedesi ‘Umâre b. Ukbe’den rivayetle tahdis etti. ‘Umâre b. Ukbe dedi ki: Osman b. Affân’ın yanına gittim. O da bana sahip olduğum şeyler hakkında sordu. Ben, kendisine hacamat yapma işinden geliri olan kölelerim ve geliri bulunan hamamım olduğunu söyledim. O, benim hacamat yapan kölelerimden ve hamamdan gelirimi hoş karşılamadı.

2.1.14.1. Metin Açısından Değerlendirilmesi

Araştırdığımız hadis kaynaklarında yukarıdaki muhtevaya sahip iki farklı hadis metni bulunmaktadır:

1. أن عثمان بن عفان قال: ما تعجبني غلة الحجام والحمام

2. أن رجلا ذا قرابة لعثمان رضى الله عنه قدم عليه فسأله عن معاشه فذكر له غلة حمام وكسب حجام أو حجامين فقال: إن كسبكم لوسخ أو قال لدنس أو لدنىء أو كلمة تشبهها

İlk rivayeti İbn Ebî Şeybe, ikinci rivayeti İmam Şâfiî ve Beyhakî nakletmektedir.[358]

2.1.14.2. İsnad Açısından Değerlendirilmesi

Ebû Vehb Velîd b. İsa el-Kureşî, Umâre ailesine mensuptur. Ammâr b. Yâsir’in ailesine nispet edilmesi doğru değildir.[359] Saîd b. Cübeyr, İkrime, babası İsa b. ‘Umâre, Şa‘bî ve İbnü’l-Münkedir’den hadis rivayet etmiştir. Kendisinden hadis rivayetinde

[356] İbn Hibbân, *es-Sikât*, 4: 249.
[357] Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl*, 10: 95-98; Zehebî, *Siyer*, 5: 389.
[358] İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, 4: 354; Şâfiî, *el-Ümm*, 8: 668; Beyhakî, *es-Sünenü’l-kübrâ*, 9: 569.
[359] Buhârî, *et-Târîhu’l-kebîr*, 8: 150. (Muhakkik Seyyid Hâşim en-Nedvî’nin tespitidir. İlgili yerde 3 numaralı dipnota bakınız.)

bulunanlar arasında Yahyâ b. Zekeriya b. Ebî Zâide, Vekî ve Zeyd b. el-Habbâb gibi isimler bulunmaktadır.[360] Ukaylî onu zayıf râvîler arasında zikretmekte ve İmam Buhârî'nin kendisi hakkında "fîhi nazar" dediğini söylemektedir.[361] İbn Hibbân onu sika râvîler arasında zikretmektedir.[362]

İsa b. 'Umâre, Velîd'in babasıdır. Hz. Osman'dan hadis rivayet ettiği nakledilmektedir. Kendisinden oğlu Velîd hadis rivayetinde bulunmuştur.[363]

'Umâre b. Ukbe, Ümeyyeoğullarından olan Ebû Muayt'ın oğludur. Sahabedendir.[364]

2.1.15. Hacamattan Elde Edilen Gelir-Değirmencinin Öğütme Karşılığında Buğday Alması- Damızlık Hayvanın Kiralanması Hakkında Hadis

محمد عن أبي يوسف عن عطاء بن السائب عن ابن أبي يعمرن بعض أصحاب النبي رفعه إلى النبي أنه نهى عن عسب التيس وكسب الحجام وقفيز الطحان

Muhammed, Ebû Yûsuf'tan; o, 'Atâ' b. es-Sâib'den; o, İbn Ebî Ya'mer'den; o, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) ashabının birinden rivayetle -ki o sahâbî (ifadeyi) O'na (s.a.v.) dayandırmaktadır. Hz. Peygamber (s.a.v.) damızlık hayvanın aşım ücretini, hacamat yapan kişinin kazancını ve değirmencinin öğütme işi karşılığında öğüttüğü buğdayın bir ölçeğini almasını yasaklamıştır.

2.1.15.1. Metin Açısından Değerlendirilmesi

Araştırdığımız hadis kaynaklarında İbn Ebî Ya'mer kanalıyla nakledilen yukarıdaki muhtevaya sahip bir rivayete rastlamadık. Muhteva ve olay örgüsü bakımından söz konusu metinle aynı olan bir rivayet Tahâvî tarafından nakledilmektedir. Ancak onun naklettiği hadisin senedinde İbn Ebî Ya'mer bulunmamaktadır. Onun naklettiği senette 'Atâ' b. es-Sâib, İbn Ebî Nu'm isimli bir râvîden bu hadisi rivayet etmektedir. Aynı şekilde o, bu rivayetin 'Atâ' b. es-Sâib tarafından, senette İbn Ebî Nu'm olmadan doğrudan bir sahâbîden nakledildiğine dair de bir rivayetten bahsetmektedir.[365]

---

[360] İbn Ebî Hâtim, *Cerh*, 9: 12; İbn Hacer, *Lisânü'l-mîzân*, 8: 388.
[361] Ukaylî, *ed-Du'afâ*, 4: 315.
[362] İbn Hibbân, *es-Sikât*, 7: 554.
[363] Buhârî, *et-Târîhu'l-kebîr*, 6: 386; İbn Ebî Hâtim, *Cerh*, 6: 293.
[364] İbn Abdilberr, *el-İstîâb*, 353; İbn Hacer, *el-İsâbe*, 4: 584.
[365] Tahâvî, *Şerhu müşkili'l-âsâr*, 2: 186.

2.1.15.2. İsnad Açısından Değerlendirilmesi

'Atâ b. Sâib b. Mâlik el-Kûfî'nin hadis rivayet ettiği kişiler arasında babası es-Sâib b. Mâlik, Enes b. Mâlik, Saîd b. Cübeyr, Mücâhid ve Nehaî gibi isimler bulunmaktadır. A'meş, İbn Cüreyc, Hammâd b. Süleyman, Şu'be ve Süfyân es-Sevrî gibi simalar ondan hadis rivayetinde bulunan kimselerden bazılarıdır. İclî onun önceleri sika bir râvî olduğunu, ömrünün sonlarına doğru "ihtilâta" maruz kaldığı için ondan rivayette bulunanların "muzdaribü'l-hadîs" olduklarını söylemektedir. Babasının sika bir tâbiî olduğunu da belirtmektedir. Ebû Hâtim er-Râzî de benzer görüşleri paylaşmaktadır. Nesâî de aynı şekilde ihtilâta maruz kalmadan önceki hadisleri noktasında sika olduğunu; ancak daha sonra hafızasının değiştiğini söylemektedir. Dârekutnî, onun rivayet ettiği hadislere ihtilât durumu göz önünde bulundurularak yaklaşılması gerektiğini; ancak Şu'be ve Sevrî gibi ileri gelenlerin rivayet ettikleriyle ihticâc edilebileceğini söylemektedir. Farklı görüşler olsa da İbn Sa'd ve daha başkalarının rivayet ettiğine göre h.137 yılında vefat etmiştir.[366]

Senette İbn Ebî Ya'mer olarak zikredilen râvînin kim olduğunu tespit edemediğimiz için hakkında bilgi verilemeyecektir.

2.1.16. Damızlık Hayvanın Kiralanması-Fahişenin Aldığı Ücret-Hacamattan Elde Edilen Gelir Hakkında Hadis

محمد عن أبي يوسف عن ابن أبي ليلى عن عطاء بن أبي رباح عن أبي هريرة قال: قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: من السحت عسب التيس ومهر البغي وكسب الحجام، قال: فأتاه رجل من الأنصار فقال: إن لي حجاما وناضحا، أفلا أعلف ناضحي من كسبه؟ قال: نعم، قال: ثم أتاه رجل آخر فقال: إن لي عيالا وحجاما، أفأطعم عيالي من كسبه؟ قال: نعم

Muhammed, Ebû Yûsuf'tan; o, İbn Ebî Leylâ'dan; o, 'Atâ' b. Ebî Rebâh'tan; o, Ebû Hüreyre'den rivayetle Ebû Hüreyre dedi ki: Allah Rasulü (s.a.v.) şöyle buyurdu: Damızlık hayvanın aşım ücreti, fahişenin aldığı ücret ve hacamat yapan kimsenin kazancı haram kazançlardandır. Ebû Hüreyre dedi ki: Ensardan bir adam O'nun (s.a.v.) yanına gelip şöyle dedi: Benim hacamat yapan bir kölem ve su taşıyan bir hayvanım var. Kölemin elde ettiği kazançtan su taşıyan hayvanıma yem veremez miyim? O (s.a.v.): Evet (alabilirsin) dedi. Ebû Hüreyre şöyle dedi: Sonra O'nun (s.a.v.) yanına bir başka adam gelip şöyle dedi: Benim bakmakla yükümlü olduğum kimseler ve hacamat yapan bir

[366] İbn Hacer, *Tehzîb*, 7: 183-186.

kölem var. Bu kişilere hacamatla uğraşan kölemin kazancından yedirebilir miyim? O (s.a.v.): Evet dedi.

2.1.16.1. Metin Açısından Değerlendirilmesi

Araştırmalarımıza göre İmam Muhammed'in yukarıda yer verdiğimiz şekilde naklettiği bu hadis iki farklı hadisin birlikte ifadesidir. Araştırdığımız kaynaklar içerisinde yukarıdaki rivayetin ilk kısmına metin açısından en yakın lafızlarla zikredilen hadise İbn Ebî Şeybe'nin eserinde rastladık. O 'Atâ' b. Ebî Rebâh- Ebû Hüreyre kanalıyla مِنَ السُّحْتِ ضِرَابُ الْفَحْلِ وَمَهْرُ الْبَغِيِّ وَكَسْبُ الْحَجَّامِ şeklinde bir hadis nakletmektedir.[367] Hadisin geri kalan kısmındaki olay örgüsüne sahip, aynı kanalla gelen bir rivayete kaynaklarda rastlamadık. Benzer muhtevada bulabildiğimiz en yakın rivayetler Ahmed b. Hanbel ve Taberânî'nin eserlerinde Râfi' b. Hadîc kanalıyla geçmektedir.[368]

2.1.16.2. İsnad Açısından Değerlendirilmesi

Muhammed b. Abdurrahman İbn Ebî Leylâ h.74 yılında doğmuştur. Uzun yıllar Kûfe kadılığı yapmış, yaşadığı dönem ve bölgede fıkıhta otorite kabul edilen meşhur bir âlimdir. Şa'bî, Nâfi' ve Atâ b. Ebî Rebâh gibi âlimlerden ilim tahsil etmiş ve hadis rivayetinde bulunmuştur. Ondan hadis rivayetinde bulunanlar arasında Şu'be, Süfyân b. Uyeyne ve Süfyân es-Sevrî gibi isimler bulunmaktadır. h.148 yılında vefat etmiştir. İbn Ebî Leylâ'nın fıkıhtaki otoritesi kabul edilmekle birlikte kendisi hadisçiliği noktasında muhaddisler tarafından bazı eleştirilere maruz kalmıştır. Eleştiriler daha çok adalet vasfına yönelik olmayıp hafızası ve zabtı noktasındadır. İclî'nin onun hakkında "sadûk ve câizü'l-hadîs" dediği, Ebû Hâtim'in onun için "sâdık ancak yargı işleriyle uğraştığı için hafızasının kötüleştiğini (seyyi') ve hatalarının çoğaldığını, hadisinin yazılabileceğini ancak onunla ihticâc edilemeyeceğini" söylediği, Dârekutnî'nin de benzer ifadeler serdettiği, Nesâî'nin hakkında "leyse bi'l-kavî" dediği nakledilmektedir. İbn Hibbân, birçok münker hadis naklettiği için onun rivayetlerinin terk edilmeyi hak ettiğini, Yahyâ b. Maîn ve Ahmed b. Hanbel'in de böyle yaptığını söylemektedir.[369]

---

[367] İbn Ebî Şeybe, *Musannef,* 4: 512.
[368] Ahmed b. Hanbel, *Müsned,* 28: 505; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr,* 4: 275.
[369] Zehebî, *Siyer,* 6: 310-315; Saffet Köse, "İbn Ebû Leylâ", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1999), 19: 436-437. Not: leyse bi'l-kaviyy: "Zehebî, Irâkî ve Sehâvî'ye göre leyse bi-hucce manasınadır." İsmi geçen hadis imamlarına göre bu nitelikte bir râvînin rivayeti i'tibâr için alınır. Bkz. Abdullah Aydınlı, *Hadis ıstılahları sözlüğü,* 88.

Atâ b. Ebî Rebâh, tâbiîndendir. Yaşadığı dönemde Mekke fıkıh mektebinin en meşhur âlimlerindendir. Birçok sahâbîden hadis rivayet etmiştir. Bunlardan bazıları Ebû Hüreyre, İbn Abbâs, İbn Ömer, İbn Zübeyr ve Ebû Saîd el-Hudrî'dir. Ondan hadis rivayetinde bulunanlar arasında Mücahid, Zührî, Ameş, Evzâî, İbn Ebî Leylâ ve Ebû Hanîfe gibi isimler bulunmaktadır. Kütüb-i Sitte müelliflerinin tamamı tarafından rivayetlerine yer verilmektedir. Yahyâ b. Maîn ve Ebû Zür'a'nın onun hakkında sika dediği rivayet edilmektedir. İbn Hibbân onu sika râvîler arasında zikretmektedir. Mürsel olarak naklettiği rivayetlerde Saîd b. el-Müseyyib ve İbrahim en-Nehaî gibi âlimlere nazaran daha serbest davrandığı için muhaddisler tarafından bazı eleştirilere maruz kalmış ve mürsel rivayetleri çok fazla tercih edilmemiştir. h.117 veya h.114 yılında vefat etmiştir.[370]

Yukarıdaki bilgiler çerçevesinde söz konusu rivayetin muttasıl senede sahip sahih bir hadis olduğu söylenebilir.

2.1.17. Hacamattan Elde Edilen Gelirin Haram Olmadığına Dair Hadis

محمد عن أبي يوسف عن أشعث بن سوار عن ابن سيرين عن ابن عباس أنه قال: احتجم النبي وأعطى الحجام أجره، ولو كان حراما ما أعطاه

Muhammed, Ebû Yûsuf'tan; o, Eş'as b. Sevvâr'dan; o, İbn Sîrîn'den; o, İbn Abbâs'tan rivayetle İbn Abbâs şöyle dedi: Hz. Peygamber (s.a.v.) kan aldırdı ve hacamat yapan kimseye ücretini verdi. Eğer bu haram olsaydı ona ücretini vermezdi.

2.1.17.1. Metin Açısından Değerlendirilmesi

Bu rivayet sahâbî râvîsi İbn Abbâs olarak birçok hadis kaynağında yer almaktadır. İbn Abbâs-İbn Sîrîn kanalıyla daha çok musannef ve müsnedlerde bulunmaktadır. Kaynaklarda bu tarikle gelen rivayetleri, hadis metnindeki farklılıkları açısından dört grupta toplamak mümkündür:

1. ... وَلَوْ كَانَ سُحْتًا...[371]
2. ... ولو كان خبيثا...[372]
3. ... ولو كان به بأسا...[373]

[370] İbn Ebî Hâtim, *Cerh*, 6: 330-331; Zehebî, *Siyer*, 5: 86; İbn Hacer, *Tehzîb*, 7: 179-183.
[371] Abdürrezzâk, *Musannef*, 11: 30; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 5: 206; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr*, 12: 189.
[372] Müzenî, *es-Sünenü'l-me'sûratü*, 287; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr*, 12: 189; Beyhakî, *Ma'rifetü's-sünen*, 14: 115; *es-Sünenü'l-kübrâ*, 9: 568.
[373] Ebû Avâne, *Müsned*, 3: 358; *Müstahrec*, 6: 43.

4. ...وَلَوْ كَانَ حَرَامًا...[374]

2.1.17.2. İsnad Açısından Değerlendirilmesi

Eş‘as b. Sevvâr el-Kindî el-Kûfî’nin hadis rivayetinde bulunduğu kimseler arasında Hasan-ı Basrî, Âmir eş-Şa‘bî, İkrime ve Muhammed b. Sîrîn gibi önemli âlimler bulunmaktadır. Süfyân-ı Sevrî, Şu‘be b. Haccâc, Ma‘mer b. Râşid ve Ebû Yûsuf gibi önemli isimler ondan hadis rivayetinde bulunanlar arasındadır. Buhârî *el-Edebü’l-müfred’inde*, Müslim (mütâbiat), Tirmizî, Nesâî ve İbn Mâce kütüb-i sitte içinde yer alan eserlerinde onun rivayetine yer vermişlerdir. Yahyâ b. Maîn’in onun hakkında sika ve zayıf dediğine dair farklı rivayetler bulunmaktadır. Ahmed b. Hanbel’in onun için “zaîfü’l-hadîs”, Ebû Zür‘a’nın “leyyin”, Nesâî ve Dârekutnî’nin de zayıf dediği nakledilmektedir. h.136 yılında vefat etmiştir.[375]

Muhammed b. Sîrîn’in h.34, 33 ve 31 yılında doğduğuna dair farklı rivayetler vardır. Enes b. Mâlik’in azatlı kölesidir. Basra fakihlerinden olan İbn Sîrîn tâbiîndendir. Ebû Hüreyre, Enes b. Mâlik, İbn Ömer ve İbn Abbâs gibi birçok sahâbîden hadis rivayet etmiştir. Ondan hadis rivayetinde bulunanlar arasında Şa‘bî, Katâde, Eyyûb es-Sehtihyânî ve Mâlik b. Dînâr gibi isimler bulunmaktadır. Birçok âlim ondan övgüyle bahsetmiştir. Ali b. el-Medînî, onun Ebû Hüreyre’nin ashabından olarak zikrettiği altı isimden biri olduğunu söylemektedir. Ahmed b. Hanbel, Yahyâ b. Maîn, Ebû Zür‘a ve İclî’nin onu sika olarak nitelendirdikleri nakledilmektedir. h.110 yılında vefat etmiştir.[376]

Yukarıdaki değerlendirmelere göre söz konusu rivayetin muttasıl senede sahip sahih bir rivayet olduğu söylenebilir.

2.1.18. Hacamattan Elde Edilen Gelir-Fahişenin Aldığı Ücret-Köpekten Elde Edilen Ücret Hakkında Hadis

محمد عن أبي يوسف عن ابن أبي ليلى عن عطاء عن أبي هريرة عن النبي أنه قال: من السحت كسب الحجام ومهر البغي وثمن الكلب

Muhammed, Ebû Yûsuf’tan; o, İbn Ebî Leylâ’dan; o, ‘Atâ’dan; o, Ebû Hüreyre’den, o, Hz. Peygamber’den (s.a.v.) rivayetle Allah Rasulü (s.a.v.) şöyle

[374] Taberânî, *el-Mu‘cemü’l-kebîr*, 12: 188.
[375] Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl*, 3: 264-269; İbn Hacer, *Tehzîb*, 1: 308-309.
[376] İbn Hacer, *Tehzîb*, 9: 190-192.

buyurmuştur: Hacamat yapanın kazancı, fahişenin aldığı ücret ve köpekten elde edilen kazanç haram kazançlardandır.

2.1.18.1. Metin Açısından Değerlendirilmesi

Araştırmalarımıza göre kaynaklarda yukarıdaki içeriğe sahip Ebû Hüreyre-Atâ b. Ebî Rebâh kanalıyla nakledilen rivayetler şunlardır:

1. نَهَى رَسُولُ اللهِ صلى الله عليه وسلم عَنْ مَهْرِ الْبَغِيِّ وَعَسْبِ الْفَحْلِ وَكَسْبِ الْحَجَّامِ، وَثَمَنِ الْكَلْبِ
2. السحت كسب الحجام ومهر البغي وثمن الكلب
3. ثَلاَثٌ كُلُّهُنَّ سُحْتٌ كَسْبُ الْحَجَّامِ وَمَهْرُ الْبَغِيِّ وَثَمَنُ الْكَلْبِ إِلاَّ الْكَلْبَ الضَّارِي
4. نَهَى عَنْ مَهْرِ الْبَغِيِّ وَعَسْبِ الْفَحْلِ وَعَنْ ثَمَنِ السِّنَّوْرِ وَعَنِ الْكَلْبِ إِلاَّ كَلْبَ صَيْدٍ
   ثَلاَثٌ كُلُّهُنَّ سُحْتٌ فَذَكَرَ كَسْبَ الْحَجَّامِ وَمَهْرَ الْبَغِيِّ وَثَمَنَ الْكَلْبِ إِلاَّ كَلْبًا ضَارِيًا
5. إن مهر البغي وثمن الكلب والسنور وكسب الحجام من السحت

Yukarıdaki rivayetler sırasıyla İbn Ebî Şeybe, Bezzâr, Dârekutnî, İbn Hibbân ve Beyhakî'nin eserlerinde geçmektedir.[377]

2.1.18.2. İsnad Açısından Değerlendirilmesi

Senetteki râvîlere dair bilgiler daha önceki rivayetlerde geçtiği için burada tekrar edilmeyecektir. Senetteki râvîlerin durumu dikkate alındığında söz konusu rivayetin muttasıl bir sanede sahip olduğu söylenebilir.

2.1.19. Damızlık Hayvanın Kiralanması-Değirmencinin Öğütme Karşılığında Buğday Alması Hakkında Hadis

محمد عن أبي يوسف عن عطاء بن السائب عن ابن أبي نعم عن بعض أصحاب النبي صلى الله عليه وسلم أنه نهى عن عسب التيس وقفيز الطحان

Muhammed, Ebû Yûsuf'tan; o, 'Atâ' b. es-Sâib'den; o, İbn Ebî Nu'm'dan; o, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in ashabından birinden rivayetle Allah Rasulü (s.a.v.) damızlık hayvanın aşım ücretini ve değirmencinin öğütme işi karşılığında öğüttüğü buğdayın bir ölçeğini almasını yasaklamıştır.

[377] İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, 4: 347; Bezzâr, *Müsned*, 16: 194, 197; Dârekutnî, *Sünen*, 4: 42-43; İbn Hibbân, *Sahîh*, 11: 315; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, 6: 10.

2.1.19.1. Metin Açısından Değerlendirilmesi

Araştırmalarımıza göre kaynaklarda yukarıdaki içeriğe sahip İbn Ebî Nu‘m kanalıyla nakledilen rivayetler şunlardır:

1. نُهِيَ عَنْ عَسْبِ الْفَحْلِ
2. نهى رسول الله صلى الله عليه وسلم عن كسب الحجام وكسب البغي وثمن الكلب قال وعسب الفحل
3. نهى رسول الله صلى الله عليه وسلم عن كسب الحجام وعن ثمن الكلب وعن عسب الفحل
4. نهي عن عسب الفحل، وعن قفيز الطحان
5. نَهَى عَنْ عَسْبِ التَّيْسِ، وَكَسْبِ الْحَجَّامِ، وَقَفِيزِ الطَّحَّانِ

Yukarıdaki senette hadis sahâbî râvîsinin ismi zikredilmeden nakledilmektedir. Bulabildiğimiz kadarıyla kaynaklarda İbn Ebî Nu‘m aracılığıyla nakledilen bu ve benzeri rivayetlerin sahâbî râvîleri Ebû Saîd el-Hudrî ve Ebû Hüreyre’dir. Numaralandırdığımız rivayetleri sırasıyla İbn Ebî Şeybe, Ahmed b. Hanbel, Nesâî, Tahâvî-Dârekutnî ve Beyhakî nakletmektedir.[378]

2.1.19.2. İsnad Açısından Değerlendirilmesi

Senette İbn Ebî Nu‘m olarak geçen kişi Ebü’l-Hakem Abdurrahman b. Ebî Nu‘m el-Becelî el-Kûfî’dir. İbadete düşkün birisi olduğu nakledilmektedir. Hadis rivayet ettiği sahâbîler arasında Râfi‘ b. Hadîc, Abdullah b. Ömer, Muğîre b. Şu‘be, Ebû Saîd el-Hudrî ve Ebû Hüreyre bulunmaktadır. Ondan hadis rivayetinde bulunanlar arasında İbrahim b. Ebî Atâ, Saîd b. Mesrûk ve Katâde b. Diâme gibi âlimler bulunmaktadır. Rivayetlerine Kütüb-i Sitte müelliflerince yer verilmektedir.[379] İbn Sa‘d onun sika olduğunu, Ebû Hâtim de onun faziletli ve âbid biri olduğunu söylemektedir.[380] İbn Hibbân onu sika râvîler arasında zikretmekte, Zehebî de onun tâbiînden sika bir râvî olduğunu söylemektedir.[381]

2.1.20. Hacamattan Elde Edilen Gelirin Murdar Olduğuna Dair Hadis

حدثنا إبراهيم بن مرزوق قال: ثنا هارون بن إسماعيل الخراز قال: ثنا علي بن المبارك قال: ثنا يحيى بن أبي كثير عن إبراهيم بن عبد الله بن قارظ أن السائب بن يزيد قد حدثهم أن رافع بن خديج قد حدثهم أن رسول الله صلى الله عليه وسلم قد قال: " إن كسب الحجام خبيث "

[378] İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, 4: 511; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 13: 355; Nesâî, Müzâraa 5; Tahâvî, *Şerhu müşkili’l-âsâr*, 2: 186; Dârekutnî, *Sünen*, 3: 468; Beyhakî, *Ma‘rifetü’s-sünen*, 8: 147.
[379] Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl*, 17: 456-458.
[380] İbn Sa‘d, *et-Tabakât*, 6: 298; İbn Ebî Hâtim, *Cerh*, 5: 295.
[381] İbn Hibbân, *es-Sikât*, 5: 112; Zehebî, *Mîzânü’l-i‘tidâl*, 2: 595.

Bize İbrahim b. Merzûk tahdis etti. O dedi ki: Bize Harun b. İsmail el-Hazzâz tahdis etti. O dedi ki: Bize Ali b. Mübârek tahdis etti. O dedi ki: Bize Yahyâ b. Ebî Kesîr, İbrahim b. Abdullah b. Kârız'ın, kendilerine es-Sâib b. Yezid'in, onlara da Râfi' b. Hadîc'in tahdis ettiğini bildirdi ki Allah Rasulü (s.a.v.) şöyle buyurdu: "Hacamat yapan kişinin kazancı murdardır."

2.1.20.1. Metin Açısından Değerlendirilmesi

Râfi' b. Hadîc- Sâib b. Yezîd kanalıyla nakledilen benzer muhtevadaki birçok rivayet pek çok kaynakta bulunmaktadır. İsmi zikredilmeyen kaynaklardaki rivayetleri içermesi ve mukayese imkânını sağlıyor olması sebebiyle burada yalnızca Kütüb-i Sitte'de yer alan rivayetlere yer vermekle yetineceğiz.

1. شَرُّ الْكَسْبِ مَهْرُ الْبَغِيِّ وَثَمَنُ الْكَلْبِ وَكَسْبُ الْحَجَّامِ
   ثَمَنُ الْكَلْبِ خَبِيثٌ وَمَهْرُ الْبَغِيِّ خَبِيثٌ وَكَسْبُ الْحَجَّامِ خَبِيثٌ
2. كَسْبُ الْحَجَّامِ خَبِيثٌ وَثَمَنُ الْكَلْبِ خَبِيثٌ وَمَهْرُ الْبَغِيِّ خَبِيثٌ
3. كَسْبُ الْحَجَّامِ خَبِيثٌ وَمَهْرُ الْبَغِيِّ خَبِيثٌ وَثَمَنُ الْكَلْبِ خَبِيثٌ

Numaralandırdığımız rivayetler sırasıyla Müslim-Nesâî, Ebû Dâvûd ve Tirmizî tarafından nakledilmektedir.[382]

2.1.20.2. İsnad Açısından Değerlendirilmesi

Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed b. Selâme et-Tahâvî h.239 yılında doğmuştur. Yaşadığı dönemde Hanefîlerin Mısır'daki reisi kabul edilmektedir. Fıkıh ve hadis ilminde tebârüz etmiştir. Kendilerinden hadis tahsil ettiği âlimler arasında Abdülğanî b. Rifâa, Bekkâr b. Kuteybe, Yunus b. Abdi'l-Alâ, dayısı Ebû İbrahim el-Müzenî ve Yezid b. Sinan gibi isimler bulunmaktadır. Kendisinden hadis rivayetinde bulunanlar arasında Ebû Saîd İbn Yunus, Taberânî, Yûsuf b. el-Kâsım ve Ebû Bekir b. el-Mukrî gibi isimler bulunmaktadır. Hadis hafızı olan öğrencisi İbn Yunus onun sika, sebt ve fakih olduğunu ve ondan sonra benzerinin gelmediğini söylemektedir.[383] İbn Kesîr, onun sika olduğunu ve birçok faydalı eserinin bulunduğunu belirtmektedir.[384]

İbrahim b. Merzûk b. Dînâr el-Basrî Mısır'da yaşamıştır. Hadis rivayet ettiği kimseler arasında Ebû Âmir el-Akdî, Vehb b. Cerîr ve Ebû Dâvûd et-Tayâlisî gibi isimler

[382] Müslim, Müsâkât 9; Nesâî, Müzâraa 5; Ebû Dâvûd, İcâre 3; Tirmizî, Buyû 46.
[383] İbn Hallikân, *Vefeyâtü'l-A'yân*, 1: 71; Zehebî, *Siyer*, 15: 27-29.
[384] İbn Kesîr, *el-Bidâye*, 11: 198.

bulunmaktadır. Ondan hadis rivayetinde bulunanlar arasında Ebû Ca‘fer et-Tahâvî, Ebü’l-Abbâs el-Esam, Nesâî ve Ebû Avâne el-İsferâyînî gibi meşhur simalar bulunmaktadır. Dârekutnî’nin onun hakkında sika, ancak hata yapmakta (ihtâ’) dediği, Nesâî’nin onu “sâlih”, Ebû Saîd İbn Yûnus’un da sika olarak nitelendirdiği ve h.270 yılında vefat ettiği rivayet edilmektedir.[385] Yine İclî ve İbn Hibbân da onu sika râvîler arasında zikretmektedir.[386]

Ebü’l-Hasen Harun b. İsmail el-Hazzâz el-Basrî’nin hadis rivayetinde bulunduğu kimseler arasında Ali b. Mübârek ve Hemmâm b. Yahyâ gibi isimler bulunmaktadır. Ondan hadis rivayetinde bulunanlar arasında İbrahim b. Merzûk, Ebû Musa Muhammed el-Müsennâ, İbrahim b. Ya‘kûb ve Ebû İshâk el-Cüzcânî gibi kimseler bulunmaktadır. Rivayetleri Ebû Dâvûd haricindeki Kütüb-i Sitte eserlerinde yer almaktadır. h.206 yılında vefat ettiği nakledilmektedir. Ebû Hâtim’in onu sıdk vasfıyla nitelendirdiği, Ebû Dâvûd’un onun için “lâ be’se bihi” dediği ve Hasan b. Ali’yi onun için şeyh ve sika derken işittiğini söylediği nakledilmektedir.[387] İbn Hibbân onu sika râvîler arasında zikretmektedir.[388]

Ali b. Mübârek el-Hünâî el-Basrî’nin hadis rivayet ettiği kimseler arasında Eyyûb es-Sahtiyânî, Hişâm b. Urve ve Yahyâ b. Ebî Kesîr gibi isimler bulunmaktadır. Ondan hadis rivayetinde bulunanlar arasında Abdullah b. Mübârek, Yahyâ b. Saîd el-Kattân ve Harun b. İsmail el-Hazzâz gibi isimler bulunmaktadır. Kütüb-i Sitte müelliflerinin tamamı tarafından rivayetlerine yer verilmektedir. Ahmed b. Hanbel, Yahyâ b. Maîn ve Ebû Davûd’un onun hakkında sika, Nesâî’nin “leyse bihi be’s” dediği ve İbn Hibbân’ın sika kendisini sika râvîler arasında zikrettiği nakledilmektedir.[389]

Yahyâ b. Ebî Kesîr et-Tâî’nin hadis rivayet ettiği kimseler arasında Enes b. Mâlik, İbrahim b. Abdullah b. Kârız, Câbir b. Abdullah, Atâ b. Ebî Rebâh ve İkrime gibi önemli isimler bulunmaktadır. Ondan hadis rivayetinde bulunanlar arasında Eyyûb es-Sahtiyânî, Evzâî ve Ma‘mer b. Râşid gibi önemli isimler bulunmaktadır. Kütüb-i Sitte müelliflerinin tamamı tarafından rivayetlerine yer verilmektedir. Yahyâ b. Ebî Kesîr hakkında Ahmed b. Hanbel’in övgüyle bahsettiği, İclî’nin onu sika olarak zikrettiği, Ebû Hâtim’in onun hakkında ancak sika râvîlerden rivayette bulunur dediği nakledilmektedir.

[385] Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl*, 2: 197-198; Zehebî, *Siyer*, 12: 354.
[386] İclî, *es-Sikât*, 1: 206; İbn Hibbân, *es-Sikât*, 8: 86.
[387] Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl*, 30: 77-78; İbn Hacer, *Tehzîb*, 11: 4.
[388] İbn Hibbân, *es-Sikât*, 9: 238.
[389] Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl*, 21: 111-112; Aynî, *Meğânî’l-ahyâr*, 2: 360.

Câbir b. Abdullah ve Enes b. Mâlik'ten yaptığı rivayetlerin mürsel olduğu söylenmektedir. h.129 yılında vefat etmiştir.[390]

İbrahim b. Abdullah b. Kârız'ın hadis rivayet ettiği sahâbîler arasında Ebû Hüreyre, Câbir b. Abdullah, es-Sâib b. Yezîd ve Muâviye b. Ebî Süfyân gibi simalar bulunmaktadır. Ondan hadis rivayetinde bulunanlar arasında Ebû Ümâme Esad b. Sehl b. Hanîf, Ömer b. Abdülazîz ve Yahyâ b. Ebî Kesîr bulunmaktadır. Rivayetleri Buhârî'nin *el-Edebü'l-müfred* isimli eserinde, İbn Mâce hâricindeki Kütüb-i Sitte eserlerinde yer almaktadır.[391] İbn Hibbân onu sika râvîler arasında zikretmektedir.[392]

Aynî, es-Sâib b. Yezîd el-Kindî ve Râfi' b. Hadîc'in sahâbî olduklarını, bu sebeple söz konusu rivayette sahâbînin sahâbiden rivayetinin bulunduğunu söylemekte ve hadisin zikredilen tarikinin sahih olduğunu belirtmektedir.[393]

2.1.21. Hacamattan Elde Edilen Gelirin Haram Olduğuna Dair Ebû Hüreyre Hadisi

حدثنا يزيد بن سنان وإبراهيم بن مرزوق جميعا قالا: ثنا أبو عامر العقدي قال: ثنا رباح بن أبي معروف عن عطاء عن أبي هريرة قال: قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: " إن من السحت كسب الحجام "

Bize Yezîd b. Sinân ve İbrahim b. Merzûk birlikte tahdis etti. O ikisi dedi ki: Bize Ebû Âmir el-Akdî tahdis etti. O dedi ki: Bize Rebâh b. Ebî Ma'rûf, Atâ'dan; o, Ebû Hüreyre'den rivayetle tahdis etti. Ebû Hüreyre dedi ki: Allah Rasulü (s.a.v.) şöyle buyurdu: "Hiç şüphesiz hacamat yapanın kazancı haram (kazançlar) dandır."

2.1.21.1. Metin Açısından Değerlendirilmesi

Araştırmalarımıza göre hadis kaynaklarında Ebû Hüreyre- Atâ b. Ebî Rebâh- Rebâh b. Ebî Ma'rûf kanalıyla nakledilen yukarıdaki muhtevaya sahip rivayetler şunlardır:

1. السحت كسب الحجام ومهر البغي وثمن الكلب
2. من السحت كسب الحجام وثمن الكلب ومهر البغي
3. مِنَ السُّحْتِ كَسْبُ الْحَجَّامِ

[390] Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 31: 504-507; Aynî, *Meğânî'l-ahyâr*, 3: 221-222.
[391] Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 2: 126.
[392] İbn Hibbân, *es-Sikât*, 4: 7.
[393] Aynî, *Nühabü'l-efkâr*, 16: 367.

Yukarıdaki rivayetler sırasıyla Bezzâr, Ebû Avâne ve Tahâvî tarafından nakledilmektedir.[394]

2.1.21.2. Sened Açısından Değerlendirilmesi

Ebû Hâlid Yezîd b. Sinân b. Yezîd b. Zeyyâl el-Basrî Mısır'da ikamet etmiştir. Hadis rivayet ettiği hocaları arasında Yahyâ b. Saîd el-Kattân, Muâz b. Hişâm, Ebû Âmir el-Akdî ve Abdurrahman b. Mehdî gibi isimler bulunmaktadır. Ondan hadis rivayet eden talebeleri arasında Nesâî, Ebû Avâne el-İsferâyînî, Tahâvî ve Abdurrahman b. Ebî Hâtim gibi isimler bulunmaktadır. Nesâî, Abdurrahman b. Ebî Hâtim ve İbn Hibbân'ın onu sika olarak nitelendirdiği nakledilmektedir. Ebû Saîd b. Yûnus onun asil ve güvenilir bir kimse olduğunu söylemektedir. h.264 yılında vefat etmiştir.[395]

Senette Ebû Âmir el-Akdî olarak geçen râvî, Abdülmelik b. Amr b. Kays'tır. Aynî, Harun b. Süleyman'dan nakille onun el-Akdî olarak anılmasının sebebini cimri bir aile olması sebebiyle açıklar. Hadis rivayet ettiği hocaları arasında Mâlik b. Enes, Hammâd b. Seleme, Rebâh b. Ebî Ma'rûf ve Süfyân es-Sevrî gibi âlimler bulunmaktadır. Ondan hadis rivayet eden talebeleri arasında Ahmed b. Hanbel, İshak b. Râheveyh, Ali b. el-Medînî ve Yahyâ b. Maîn gibi meşhur simalar bulunmaktadır. Aynî, Yahyâ b. Maîn'in onun hakkında sika, Ebû Hâtim er-Râzî'nin sadûk, Nesâî'nin de sika ve me'mûn dediğini nakletmektedir.[396]

Rebâh b. Ebî Ma'rûf b. Ebî Sâre el-Mekkî'nin hadis rivayet ettiği hocaları arasında Abdullah b. Ebî Müleyke, Atâ b. Ebî Rebâh ve Kays b. Sa'd gibi isimler bulunmaktadır. Ondan hadis rivayetinde bulunanlar arasında Vekî b. Cerrâh, Ebû Dâvûd et-Tayâlisî ve Ebû Âmir el-Akdî gibi âlimler bulunmaktadır. Yahyâ b. Maîn'in onun hakkında zayıf, Ebû Zür'a ve Ebû Hâtim'in sâlih, Nesâî'nin "leyse bi'l-kavî" dediği nakledilmektedir. İbn Adî'nin ise onun rivayetlerinde bir sakınca görmediğini, münker hadisine rastlamadığını söylediği rivayet edilmektedir. İmam Buhârî *el-Edebü'l-müfred'inde*, Müslim ve Ebû Dâvûd mesâilde onun rivayetlerine yer vermiştir.[397] İbn Hibbân onu sika râvîler arasında zikretmektedir.[398]

---

[394] Bezzâr, *Müsned*, 16: 194; Ebû Avâne, *Müsned*, 6: 41; *Müsned*, 3: 357; Tahâvî, *Şerhu müşkili'l-âsâr*, 12: 81.
[395] Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 32: 152-155; Aynî, *Meğânî'l-ahyâr*, 3: 236.
[396] Aynî, *Meğânî'l-ahyâr*, 2: 252-253.
[397] Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 9: 47-49; Aynî, *Meğânî'l-ahyâr*, 1: 306.
[398] İbn Hibbân, *es-Sikât*, 6: 307.

Aynî bu rivayetin isnadının sahih olduğunu söylemektedir.[399]

2.1.22. Hacamattan Elde Edilen Gelirin Haram Olduğuna Dair Enes b. Mâlik Hadisi

حدثنا عبد الرحمن بن الجارود قال: ثنا وهب بن بيان الواسطي قال: ثنا يحيى بن سعيد القطان قال: حدثني عبد العزيز بن زياد عن أنس بن مالك أنه قال: قد حرم رسول الله صلى الله عليه وسلم كسب الحجام

Bize Abdurrahman b. el-Cârûd tahdis etti. O dedi ki: Bize Vehb b. Beyân el-Vâsıtî tahdis etti. O dedi ki: Bize Yahyâ b. Saîd el-Attâr tahdis etti. O dedi ki: Bana, Abdülaziz b. Ziyâd, Enes b. Mâlik'ten rivayetle tahdis etti ki Enes b. Mâlik şöyle dedi: "Allah Rasulü (s.a.v.) hacamat yapan kimsenin kazancını haram kılmıştır."

2.1.22.1. Metin Açısından Değerlendirilmesi

Araştırmalarımıza göre hadis kaynaklarında Enes b. Mâlik- Abdülaziz b. Ziyâd kanalıyla zikredilen ve hacamat yapan kimsenin kazancının haram olduğunu ifade eden tek rivayet Tahâvî'nin nakletmiş olduğu yukarıdaki rivayettir. Sahâbî râvîsi Enes b. Mâlik olup da söz konusu içerikte olan herhangi bir rivayete araştırdığımız kaynaklarda rastlamadık.

2.1.22.2. İsnad Açısından Değerlendirilmesi

Ebû Bişr Abdurrahman b. el-Cârûd el-Kûfî, Tahâvî'nin kendisinden hadis rivayet ettiği hocalarından biridir. Hadis rivayet ettiği kimseler arasında Ubeydullah b. Mûsâ, Ebû Abdurrahman el-Mukri' ve Muhammed b. el-Haccâc el-Musaffâ gibi isimler bulunmaktadır. Hatîb el-Bağdâdî, ondan hadis rivayet edenler hakkında Ebû Ğassân Abdullah b. Muhammed el-Kalzemî ve Mısır ahalisinden bir grup insan şeklinde bahsetmekte ve onun sika olduğunu ifade eden bir nakilde bulunmaktadır. Rivayet edildiğine göre h.261 yılında vefat etmiştir.[400]

Vehb b. Beyân b. Hibbân el-Vâsıtî Mısır'da yaşamıştır. Hadis rivayet ettiği kimseler arasında Süfyân b. Uyeyne, Abdullah b. Vehb, Ubeyde b. Hamîd ve Yahyâ b. Saîd el-Attâr gibi isimler bulunmaktadır. Ondan hadis rivayetinde bulunanlar arasında Ebû Dâvûd, Nesâî ve daha farklı isimler bulunmaktadır. Ebû Hâtim'in onun hakkında "sadûk lâ be'se bihi" dediği, Nesâî ve İbn Hibbân'ın onu sika olarak nitelendirdiği

[399] Aynî, *Nühabü'l-efkâr*, 16: 369.
[400] Hatîb, *Târîh*, 10: 272.

nakledilmektedir.[401] Ebû İsa b. Yûnus'dan rivayet edildiğine göre h.246 yılında vefat etmiştir.[402]

Ebû Zekeriyya Yahyâ b. Saîd el-Attâr el-Hımsî'nin hadis rivayet ettiği kimseler arasında Muhammed b. Abdurrahman b. Avf, Yûnus b. Osman ve Abdülaziz b. Ziyâd gibi isimler bulunmaktadır. Ondan hadis rivayetinde bulunanlar arasında Muhammed b. el-Musaff, Velîd b. Şucâ ve Vehb b. Sinan el-Vâsıtî gibi kimseler bulunmaktadır. Yahyâ b. Maîn'in onu zayıf olarak nitelendirdiği, Sa'dî'nin onun için münkeru'l-hadîs dediği ve İbn Hibbân'ın onun rivayet ettikleriyle ihticâc edilemeyeceğini söylediği nakledilmektedir. İbn Hacer, bir rivayete göre Ebû Dâvûd'un onun hakkında "câizü'l-hadîs" dediğini, Muhammed b. Musaffa'nın onun hakkında sika; Dârekutnî'nin ise zayıf dediğini nakletmektedir. Dârimî'nin hocası Yahyâ b. Maîn'e onun hakkında sorduğu zaman "leyse bi şey" dediğini söylediği rivayet edilmektedir.[403]

Abdülaziz b. Ziyad el-Basrî'nin biyografisi hakkında Aynî herhangi bir bilgi paylaşmamaktadır. Buhârî, Ubeydullah b. Saîd'in onun hakkında hayırla konuştuğunu, onun Katâde'den iki münkatı' rivayetinin bulunduğunu söylemektedir.[404] Abdurrahman b. Ebî Hâtim, babasına onun hakkında sorduğunda "meçhul" diye cevap verdiğini söylemektedir.[405] İbn Hibbân onu sika râvîler arasında zikretmektedir.[406] Irâkî onun Enes b. Mâlik'ten de rivayetinin bulunduğunu söylemekte, ancak herhangi bir rivayet aktarmamaktadır.[407]

2.1.23. Hacamat Karşılığında Alınan Ücretin Yasaklanmasına Dair Hadis

حدثنا علي بن شيبة، قال: ثنا روح بن عبادة، قال: أنبأنا سعيد، قال: ثنا عون بن أبي جحيفة، أنه قال: قد اشترى أبي حجاما فكسر محاجمه. فقلت له: يا أبت لم كسرتها؟ فقال: إن رسول الله صلى الله عليه وسلم نهى عن ثمن الدم

Bize Ali b. Şeybe tahdis etti. O dedi ki: Bize Ravh b. Ubâde tahdis etti. O dedi ki: Bize Şu'be haber verdi. O dedi ki: Bize Avn b. Ebî Cuhayfe kendisinin şöyle dediğini tahdis etti: Babam hacamat yapan bir kişiyi (köleyi) satın almıştı. Onun hacamat yaptığı

[401] İbn Ebî Hâtim, *Cerh*, 9: 29; İbn Hibbân, *es-Sikât*, 9: 228.
[402] Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 31: 118-119; İbn Hacer, *Tehzîb*, 11: 41.
[403] Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 31: 343-345; İbn Hacer, *Tehzîb*, 11: 193-194.
[404] Buhârî, *et-Târîhu'l-kebîr*, 6: 28-29.
[405] İbn Ebî Hâtim, *Cerh*, 5: 382.
[406] İbn Hibbân, *es-Sikât*, 7: 114.
[407] Irâkî, *Zeylü mîzânü'l-i'tidâl*, 149.

aletlerini kırdı. Ben de ona: "Babacığım, niçin onları kırdın?" dedim. O: "Hiç şüphesiz Allah Rasulü (s.a.v.) kana (kan akıtmaya) karşılık alınan ücreti yasakladı." dedi.

2.1.23.1. Metin Açısından Değerlendirilmesi

Araştırmalarımıza göre hadis kaynaklarında Avn b. Ebî Cuhayfe- Şu'be kanalıyla nakledilen aynı muhtevaya sahip rivayetler birçok kaynakta bazı lafız farklılıklarıyla birlikte nakledilmektedir. Bunlar arasından incelediğimiz metne en fazla yakınlık arz edenler şunlardır:

1. اشتريت غلاما حجاما فأخذ أبي محاجمه فكسرها فقلت له: أتكسرها فقال: إن رسول الله صلى الله عليه وسلم نهى عن ثمن الدم وعن ثمن الكلب وعن كسب المومسة وعن عسب الفحل
2. اشترى حجاما فأمر بمحاجمه فكسرت فقيل له لم تكسرها فقال لأن رسول الله صلى الله عليه وسلم نهى عن ثمن الدم وثمن الكلب كسب البغي
3. اشترى غلاما حجاما، فكسر محاجمه، أو أمر بها فكسرت، وقال: إن رسول الله صلى الله عليه وسلم نهى عن ثمن الدم

İlk rivayet Ebû Dâvûd et-Tayâlisî, ikinci rivayet Ebû Avâne, üçüncü rivayet İbnü'l-Ca'd tarafından nakledilmektedir.[408]

2.1.23.2. İsnad Açısından Değerlendirilmesi

Ali b. Şeybe b. es-Salt, hadis hafızı olan Yakub b. Şeybe b. Salt'ın kardeşidir. Bir müddet Bağdat'ta ikamet ettikten sonra Mısır'a taşınmıştır. İlmî faaliyetlerini orada yürütmüş ve h.272 yılında orada vefat etmiştir. Hadis rivayet ettiği kimseler arasında Yezîd b. Harun, Abdülaziz b. Ebân ve Yahyâ b. Yahyâ en-Neysâbûrî gibi isimler bulunmaktadır. Abdülaziz b. Ahmed el-Ğâfikî ve Mısır ahalisinden bazı kimseler ondan hadis rivayet etmiştir.[409] Aynî, Ali b. Şeybe hakkında Tahâvî'nin kendisinden birçok hadis rivayet ettiği hadis hocalarından biri olduğunu söylemektedir.[410]

Ravh b. Ubâde b. el-Alâ' el-Basrî muhaddislerin büyüklerinden kabul edilmektedir. Hadis rivayet ettiği kimseler arasında İbn Cüreyc, Sevrî, Mâlik b. Enes ve Hammâd b. Seleme gibi meşhur simalar bulunmaktadır. Ondan hadis rivayetinde bulunanlar arasında Ahmed b. Hanbel, İshak b. Râheveyh, Yakub b. Şeybe ve Ali b. Şeybe b. es-Salt gibi önemli isimler bulunmaktadır. Yahyâ b. Maîn'in onun hakkında

[408] Tayâlisî, *Müsned*, 2: 374; İbnü'l-ca'd, *Müsned*, 89; Ebû Avâne, *Müsned*, 3: 355.
[409] Hatîb, *Târîh*, 11: 436.
[410] Aynî, *Meğâni'l-ahyâr*, 2: 352.

"leyse bihi be's sadûk", yine Yakub b. Şeybe'nin de onun için sadûk dediği nakledilmektedir. İclî onu sika râvîler arasında zikretmektedir. Kütüb-i Sitte müelliflerinin tamamı tarafından rivayetlerine yer verilmektedir. Birçok muhaddisin övgüsüne mazhar olmuştur. h.205 yılında vefat ettiği nakledilmektedir.[411]

Şu'be b. el-Haccâc, tebeu't-tâbiîn döneminin meşhur muhaddislerindendir. Ricâl ilmindeki yetkinliği müsellemdir. Doğum yılına dair h.82-87 yılları arasında farklı görüşler zikredilmektedir. Vâsıt'ta doğan Şu'be h.110 yılından önce Basra'ya yerleşmiştir. Hocaları arasında Hasan-ı Basrî, İbn Sîrîn ve Şa'bî gibi meşhur âlimler bulunmaktadır. A'meş, Eyyûb es-Sahtiyânî, İbn İshâk, Süfyân-ı Sevrî ve Abdurrahman b. Mehdî onun talebeleri arasında zikredilmektedir. 400'den fazla tâbiîden hadis aldığı nakledilmektedir. Birçok hadisi Kütüb-i Sitte'de yer almaktadır. Birçok muhaddis tarafından imam, hafız, hüccet, emîru'l-mü'minîn fi'l-hadîs gibi övgülerle anılmaktadır. İclî onun sika olduğunu ancak râvî isimlerinde zaman zaman az da olsa hata yaptığını söylemektedir. h.160 yılında vefat etmiştir.[412]

Ebû Cuhayfe olarak zikredilen kişi Vehb b. Abdullah es-Sevâî'dir. Avn'ın babası olan Vehb'in sahâbî olduğu nakledilmektedir.[413] Avn b. Ebî Cuhayfe'nin hadis rivayet ettiği kişiler arasında Abdurrahman b. Semîr, Abdurrahman b. Alkame ve Müslim b. Rebâh gibi isimler bulunmaktadır. Ondan hadis rivayetinde bulunanlar arasında Haccâc b. Ertât, Saîd b. Mesrûk, Sevrî ve Şu'be gibi isimler bulunmaktadır. Yahyâ b. Maîn, Ebû Hâtim ve Nesâî'nin onun hakkında sika dediği nakledilmektedir.[414]

Aynî bu rivayetin isnadının sahih, râvîlerinin sika olduğunu söylemektedir.[415]

2.1.24. Hz. Peygamber'in Hacamat Yaptırıp Hacamat Yapan Kişiye Ücretini Verdiğine Dair Hadis

حدثنا يونس والربيع المؤذن قالا: ثنا يحيى بن حسان قال: ثنا وهيب عن عبد الله بن طاوس عن أبيه عن عبد الله بن العباس أنه قال: احتجم رسول الله صلى الله عليه وسلم وأعطى الحجام أجره في ذلك

Bize Yûnus ve Rebî' el-Müezzin tahdis etti. O ikisi dedi ki: Bize Yahyâ b. Hassân tahdis etti. O dedi ki: Bize Vüheyb, Abdullah b. Tâvûs'tan; o, babasından; o,

411 İclî, *es-Sikât*, 1: 365; Zehebî, *Siyer*, 9: 402-405; Safedî, *el-Vâfî*, 4: 465-466.
412 Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 12: 494-495; Aynî, *Meğâni'l-ahyâr*, 1: 482-485; İbrahim Hatiboğlu, "Şu'be b. Haccâc", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 39: 224-225.
413 İbn Hacer, *el-İsâbe*, 7: 64.
414 Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 22: 447-448; Aynî, *Meğâni'l-ahyâr*, 2: 424.
415 Aynî, *Nühabü'l-efkâr*, 16: 370.

Abdullah b. Abbâs'tan rivayetle tahdis etti. Abdullah b. Abbâs şöyle dedi: Allah Rasulü (s.a.v.) hacamat yaptırdı ve hacamat yapan kimseye bu işinden dolayı ücretini verdi.

2.1.24.1. Metin Açısından Değerlendirilmesi

Araştırmalarımıza göre hadis kaynaklarında İbn Abbâs- Tâvûs b. Keysân-Abdullah b. Tâvûs kanalıyla nakledilen söz konusu hadisle aynı muhtevadaki rivayetler şunlardır:

1. أن النبي صلى الله عليه وسلم احتجم وأعطى الحجام أجره واستعط
2. أن النبي صلى الله عليه وسلم احتجم وأعطاه\الحجام أجره

Bir numaralı rivayet birçok hadis kaynağında geçmektedir. Bunlardan bazıları Ahmed b. Hanbel, Buhârî, Müslim ve Nesâî'nin eserleridir.[416] Diğer rivayet Ahmed b. Hanbel ve İbn Mâce'nin eserinde yer almaktadır.[417]

2.1.24.2. İsnad Açısından Değerlendirilmesi

Yûnus b. Abdü'l-a'lâ, Tahâvî'nin kendisinden hadis rivayet ettiği ve yazdığı hocalarından biridir. Torunu Abdurrahman b. Ahmed'den rivayet edildiğine göre h.170 senesinde doğmuştur. Yûnus'un hadis rivayet ettiği kimseler arasında Süfyân b. Uyeyne, Abdullah b. Vehb ve İmam Şâfiî gibi âlimler bulunmaktadır. Ondan hadis rivayetinde bulunanlar arasında Müslim, Nesâî, İbn Mâce ve Ebû Zür'a gibi âlimler bulunmaktadır. Ebû Hâtim ve Nesâî onun sika olduğunu söylemektedir. İbn Hibbân onu sika râvîler arasında zikretmekte, İmam Şâfiî de ondan övgüyle bahsetmektedir. h.264 yılında vefat ettiği rivayet edilmektedir.[418]

Rebî' b. Süleymân el-Müezzin, İmam Şâfiî'nin Mısır'daki ashabındandır. h.170 yılında doğmuştur. Hadis rivayet ettiği kimseler arasında Hâlid b. Abdurrahman, Abdullah b. Vehb ve İmam Şâfiî gibi isimler bulunmaktadır. Ondan hadis rivayetinde bulunanlar arasında Ebû Dâvûd, Nesâî, Tahâvî, Ebû Hâtim ve Ebû Zür'a gibi kimseler bulunmaktadır. Hatîb ve Ebû Saîd b. Yûnus onun için sika olduğunu söylemekte, İbn

[416] Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 4: 411; Buhârî, Tıbb 9; Müslim, Müsâkât 11; Nesâî, Tıbb 54.
[417] Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 5: 152; İbn Mâce, Ticârât 10.
[418] Aynî, *Meğâni'l-ahyâr*, 3: 269.

Hibbân da onu sika râvîler arasında zikretmektedir. Rivayet edildiğine göre h.270 yılında vefat etmiştir.[419]

Yahyâ b. Hassân b. Hayyân aslen Şamlıdır. Tenîs/Tunus'da iskân etmiştir. İbrahim b. Uyeyne, Hammâd b. Seleme ve Leys b. Sa'd gibi âlimlerden hadis rivayet etmiştir. Ondan hadis rivayetinde bulunanlar arasında Tahâvî'nin hocası olan Süleymân b. Şuayb el-Keysânî, İmam Şâfiî, Yûnus b. Abdü'l-a'lâ ve Vüheyb b. Hâlid gibi âlimler bulunmaktadır. Ahmed b. Hanbel, İclî, Ebû Hâtim, Şâfiî ve daha pek çok isim onun sika olduğunu söylemektedir. Rivayetleri İbn Mâce dışında Kütüb-i Sitte'de yer almaktadır. h.280 yılında Mısır'da vefat etmiştir.[420]

Vüheyb b. Hâlid İclân el-Bâhilî el-Basrî'nin hadis rivayet ettiği âlimler arasında Eyyûb es-Sahtiyânî, Humeyd et-Tavîl ve Abdullah b. Tâvûs gibi isimler bulunmaktadır. Ondan hadis rivayetinde bulunanlar arasında Süleyman b. Harb, Ebû Dâvûd et-Tayâlisî, Yahyâ b. Hassân ve Yahyâ b. Saîd el-Kattân gibi âlimler bulunmaktadır. Ahmed b. Hanbel ve Yahyâ b. Maîn'in onu övgüyle anmaktadır. İclî, Ebû Hâtim ve İbn Sa'd onun sika olduğunu söylemektedir. h.165 yılında vefat etmiştir.[421]

Abdullah b. Tâvûs b. Keysân el-Yemânî'nin hadis rivayet ettiği âlimler arasında babası Tâvûs, Atâ b. Ebî Rebâh, İkrime ve Ali b. Abdullah b. Abbâs gibi isimler bulunmaktadır. Ondan hadis rivayetinde bulunanlar arasında Sevrî, Süfyân b. Uyeyne, Ma'mer b. Râşid ve Vüyehb b. Hâlid gibi âlimler bulunmaktadır. Birçok âlim ondan övgüyle bahsetmektedir. Ebû Hâtim ve Nesâî onun sika olduğunu söylemektedir. Süfyân b. Uyeyne'nin naklettiğine göre h.132 yılında vefat etmiştir.[422]

Tâvûs b. Keysân, tâbiîn devrinin meşhur muhaddis ve fakihlerindendir. h.33 yılında Yemen'de doğmuştur. Abdullah b. Abbâs'ın öğrencisidir. Abdülmelik b. Meysera'dan rivayetle Tâvûs'un 50 kadar sahâbîye yetiştiğini söylediği bilinmektedir. Hadis rivayet ettiği sahâbîler arasında İbn Abbâs, İbn Mesûd, İbn Ömer, Ebû Hüreyre ve Zeyd b. Sâbit gibi isimler yer almaktadır. Ondan hadis rivayetinde bulunanlar arasında Vehb b. Münebbih, Mücâhid b. Cebr, İbn Şihâb ez-Zührî ve Amr b. Dînâr gibi isimler bulunmaktadır. Birçok âlimin övgüsüne mazhar olmuştur. Yahyâ b. Maîn, Ebû Zür'a ve İbn Hibbân onun sika olduğunu söylemektedir. Kütüb-i Sitte müelliflerinin tamamı

[419] Zehebî, *Tezkiretü'l-huffâz,* 2: 124; Aynî, *Meğâni'l-ahyâr*, 1: 310-311.
[420] Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 31: 266-269; Aynî, *Meğâni'l-ahyâr*, 3: 202-203.
[421] Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 31: 164-168; Aynî, *Meğâni'l-ahyâr*, 3: 168.
[422] İbn Ebî Hâtim, *Cerh*, 5: 88-89; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl,* 15: 130.

tarafından rivayetlerine yer verilmektedir. h.100-110 yılları arasında vefat ettiğine dair farklı nakiller bulunmaktadır.[423]

Aynî bu rivayetin isnadının sahih olduğunu söylemektedir.[424]

2.1.25. Hz. Peygamber'in Hacamat Yapan Kişiye Ücret Vermesinin Abdullah b. Abbâs Tarafından Bu İşten Ücret Almanın Haram Olmayacağı Şeklinde Yorumlandığı Hadis

حدثنا أبو بكرة قال: ثنا أبو الوليد قال: ثنا شعبة عن جابر الجعفي أنه قال: سمعت الشعبي يحدث عن ابن عباس أن رسول الله صلى الله عليه وسلم أرسل إلى غلام حجام فجاء فحجمه فأعطاه أجرا مدا أو نصف مد ولو كان حراما لم يعطه ذلك

Bize Ebû Bekre tahdis etti. O dedi ki: Bize Ebü'l-Velîd tahdis etti. O dedi ki: Bize Şu'be, Câbir el-Cu'fî'den rivayetle tahdis etti. Câbir el-Cu'fî dedi ki: Şa'bî'yi, İbn Abbâs'tan şunu tahdis ederken işittim: Allah Rasulü (s.a.v.), hacamat yapan bir köleye haber gönderdi. Köle de gelip O'na (s.a.v.) hacamat yaptı. Allah Rasulü (s.a.v.), köleye bir ölçek (müd) veya yarım ölçek ücret verdi. Şayet haram olsaydı ona bu ücreti vermezdi.

2.1.25.1. Metin Açısından Değerlendirilmesi

Araştırmalarımıza göre hadis kaynaklarında İbn Abbâs- Şu'be- Câbir el-Cu'fî kanalıyla nakledilen ve muhtevası hacamat olan rivayetler şunlardır:

1. ان رسول الله صلى الله عليه وسلم كان إذا احتجم احتجم في الأخدعين قال فدعا غلاما لبني بياضة فحجمه وأعطى الحجام أجره مدا ونصفا قال وكلم مواليه فحطوا عنه نصف مدا وكان عليه مدان
2. ان النبي صلى الله عليه وسلم احتجم ثلاثا في الأخدعين وبين الكتفين وأعطى الحجام أجرته ولو كان حراما لم يعطه إياه
3. احتجم رسول الله صلى الله عليه وسلم وأعطى الحجام أجره ولو كان حراما لم يعطه وكان يحتجم في الأخدعين وبين الكتفين وكان يحجمه عبد لبني بياضة وكان يؤخذ منه كل يوم مد ونصف فشفع له النبي صلى الله عليه وسلم إلى أهله فجعل مدا
4. إن النبي صلى الله عليه وسلم احتجم على الأخدعين وبين الكتفين وأعطى الحجام اجره ولو كان حراما لم يعطه

[423] Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 13: 357; İbn Hacer, *Tehzîb*, 5: 8-9.
[424] Aynî, *Nühabü'l-efkâr*, 16: 372.

İlk üç rivayeti Ahmed b. Hanbel nakletmektedir.[425] Aynı şekilde üçüncü rivayete Taberânî de eserinde yer vermektedir.[426] Son rivayeti Tirmizî nakletmektedir.[427]

2.1.25.2. İsnad Açısından Değerlendirilmesi

Ebû Bekre Bekkâr b. Kuteybe el-Bekrâvî el-Basrî h.182'de Basra'da doğmuştur. Ebû Yûsuf ve İmam Züfer'in ashabından olan Hilâl b. Yahyâ'dan (Hilâlü'r-re'y) fıkıh tahsil etmiştir. Hadis rivayet ettiği hocaları arasında Ebû Dâvûd et-Tayâlisî, Ravh b. Ubâde ve Yezid b. Ubâde gibi önemli isimler bulunmaktadır. Ondan hadis rivayet eden talebeleri arasında Tahâvî, Ebû Avâne, İbn Huzeyme, İbn Ebî Hâtim ve Ebû Dâvûd gibi önemli âlimler bulunmaktadır. h.246 yılında Mısır kadılığına tayin edilen Bekkâr yaşadığı dönemde Hanefî fıkhını en iyi bilenlerden kabul edilmektedir. 24 yıl kadılık yapan Bekkâr birçok âlimin övgüsüne mazhar olmuştur. İbn Hibbân onu sika râvîler arasında zikretmektedir. h.270 yılında Mısır'da vefat etmiştir.[428]

Ebü'l-Velîd Hişâm b. Abdülmelik et-Tayâlisî h.133 yılında doğmuştur. Hadis rivayet ettiği kimseler arasında Hammâd b. Seleme, Süfyân b. Uyeyne, Şu'be b. Haccâc, Leys b. Sa'd ve Mâlik b. Enes gibi isimler bulunmaktadır. Ondan hadis rivayetinde bulunanlar arasında Buhârî, Ebû Dâvûd, İbrahim b. Merzûk, İshak b. Râheveyh ve Ebû Zür'a gibi âlimler bulunmaktadır. İclî, Ebû Hâtim ve Ebû Zür'a onun sika olduğunu söylemektedir. Ahmed b. Hanbel'in onun hakkında mutkın dediği nakledilmektedir. İmam Buhârî'nin hocalarından olan Hişâm'ın rivayetlerine Kütüb-i Sitte müelliflerinin tamamı tarafından yer verilmektedir. h.227 yılında vefat etmiştir.[429]

Câbir b. Yezîd el-Cu'fî'nin hadis rivayet ettiği kimseler arasında Tâvûs b. Keysân, Şa'bî, Atâ b. Ebî Rebâh, İkrime ve Mücâhid b. Cebr gibi âlimler bulunmaktadır. Ondan hadis rivayetinde bulunanlar arasında Sevrî, Süfyân b. Uyeyne, Şu'be ve Ebû Avâne gibi âlimler bulunmaktadır. Nesâî'nin onun hakkında bir keresinde "metrûkü'l-hadîs", bir keresinde de "sika değil ve hadisi yazılmaz" dediği nakledilmektedir. Yahyâ b. Maîn'in onu "kezzâb" olarak nitelendirdiği kaydedilmektedir. Recat fikrine inanmakla itham edilmektedir. Şu'be'nin onun için "sadûk" dediği, Vekî b. Cerrâh'ın sika dediği nakledilmektedir. Ebû Dâvûd'un ondan bir rivayetinin bulunduğu, Tirmizî ve İbn

[425] Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 4: 53; 5: 78; 5: 126.
[426] Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr*, 12: 95.
[427] Tirmizî, *eş-Şemâil*, 300.
[428] Zehebî, Siyer, 12: 599-605; Aynî, *Meğâni'l-ahyâr*, 1: 106-112.
[429] Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 30: 226-231; Aynî, *Meğâni'l-ahyâr*, 3: 180.

Mâce'nin de ondan rivayette bulunduğu zikredilmektedir. Vefatına dair h.127 ve h.128 yılları rivayet edilmektedir.[430]

2.1.26. Hz. Peygamber'in Hacamat Yapan Kişiye Ücret Verdiğine Dair Abdullah b. Abbâs Hadisi

حدثنا الحسين بن نصر، قال: أخبرنا محمد بن يوسف الفريابي، قال: ثنا سفيان الثوري، عن جابر الجعفي، عن عامر الشعبي، عن عبد الله بن عباس، أنه قال: احتجم رسول الله صلى الله عليه وسلم وأعطى الحجام أجره ولو كان حراما لم يعطه ذلك

Bize Hüseyn b. Nasr tahdis etti. O dedi ki: Bize Muhammed b. Yûsuf el-Firyâbî haber verdi. O dedi ki: Bize Süfyân es-Sevrî, Câbir el-Cu'fî'den; o, Âmir eş-Şa'bî'den; o, Abdullah b. Abbâs'tan rivayetle tahdis etti. Abdullah b. Abbâs şöyle dedi: Allah Rasulü (s.a.v.) hacamat yaptırdı ve ücretini hacamat yapan kişiye verdi. Şayet haram olsaydı ona ücret vermezdi.

2.1.26.1. Metin Açısından Değerlendirilmesi

Araştırmalarımıza göre hadis kaynaklarında İbn Abbâs- Şa'bî- Câbir el-Cûfî- Sevrî kanalıyla nakledilen söz konusu rivayetle aynı muhtevaya sahip rivayetler şunlardır:

1. احتجم النبي صلى الله عليه وسلم في الأخدعين وبين الكتفين
2. أن النبي صلى الله عليه وسلم احتجم وأعطى الحجام أجره
3. احتجم رسول الله صلى الله عليه وسلم على الأخدعين , وأعطى الحجام أجره , ولو كان حراما لم يعطه.

Rivayetler sırasıyla Ahmed b. Hanbel, Ebû Ya'lâ ve Taberânî tarafından nakledilmektedir.[431]

2.1.25.3. İsnad Açısından Değerlendirilmesi

Hüseyin b. Nasr b. el-Meârik Mısır'da ikamet etmiştir. Hadis rivayet ettiği kimseler arasında Yezid b. Harun, İshak b. Süleyman er-Râzî ve Muhammed b. Yûsuf el-Firyâbî gibi kimseler vardır. Ondan hadis rivayetinde bulunanlar arasında İbn Huzeyme, İbn Ebî Hâtim ve Tahâvî gibi isimler bulunmaktadır. İbn Ebî Hâtim onun sadûk olduğunu

[430] Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 4: 465-470; Aynî, *Meğâni'l-ahyâr*, 1: 136.
[431] Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 4: 6; Ebû Ya'lâ, *Müsned*, 3: 18; Taberânî, 10: 242.

söylemekte, Ebû Saîd b. Yûnus da onun sika olduğunu ifade etmektedir. h.261 yılında Mısır'da vefat ettiği nakledilmektedir.[432]

Muhammed b. Yûsuf el-Firyâbî h.126 yılında doğmuş ve Şam'da yaşamıştır. Hadis rivayetinde bulunduğu kimseler arasında Evzâî ve Sevrî gibi âlimler bulunmaktadır. Ondan hadis rivayetinde bulunanlar arasında Abdullah b. Abdurrahman ve Buhârî gibi isimler bulunmaktadır. Ebû Hâtim onun sadûk ve sika olduğunu söylemektedir. İclî ve İbn Hibbân onu sika râvîler arasında zikretmektedir. h.212 yılında vefat ettiği nakledilmektedir.[433]

2.1.27. Hz. Peygamber'in Hacamat Yapan Kimseye Ücretini Verdiğine Dair Abdullah b. Abbâs Hadisi

حدثنا محمد بن خزيمة، قال: ثنا محمد بن عبد الله الأنصاري، حدثنا سعيد بن أبي عروبة، عن قتادة، عن أبي طالب، عن عبد الله بن عباس، أن حجاما، كان يقال له أبو طيبة الحجام حجم النبي صلى الله عليه وسلم فأعطاه أجره وحطه عنه طائفة من غلته أو وضع عنه أهله طائفة من غلته. فقال ابن عباس: فلو كان حراما لما أعطاه رسول الله صلى الله عليه وسلم

Bize Muhammed b. Huzeyme tahdis etti. O dedi ki: Bize Muhammed b. Abdullah el-Ensârî tahdis etti. Bize Saîd b. Ebî Arûbe, Katâde'den; o, Ebû Tâlib'den; o, Abdullah b. Abbâs'tan rivayetle tahdis ettiğine göre kendisine Ebû Taybe el-Haccâm denilen hacamatla uğraşan bir kimse, Allah Rasulü (s.a.v.)'ne hacamat yaptı. Allah Rasulü (s.a.v.) de ona ücretini verdi. Onun (efendisine vermekle sorumlu olduğu) gelirinin bir kısmını indirdi veya sahipleri ondan vermekle sorumlu tutulduğu gelirinden bir kısmını indirdiler. Bunun üzerine İbn Abbâs: "Şayet haram olsaydı Allah Rasulü (s.a.v.) ona ücret vermezdi." dedi.

2.1.27.1. Metin Açısından Değerlendirilmesi

Araştırdığımız hadis kaynaklarında İbn Abbâs- Ebû Tâlib el-Haccâm kanalıyla nakledilen yukarıdaki muhtevaya sahip rivayetler şöyledir:

1. أن حجاما يقال له أَبُو طيبة حجم رسول الله صَلَّى الله عَلَيه وَسَلَّم فأعطاه أجره وحط له من عمله، أو وضع عنه طائفة من عمله.

[432] Zehebî, *Siyer*, 12: 376-377; Aynî, *Meğâni'l-ahyâr*, 1: 216.
[433] İclî, *es-Sikât*, 2: 257; İbn Ebî Hâtim, *Cerh*, 8: 119; İbn Hibbân, *es-Sikât*, 9: 57.

2. أن حجاما حجم رسول الله صَلَّى الله عَلَيه وَسَلَّم يقال له: أَبُو طيبة فأعطاه أجره وحط عنه من غلته. قال: وَكان ابن عباس يقول: لو كان حراما ما أعطاه رسول الله.

Her iki rivayeti de Bezzâr nakletmektedir. O, Ebû Tâlib el-Haccâm'ın bu rivayet dışında İbn Abbâs'tan veya başka birinden bu muhtevada müsned bir rivayetinin olmadığını, Ebû Tâlib el-Haccâm'dan bu rivayeti sadece Katâde'nin naklettiğini söylemektedir.[434]

2.1.27.2. İsnad Açısından Değerlendirilmesi

Muhammed b. Huzeyme b. Râşid el-Basrî, Tahâvî'nin hocalarındandır. Mısır'da yaşadı. Haccâc b. Minhâl, Saîd b. Süleyman el-Vâsıtî, Ali b. el-Ca'd ve Muhammed b. Abdullah el-Ensârî gibi isimlerden hadis rivayet etti. Ondan hadis rivayetinde bulunanlar arasında Tahâvî bulunmaktadır.[435] İbn Hibbân onu sika râvîler arasında zikretmekte ve "müstakîmü'l-hadîs" olduğunu söylemektedir.[436] Zehebî onun Tahâvî'nin hocası ve sika bir râvî olduğunu söylemektedir.[437]

Muhammed b. Abdullah b. el-Müsennâ el-Ensârî h.110 yılında doğmuştur. Harun Reşid zamanında Basra ve Bağdat'ta kadılık yapmıştır. Humeyd et-Tavîl, Züfer b. Hüzeyl, Mâlik b. Dînâr, Şu'be ve Saîd b. Ebî Arûbe hadis rivayetinde bulunduğu âlimlerden bazılarıdır. Ondan hadis rivayetinde bulunanlar arasında Ahmed b. Hanbel, Buhârî, Ali b. el-Medînî, Ebû Hâtim er-Râzî ve Muhammed b. Huzeyme gibi birçok isim bulunmaktadır. Yahyâ b. Maîn'in onun hakkında sika, Ebû Hâtim'in sadûk, Nesâî'nin "leyse bi be's" dediği nakledilmektedir. İbn Hibbân onu sika râvîler arasında zikretmektedir. Vefatına dair h.212 ve h.215 yılları rivayet edilmektedir.[438]

Saîd b. Ebî Arûbe el-Basrî'nin hadis rivayet ettiği kimseler arasında Eyyûb es-Sahtiyânî, Hasan-ı Basrî, Ameş, Mâlik b. Dînâr ve Katâde gibi birçok isim bulunmaktadır. Ondan hadis rivayetinde bulunanlar arasında Ebû Hanîfe, Sevrî, Ravh b. Ubâde, Ameş, Şu'be ve Abdullah b. Mübârek gibi isimler bulunmaktadır. Yahyâ b. Maîn, Ebû Zür'a ve Nesâî onun sika olduğunu söylemektedir. Ömrünün sonuna doğru ihtilâta maruz kaldığı rivayet edilmektedir. Nakledildiğine göre h.156 yılında vefat etti.[439]

[434] Bezzâr, *Müsned*, 11: 48, 455.
[435] Aynî, *Meğâni'l-ahyâr*, 3: 541.
[436] İbn Hibbân, *es-Sikât*, 9: 133.
[437] Zehebî, *Mîzân*, 3: 537.
[438] Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 25: 539-547.
[439] Aynî, *Meğâni'l-ahyâr*, 1: 398-399.

Katâde b. Diâme tâbiîn döneminin önde gelen müfessir ve muhaddislerindendir. h.60 yılında doğmuştur. Hadis rivayetinde bulunduğu kimseler arasında Enes b. Mâlik, Saîd b. el-Müseyyib, İkrime, Hasan-ı Basrî ve Atâ b. Ebî Rebâh gibi birçok isim bulunmaktadır. Ondan hadis rivayetinde bulunanlar arasında Eyyûb es-Sahtiyânî, İbn Ebî Arûbe, Ma'mer b. Râşid, Evzâî ve Şu'be gibi isimler bulunmaktadır. Zehebî onun kader meselesi hakkında Ehl-i Sünnet inancına ters düştüğünü ve bazı rivayetlerde tedliste bulunduğunu, ancak tedliste bulunduğu bilindiği için bu durumuna rağmen adalet ve zabtı, hüccet olması noktasında kendisi hakkında icmâın bulunduğunu söylemektedir. Kütüb-i Sitte müelliflerinin tamamı tarafından rivayetlerine yer verilmektedir. Vefatına dair h.117 ve h.118 yılları nakledilmektedir.[440]

Ebû Tâlib el-Haccâm ed-Dab'î, Ebû Zür'a'nın söylediğine göre Basralıdır. İbn Abbâs'tan hadis rivayet etti. Ondan hadis rivayetinde bulunanlar arasında Katâde, Vekî ve Şu'be bulunmaktadır. Aynî, Ebû Tâlib el-Haccâm ed-Dab'î'nin isminin Meysera olduğuna dair bir nakilde bulunmakta ve Ebû Zür'a ve daha başka kimselerin onun sika olduğunu söylediğini zikretmektedir.[441] İbn Ebî Hâtim onun sadûk olduğunu söylemektedir.[442]

Aynî bu rivayetin isnadının sahih olduğunu söylemektedir.[443]

2.1.28. Hz. Peygamber'in Hacamat Yapan Kişiye Buğday Verilmesini ve Sahibine Vereceği Harâcın Azaltılmasını Emrettiği Hadis

حدثنا عبد الرحمن بن الجارود قال: ثنا سعيد بن كثير بن عفير قال: حدثني يحيى بن أيوب عن ابن جريج عن أبي الزبير عن جابر أن رسول الله صلى الله عليه وسلم قد احتجم فأمر الحجام بصاع من طعام وأمر مواليه أن يخففوا عنه من الخراج شيئا

Bize Abdurrahman b. el-Cârûd tahdis etti. O dedi ki: Bize Saîd b. Kesîr b. 'Ufeyr tahdis etti. O dedi ki: Bana Yahyâ b. Eyyûb, İbn Cüreyc'den; o, Ebû'z-Zübeyr'den; o, Câbir'den rivayetle tahdis ettiğine göre Allah Rasulü (s.a.v.) hacamat yaptırmıştı. Hacamat yapan kişiye bir ölçek buğday verilmesini ve sahiplerine, onu kendilerine getirmekle yükümlü tuttukları gelirden (harâc) bir miktar azaltmalarını emretti.

[440] Zehebî, *Siyer*, 5: 269-272.
[441] Aynî, *Nühabü'l-efkâr*, 16: 374; *Meğâni'l-ahyâr*, 3: 306.
[442] İbn Ebî Hâtim, *Cerh*, 1: 145.
[443] Aynî, *Nühabü'l-efkâr*, 16: 374.

2.1.28.1. Metin Açısından Değerlendirilmesi

Araştırdığımız hadis kaynaklarında Câbir b. Abdullah- Ebû'z-Zübeyr kanalıyla nakledilen söz konusu hadisin muhtevasına benzer içeriğe sahip rivayetler şunlardır:

1. أن أم سلمة أرسلت إلى النبي صلى الله عليه وسلم تستأذنه أن يحجمها أبو طيبة، وكان غلاما لبعض الأنصار فأذن له فحجمها، ثم قال له: «إذا كان العشي فأتني فاحجمني» فأتاه فحجمه، ثم سأله عن خراجه، فقال: ثلاثة آصع، فوضع عنه صاعا
2. بعث رسول الله صلى الله عليه وسلم إلى أبي طيبة فحجمه عند غيبوبة الشمس عند فطر الصائم ثم ثم سأله فقال كم خراجك قال صاعين فوضع عنه صاعا

İlk rivayeti İbnü'l-Ca'd, ikinci rivayeti İbn Hibbân ve Taberânî nakletmektedir.[444]

2.1.28.2. İsnad Açısından Değerlendirilmesi

Abdurrahman b. el-Cârûd el-Kûfî Mısır'da yaşadı. Hadis rivayet ettiği kimseler arasında Halef b. Temîm, Muhammed b. el-Haccâc, Yahyâ b. Abdullah b. Bükeyr ve Saîd b. 'Ufeyr gibi isimler bulunmaktadır. Ondan hadis rivayetinde bulunanlar arasında Abdullah b. Muhammed el-Kalzemî ve Mısır ahalisinden bazı kimseler bulunmaktadır. Muhammed b. Ahmed b. Ömer et-Tûsî'nin onun için sika dediği rivayet edilmektedir. h.261 yılında Mısır'da vefat ettiği nakledilmektedir.[445]

Saîd b. Kesîr b. 'Ufeyr el-Mısrî h.146 yılında doğmuştur. Hadis rivayetinde bulunduğu kimseler arasında Mâlik b. Enes, Leys b. Sa'd, Yahyâ b. Eyyûb ve Süleyman b. Bilal gibi isimler bulunmaktadır. Ondan hadis rivayetinde bulunanlar arasında Buhârî, Yahyâ b. Maîn ve Abdullah b Hammâd gibi isimler bulunmaktadır. Ebû Hâtim onu sadûk olarak nitelendirmektedir. Ebû Saîd b. Yûnus onun çok yönlü bir âlim olduğunu söylemekte, Zehebî de onun sika olduğunu belirtmektedir. İbn Hibbân onu sika râvîler arasında zikretmektedir. h.226 yılında vefat etti.[446]

Yahyâ b. Eyyûb el-Ğâfikî el-Mısrî'nin hadis rivayet ettiği kimseler arasında Abdullah b. Tâvûs, Abdülmelik b. Cerîr, Mâlik b. Enes ve Ebû Hanîfe gibi isimler bulunmaktadır. Ondan hadis rivayetinde bulunanlar arasında Abdullah b. Mübârek, Abdullah b. Vehb, Leys b. Sa'd ve hocası İbn Cüreyc gibi isimler bulunmaktadır. Ahmed

[444] İbnü'l-Ca'd, *Müsned*, 434; İbn Hibbân, *es-Sahîh*, 8: 307; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-evsat*, 7: 20.
[445] Hatîb, *Târîh*, 10: 272; Aynî, *Meğâni'l-ahyâr*, 2: 179.
[446] İbn Hibbân, *es-Sikât*, 8: 266; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 11: 36-39; Zehebî, *Siyer*, 10: 583-586.

b. Hanbel onun hafızasının zayıf olduğunu, Yahyâ b. Maîn onun sâlih ve sika biri olduğunu söylemektedir. Ebû Hâtim de onun sadûk olduğunu, hadisinin yazılacağını ancak onunla ihticâc edilemeyeceğini söylemektedir. Ebû Dâvûd da onu sâlih olarak nitelendirmektedir. h.168 yılında vefat ettiği nakledilmektedir.[447]

Ebü'l-Velîd Abdülmelik b. Abdilazîz b. Cüreyc el-Kureşî, h.80 yılında doğmuş tâbiîn dönemi tefsir, hadis ve fıkıh âlimidir. Hadis rivayet ettiği kimseler arasında Atâ b. Ebî Rebâh, Tâvûs b. Keysân ve Mücâhid b. Cebr gibi isimler bulunmaktadır. Ondan hadis rivayetinde bulunanlar arasında Sevrî, Leys b. Sa'd, Hammâd b. Seleme ve Abdullah b. Mübârek gibi kimseler bulunmaktadır. Ebû Hâtim onun için sâlihu'l-hadîs demekte, Ebû Zür'a da onun imâmlardan olduğunu zikretmektedir.[448] İclî onu sika olarak nitelendirmektedir.[449] İbn Hibbân onu sika râvîler arasında zikretmekte, vefatına dair h.149 ve h.150 yıllarından bahsetmektedir.[450]

Ebû'z-Zübeyr Muhammed b. Müslim b. Tedrüs el-Esedî'nin hadis rivayet ettiği kimseler arasında Abdullah b. Abbâs, Abdullah b. Ömer, Câbir b. Abdullah, Hz. Âişe ve Saîd b. Cübeyr gibi kimseler bulunmaktadır. Ondan hadis rivayetinde bulunanlar arasında Eyyûb es-Sahtiyânî, Şu'be, Sevrî, Hammâd b. Seleme ve Mâlik b. Enes gibi birçok kimse bulunmaktadır. Yahyâ b. Maîn ve Nesâî onun sika olduğunu söylemektedir. Ebû Zür'a ve Ebû Hâtim onunla ihticâc edilemeyeceğini ifade etmektedir. Ona yönelik eleştirilerden biri tedliste bulunmasıdır. Ancak birçok kişi tarafından onun semâen işittikleri noktasında hüccet olduğu söylenmektedir. Rivayetlerine Buhârî ve Müslim tarafından yer verilmektedir. h.128 yılında vefat etmiştir.[451]

Aynî bu rivayetin isnadının sahih olduğunu söylemektedir.[452]

2.1.29. Hz. Peygamber'in Hacamat Yapan Kölenin Harâcının Bir Kısmını Kaldırdığına Dair Hadis

حدثنا فهد بن سليمان قال: ثنا أبو غسان قال: ثنا أبو عوانة عن أبي بشر عن سليمان بن قيس عن جابر بن عبد الله أن رسول الله صلى الله عليه وسلم دعا أبا طيبة الحجام فحجمه فسأله: " كم ضريبتك " فقال: ثلاثة أصوع فوضع عنه صاعا منها

[447] İbn Hacer, *Tehzîb*, 11: 163-165; Aynî, *Meğâni'l-ahyâr*, 3: 200.
[448] İbn Ebî Hâtim, *Cerh*, 5: 356-358.
[449] İclî, *es-Sikât*, 2: 103.
[450] İbn Hibbân, *es-Sikât*, 7: 93-94.
[451] Zehebî, *Tezkiretü'l-huffâz*, 1: 95.
[452] Aynî, *Nühabü'l-efkâr*, 16: 374.

Bize Fahd b. Süleyman tahdis etti. O dedi ki: Bize Ebû Ğassân tahdis etti. O dedi ki: Bize Ebû ‘Avâne, Ebû Bişr’den; o, Süleyman b. Kays’tan; o, Câbir b. Abdullah’tan rivayetle tahdis ettiğine göre Allah Rasulü (s.a.v.), hacamat yapan Ebû Taybe’yi çağırttı. O, Allah Rasulü (s.a.v.)’ne hacamat yaptı. Hz. Peygamber (s.a.v.) ona: “Senin (sahiplerine vermekle sorumlu olduğun” vergin ne kadar?” diye sordu. Ebû Taybe: “Üç ölçek” dedi. Bunun üzerine Allah Rasulü (s.a.v.), ondan bir ölçeği kaldırdı.

2.1.29.1. Metin Açısından Değerlendirilmesi

Araştırdığımız hadis kaynaklarında Câbir b. Abdullah- Süleyman b. Kays kanalıyla nakledilen söz konusu hadisin muhtevasına sahip rivayet şöyledir:

أن رسول الله صلى الله عليه وسلم أرسل إلى أبي طيبة فحجمه، وقال: كم خراجك؟ قال: ثلاثة آصع، فوضع عنه صاعا.

Bu metin Ebû Dâvûd et-Tayâlisî’nin naklettiği rivayete aittir. Birkaç eş anlamlı kelime farklılığı dışında aynı rivayeti Ahmed b. Hanbel ve Ebû Ya‘lâ da zikretmektedir.[453]

2.1.29.2. İsnad Açısından Değerlendirilmesi

Fahd b. Süleyman b. Yahyâ, Tahâvî’nin hadis rivayet edip yazdığı hocalarından biridir. Aynî’nin naklettiğine göre Ebû Saîd b. Yûnus ondan Mısır ahalisinin hadis rivayet ettiğini ve onun sika bir râvî olduğunu söylemektedir. h.175 yılında vefat ettiği nakledilmektedir.[454] İbn Ebî Hâtim, onun Mûsâ b. Dâvûd, Muhammed b. Kesîr ve Yahyâ b. Sâlih’den hadis rivayet ettiğini nakletmektedir.[455]

Ebû Ğassân Mâlik b. İsmâîl b. Edhem el-Hindî’nin hadis rivayet ettiği kimseler arasında İsrâîl b. Yûnus, Züheyr b. Muâviye, Süfyân b. Uyeyne ve Abdüsselâm b. Harb gibi isimler bulunmaktadır. Ondan hadis rivayetinde bulunanlar arasında Buhârî, İbrahim b. Ya‘kûb, Ebû Hâtim, Ebû Zür‘a ve Fahd b. Süleyman gibi isimler bulunmaktadır. Yahyâ b. Maîn’in onun hakkında “Kûfe’de ondan daha sağlamı yok.” dediği, Ya‘kûb b. Şeybe,

[453] Ebû Dâvûd, *Müsned*, 3: 290; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 23: 116; Ebû Ya‘lâ, *Müsned*, 3: 312.
[454] Aynî, *Meğâni’l-ahyâr*, 2: 459-460.
[455] İbn Ebî Hâtim, *Cerh*, 7: 89.

Nesâî ve İbn Hibbân'ın onu sika olarak nitelendirdiği nakledilmektedir. h.219 yılında vefat ettiği rivayet edilmektedir.[456]

Ebû Avâne el-Vaddâh b. Abdullah el-Yeşkürî'nin hadis rivayet ettiği kimseler arasında Eyyûb es-Sahtiyânî, Hammâd b. Ebî Süleyman, A'meş, Simâk b. Harb, Katâde ve Ebû Hanîfe gibi isimler bulunmaktadır. Ondan hadis rivayetinde bulunanlar arasında Haccâc b. Minhâl, Şu'be, Kuteybe b. Saîd ve Ebû Dâvûd et-Tayâlisî gibi isimler bulunmaktadır. Aynî'nin naklettiğine göre Affân b. Müslim onu sahîhu'l-kitâb ve sebt olarak nitelendirmekte, Ebû Zür'a onun, yazdığı hadislerden rivayet ettiğinde sika olduğunu söylemektedir. Aynı şekilde Ahmed b. Hanbel ve Yahyâ b. Maîn de onun sika ve emîn biri olduğunu ifade etmektedir.[457]

Ebû Bişr Ca'fer b. İyâs el-Yeşkürî aslen Basralıdır. Vâsıt'ta yaşamıştır. Hadis rivayet ettiği kimseler arasında Saîd b. Cübeyr, Tâvûs b. Keysân, Şa'bî, Atâ b. Ebî Rebâh ve İkrime gibi isimler bulunmaktadır. Ondan hadis rivayetinde bulunanlar arasında Eyyûb es-Sahtiyânî, Şu'be ve Ğaylân b. Câmi gibi kimseler bulunmaktadır. Yahyâ b. Maîn, Ebû Zür'a, Ebû Hâtim, İclî ve Nesâî'nin onun hakkında sika dedikleri rivayet edilmektedir. Vefatına dair h.123-126 yılları arasında farklı seneler söylenmektedir.[458]

Süleyman b. Kays el-Yeşkürî el-Basrî tâbiîndendir. Hadis rivayet ettiği kimseler arasında Câbir b. Abdullah, Ebû Sa'd el-Ezdî ve Ebû Saîd el-Hudrî bulunmaktadır. Ondan hadis rivayetinde bulunanlar arasında Amr b. Dînâr, Kâsım b. Ebî Bezze ve Katâde gibi isimler bulunmaktadır. Ebû Zür'a ve Nesâî'nin onun hakkında sika dedikleri nakledilmektedir.[459]

Aynî bazı âlimlerin, Ca'fer b. İyâs'ın Süleyman b. Kays'tan bu rivayeti işitmediğini söyleyerek bu rivayeti muallel saydıklarını söylemektedir. Onların bu konudaki gerekçelerinin; Süleyman b. Kays'ın, Câbir b. Abdullah'tan önce Abdullah b. Zübeyr olaylarında vefat etmesi olduğunu söylemektedir.[460] Buhârî'nin de onun hakkında, Câbir b. Abdullah yaşarken vefat ettiğini, ne Katâde ne de Ca'fer b. İyâs'ın ondan hadis işitmediğini söylediği nakledilmektedir.[461]

---

[456] Aynî, *Meğâni'l-ahyâr*, 3: 5.
[457] Aynî, *Meğâni'l-ahyâr*, 3: 153-154.
[458] Aynî, *Meğâni'l-ahyâr*, 1: 146-147.
[459] İbn Hacer, *Tehzîb*, 4: 188.
[460] Aynî, *Nühabü'l-efkâr*, 16: 375.
[461] Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 12: 55.

2.1.30. Hz. Peygamber'in Hacamattan Elde Edilen Kazancın Deveye Yem Olarak Verilmesini Emrettiğine Dair Hadis

حدثنا محمد بن النعمان، قال: ثنا الحميدي، قال: ثنا سفيان، عن أبي الزبير، عن جابر، أن النبي صلى الله عليه وسلم قد قال في كسب الحجام: علفة الناضح أو قال اعلف ذلك ناضحك

Bize Muhammed b. Numan tahdis etti. O dedi ki: Bize el-Humeydî tahdis etti. O dedi ki: Bize Süfyan, Ebû Zübeyr'den; o, Câbir'den rivayetle tahdis ettiğine göre Nebi (s.a.v.) hacamat yapan kimsenin geliri hakkında şöyle buyurmuştur: "(Bu kazanç) su taşıyan devenin bir defalık yemidir" veya "Sen onu su taşıyan devene yem olarak ver."

2.1.30.1. Metin Açısından Değerlendirilmesi

Araştırdığımız hadis kaynaklarında Câbir b. Abdullah- Ebû'z-Zübeyr- Süfyân b. Uyeyne kanalıyla nakledilen söz konusu rivayetin muhtevasına sahip rivayetler şunlardır:

1. أن النبي صلى الله عليه وسلم، قال: في كسب الحجام: «اعلفه الناضح»
2. أن النبي صلى الله عليه وسلم سئل عن كسب الحجام، فقال: " اعلفه ناضحك "

Birinci rivayeti Humeydî nakletmektedir. İkinci rivayet metni Ahmed b. Hanbel'e ait olup birkaç lafız farklılığıyla birlikte Ebû Ya'lâ tarafından da nakledilmektedir.[462]

2.1.30.2. İsnad Açısından Değerlendirilmesi

Muhammed b. Numan es-Sekatî, Abdullah b. Zübeyr el-Humeydî ve Abdullah b. Bekir es-Sehmî'den hadis rivayet etmiştir. Ondan hadis rivayetinde bulunanlar arasında Tahâvî bulunmaktadır.[463]

Abdullah b. Zübeyr b. Îsâ el-Humeydî'nin hadis rivayet ettiği kimseler arasında İbrahim b. Sa'd, Fudayl b. İyâz, Süfyân b. Uyeyne, Vekî b. Cerrâh ve İmam Şâfiî gibi isimler bulunmaktadır. Ondan hadis rivayetinde bulunanlar arasında başta öğrencisi Buhârî, Ebû Zür'a, Ebû Hâtim ve Muhammed b. Yahyâ ez-Zühlî gibi kimseler bulunmaktadır. Ahmed b. Hanbel'in onu imâm, Ebû Hâtim'in de sika ve imâm olarak

[462] Humeydî, *Müsned*, 2: 348; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 22: 195; Ebû Ya'lâ, *Müsned*, 4: 87.
[463] Aynî, *Meğâni'l-ahyâr*, 3: 552.

nitelendirdiği nakledilmektedir.[464] İbn Sa‘d da onun sika ve kesîru’l-hadîs biri olduğunu, h.219 yılında Mekke’de vefat ettiğini söylemektedir.[465]

Ebû Muhammed Süfyân b. Uyeyne b. Meymûn el-Hilâlî tebeu’t-tâbiînendir. h.107 yılında Kûfe’de doğmuş ve Mekke’de iskân etmiştir. Hadis rivayet ettiği kimseler arasında Eyyûb es-Sahtiyânî, Humeyd et-Tavîl, Sevrî, A‘meş, Şu‘be ve Ebû’z-Zübeyr el-Mekkî gibi birçok isim bulunmaktadır. Ondan hadis rivayetinde bulunanlar arasında Ahmed b. Hanbel, İshâk b. Râheveyh, Abdurrahmân b. Mehdî, Abdürrezzâk b. Hemmâm ve Abdürrezzâk es-San‘ânî gibi birçok isim bulunmaktadır. İclî’nin onun için sika ve sebt dediği nakledilmektedir. Yine İmam Şâfiî’nin “Mâlik ve Süfyân olmasaydı Hicaz’ın ilmi yok olurdu.” dediği kaynaklarda yer almaktadır. h.198 yılında vefat etmiştir.[466]

Aynî bu rivayetin isnâdının sahih olduğunu söylemektedir.[467]

2.1.31. Hz. Peygamber’in Hacamat Yapan Kişiye Ücretini Verdiğine Dair Enes b. Mâlik Hadisi

حدثنا إبراهيم بن أبي داود قال: ثنا يوسف بن عدي قال: ثنا القاسم بن مالك عن عاصم عن أنس أن أبا طيبة حجم النبي صلى الله عليه وسلم وهو صائم فأعطاه أجره قال: ولو كان حراما لم يعطه

Bize İbrahim b. Ebî Dâvûd tahdis etti. O dedi ki: Bize Yûsuf b. ‘Adî tahdis etti. O dedi ki: Bize Kâsım b. Mâlik, Âsım’dan; o, Enes’ten rivayetle tahdis ettiğine göre Ebû Taybe, Allah Rasulü(s.a.v.)’ne oruçluyken hacamat yaptı. Allah Rasulü (s.a.v.) de ona ücretini verdi. Enes şöyle dedi: Şayet (ücret) haram olsaydı ona vermezdi.

2.1.31.1. Metin Açısından Değerlendirilmesi

Araştırdığımız hadis kaynaklarında Enes b. Mâlik- Âsım b. Süleymân el-Ahvel kanalıyla nakledilen söz konusu hadisin muhtevasına sahip rivayet şöyledir:

ان ابا طيبة حجم رسول الله صلى الله عليه وسلم واعطاه اجره ولو كان حراما لم يعطه

Bu rivayeti Taberânî nakletmektedir.[468]

[464] Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl*, 14: 512-514; Aynî, *Meğâni’l-ahyâr*, 2: 77-78.
[465] İbn Sa‘d, *et-Tabakât*, 5: 502.
[466] Aynî, *Meğâni’l-ahyâr*, 1: 418-420.
[467] Aynî, *Nühabü’l-efkâr*, 16: 376.
[468] Taberânî, *el-Mu‘cemü’l-evsat*, 4: 52.

2.1.31.2. İsnad Açısından Değerlendirilmesi

Ebû İshâk İbrâhîm b. Ebî Dâvûd el-Berallüsî; Âdem b. Ebî İyâs, Saîd b. Ebî Meryem ve Ebû Müshir el-Ğassânî gibi isimlerden hadis rivayet etmiştir. Ondan hadis rivayetinde bulunanlar arasında Muhammed b. Yûsuf el-Herevî, Tahâvî, Ebü'l-Abbâs el-Esamm ve Ebü'l-Fevâris es-Sindî gibi isimler bulunmaktadır. Zehebî, Ebû Saîd b. Yûnus'tan nakille onun hadis hafızlarından olduğunu zikretmektedir. h.272 yılında vefat ettiği nakledilmektedir.[469]

Yûsuf b. Adî b. Zürayk et-Teymî aslen Kûfeli olup Mısır'da iskân etmiştir. Hadis rivayet ettiği kimseler arasında Mâlik b. Enes, Abdurrahmân b. Ebî'z-Zinâd, Muhammed b. el-Furât ve Kâsım b. Mâlik el-Müzenî gibi isimler bulunmaktadır. Ondan hadis rivayetinde bulunanlar arasında Buhârî, Ebû Zür'a, Ebû Hâtim ve İbn Huzeyme gibi isimler bulunmaktadır. Ebû Zür'a'nın onun hakkında sika dediği rivayet edilmektedir. Ebû Saîd b. Yûnus'dan yapılan rivayette onun h.232 yılında Mısır'da vefat ettiği söylenmektedir.[470]

Kâsım b. Mâlik el-Müzenî el-Kûfî'nin hadis rivayet ettiği kimseler arasında Eclah b. Abdullah el-Kindî, Eyyûb b. Âiz et-Tâî, Beşîr b. el-Muhâcir ve Abdullah b. Avn gibi isimler bulunmaktadır. Ondan hadis rivayetinde bulunanlar arasında Ahmed b. Hanbel, Ebû Bekir b. Ebî Şeybe, Ali b. el-Medînî ve Yahyâ b. Maîn gibi kimseler bulunmaktadır. Ahmed b. Hanbel'in onun için sadûk, Yahyâ b. Maîn ve İclî'nin sika, Ebû Dâvûd'un da "leyse bihi be's" ve sika dediği nakledilmektedir. Rivayetlerine Ebû Dâvûd hâricindeki Kütüb-i Sitte müelliflerince yer verilmektedir.[471]

Âsım b. Süleymân el-Ahvel el-Basrî'nin hadis rivayet ettiği kimseler arasında Enes b. Mâlik, Hasan-ı Basrî, Hammâd b. Ebî Süleymân, Şa'bî ve İkrime gibi isimler bulunmaktadır. Ondan hadis rivayetinde bulunanlar arasında Sevrî, Süfyân b. Uyeyne, Şu'be, Abdullah b. Mübârek ve Ma'mer b. Râşid gibi isimler bulunmaktadır. Ahmed b. Hanbel'den onun sika ve şeyh olduğuna dair bir nakil bulunmaktadır. Yahyâ b. Maîn, Ebû Zür'a ve İclî'nin de onun için sika dediği rivayetler arasında yer almaktadır. h.142 yılında vefat etmiştir.[472]

---

[469] Zehebî, *Siyer*, 13: 393-394; Aynî, *Meğâni'l-ahyâr*, 3: 501.
[470] Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 32: 438-441; Aynî, *Meğâni'l-ahyâr*, 3: 265.
[471] Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 22: 422-426; Aynî, *Meğâni'l-ahyâr*, 2: 467.
[472] Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 13: 485-490; Aynî, *Meğâni'l-ahyâr*, 2: 28-29.

Aynî, bu tarikin sahih olduğunu söylemektedir.[473]

2.1.32. Hz. Peygamber'in Hacamat Yapan Köleye Buğday Verilmesini ve Onun Harâcının Bir Kısmının Azaltılmasını Emrettiği Hadis

حدثنا إبراهيم بن مرزوق قال: ثنا عبد الله بن بكر السهمي قال: ثنا حميد الطويل أنه قال: سئل أنس عن كسب الحجام. فقال: احتجم رسول الله صلى الله عليه وسلم حجمه أبو طيبة الحجام فأمر له رسول الله صلى الله عليه وسلم بصاعين من طعام وكلم مواليه ليخففوا عنه من غلته شيئا ففعلوا ذلك

Bize İbrahim b. Merzûk tahdis etti. O dedi ki: Bize Abdullah b. Bekir es-Sehmî tahdis etti. O dedi ki: Bize Humeyd et-Tavîl, şöyle dediğini tahdis etti: Enes'e hacamat yapan kimsenin kazancına dair soruldu. O da şöyle dedi: Allah Rasulü (s.a.v.) hacamat yaptırdı. O'na (s.a.v.), hacamatla uğraşan Ebû Taybe hacamat yaptı. Allah Rasulü (s.a.v.) de kendisine iki ölçek buğday verilmesini emretti. Sahipleriyle, ondan kendilerine getirmeleri için sorumlu tuttukları hasılatın bir kısmını azaltmaları hakkında konuştu. Onlar da bunu yaptılar.

2.1.32.1. Metin Açısından Değerlendirilmesi

Araştırmalarımıza göre Enes b. Mâlik- Humeyd et-Tavîl kanalıyla nakledilen yukarıdaki muhtevaya sahip rivayetler birçok hadis kaynağında geçmektedir. Biz burada Kütüb-i Sitte içerisinde yer alanlara yer vermekle yetineceğiz:

1. احتجم رسول الله صلى الله عليه وسلم حجمه أبو طيبة فأمر له رسول الله صلى الله عليه وسلم بصاع من تمر وأمر أهله ان يخففوا عنه من خراجه
2. ، أنه سئل عن أجر الحجام فقال احتجم رسول الله صلى الله عليه وسلم حجمه أبو طيبة وأعطاه صاعين من طعام وكلم مواليه فخففوا عنه وقال إن أمثل ما تداويتم به الحجامة والقسط البحري وقال: لا تعذبوا صبيانكم بالغمز من العذرة وعليكم بالقسط.

Birinci metin Buhârî'ye ait olup bu rivayeti benzer bir şekilde Ebû Dâvûd da nakletmektedir.[474] İkinci metin Buhârî'ye ait olup bazı lafız farklılıklarıyla Müslim ve Tirmizî tarafından da nakledilmektedir.[475]

[473] Aynî, *Nühabü'l-efkâr*, 16: 377.
[474] Buhârî, Büyû' 39; Ebû Dâvûd, İcâre 3.
[475] Buhârî, Tıbb 13; Müslim, Müsâkât 11; Tirmizî, Büyû' 48.

2.1.32.2. İsnad Açısından Değerlendirilmesi

Abdullah b. Bekir b. Habîb es-Sehmî el-Bâhilî, Bağdat'ta iskân etmiştir. Hadis rivayet ettiği kimseler arasında Humeyd et-Tavîl, Saîd b. Ebî Arûbe ve Abdullah b. Avn gibi isimler bulunmaktadır. Ondan hadis rivayetinde bulunanlar arasında İbrâhim b. Merzûk, Ahmed b. Hanbel, Ali b. el-Medînî ve Kuteybe b. Saîd gibi kimseler bulunmaktadır. Ahmed b. Hanbel, Yahyâ b. Maîn ve İclî'nin onun hakkında sika dedikleri nakledilmektedir. Ebû Hâtim'in de onun için sâlih dediği belirtilmektedir. Kütüb-i Sitte müelliflerinin tamamı tarafından rivayetlerine yer verilmektedir. h.208 yılında vefat etmiştir.[476]

Humeyd b. Ebî Humeyd Tîrûye el-Basrî, tâbiîn dönemi meşhur hadis hâfızlarındandır. Hadis rivayet ettiği kimseler arasında Enes b. Mâlik, Sâbit el-Bünânî, Hasan-ı Basrî ve İkrime gibi birçok isim bulunmaktadır. Ondan hadis rivayetinde bulunanlar arasında Sevrî, Süfyân b. Uyeyne, Şu'be, Abdullah b. Mübârek ve Abdullah b. Bekir b. Habîb gibi kimseler bulunmaktadır. Yahyâ b. Maîn, İclî ve Ebû Hâtim'in onun hakkında sika dedikleri nakledilmektedir. h.143 yılında vefat etmiştir.[477]

2.1.33. Hz. Peygamber'in Hacamattan Elde Edilen Kazancın Deveye Yem Olarak Verilmesini Emrettiği Hadis

حدثنا ربيع المؤذن قال: أخبرنا شعيب بن الليث قالا: ثنا الليث عن يزيد بن أبي حبيب عن أبي عفير الأنصاري عن محمد بن سهل بن أبي حثمة عن محيصة بن مسعود الأنصاري أنه قد كان له غلام حجام يقال له نافع وأبو طيبة فانطلق إلى رسول الله صلى الله عليه وسلم فسأله عن خراجه فقال: " لا تقربنه " فرد ذلك على رسول الله صلى الله عليه وسلم فقال: " اعلف به الناضح اجعلوه في كرشه "

Bize Rebî' el-Müezzin tahdis etti. O dedi ki: Bize Şuayb b. el-Leys haber verdi. O ikisi dedi ki: Bize Leys, Yezid b. Ebî Habîb'den; o, Ebû 'Ufayr el-Ensârî'den; Muhammed b. Sehl b. Ebî Hasme'den; o, Muhayyisa b. Mesûd el-Ensârî'den rivayetle tahdis ettiğine göre; kendisinin Nâfi' ve Ebû Taybe denilen hacamatla uğraşan bir kölesi vardı. Bu köle Allah Rasulü (s.a.v.)'nün yanına gitmişti. Allah Rasulü (s.a.v.) ona (efendisine vermekle yükümlü olduğu) hâsılatı hakkında sordu. Akabinde (Muhayyisa'ya): "Ona (kölenin kazancına) yaklaşma!" buyurdu. Muhayyisa, bu geliri

[476] Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 14: 340-344; Aynî, *Meğâni'l-ahyâr*, 2: 59.
[477] Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 7: 355-359; Aynî, *Meğâni'l-ahyâr*, 1: 246-247.

Allah Rasulü'ne (s.a.v.) geri gönderdi. Bunun üzerine Allah Rasulü (s.a.v.): "Onunla su taşıyan deveni yemle, onu devenin işkembesine yollayın." buyurdu.

2.1.33.1. Metin Açısından Değerlendirilmesi

Araştırdığımız hadis kaynaklarında Leys b. Sa'd'dan itibaren aynı râvî silsilesiyle nakledilen yukarıdaki muhtevaya sahip rivayetler Ahmed b. Hanbel, Taberânî, Ebû Nuaym ve Beyhakî tarafından nakledilmektedir. Söz konusu rivayetlerin metinleri, Tahâvî'nin naklettiği ile çok az bir farklılık gösterdiği için burada zikredilmeye ihtiyaç duyulmamıştır.[478]

2.1.33.2. İsnad Açısından Değerlendirilmesi

Şuayb b. Leys b. Sa'd el-Mısrî, h.135 yılında doğmuştur. Babası Leys b. Sa'd ve Musa b. Ali b. Rebâh'dan hadis rivayet etmiştir. Ondan hadis rivayetinde bulunanlar arasında oğlu Abdülmelik, Rebî' b. Süleymân ve Yûnus b. Abdü'l-A'lâ gibi isimler bulunmaktadır. Hatîb el-Bağdâdî ve İbn Hibbân'ın onun için sika dediği rivayet edilmektedir. Fakih, müftü ve ehl-i fazilet şeklinde methedilmiştir. Rivayetleri; Müslim, Ebû Dâvûd ve Nesâî'nin eserlerinde yer almaktadır. h.199 yılında vefat etmiştir.[479]

Yezîd b. Ebî Habîb el-Mısrî'nin hadis rivayet ettiği kimseler arasında Atâ b. Ebî Rebâh, İkrime, Nâfi ve Abdurrahmân b. Sa'lebe gibi isimler bulunmaktadır. Ondan hadis rivayetinde bulunanlar arasında Leys b. Sa'd, Süleymân et-Teymî ve Yahyâ b. Eyyûb gibi isimler bulunmaktadır.[480] İbn Sa'd onu sika ve kesîru'l-hadîs olarak nitelendirmekte ve h.128 yılında vefat ettiğini söylemektedir.[481] İbn Hibbân da onu sika râvîler arasında zikretmektedir.[482]

Saîd b. Kesîr b. 'Ufeyr el-Mısrî h.146 yılında doğmuştur. Hadis rivayet ettiği kimseler arasında Abdullah b. Vehb, Leys b. Sa'd ve Mâlik b. Enes gibi isim bulunmaktadır. Ondan hadis rivayetinde bulunanlar arasında Buhârî, Bekkâr b. Kuteybe, Muhammed b. İshâk ve Muhammed b. Vezîr gibi kimseler bulunmaktadır.[483] Zehebî onu

[478] Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 39: 95; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr*, 20: 312; Ebû Nuaym, *Ma'rifetü's-sahâbe*, 5: 2607; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, 9: 566.
[479] İbn Hacer, *Tehzîb*, 4: 310-311.
[480] Aynî, *Meğâni'l-ahyâr*, 3: 230-231.
[481] İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 7: 513.
[482] İbn Hibbân, *es-Sikât*, 5: 546.
[483] Aynî, *Meğâni'l-ahyâr*, 1: 403-404.

sika ve imâm olarak nitelemekte, onun hakkındaki sika olmadığına yönelik eleştirileri birtakım nakillerle eleştirmektedir.[484]

Muhammed b. Sehl b. Ebî Hasme'nin hadis rivayet ettiği kimseler arasında babası Sehl ve Muhayyisa b. Mesûd bulunmaktadır. Ondan hadis rivayetinde bulunanlar arasında Velîd b. Kesîr, Yezîd b. Ebî Habîb, Haccâc b. Ertât ve Ebû 'Ufeyr el-Ensârî gibi isimler bulunmaktadır.[485] İbn Hibbân onu sika râvîler arasında zikretmektedir.[486]

Aynî bu hadisin isnâdının sahih olduğunu söylemektedir.[487]

2.1.34. Râfi' b. Rifâa'nın, Hz. Peygamber'in Hacamat Yapan Kimsenin Gelirini Yasakladığını Belirttiği Hadis

حدثنا أبو بكرة، قال: ثنا عمر بن يونس، قال: ثنا عكرمة بن عمار، قال: ثنا طارق بن عبد الرحمن، أن رافعة بن رافع أو رافع بن رافعة، الشك منهم في ذلك قد جاء إلى مجلس الأنصار فقال: نهى رسول الله صلى الله عليه وسلم عن كسب الحجام وأمرنا أن نطعمه ناضحنا

Bize Ebû Bekre tahdis etti. O dedi ki: Bize Ömer b. Yûnus tahdis etti. O dedi ki: Bize İkrime b. Ammâr tahdis etti. O dedi ki: Bize Târık b. Abdurrahmân'ın tahdis ettiğine göre, Rifâa b. Râfi' veya Râfi' b. Rifâa -bu noktadaki şüphe onlardan kaynaklıdır.- ensârın bulunduğu bir meclise gelerek "Allah Rasulü (s.a.v.) hacamat yapan kimsenin gelirini yasakladı. Bize onu su taşıyan devemize yem olarak vermemizi emretti." dedi.

2.1.34.1. Metin Açısından Değerlendirilmesi

Araştırdığımız hadis kaynaklarında Râfi' b. Rifâa- Târık b. Abdurrahmân kanalıyla nakledilen söz konusu hadisin muhtevasına sahip rivayet şudur:

جاء رافع بن رفاعة إلى مجلس الأنصار فقال لقد نهانا نبي الله صلى الله عليه وسلم اليوم عن شيء كان يرفق بنا في معايشنا فقال نهانا عن كراء الأرض قال من كانت له أرض فليزرعها أو ليزرعها أخاه أو ليدعها ونهانا عن كسب الحجام وأمرنا أن نطعمه نواضحنا ونهانا عن كسب الأمة الا ما عملت بيدها

Bu rivayet, Ahmed b. Hanbel ve Ebü'l-Kâsım el-Beğavî tarafından nakledilmektedir.[488]

---

[484] Zehebî, *Mîzânü'l-i'tidâl*, 2: 155.
[485] İbn Hacer, *Ta'cîlü'l-menfa'a*, 2: 183-184. Not: İbn Hacer ilgili bölümde Buhârî'nin, Muhammed b. Sehl'in ismini zikredip onu cerh etmediğini söylemektedir.
[486] İbn Hibbân, *es-Sikât*, 7: 398.
[487] Aynî, *Nühabü'l-efkâr*, 16: 381.
[488] Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 31: 336; Beğavî, *Mu'cemü's-sahâbe*, 2: 364.

2.1.34.2. İsnâd Açısından Değerlendirilmesi

Ömer b. Yûnus b. el-Kâsım el-Yemâmî el-Hanefî'nin hadis rivayet ettiği kimseler arasında Enes b. Mâlik, Süfyân b. Uyeyne, İkrime b. Ammâr ve Muhammed b. Abdullah b. Tâvûs gibi isimler bulunmaktadır. Ondan hadis rivayetinde bulunanlar arasında İbrâhîm b. Merzûk, Ebû Bekre ve Yezîd b. Sinân gibi isimler bulunmaktadır. Ahmed b. Hanbel, Yahyâ b. Maîn, Nesâî ve İbn Hibbân'ın onu sika olarak nitelendirdikleri rivayet edilmektedir. Rivayetlerine Kütüb-i Sitte müelliflerince yer verilmektedir. h.206 yılında vefat ettiği söylenmektedir.[489]

İkrime b. Ammâr el-İclî aslen Basralıdır. Hadis rivayet ettiği kimseler arasında İshâk b. Abdullah b. Ebî Talha, İyâs b. Seleme b. el-Ekva', Simâk b. Velîd el-Hanefî, Atâ b. Ebî Rebâh ve Târık b. Abdurrahmân el-Kureşî gibi isimler bulunmaktadır. Ondan hadis rivayetinde bulunanlar arasında Yahyâ b. Ebî Kesîr, Saîd b. Ebî Arûbe, Sevrî, Şu'be ve Târık b. Ömer b. Yûnus el-Yemâmî gibi kimseler bulunmaktadır. Ahmed b. Hanbel'in İkrime için Yahyâ b. Ebî Kesîr'den rivayetleri noktasında muzdaribu'l-hadîs dediği, Buhârî'nin de aynı minvalde görüş beyan ettiği nakledilmektedir. Yahyâ b. Maîn'in onun hakkında sika ve sadûk, Ali b. el-Medînî'nin de sika ve sebt dediği rivayet edilmektedir. İclî de onu tevsik edenler arasındadır. h.159 yılında vefat etmiştir.[490]

Târık b. Abdurrahmân el-Becelî'nin hadis rivayet ettiği kimseler arasında Saîd b. Cübeyr, Saîd b. el-Müseyyib, Şa'bî ve Abdullah b. Ebî Evfâ gibi isimler bulunmaktadır. Ondan hadis rivayetinde bulunanlar arasında Sevrî, A'meş, Şu'be, Abdullah b. Mübârek ve Vekî b. Cerrâh gibi isimler bulunmaktadır. Yahyâ b. Maîn ve İclî'nin onun hakkında sika; Ebû Hâtim ve Nesâî'nin de "lâ be'se bih" dedikleri rivayet edilmektedir.[491]

Aynî bu rivayeti incelediği yerde İbn Abdilber'in Râfi' b. Rifâa b. Râfi' hakkında sahâbî olmadığı görüşünü nakletmekte, bu sebeple onun söz konusu rivayetin isnâdında galatın bulunduğu eleştirisinden bahsetmektedir. Ancak Aynî, Ahmed b. Hanbel ve Tahâvî'nin naklettiği rivayetlerin Râfi' b. Rifâa'nın tıpkı babası ve dedesi gibi sahâbeden olduğuna delalet ettiğini söylemektedir.[492]

---

[489] İbn Hacer, *Tehzîb*, 7: 445-446; Aynî, *Meğâni'l-ahyâr*, 2: 384.
[490] Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 20: 256-260; İbn Hacer, *Tehzîb*, 7: 232-234.
[491] Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 13: 345-348; Aynî, *Meğâni'l-ahyâr*, 2: 15.
[492] Aynî, *Nühabü'l-efkâr*, 16: 382. Not: İbn Abdilber'in görüşü için bkz. *el-İstî'âb*, 2: 480.

2.1.35. Hz. Peygamber'in Hacamat Yapan Kölenin Kazancını Yasakladığına Dair Hadis

حدثنا فهد بن سليمان قال: ثنا عبد الله بن صالح الكاتب قال: حدثني الليث قال: حدثني عبد الرحمن بن خالد بن مسافر عن ابن شهاب عن حرام بن سعد بن محيصة عن المحيصة رجل من بني حارثة أنه قد كان له حجام واسم الرجل المحيصة سأل رسول الله صلى الله عليه وسلم عن ذلك فنهاه أن يأكل كسبه ثم عاد فنهاه ثم عاد فنهاه ثم عاد فنهاه فلم يزل يراجعه حتى قال له رسول الله صلى الله عليه وسلم: اعلف كسبه ناضحك وأطعمه رقيقك

Bize Fahd b. Süleyman tahdis etti. O dedi ki: Bize Abdullah b. Sâlih el-Kâtib tahdis etti. O dedi ki: Bana el-Leys tahdis etti. O dedi ki: Bana Abdurrahman b. Halid b. Müsâfir, İbn Şihâb'dan; o, Harâm b. Sa'd b. Muhayyisa'dan; o, Hâriseoğullarından biri olan el-Muhayyisa'dan rivayetle tahdis ettiğine göre; kendisinin hacamat yapan bir kölesi vardı. Bu kölenin ismi el-Muhayyisa idi. (Sahibi olan el-Muhayyisa) Allah Rasulü (s.a.v.)'ne onun kazancı hakkında sordu. Allah Rasulü (s.a.v.) ona kazancını yemesini yasakladı. O, tekrar sordu. Allah Rasulü (s.a.v.) tekrar yasakladı. O, tekrar sordu. Allah Rasulü (s.a.v.) tekrar yasakladı. O, tekrar sordu. Allah Rasulü (s.a.v.) tekrar yasakladı. Allah Rasulü (s.a.v.) şöyle buyurana dek el-Muhayyisa sormaya devam etti: "(Sahibi olan el-Muhayyisa'ya) Ondan gelirini su taşıyan devene yem olarak ver ve onu kölelerine yedir.

2.1.35.1. Metin Açısından Değerlendirilmesi

Harâm b. Sa'd b. Muhayyisa- İbn Şihâb ez-Zührî kanalıyla nakledilen söz konusu hadisin muhtevasına sahip rivayet birçok hadis kaynağında geçmektedir. Biz burada Kütüb-i Tisa içerisinde geçenlere yer vermekle yetineceğiz:

انه استأذن رسول الله صلى الله عليه وسلم في إجارة الحجام فنهاه عنها فلم يسأله فيها حتى قال له أعلفه ناضحك وأطعمه رقيقك

Bu rivayet Mâlik, Ahmed b. Hanbel, Tirmizî ve Ebû Dâvûd tarafından nakledilmektedir.[493]

2.1.35.2. İsnad Açısından Değerlendirilmesi

Abdullah b. Sâlih b. Muhammed b. Müslim el-Cühenî h.137 yılında doğmuştur. Leys b. Sa'd'ın kâtibidir. Hadis rivayet ettiği kimseler arasında Leys b. Sa'd, İbrahim b.

[493] Mâlik b. Enes, *Muvatta*, (Yahya el-Leysî rivayeti), 2: 974; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 39: 96; Tirmizî, Büyû' 47; Ebû Dâvûd, İcâre 3.

Sa‘d ez-Zührî ve Abdullah b. Vehb gibi isimler bulunmaktadır. Ondan hadis rivayetinde bulunanlar arasında Yahyâ b. Maîn, İbn Huzeyme, Rebî‘ b. Süleymân el-Murâdî ve Fahd b. Süleymân en-Nehhâs gibi isimler bulunmaktadır. Abdülmelik b. Şuayb b. Leys'in onun hakkında sika ve me‘mûn, Yahyâ b. Maîn'in sika dediği; Nesâî'nin ise onun sika olmadığını söylediği rivayet edilmektedir. Ahmed b. Hanbel'in onun için, önceleri mütâmesek[494] olduğunu, daha sonraları böyle olmadığını söylediği, Ebû Hâtim'in onu sadûk ve emîn olarak nitelendirdiği, Ebû Zür‘a'nın da onu hasenü'l-hadîs olarak vasıflandırdığı nakledilmektedir. Ona yönelik eleştirilerden biri rivayetleri arasında münkerlerin bulunduğudur. İbn Hibbân'ın, onun aslında sadûk birisi olduğu, ancak kendisine düşmanlık besleyen komşusunun onun yazısını taklid ederek kitapları arasına münker rivayetleri karıştırdığına yönelik ifadeleri bulunmaktadır. Ebû Dâvûd, Tirmizî ve İbn Mâce eserlerinde onun rivayetlerine yer vermektedir. h.223 yılında vefat etmiştir.[495]

Abdurrahmân b. Hâlid b. Müsâfir el-Fehmî, Hişâm b. Abdülmelik b. Mervân döneminde Mısır valiliği yapmıştır. Zührî'den hadis rivayet etmiştir. Ondan hadis rivayetinde bulunanlar arasında Leys b. Sa‘d ve Yahyâ b. Eyyûb el-Mısrî bulunmaktadır. Ebû Hâtim'in onun hakkında sâlih, Nesâî'nin "leyse bihi be's" dediği ve İbn Hibbân'ın onu sika râvîler arasında zikrettiği nakledilmektedir. Ebû Saîd b. Yûnus onu "sebtün fi'l-hadîs" olarak nitelendirmektedir. Buhârî, Ebû Dâvûd, Tirmizî ve Nesâî eserlerinde onun rivayetlerine yer vermektedir. h.127 yılında vefat etmiştir.[496]

Muhammed b. Müslim b. Ubeydullah b. Şihâb ez-Zührî h.51 yılında Medîne'de doğmuştur. Tâbiîn döneminin meşhur muhaddislerindendir. Hadis rivayet ettiği kimseler arasında Enes b. Mâlik, İbn Ömer, Sehl b. Sa‘d ve Saîd b. el-Müseyyeb gibi birçok isim bulunmaktadır. Ondan hadis rivayetinde bulunanlar arasında Ma‘mer b. Râşid, Süfyân b. Uyeyne, Şuayb b. Ebû Hamza ve daha birçok kimse bulunmaktadır. Güvenilirliği ve fazileti noktasında ittifak vardır. h.124 yılında vefat etmiştir.[497]

Harâm b. Sa‘d b. Muhayyisa el-Ensârî'nin hadis rivayet ettiği kimseler arasında Berâ b. Âzib ve dedesi Muhayyisa bulunmaktadır. Zührî ondan hadis rivayet etmiştir. İbn Hibbân'ın onu sika olarak zikrettiği, İbn Sa‘d'ın onun hakkında sika ve kalîlü'l-hadîs

[494] Mutemâsek: "Ta‘dîlin 4. Mertebesinde bulunan bir râvî hakkında kullanılan bir sîga. Böyle bir râvînin rivayet ettiği hadis i‘tibâr ve ihtibâr için alınır." bkz. Abdullah Aydınlı, *Hadis ıstılahları sözlüğü*, 120.
[495] Aynî, *Meğâni'l-ahyâr*, 2: 92-93.
[496] Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 17: 76-77; Aynî, *Meğâni'l-ahyâr*, 2: 184.
[497] Zehebî, *Tezkiretü'l-huffâz*, 1: 83.

dediği, h.113'te Medîne'de vefat ettiğini söylediği nakledilmektedir. Rivayetleri Kütüb-i Sitte içerisindeki dört sünende yer almaktadır.[498]

Aynî, Harâm b. Sa'd'ın sahâbî olan dedesine yetiştiğini ve ondan ilgili hadisi rivayet ettiğini, bu sebeple söz konusu hadisin isnâdının sahih ve muttasıl olduğunu söylemektedir.[499]

2.1.36. Abdullah b. Abbâs'ın Hacamat Karşılığı Elde Edilen Gelirin Kana Karşılık Olmadığını Beyan Ettiği Hadis

حدثنا يونس قال: ثنا عبد الله بن وهب قال: أخبرني موسى بن علي بن رباح اللخمي عن أبيه قال: كنت عند عبد الله بن العباس رضي الله عنهما فأتته امرأة فقالت له: إن لي غلاما حجاما وإن أهل العراق يزعمون أني آكل ثمن الدم. فقال لها عبد الله بن عباس: لقد كذبوا إنما تأكلين خراج غلامك

Bize Yûnus tahdis etti. O dedi ki: Bize Abdullah b. Vehb tahdis etti. O dedi ki: Bana Mûsâ b. 'Uley b. Rebâh el-Lahmî, babasından rivayetle tahdis etti. O dedi ki: Abdullah b. Abbâs'ın yanındaydım. Ona bir kadın gelip şöyle dedi: "Benim hacamatla uğraşan bir kölem var. Iraklılar benim kanın karşılığı olan bir ücreti yediğimi iddia ediyorlar." Bunun üzerine Abdullah b. Abbâs ona şöyle dedi: "Yemin ederim ki yalan söylüyorlar! Sen ancak kölenin elde ettiği geliri yiyorsun."

2.1.36.1. Metin Açısından Değerlendirilmesi

Araştırdığımız hadis kaynaklarında Mûsâ b. 'Uley b. Rebâh el-Lahmî kanalıyla nakledilen yukarıdaki muhtevaya sahip rivayet şöyledir:

كنت عند ابن عباس فأتته امرأة، فقالت: إني امرأة من أهل العراق ولي غلام حجام، ويزعم أهل العراق أني آكل ثمن الدم، فقال: إنهم لا يزعمون شيئا، إنما تأكلين خراج غلامك، ولست تأكلين ثمن الدم

Bu rivayeti İbn Ebî Şeybe nakletmektedir. Bazı ufak farklılıklarla birlikte İbn Zencûye tarafından da nakledilmektedir.[500]

2.1.36.2. İsnad Açısından Değerlendirilmesi

Abdullah b. Vehb b. Müslim el-Mısrî h.125 yılında doğmuştur. Hadis rivayet ettiği kimseler arasında Mâlik b. Enes, Leys b. Sa'd, Sevrî, Süfyân b. Uyeyne, İbn Cüreyc

[498] İbn Hacer, *Tehzîb*, 2: 196; Aynî, *Meğâni'l-ahyâr*, 1: 184-185.
[499] Aynî, *Nühabü'l-efkâr*, 16: 382.
[500] İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, 4: 355; İbn Zenceveyh, *Kitâbü'l-emvâl*, 1: 220.

ve Mûsâ b. Alî b. Rebâh gibi birçok isim bulunmaktadır. Ondan hadis rivayetinde bulunanlar arasında Yûnus b. Abdi'l-A'lâ, Saîd b. Kesîr b. 'Ufeyr, Abdurrahmân b. Mehdî ve Kuteybe b. Saîd gibi pek çok isim bulunmaktadır. Ahmed b. Hanbel'in onun hakkında sahîhu'l-hadîs, Yahyâ b. Maîn ve Ebû Zür'a'nın sika, Ebû Hâtim'in de sâlihu'l-hadîs ve sadûk dediği rivayet edilmektedir. Kütüb-i Sitte müelliflerinin tamamı tarafından rivayetlerine yer verilmektedir. h.197 yılında vefat etmiştir.[501]

Mûsâ b. 'Uley b. Rebâh el-Mısrî h.90 yılında doğmuştur. Ebû Ca'fer el-Mansûr döneminde 6 sene Mısır valiliği yapmıştır. Hadis rivayetinde bulunduğu kimseler arasında babası 'Uley b. Rebâh el-Lahmî, Zührî, Muhammed b. el-Münkedir ve Yezîd b. Habîb gibi isimler bulunmaktadır. Ondan hadis rivayetinde bulunanlar arasında Abdullah b. Lehî'a, Abdullah b. Mübârek, Abdullah b. Vehb ve Abdurrahmân b. Mehdî gibi kimseler bulunmaktadır. Ahmed b. Hanbel, Yahyâ b. Maîn, İclî ve Nesâî'nin onun hakkında sika dedikleri rivayet edilmektedir. h.163 yılında vefat etmiştir.[502]

'Uley b. Rebâh el-Lahmî tâbiîndendir. Hadis rivayet ettiği kimseler arasında Ebû Hüreyre, İbn Abbâs, İbn Ömer, 'Amr b. el-Âs ve Muâviye b. Ebî Süfyân gibi birçok sahâbî bulunmaktadır. Ondan hadis rivayetinde bulunanlar arasında oğlu Mûsâ, Yezîd b. Ebî Habîb ve Ma'rûf b. Süyevd gibi isimler bulunmaktadır. İbn Sa'd, İclî, Nesâî ve İbn Hibbân'ın onu sika olarak nitelendirdiği rivayet edilmektedir. Buhârî *el-Edebü'l-müfred'*de olmak üzere Kütüb-i Sitte müelliflerinin tamamı tarafından rivayetlerine yer verilmektedir. h.114 veya h.117 yılında vefat etmiştir.[503]

Yukarıdaki değerlendirmeler çerçevesinde söz konusu rivayetin muttasıl bir senede sahip olduğu söylenebilir.

2.1.37. Hz. Ömer Devrinde Hacamatla Uğraşanların Çarşısının Olduğuna Dair Hadis

حدثنا يونس، قال: ثنا عبد الله بن يوسف، حدثنا الليث، قال: وحدثني ربيعة بن أبي عبد الرحمن الرأي، أن الحجامين، قد كان لهم سوق على عهد عمر بن الخطاب رضي الله عنه

[501] Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 16: 277-284; Aynî, *Meğâni'l-ahyâr*, 2: 149-150.
[502] Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 29: 122-125.
[503] Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 20: 426-430; İbn Hacer, *Tehzîb*, 7: 280-281.

Bize Yûnus tahdis etti. O dedi ki: Bize Abdullah b. Yûsuf tahdis etti. O dedi ki: Bize Leys tahdis etti. O dedi ki: Bana, Rebîa b. Ebî Abdurrahmân er-Re'y'in tahdis ettiğine göre; hacamatla meşgul olanların Ömer b. el-Hattâb devrinde bir çarşıları vardı.

2.1.37.1. Metin Açısından Değerlendirilmesi

Araştırdığımız hadis kaynaklarında benzer bir rivayete rastlayamadık.

2.1.37.2. İsnad Açısından Değerlendirilmesi

Ebû Muhammed Abdullah b. Yûsuf et-Tenîsî el-Mısrî aslen Şamlıdır. Hadis rivayet ettiği kimseler arasında İsmâîl b. Uleyye, Leys b. Sa'd, Mâlik b. Enes ve Abdullah b. Vehb gibi isimler bulunmaktadır. Ondan hadis rivayetinde bulunanlar arasında Buhârî, Yahyâ b. Maîn, Ebû Hâtim er-Râzî ve Yûnus b. Abdi'l-a'lâ gibi kimseler bulunmaktadır. Yahyâ b. Maîn'in onun için "Muvatta'daki en sağlam (esbet) ikinci râvî" dediği, Ebû Hâtim ve İclî'nin onu sika olarak nitelendirdiği, Buhârî'nin "Şamlıların en sağlamlarından" dediği nakledilmektedir. Ebû Dâvûd, Tirmizî ve Nesâî tarafından rivayetlerine yer verilmektedir. h.218 yılında Mısır'da vefat etmiştir.[504]

Ebû Osman Rebîa b. Ebû Abdurrahman el-Medenî et-Teymî'nin hadis rivayet ettiği kimseler arasında Enes b. Mâlik, Sâlim b. Abdullah b. Ömer, Saîd b. el-Müseyyeb, Süleymân b. Yesâr ve Mekhûl eş-Şâmî gibi isimler bulunmaktadır. Ondan hadis rivayetinde bulunanlar arasında Hammâd b. Seleme, Abdullah b. Mübârek, Sevrî, Süfyân b. Uyeyne ve Şu'be gibi kimseler bulunmaktadır. Ahmed b. Hanbel, İclî, Ebû Hâtim ve Nesâî'nin onun hakkında sika dedikleri nakledilmektedir. Rivayetlerine Kütüb-i Sitte müelliflerince yer verilmektedir. h.136 yılında Medîne'de vefat etmiştir.[505]

2.1.38. Hacamat Ücretinin Müslümanlar Arasında Helâl Kabul Edilegeldiğine Dair Hadis

قد حدثنا يونس قال: ثنا عبد الله بن يوسف حدثنا الليث أنه قال: وقد أخبرني يحيى بن سعيد الأنصاري أن المسلمين لم يزالوا مقرين بأجر الحجامة ولا ينكرونها

Bize Yûnus tahdis etti. O dedi ki: Bize Abdullah b. Yûsuf tahdis etti. O dedi ki: Bize Leys, kendisinin şöyle dediğini tahdis etti: Bana Yahyâ b. Saîd el-Ensârî'nin haber

[504] Aynî, *Meğâni'l-ahyâr*, 2: 156.
[505] Aynî, *Meğâni'l-ahyâr*, 1, 314-315.

verdiğine göre Müslümanlar hacamat ücretini (helâl) kabul edegelmişler ve onu yadsımamışlardır.

2.1.38.1. Metin Açısından Değerlendirilmesi

Araştırdığımız hadis kaynaklarında benzer bir rivayete rastlayamadık.

2.1.38.2. İsnad Açısından Değerlendirilmesi

Senetteki râvîlere dair bilgiler daha önceki rivayetlerde verildiği için burada tekrar edilmeyecektir.

2.1.39. Ezan Okuma Karşılığında Ücret Almamayı Emreden Hadis

أبو يوسف عن أشعث بن سوار عن أبيه عن عثمان بن أبي العاص قال: كان من آخر ما عهد إلي رسول الله أنه قال: صل بالقوم صلاة أضعفهم وأن اتخذ مؤذنا لا يأخذ على الأذان أجرا

Ebû Yûsuf, Eş'as b. Sevvâr'dan; o, babasından; o, Osman b. Ebi'l-Âs'tan rivayetle Osman b. Ebi'l-Âs şöyle dedi: Allah Rasulü'nün (s.a.v.) bana en son yaptığı tavsiyelerden birisi şu idi: "(Bir topluluğa namaz kıldıracağında) Onların en zayıfına göre namaz kıldır. Eğer müezzin olursan, ezan için ücret alma!"

2.1.39.1. Metin Açısından Değerlendirilmesi

Araştırmalarımıza göre yukarıdaki muhtevaya sahip rivayet farklı tariklerle dört *Sünen* başta olmak üzere birçok kaynakta geçmektedir.[506] Bu tarikler içerisinde Eş'as b. Sevvâr kanalıyla nakledilenlerde babasından rivayet ettiği değil Hasan-ı Basrî'den rivayet ettiği yani silsilenin Osmân b. Ebi'l-Âs- Hasan-ı Basrî- Eş'as b. Sevvâr şeklinde olduğu görülmektedir. Bu tarikle geçen rivayetlerin metinleri şöyledir:

1. كان آخر ما عهد إلي النبي صلى الله عليه وسلم ألا أتخذ مؤذنا يأخذ على الأذان أجرا.
2. قال كان آخر ما عهد إلي النبي صلى الله عليه وسلم قال: صل بأصحابك صلاة أضعفهم فإن فيهم الكبير والضعيف وذا الحاجة واتخذ مؤذنا لا يأخذ على الأذان أجرا

İlk rivayeti Tirmizî ve İbn Mâce, ikinci rivayeti Taberânî nakletmektedir.[507]

[506] Zeylaî, *Nasbu'r-râye*, 4: 139-140.
[507] Tirmizî, Salât 155; İbn Mâce, Ezân 3; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr*, 9: 56. Ayrıca bkz. Zeylaî, *Nasbu'r-râye*, 4: 139.

2.1.39.2. İsnad Açısından Değerlendirilmesi

Sevvâr el-Kindî; Eş'as'in babasıdır. Kûfelidir. Mûsâ b. Talha'dan hadis rivayet etmiştir. Oğlu Eş'as ondan hadis rivayet edenlerdendir. İbn Hibbân onu sika râvîler arasında zikretmektedir.[508]

Osmân b. Ebi'l-Âs es-Sekafî, sahâbîdir. Ondan hadis rivayetinde bulunanlar arasında Mutarrif b. Abdullah b. eş-Şıhhîr, Hasan-ı Basrî ve Mûsâ b. Talha, Saîd b. el-Müseyyib ve Nâfi' b. Cübeyr b. Mut'im bulunmaktadır.[509]

2.1.40. Rukye Karşılığı Hediye Almaya Dair Hadis

حدثنا إبراهيم بن مرزوق قال: ثنا وهب بن جرير قال: ثنا شعبة عن عبد الله بن أبي السفر عن عامر الشعبي عن خارجة بن الصلت عن عمه أنه قال: أقبلنا من عند رسول الله صلى الله عليه وسلم فأتينا على حي من أحياء العرب فقالوا لنا: إنكم قد جئتم من عند هذا الحبر بخير فهل عندكم دواء أو رقية أو شيء؟ فإن عندنا معتوها في القيود. قال: فقلنا: نعم. فجاءوا به فجعلت أقرأ عليه بفاتحة الكتاب ثلاثة أيام غدوة وعشية أجمع بزاقي ثم أتفل فكأنما أنشط من عقال فأعطوني جعلا فقلت: لا حتى أسأل النبي صلى الله عليه وسلم فسألته فقال: " كل فلعمري لمن أكل برقية باطل لقد أكلت برقية حق "

Bize İbrâhîm b. Merzûk tahdis etti. O dedi ki: Bize Vehb b. Cerîr tahdis etti. O dedi ki: Bize Şu'be, Abdullah b. Ebî es-Sefer'den; o, 'Âmir eş-Şa'bî'den; o, Hârice b. es-Salt'tan; o, amcasından tahdis ettiğine göre amcası (Alâka b. Sahhâr) şöyle dedi: Allah Rasulü (s.a.v.)'nün yanından geliyorduk. (Yolda) Arap kabilelerinden birisine uğradık. Onlar bize şöyle dediler: "Sizler, şu büyük ilim adamının yanından hayır getirmiş olmalısınız. Siz de ilaç, rukye veya (buna benzer) başka bir şey bulunur mu? Zira bizim yanımızda zincirlere bağlı bir deli var." (Hârice'nin amcası) şöyle dedi: "Biz de "Evet" dedik." Onlar da onu (deliyi) getirdiler. Ben ona üç gün sabah akşam Fatihatü'l-kitab'ı okumaya başladım. (Ağzımda) tükürüğümü topluyor sonra tükürüyordum. Adeta bağlarından çözülen biri gibi oldu. Bu sebeple bana bir hediye verdiler. Ben: "Allah Rasulü (s.a.v.)'e sormadıkça olmaz (o hediyeyi kullanmam.)" dedim. Ben onu Allah Rasulü (s.a.v.)'ne sordum. O da: "Ye, yemin ederim ki, (başkaları) batıl rukye ile (verilenleri) yemiş ise de sen hak bir rukye ile yemiş oluyorsun." buyurdu.

[508] Buhârî, *et-Târîhü'l-kebîr*, 4: 167; İbn Hibbân, *es-Sikât*, 6: 423.
[509] İbn Ebî Hâtim, *Cerh*, 6: 163.

2.1.40.1. Metin Açısından Değerlendirilmesi

Araştırmalarımıza göre söz konusu hadisin muhtevasına sahip rivayetler farklı tariklerle birçok hadis kaynağında geçmektedir. Bunlar arasında Kütüb-i Sitte'de yer alan ve Hârice b. es-Salt- Şa'bî- Abdullah b. Ebî es-Sefer- Şu'be kanalıyla nakledilen rivayetler şöyledir:

1. أنه مر بقوم فأتوه فقالوا إنك جئت من عند هذا الرجل بخير فارق لنا هذا الرجل. فأتوه برجل معتوه فى القيود فرقاه بأم القرآن ثلاثة أيام غدوة وعشية كلما ختمها جمع بزاقه ثم تفل فكأنما أنشط من عقال فأعطوه شيئا فأتى النبى -صلى الله عليه وسلم- فذكره له فقال النبى -صلى الله عليه وسلم- «كل فلعمرى لمن أكل برقية باطل لقد أكلت برقية حق».
2. أقبلنا من عند النبي صلى الله عليه وسلم فأتينا على حي من أحياء العرب فقالوا: هل عندكم دواء أو رقية؟ فإن عندنا معتوها في القيود فجاءوا بمعتوه في القيود فقرأت عليه بفاتحة الكتاب ثلاثة أيام غدوة وعشية أجمع بزاقي، ثم أتفل وكأنما نشط من عقال فأعطوني جعلا فقلت: لا، فقالوا: سل النبي صلى الله عليه وسلم فسألته فقال: كل فلعمري من أكل برقية باطل، فقد أكلت برقية حق.

Birinci rivayet Ebû Dâvûd, ikinci rivayet Nesâî tarafından nakledilmektedir.[510]

2.1.40.2. İsnad Açısından Değerlendirilmesi

Vehb b. Cerîr b. Hâzim el-Basrî'nin hadis rivayet ettiği kimseler arasında babası Cerîr, Şu'be, Mûsâ b. Ali b. Rebâh ve Hişâm b. Hassân gibi isimler bulunmaktadır. Ondan hadis rivayetinde bulunanlar arasında Ahmed b. Hanbel, Ali b. el-Medînî, Yahyâ b. Maîn ve İshâk b. Râheveyh gibi kimseler bulunmaktadır. Yahyâ b. Maîn ve İclî'nin onun hakkında sika, Ebû Hâtim'in sadûk dediği rivayet edilmektedir. Rivayetlerine Kütüb-i Sitte müelliflerince yer verilmektedir. h.206 yılında vefat etmiştir.[511]

Abdullah b. Ebî es-Sefer'in hadis rivayet ettiği kimseler arasında babası Saîd b. Muhammed, Şa'bî, Mus'ab b. Şeybe ve Erkam b. Şürahbîl gibi isimler bulunmaktadır. Ondan hadis rivayetinde bulunanlar arasında Sevrî, Şu'be, Abdülcebbâr b. Abbâs ve Kays b. Yûnus b. Ebû İshâk gibi isimler bulunmaktadır. Ahmed b. Hanbel, Yahyâ b. Maîn ve Nesâî'nin onun hakkında sika dediği nakledilmektedir. Rivayetlerine Tirmizî hâricindeki Kütüb-i Sitte müelliflerince yer verilmektedir. Mervân b. Muhammed'in hilâfetinde vefat ettiği rivayet edilmektedir.[512]

[510] Ebû Dâvûd, İcâre 2; Nesâî, Tıbb 34.
[511] Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 31: 121-125; Aynî, *Meğâni'l-ahyâr*, 3: 166.
[512] Aynî, *Meğâni'l-ahyâr*, 2: 84-85.

Hârice b. es-Salt b. Sahhâr'ın hadis rivayet ettiği kimseler arasında Abdullah b. Mesûd ve amcası Alâka b. Sahhâr bulunmaktadır. Ondan hadis rivayetinde bulunanlar arasında Şa'bî ve Abdü'l-a'lâ b. el-Hakem bulunmaktadır. Ebû Dâvûd ve Nesâî tarafından yukarıda nakledilen tek bir hadisine yer verilmektedir. İbn Hibbân onu sika râvîler arasında zikretmektedir.[513]

Aynî, bu rivayetin isnâdının "ceyyid" ve "hasen" olduğunu söylemektedir.[514]

2.1.41. Rukye Karşılığı Hediye Almaya Dair Hadis

حدثنا أبو العوام محمد بن عبد الله بن عبد الجبار المرادي قال: ثنا يحيى بن حسان قال: ثنا هشيم عن أبي بشر عن أبي المتوكل الناجي عن أبي سعيد الخدري أن أصحاب رسول الله صلى الله عليه وسلم قد كانوا في غزاة فمروا بحي من أحياء العرب فقالوا: هل فيكم من راق؟ فإن سيد الحي قد لدغ أو قد عرض له شيء. قال: فرقاه رجل بفاتحة الكتاب فبرأ فأعطي قطيعا من الغنم فأبى أن يقبله. فسأل عن ذلك رسول الله صلى الله عليه وسلم فقال له: " بم رقيته؟ " فقال: بفاتحة الكتاب. قال: " وما يدريك أنها رقية؟ " قال: ثم قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: " خذوها واضربوا لي معكم فيها بسهم "

Bize Ebü'l-Avâm Muhammed b. Abdullah b. Abdülcebbâr el-Murâdî tahdis etti. O dedi ki: Bize Yahyâ b. Hassân tahdis etti. O dedi ki: Bize Hüşeym, Ebû Bişr'den; o, Ebû Mütekevvil en-Nâcî'den; o, Ebû Saîd el-Hudrî'den rivayetle tahdis ettiğine göre Allah Rasulü (s.a.v.)'nün ashabı bir gazvede idi. Arap kabilelerinden bir kabilenin yanına uğradılar. Kabile mensupları: "Aranızda rukye yapan birisi var mı? Zira bizim kabilenin liderini (yılan) soktu yahut ona bir şey ârız oldu." dediler. Ebû Saîd şöyle dedi: Bir adam ona Fatihatü'l-Kitâb'ı okuyarak rukye yaptı. O da iyileşti. Ona bir koyun sürüsü verildi. O sürüyü kabul etmeye yanaşmadı. Bu durum hakkında Allah Rasulü (s.a.v.)'ne sordu. Allah Rasulü (s.a.v.) ona "Ne ile rukye yaptın?" diye sordu. O adam "Fâtihatü'l-kitâbla" dedi. Allah Rasulü (s.a.v.): "Onun rukye olduğunu nereden biliyorsun?" dedi. (Ebû Saîd) şöyle dedi: Sonra Allah Rasulü (s.a.v.): "O koyunları alın ve bana da sizinle birlikte bir pay ayırın." buyurdu.

2.1.41.1. Metin Açısından Değerlendirilmesi

Bu rivayet, Ebû Saîd el-Hudrî- Ebû Mütevekkil en-Nâcî- Ebû Bişr kanalıyla Kütüb-i Sitte'nin tamamında yer almaktadır. Biz burada mukayese için yeterli olması sebebiyle yalnızca Buhârî'nin naklettiği metne yer vereceğiz:

---

[513] İbn Hibbân, *es-Sikât*, 4: 211; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 8: 13-14.
[514] Aynî, *Nühabü'l-efkâr*, 16: 354.

انطلق نفر من أصحاب النبي صلى الله عليه وسلم في سفرة سافروها حتى نزلوا على حي من أحياء العرب فاستضافوهم فأبوا أن يضيفوهم فلدغ سيد ذلك الحى فسعوا له بكل شيء لا ينفعه شيء فقال بعضهم لو أتيتم هؤلاء الرهط الذين نزلوا لعله أن يكون عند بعضهم شيء فأتوهم فقالوا يا أيها الرهط إن سيدنا لدغ وسعينا له بكل شيء لا ينفعه فهل عند أحد منكم من شيء فقال بعضهم نعم والله إني لأرقي ولكن والله لقد استضفناكم فلم تضيفونا فما أنا براق لكم حتى تجعلوا لنا جعلا فصالحوهم على قطيع من الغنم فانطلق يتفل عليه ويقرأ {الحمد لله رب العالمين} فكأنما نشط من عقال فانطلق يمشي وما به قلبة قال فأوفوهم جعلهم الذي صالحوهم عليه فقال بعضهم اقسموا فقال الذي رقى لا تفعلوا حتى نأتي النبي صلى الله عليه وسلم فنذكر له الذي كان فننظر ما يأمرنا فقدموا على رسول الله صلى الله عليه وسلم فذكروا له فقال وما يدريك أنها رقية ، ثم قال - قد أصبتم اقسموا واضربوا لي معكم سهما فضحك رسول الله

2.1.41.2. İsnad Açısından Değerlendirilmesi

Ebü'l-Avâm Muhammed b. Abdullah b. Abdülcebbâr el-Murâdî'nin hayatına dair tabakât eserlerinde geniş bir bilgiye rastlamadık. Onun, amcası Ebü'l-Esved Nasr b. Abdülcebbâr'dan; kendisinden de Tahâvî'nin hadis rivayetinde bulunduğu nakledilmektedir.[515] Tahâvî'nin onun h.268 yılında vefat ettiğini söylediği nakledilmektedir.[516]

Ebû Zekeriyya Yahyâ b. Hassân b. Hayyân el-Bekrî h.144 yılında doğmuştur. Hadis rivayet ettiği kimseler arasında Hammâd b. Seleme, Süleymân b. Bilâl, Leys b. Sa'd ve Hüşeym b. Beşîr gibi isimler bulunmaktadır. Ondan hadis rivayetinde bulunanlar arasında Şâfiî, Muhammed b. Sehl b. Asker, Muhammed b. Miskîn el-Yemâmî ve Muhammed b. Abdullah b. Abdülcebbâr gibi isimler bulunmaktadır. Şâfiî, Ahmed b. Hanbel, İclî ve Ebû Saîd'in onun hakkında sika dedikleri nakledilmektedir. Rivayetlerine İbn Mâce hâricindeki Kütüb-i Sitte müelliflerince yer verilmektedir. h.208 yılında vefat etmiştir.[517]

Ebû Muâviye Hüşeym b. Beşîr b. el-Kâsım el-Vâsıtî h.104 yılında doğmuş ve Mısır'da yaşamıştır. Hadis rivayet ettiği kimseler arasında A'me, Şu'be, Eş'as b. Sevvâr, Haccâc b. Ertât, Humeyd et-Tavîl ve Ebû Bişr Ca'fer b. İyâs gibi birçok isim bulunmaktadır. Ondan hadis rivayetinde bulunanlar arasında Ahmed b. Hanbel, Sevrî, Mâlik b. Enes ve Yahyâ b. Hassân gibi pek çok isim bulunmaktadır. İbn Sa'd ve İclî'nin onun hakkında sika ve müdellis, Ebû Hâtim'in sika dediği nakledilmektedir.

[515] Aynî, *Meğâni'l-ahyâr*, 3: 545.
[516] Rebî'î, *Târîhu mevlidi'l-ulemâ'*, 2: 585.
[517] Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 31: 266-269; Aynî, *Meğâni'l-ahyâr*, 3: 202-203.

Rivayetlerine Kütüb-i Sitte müelliflerince yer verilmektedir. h.183 yılında vefat etmiştir.[518]

Ebû Bişr Ca'fer b. İyâs el-Yeşkurî el-Vâsıtî, aslen Basralıdır. Hadis rivayet ettiği kimseler arasında Atâ b. Ebî Rebâh, İkrime, Mücâhid ve Ebü'l-Mütevekkil en-Nâcî gibi isimler bulunmaktadır. Ondan hadis rivayetinde bulunanlar arasında Eyyûb es-Sahtiyânî, Şu'be, Hüşeym b. Beşîr ve Ğaylân b. Câmi gibi isimler bulunmaktadır. Yahyâ b. Maîn, Ebû Zür'a, Ebû Hâtim, İclî ve Nesâî'nin onun hakkında sika dedikleri nakledilmektedir. Rivayetlerine Kütüb-i Sitte müelliflerince yer verilmektedir. h.123-126 yıllarında vefat etmiştir.[519]

Ebü'l-Mütevekkil Ali b. Dâvûd en-Nâcî el-Basrî'nin hadis rivayet ettiği kimseler arasında Câbir b. Abdullah, Abdullah b. Abbâs, Ebû Saîd el-Hudrî ve Ebû Hüreyre gibi isimler bulunmaktadır. Ondan hadis rivayetinde bulunanlar arasında Sâbit el-Benânî, Katâde, Humeyd et-Tavîl ve Ca'fer b. İyâs gibi isimler bulunmaktadır. Yahyâ b. Maîn, Ebû Zür'a, Ali b. el-Medînî ve Nesâî'nin onun hakkında sika dedikleri rivayet edilmektedir. Rivayetlerine Kütüb-i Sitte müelliflerince yer verilmektedir. h.108 yılında vefat etmiştir.[520]

Aynî bu hadisin isnâdının sahih olduğunu söylemektedir.[521]

2.1.42. Kuran'ı Rızık Kapısına Çevirmemeye Dair Hadis

حدثنا إبراهيم بن مرزوق قال: ثنا أبو عامر العقدي قال: ثنا علي بن المبارك , عن يحيى بن أبي كثير , عن زيد بن سلام , عن أبي سلام , عن أبي راشد الحبراني , عن عبد الرحمن بن شبل الأنصاري قال: سمعت رسول الله صلى الله عليه وسلم يقول: " اقرءوا القرآن ولا تغلوا فيه , ولا تجفوا عنه , ولا تأكلوا به , ولا تستكثروا به

Bize İbrahim b. Merzûk tahdis etti. O dedi ki: Bize Ebû Âmir el-Akdî tahdis etti. O dedi ki: Bize Ali b. Mübârek, Yahyâ b. Ebî Kesîr'den; o, Zeyd b. Sellâm'dan; o, Ebû Sellâm'dan; o, Ebû Râşid el-Hubrânî'den; o, Abdurrahman b. Şibl el-Ensârî'den rivayetle tahdis ettiğine göre Abdurrahman b. Şibl el-Ensârî şöyle dedi: Allah Rasulünü (s.a.v.) şöyle derken işittim: "Kur'ân'ı okuyun, (onunla amel noktasında) haddi aşmayın, ondan uzaklaşmayın, onu rızık kapısına çevirmeyin ve onunla (dünyalığınızı) artırmayın."

[518] İbn Hacer, *Tehzîb*, 11: 53-56; Aynî, *Meğâni'l-ahyâr*, 3: 182-183.
[519] İbn Hacer, *Tehzîb*, 2: 71-72; Aynî, *Meğâni'l-ahyâr*, 1: 146-147.
[520] İbn Hacer, *Tehzîb*, 7: 280; Aynî, *Meğâni'l-ahyâr*, 2: 349-350.
[521] Aynî, *Nühabü'l-efkâr*, 16: 358.

2.1.42.1. Metin Açısından Değerlendirilmesi

Araştırmalarımıza göre yukarıdaki rivayet farklı tariklerle birçok hadis kaynağında geçmektedir. Yahyâ b. Kesîr'den itibaren yukarıdaki râvî silsilesine sahip rivayet ise Ahmed b. Hanebel, Ebû Ya'lâ ve Beyhakî tarafından nakledilmektedir.[522] Mezkur kaynaklardaki rivayet metinleri söz konusu hadisin metniyle aynı olduğu için onlara burada yer verilmeyecektir.

2.1.42.2. İsnad Açısından Değerlendirilmesi

Zeyd b. Sellâm b. Ebî Sellâm'ın hadis rivayet ettiği kimseler arasında dedesi Ebû Sellâm el-Esved, Abdullah b. Zeyd el-Ezrak, Abdullah b. Ferrûh ve Adî b. Ertât bulunmaktadır. Ondan hadis rivayetinde bulunanlar arasında kardeşi Muâviye b. Sellâm, Yahyâ b. Ebî Kesîr ve el-Hadramî b. Lâhık bulunmaktadır. Nesâî, Ebû Zür'a, Dârekutnî ve Ya'kûb b. Şeybe'nin onun hakkında sika dedikleri nakledilmektedir. Buhârî *el-Edebü'l-müfred*'inde, diğer Kütüb-i Sitte müellifleri de eserlerinde onun rivayetlerine yer vermektedir.[523]

Memtûr Ebû Sellâm el-Esved'in hadis rivayet ettiği kimseler arasında Allah Rasulü'nün (s.a.v.) azatlı kölesi Sevbân, Hâlid b. Zeyd, Abdullah b. Ferrûh ve Ebû Râşid el-Hubrânî gibi isimler bulunmaktadır. Ondan hadis rivayetinde bulunanlar arasında torunu Zeyd b. Sellâm, Abdurrahmân el-Evzâî ve Mekhûl eş-Şâmî gibi isimler bulunmaktadır. İclî ve Dârekutnî'nin onun hakkında sika dedikleri nakledilmektedir. Buhârî *el-Edebü'l-müfred*'inde, diğer Kütüb-i Sitte müellifleri de eserlerinde onun rivayetlerine yer vermektedir.[524]

Ebû Râşid el-Hubrânî'nin ismi hakkında farklı görüşler vardır. İsminin Ahdar b. Havt olduğu söylendiği gibi Nu'mân b. Beşîr olduğu da söylenmektedir. Onun hadis rivayet ettiği kimseler arasında Hz. Ali, Abdurrahmân b. Şibl el-Ensârî ve Ubâde b. Sâmit gibi sahâbîler bulunmaktadır. Ondan hadis rivayetinde bulunanlar arasında Şüreyh b. Ubeyd, Abdurrahmân b. Meysera ve Ebû Sellâm el-Esved gibi isimler bulunmaktadır. İclî ve İbn Hibbân'ın onun hakkında sika dedikleri nakledilmektedir. Buhârî *el-Edebü'l-*

[522] Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 24: 439; Ebû Ya'lâ, *Müsned*, 3: 88; Beyhakî, *Şu'abü'l-îmân*, 4: 194.
[523] İbn Hacer, *Tehzîb*, 3: 358; Aynî, *Meğâni'l-ahyâr*, 1: 357.
[524] Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 28: 484-488; İbn Hacer, *Tehzîb*, 10: 262-263.

müfred'inde, Ebû Dâvûd, Tirmizî ve İbn Mâce de *es-Sünen* adlı eserlerinde onun rivayetlerine yer vermektedir.[525]

Yukarıdaki değerlendirmeler çerçevesinde söz konusu rivayetin muttasıl bir senede sahip olduğu söylenebilir.

2.1.43. Kuran Talimi Karşılığında Hediye Almaya Dair Hadis

حدثنا أبو أمية قال: ثنا أبو عاصم قال: أخبرنا مغيرة بن زياد قال: أخبرني عبادة بن نسي , عن الأسود بن ثعلبة , عن عبادة قال: كنت أعلم ناسا من أهل الصفة القرآن , فأهدى إلى رجل منهم قوسا , على أن أقبلها في سبيل الله، فذكرت ذلك لرسول الله صلى الله عليه وسلم، فقال: إن أردت أن يطوقك الله بها طوقا من النار , فاقبلها

Bize Ebû Ümeyye tahdis etti. O dedi ki: Bize Ebû Âsım tahdis etti. O dedi ki: Bize Muğîre b. Ziyâd haber verdi. O dedi ki: Bana Ubâde b. Nüsey, Esved b. Sa'lebe'den; o, Ubâde b. es-Sâmit'ten rivayetle haber verdiğine göre Ubâde şöyle dedi: Suffe ehlinden birkaç kişiye Kur'ân öğretiyordum. Onlardan birisi bana Allah yolunda (kullanmam için) bir yay hediye etti. Ben de bunu Allah Rasulü (s.a.v.)'ne söyledim. O bana: "Allah'ın o yay sebebiyle boynuna ateşten bir halka dolamasını istersen kabul et!" dedi.

2.1.43.1. Metin Açısından Değerlendirilmesi

Araştırmalarımıza göre bu hadis farklı tariklerle birçok kaynakta geçmektedir. Muğîre b. Ziyâd'dan itibaren yukarıdaki râvî silsilesiyle nakledilen rivayet metni şöyledir:

1. علمت ناسا من أهل الصفة الكتاب والقرآن فأهدى إلى رجل منهم قوسا فقلت ليست بمال وأرمى عنها فى سبيل الله عز وجل لآتين رسول الله -صلى الله عليه وسلم- فلأسألنه فأتيته فقلت يا رسول الله رجل أهدى إلى قوسا ممن كنت أعلمه الكتاب والقرآن وليست بمال وأرمى عنها فى سبيل الله. قال «إن كنت تحب أن تطوق طوقا من نار فاقبلها».
2. علمت ناسا من أهل الصفة القرآن والكتابة، فأهدى إلى رجل منهم قوسا، فقلت: ليست بمال، وأرمي عنها في سبيل الله، فسألت رسول الله صلى الله عليه وسلم عنها، فقال: إن سرك أن تطوق بها طوقا من نار فاقبلها.

İlk rivayet Ebû Dâvûd, ikinci rivayet İbn Mâce tarafından nakledilmektedir.[526]

[525] Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 33: 299-300; Aynî, *Meğâni'l-ahyâr*, 3: 294.
[526] Ebû Dâvûd, İcâre 1; İbn Mâce, Ticârât 8.

2.1.43.2. İsnad Açısından Değerlendirilmesi

Ebû Ümeyye Muhammed b. İbrâhîm b. Müslim et-Tarsûsî'nin hadis rivayetinde bulunduğu kimseler arasında Abdullah b. Bekir es-Sehmî, Ravh b. Ubâde, Ca'fer b. Avn, Ebû Müshir ve Dahhâk b. Mahled gibi birçok isim bulunmaktadır. Ondan hadis rivayetinde bulunanlar arasında Ebû Hâtim er-Râzî, Ebû Avâne el-İsferâyînî, Ebû Bekir b. Ziyâd ve Ebü'l-Abbâs el-Esam gibi isimler bulunmaktadır. Ebû Dâvûd ve İbn Hibbân'ın onun hakkında sika, Ebû Saîd b. Yûnus'un "hasenü'l-hadîs", Ebû Bekir el-Hallâl'in de hadiste imam dediği nakledilmektedir. h.273 yılında Tarsus'ta vefat etmiştir.[527]

Ebû Âsım Dahhâk b. Mahled b. Dahhâk el-Basrî h.122 yılında doğmuştur. Hadis rivayet ettiği kimseler arasında Saîd b. Ebî Arûbe, Sevrî, Şu'be, Abdullah b. Avn ve Muğîre b. Ziyâd gibi isimler bulunmaktadır. Ondan hadis rivayetinde bulunanlar arasında Ali b. el-Medînî, Buhârî, Muhammed b. Müsennâ ve Yezîd b. Sinân gibi kimseler bulunmaktadır. Aynî, Dahhâk'ın Ebû Hanîfe'nin ashâbından olduğunu söylemektedir. İbn Sa'd, Yahyâ b. Maîn ve İclî'nin onun hakkında sika, Ebû Hâtim'in sadûk dediği nakledilmektedir. Rivayetlerine Kütüb-i Sitte müelliflerince yer verilmektedir. h.212 yılında vefat etmiştir.[528]

Ebû Hâşim Muğîre b. Ziyâd el-Mevsılî'nin hadis rivayet ettiği kimseler arasında Ubâde b. Nüsey, Atâ b. Ebî Rebâh, İkrime ve Mekhûl eş-Şâmî gibi isimler bulunmaktadır. Ondan hadis rivayetinde bulunanlar arasında Sevrî, Dahhâk b. Mahled ve Vekî b. Cerrâh gibi kimseler bulunmaktadır. Yahyâ b. Maîn, Vekî b. Cerrâh ve İclî'nin onun hakkında sika; Ahmed b. Hanbel'in ise muzdaribü'l-hadîs ve münkeru'l-hadîs dediği nakledilmektedir. Yine Yahyâ b. Maîn'in onun yalnızca bir hadisinin münker olduğunu söylediği, Ebû Dâvûd ve Nesâî'nin onun için sâlih dediği rivayetler arasındadır. Kütüb-i Sitte'deki *Sünen* müellifleri tarafından rivayetlerine yer verilmektedir. h.152 yılında vefat etmiştir.[529]

Ebû Ömer Ubâde b. Nüsey eş-Şâmî, Taberiyye'de kadılık yapmıştır. Hadis rivayetinde bulunduğu kimseler arasında Ubâde b. Sâmit, Ebû Saîd el-Hudrî, Ebû'd-Derdâ ve Esved b. Sa'lebe gibi isimler bulunmaktadır. Ondan hadis rivayetinde

[527] Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 24: 327-331; İbn Hacer, *Tehzîb*, 9: 14-15.
[528] Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 13: 281; Aynî, *Meğâni'l-ahyâr*, 2: 8-10.
[529] İbn Hacer, *Tehzîb*, 10: 231-233; Aynî, *Meğâni'l-ahyâr*, 3: 66.

bulunanlar arasında Muğîre b. Ziyâd, Abdurrahmân b. Ziyâd ve Utbe b. Humeyd gibi isimler bulunmaktadır. İbn Sa'd, Ahmed b. Hanbel, Yahyâ b. Maîn, İclî ve Nesâî'nin onun hakkında sika dedikleri nakledilmektedir. Kütüb-i Sitte'deki *Sünen* müellifleri tarafından rivayetlerine yer verilmektedir. h.118 yılında Şam'da vefat etmiştir.[530]

Esved b. Sa'lebe eş-Şâmî, Ubâde b. Sâmit'ten hadis rivayet etmiştir. Ondan Ubâde b. Nüsey hadis rivayetinde bulunmuştur. Kütüb-i Sitte müellifleri arasında Ebû Dâvûd ve İbn Mâce tarafından rivayetlerine yer verilmektedir.[531] İbn Hibbân onu sika râvîler arasında zikretmektedir.[532]

Yukarıdaki değerlendirmeler çerçevesinde söz konusu rivayetin muttasıl bir senede sahip olduğu söylenebilir.

2.1.44. Abdullah b. Ömer'in Ezan Karşılığında Ücret Alana Buğzettiğine Dair Hadis

حدثنا أحمد بن أبي عمران قال: ثنا عبيد الله بن محمد بن عمر بن حفص التيمي قال: أخبرنا حماد بن سلمة عن يحيى البكاء أن رجلا قال لابن عمر إني أحبك في الله. فقال له ابن عمر لكني أبغضك في الله لأنك تبغي في أذانك أجرا وتأخذ على الأذان أجرا

Bize Ahmed b. Ebî 'İmrân tahdis etti. O dedi ki: Bize Ubeydullah b. Muhammed b. Ömer b. Hafs et-Temîmî tahdis etti. O dedi ki: Bize Hammâd b. Seleme, Yahyâ el-Bekkâ'dan rivayetle haber verdiğine göre bir adam İbn Ömer'e şöyle dedi: "Seni Allah için seviyorum." İbn Ömer de: "Ancak ben sana Allah için buğzediyorum. Çünkü sen ezanında ücret peşindesin ve okuduğun ezan karşılığında ücret alıyorsun!" dedi.

2.1.44.1. Metin Açısından Değerlendirilmesi

Araştırmalarımıza göre hadis kaynaklarında Yahyâ el-Bekkâ kanalıyla nakledilen söz konusu hadisin muhtevasına sahip rivayetler şunlardır:

1. كنت آخذا بيد ابن عمر، وهو يطوف بالكعبة، فلقيه رجل من مؤذني الكعبة، فقال: إني لأحبك في الله، فقال ابن عمر: «وإني لأبغضك في الله، إنك تحسن صوتك لأخذ الدراهم»
2. قال رجل لابن عمر: إني لأحبك في الله , فقال ابن عمر: لكني أبغضك في الله , قال: ولم؟ فقال: إنك تنقي في أذانك , وتأخذ عليه أجرا.

[530] İbn Hacer, *Tehzîb*, 5: 99; Aynî, *Meğâni'l-ahyâr*, 2: 49-50.
[531] Aynî, *Meğâni'l-ahyâr*, 1: 69-70.
[532] İbn Hibbân, *es-Sikât*, 4: 33.

İlk rivayeti İbn Ebî Şeybe, ikinci rivayeti Taberânî nakletmektedir.[533]

2.1.44.2. İsnad Açısından Değerlendirilmesi

Ebû Ca'fer Ahmed b. Ebî İmrân el-Fakîh el-Bağdâdî h.200'lerde doğmuş ve Mısır'da yaşamıştır. Tahâvî'nin hocalarından biridir. Yaşadığı dönemde Mısır'da Hanefîliğin imâmı olarak kabul edilmiştir. Fıkıh tahsili için Ebû Yûsuf ve İmâm Muhammed'in ashâbına mülâzemet göstermiştir. Hadis rivayet ettiği kimseler arasında Âsım b. Ali, Ali b. el-Ca'd, Bişr b. el-Velîd ve Muhammed b. Sabbâh gibi isimler bulunmaktadır. Ondan hadis rivayetinde bulunanlar arasında Tahâvî bulunmaktadır. Dirayet ve hıfzı noktasında âlimlerin övgüsüne mazhar olmuştur. Ebû Saîd b. Yûnus onun sika olduğunu söylemektedir. h.280 yılında Mısır'da vefat etmiştir.[534]

Ebû Abdurrahmân Ubeydullâh b. Muhammed b. Hafs el-Basrî'nin hadis rivayet ettiği kimseler arasında Hammâd b. Seleme, Süfyân b. Uyeyne, Mehdî b. Meymûn ve Abdülvâhid b. Ziyâd gibi isimler bulunmaktadır. Ondan hadis rivayetinde bulunanlar arasında Ahmed b. Hanbel, Ebû Dâvûd, Ebû Zür'a ve Ebû Hâtim gibi isimler bulunmaktadır. Ahmed b. Hanbel ve Ebû Dâvûd'un onun hakkında sadûk fi'l-hadîs, Ebû Hâtim'in sadûk ve sika, İbn Hibbân'ın sika ve müstakîmü'l-hadîs dediği nakledilmektedir. Rivayetlerine Ebû Dâvûd, Tirmizî ve Nesâî tarafından yer verilmektedir. h.228 yılında vefat etmiştir.[535]

Hammâd b. Seleme b. Dînâr el-Basrî h.90'larda doğmuştur. Hadis rivayet ettiği kimseler arasında İbn Ebî Müleyke, Katâde b. Diâme, Simâk b. Harb ve Eyyûb es-Sahtiyânî gibi isimler bulunmaktadır. Ondan hadis rivayetinde bulunanlar arasında İbn Cüreyc, Abdullah b. Mübârek, Yahyâ el-Kattân, Abdurrahmân b. Mehdî ve Ubeydullâh b. Muhammed gibi isimler bulunmaktadır. Yahyâ b. Maîn, Ahmed b. Hanbel ve Nesâî'nin onun hakkında sika dediği rivayet edilmektedir. h.167 yılında Basra'da vefat etmiştir.[536]

Ebû Müslim Yahyâ b. Müslim el-Bekkâ el-Basrî'nin hadis rivayet ettiği kimseler arasında İbn Ömer, Saîd b. el-Müseyyib ve Hasan-ı Basrî gibi isimler bulunmaktadır. Ondan hadis rivayetinde bulunanlar arasında Hammâd b. Zeyd, Hammâd b. Seleme ve Ebû Ca'fer er-Râzî gibi isimler bulunmaktadır. İbn Sa'd'ın onun hakkında sika, Ebû

[533] İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, 1: 207; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr*, 12: 264.
[534] Hatîb, *Târîh*, 5: 141; Zehebî, *Siyer*, 13: 334-335.
[535] İbn Hacer, *Tehzîb*, 7: 41; Aynî, *Meğâni'l-ahyâr*, 2: 284.
[536] Zehebî, *Siyer*, 7: 444-448; İbn Hacer, *Tehzîb*, 3: 11-14.

Hâtim'in şeyh dediği rivayet edilmektedir. Yine onun için Ebû Zür'a'nın "leyse bi kavî" dediği, Nesâî'nin de onu metrûkü'l-hadîs olarak nitelendirdiği nakledilmektedir. Rivayetlerine Ebû Dâvûd, Tirmizî ve İbn Mâce tarafından yer verilmektedir. h.130 yılında vefat etmiştir.[537]

Yukarıdaki değerlendirmelere göre söz konusu rivayetin muttasıl bir senede sahip olduğu söylenebilir.

2.1.45. Allah'ın Kitabı Üzerine Koşul Koymaktan Sakınmaya Dair Hadis

إياك والخبز الرقاق والشرط على كتاب الله تعالى

"Yufka ekmeğinden ve Allah Teâlâ'nın kitabı üzerine koşul koymaktan sakın!"

2.1.45.1. Metin Açısından Değerlendirilmesi

Araştırdığımız hadis kaynaklarında söz konusu rivayet geçmemektedir. Ancak bu metne sahip rivayetin kritiğini yapan İbn Hacer ve Süyûtî tarafından şu metinler nakledilmektedir:[538]

1. مر النبي بمرداس المعلم فقال إياك والخبز المرقق والشرط على كتاب الله
2. مر رسول الله بمرداس المعلم فقال إياك وحطب الصبيان وخبز الرقاق وإياك والشرط على كتاب الله

Birinci rivayete İbn Hacer, ikinci rivayete Süyûtî tarafından yer verilmektedir.

2.1.45.2. İsnad Açısından Değerlendirilmesi

Yukarıdaki rivayet incelediğimiz Hanefî kaynakları içerisinde Serahsî'nin *el-Mebsût*'unda geçmektedir. O, bu rivayeti Kur'ân okumaya dair ücret şartı koymayla ilgili bağlamda ve herhangi bir senet olmadan zikretmektedir. İbn Hacer, birinci sırada yer alan rivayeti Debûsî'nin *el-Esrâr* isimli eserinde senetsiz olarak naklettiğini ve kendisinin bu rivayetin isnâdına vâkıf olmadığını söylemektedir. Süyûtî de ikinci sırada yer alan rivayeti mevzû' hadislerle ilgili eserinde İbn Abbâs- Dahhâk b. Müzâhim- Nehşel kanalıyla zikredip bunun mevzû bir hadis olduğunu söylemekte, Nehşel'i de kezzâb olarak nitelendirmektedir.

[537] Zehebî, *Siyer*, 5: 350-351; Aynî, *Meğâni'l-ahyâr*, 3: 223.
[538] İbn Hacer, *el-İsâbe*, 6: 76; Süyûtî, *el-Leâliü'l-masnû'a*, 1: 187.

2.2. TESPİT EDİLEN RİVAYETLERİN HANEFÎ HABER TEORİSİNE GÖRE DEĞERLENDİRİLMESİ

Hanefî fakihlerin tenkit kriterleri muhaddislerin kriterlerinden farklılık arz etmektedir. Bu durumun, fakihler ile muhaddislerin ağırlık verdikleri noktaların farklı olmasından kaynaklandığı söylenebilir. Burada, ilk bölümde tespit edilen rivayetlerin Hanefî usul eserlerinde mevcut bulunan tenkit kriterlerine göre bir değerlendirmesi yapılacaktır. Söz konusu değerlendirme klasik dönem Hanefî usulcülerinin eserleri merkeze alınarak gerçekleştirilecektir. Rivayetleri, senedinde kopukluk olup olmaması bakımından ittisâl ve inkıtâ‘ başlıkları altında değerlendirmek mümkündür.

2.2.1. İttisâl

Rivayet yoluyla aktarılageldiği için Hz. Peygamber'in (s.a.v.) sünneti, usul kitaplarında haber kapsamında tetkik edilmektedir. Bu kapsamda bir haberin, Hz. Peygamber'e (s.a.v.) muttasıl bir senetle ulaşıp ulaşmadığı tespit edilmeye çalışılmakta ve söz konusu haber ittisâl (ulaşma) derecesinin kuvveti oranında itibar kazanmaktadır. Senetteki bütün râvîlerin zikredildiği ve râvîlerin hiçbirisinin atlanmadığı habere muttasıl/müsned haber denilmektedir. Hanefî fakihler ittisâlin kuvvetini hem *suret* (görünüş) hem de *mana* yönünden değerlendirmek suretiyle haberleri kategorize etmişlerdir. Hanefî fakihlerin çoğunluğuna göre rivayet biçimi itibariyle haber, dolayısıyla bu kapsamda değerlendirilen sünnet; mütevâtir, meşhur ve haber-i vâhid olmak üzere üç kısma ayrılmaktadır.[539] Bir haberin bu üç kategoriden biriyle nitelendirilmesi, rivayetlerin aktarılmasında alternatifi olmayan bir konuma sahip olmalarına binaen ilk üç tabaka itibariyledir.

2.2.1.1. Mütevâtir Haber

Mütevâtir haber, hayatın doğal seyri içerisinde yalan üzere birleşmeleri tasavvur edilemeyecek sayıda bir kitlenin aynı özelliklere sahip kitleden aktardığı haberdir. Bu tür haberde hem *suret* (görünüş) hem de *mana* bakımından tam bir ittisâl (bağlantı) bulunmaktadır.[540]

[539] Pezdevî, *Kenzü'l-vüsûl*, 149; Semerkandî, *Mîzânü'l-usûl*, 422; Türkmânî, *Dirâsât fî usûli'l-hadîs*, 117-118.
[540] Debûsî, *Takvîmü'l-edille*, 207; Pezdevî, *Kenzü'l-vüsûl*, 150; Serahsî, *Usûl*, 1: 282.

Yapılan tanım çerçevesinde incelediğimiz rivayetler içerisinde mütevâtir olarak nitelendirilebilecek herhangi bir rivayet bulunmamaktadır. Belki icâre akdinin meşruiyeti noktasında fiilî tevâtürün varlığından bahsedilebilir.

2.2.1.2. Meşhur Haber

Meşhur haber, sahâbe devrinde âhâd iken tâbiîn ve tebeu't-tâbiîn devrinde yaygınlık kazanıp yalan üzere birleşmeleri tasavvur edilemeyecek nitelikte bir kitle tarafından rivayet edilir hale gelerek tevâtür derecesine ulaşan haberdir. Bu tür haberin Hz. Peygamber'e (s.a.v.) ittisâlinde, sahâbe devrinde âhâd olduğu için *sureten* şüphe bulunmaktadır.[541]

Yapılan tanım çerçevesinde işçiye ücretinin bildirilmesi hadisinin, ikinci ve üçüncü yüzyılda âlimlerin kabulüne mazhar olmasına binaen meşhur haber kategorisinde yer aldığı söylenebilir. Nitekim Serahsî'nin bu hadisi âlimlerin kabul ile karşıladıklarını ve onunla amel ettiklerini (telakkî bi'l-kabûl ve bi'l-amel) söylemesi ve onu meşhur olarak nitelendirmesi bu tespiti güçlendirmektedir.[542]

2.2.1.3. Haber-i Vâhid

Haber-i vâhid, meşhur ve mütevâtir seviyesine ulaşmamış haberdir. Haber-i vâhid'de önemli olan mezkûr seviyeye ulaşmamış olmasıdır. Bu sebeple belirli bir sayı şartı aranmamaktadır.[543] Bu tür haberin ittisâlinde hem *suret* hem de *mana* bakımından şüphe bulunmaktadır.

İşçiye ücretinin bildirilmesi hadisi istisna tutulacak olursa incelediğimiz tüm rivayetlerin teknik anlamda mütevâtir veya meşhur kategorisine girmeyip haber-i vâhid kategorisinde yer aldığı söylenebilir. Hanefî fakihler nezdinde haber-i vâhidle amel edilebilmesi için haberin rivayet bakımından genel sıhhat şartlarını ve bazı özel kabul şartlarını bulundurması gerekmektedir.

Bir haberin rivayet bakımından sahih olması için râvîde birtakım şartların bulunması gerekir. Bu şartlar râvînin akıl, İslâm, zabt ve adalet sıfatlarına sahip olmasıdır.[544] İncelediğimiz rivayetlerdeki râvîlerin akıl, İslâm ve adalet sıfatlarına sahip

[541] Debûsî, *Takvîmü'l-edille*, 212; Pezdevî, *Kenzü'l-vüsûl*, 152; Serahsî, *Usûl*, 1: 292.
[542] Serahsî, *Mebsût*, 15: 75.
[543] Pezdevî, *Kenzü'l-vüsûl*, 152; Semerkandî, *Mîzânü'l-usûl*, 431.
[544] Pezdevî, *Kenzü'l-vüsûl*, 163; Serahsî, *Usûl*, 1: 345.

oldukları müsellem olmakla birlikte manevî rivayetin zabt noktasında bir problem teşkil etmediği anlaşılmaktadır. İsmi geçen şartları taşımasının yanı sıra râvînin rivayetlerinin kabulü ve tercihi konusunda rivayet bakımından bulunduğu durum da önemlidir. Râvî, rivayet bakımından bulunduğu durum itibariyle *marûf* ve *mechûl* olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Marûf ile kastedilen, hadis rivayeti ve insanların kendisinden ilim tahammül etmesiyle bilinen meşhur bir râvî olmasıdır. Bu nitelikte olmayan râvî ise mechûl olarak isimlendirilmektedir.[545]

Bulundukları durum itibariyle bakıldığı zaman icâre akdinde ihticâc edilen rivayetlerin râvîlerinin arasında Hanefîlerce hem rivayetle marûf hem de fakih kabul edilen Abdullah b. Abbâs, Abdullah b. Ömer; yalnızca rivayetle marûf kabul edilen Ebû Hüreyre ve Enes b. Mâlik gibi isimlerin ağırlıklı olarak yer aldığı söylenebilir. İcâre akdi ve unsurları temellendirilirken yer verilen rivayetlere göz atıldığında râvînin rivayetle marûf olup olmamasına bakılmadığı, ancak hacamattan elde edilen gelirle ilgili birbiriyle teâruz halindeki rivayetler değerlendirilirken Ebû Hüreyre'nin bu tür geliri yasaklayıcı içerikli naklettiği rivayetlerin karşısında Abdullah b. Abbâs'ın bunda bir sakınca olmadığına yönelik naklettiği rivayetlerin tercih edildiği görülmektedir. Nitekim fasit icâre akitleri kısmında zikredildiği üzere Tahâvî ve Serahsî meseleyle ilgili rivayetleri değerlendirirken, bu tür kazançtan men eder nitelikteki rivayetlerin mensûh olduğunu net bir şekilde belirterek teâruz halindeki rivayetleri telif etmişler ve tercihlerini İbn Abbâs'ın naklettiği rivayetlerden yana yapmışlardır. Ortak işçinin tazminiyle ilgili olarak da Hz. Ömer ve Hz. Ali'nin rivayetleriyle ihticâc edildiği zikredilebilir. İncelediğimiz rivayetler arasında Hanefîlerce ne rivayetle marûf ne de fakih olan râvîlerin rivayetlerine de yer verildiği görülmektedir. Söz gelimi Kays b. Ebî Ğaraze'nin rivayetiyle komisyonculuğun temellendirildiği, Abdurrahman b. Şibl el-Ensârî'nin rivayetiyle Kur'ân-i Kerîm talimi üzerine ücret alınamayacağına, Osman b. Ebi'l-Âs rivayetiyle ezan okuma karşılığında ücret alınamayacağına dair ihticâc edildiği söylenebilir. Bu durum, selefin söz konusu rivayetleri kabul etmesi, herhangi bir katî delile ve mezhebin genel prensiplerine (kıyas) aykırı olmaması, sika kimselerin mezkûr râvîlerden rivayette bulunması esaslarıyla açıklanabilir.[546]

[545] Türkmânî, *Dirâsât fî usûli'l-hadîs*, 222.
[546] Türkmânî, *Dirâsât fî usûli'l-hadîs*, 219.

2.2.2. İnkıtâ

İnkıtâ kavramı, bir haberin Hz. Peygamber'e (s.a.v.) ulaşması ve aidiyeti noktasında şüphe oluşturacak kopukluğu ifade etmektedir. Bu kopukluğu açıklık ve kapalılık bakımından *zâhir(açık)* ve *bâtın(gizli)* inkıtâ olmak üzere iki kısıma ayırmak mümkündür.

2.2.2.1. Zâhir İnkıtâ

Zâhir inkıtâ, senetteki kopukluk demektir. Bu şekildeki rivayetlere *mürsel* rivayetler denilmektedir.[547] Müteahhir Hanefî fakihlere göre irsâlin senedin hangi tabakasında olduğu önemli değildir. Bu durum dikkate alınacak olursa mürseli, senedin başında, ortasında veya sonunda; bir veya birden fazla râvî olması fark etmeksizin senedinde kopukluk bulunan rivayet olarak tanımlamak mümkündür.[548] Her ne kadar detaylarda ihtilâf söz konusuysa da mürsel rivayetler Hanefî fakihler nezdinde prensip olarak hüccet kabul edilmektedir.[549] Hanefî fakihler tarafından mürsel rivayetlerin kabulü konusunda temelde iki şartın arandığı söylenebilir. İlk olarak mürsel rivayette bulunan râvînin (mürsil) kendisinin sika olması gerekmektedir. İkinci olarak bu özellikteki râvînin ancak kendisi gibi sika bir kimseden rivayette bulunuyor olması gerekir.[550] Bu açıdan incelediğimiz rivayetlere bakıldığı zaman çoğunluğu müsned rivayetlerin teşkil ettiği, ancak az miktarda da olsa mürsel rivayetlerin bulunduğu görülmektedir. İşçiye ücretinin bildirilmesi meselesine dair İbrahim en-Nehaî'nin naklettiği ve işçiye ücretini vermemeyle ilgili tehdide yönelik Şa'bî'nin naklettiği rivayetler tâbiîn mürseline örnek verilebilir. Bu rivayetlerle ihticâc edilmesinin, râvîlerinin (mürsil) sika olmaları ve ancak sika kimselerden mürsel rivayette bulunmaları sebebiyle bir problem teşkil etmediği anlaşılmaktadır. Zira ismi geçen her iki râvînin de hem Hanefîler hem de muhaddisler nezdinde gerek adalet ve zabt gerekse ancak sika râvîlerden mürsel rivayette bulunma şartlarını taşıdığı bilinmektedir. Ayrıca ortak işçinin tazminiyle ilgili yer verilen Haccâc b. Ertât rivayetinde de irsâlin bulunduğu anlaşılmaktadır. Zira Haccâc b. Ertât'ın Hz.

---

[547] Pezdevî, *Kenzü'l-vüsûl*, 171.

[548] Türkmânî, *Dirâsât fî usûli'l-hadîs*, 436. Not: İlgili yerde müellif mütekaddim Hanefî fakihlerin, eserlerinde mürselin tarifine yer vermediklerini, ancak onların münkatı' rivayeti tek bir babta değerlendirerek zâhir ve bâtın olmak üzere ikiye ayırdıklarını, bu ayrımdaki zâhirin mürsele tekâbül ettiğini söylemektedir. Bu yaklaşımla müteahhirûnun mürsel tarifinin örtüştüğünü belirten müellif, müteahhirûnun mürsel tarifinin tercih için daha uygun olduğunu belirtmektedir.

[549] Cessâs, *el-Füsûl fi'l-usûl*, 3: 145-147; Serahsî, *Usûl*, 1: 359-360. Not: Türkmânî, mürsel rivayetin hükmü bağlamında Îsâ b. Ebân, Kerhî, Cessâs ve İbnü'l-Hümâm'ın görüşlerine yer vermekte ve bunlardan Îsâ b. Ebân'ın görüşünü tercih etmektedir. Onun görüşü şöyledir: İlk üç asırdaki âdil râvîlerin mürseli makbuldür. Sonraki asırlara gelince eğer bu râvî dinin imâmlarından (eimme-i dîn) cerh ve ta'dîle vâkıf (ârif) biriyse mürseli kabul edilir. Aksi halde edilmez. bkz. Türkmânî, *Dirâsât fî usûli'l-hadîs*, 443-448.

[550] Türkmânî, *Dirâsât fî usûli'l-hadîs*, 449.

Ömer'i görmesi doğum ve vefat yılları dikkate alındığında tarihî olarak mümkün görünmemektedir.

2.2.2.2. Bâtın İnkıtâ

Bâtın inkıtâ iç kopukluk demektir. Haber-i vâhidle amel edilmesine mâni olan anlam kopukluğunu ifade etmek için kullanılır. Bu kapsamda Hanefî fakihlerin haber-i vâhidle amel edilebilmesi için aradıkları bazı ön şartlar bulunmaktadır. Bunları maddeler halinde sıralamak mümkündür:

- Kur'ân-ı Kerîm'e aykırı olmama
- Marûf/Sâbit sünnete aykırı olmama
- Küllî kâidelere aykırı olmama
- İcmâ'a aykırı olmama
- Aklın gereklerine aykırı olmama
- Umûmu'l-belvâda vârid olmama
- Râvînin rivayetini muhafazayı tahammül anından edâ anına kadar sürdürebilmesi
- Râvînin rivayetine ters düşmemesi
- Sahabenin imamlarından birinin/bir kısmının rivayete muhâlif olmaması
- Sahabenin rivayetle ihticâc etmekten yüz çevirmemiş olması[551]

Bu prensipler ışığında incelediğimiz rivayetlere bakıldığında başta icâre akdinin, *garar* ve var olmayan bir şeyin satımını (bey'u mâ lem yuhlak) yasaklayıcı nitelikteki naslara ve küllî kaidelere aykırı düştüğü eleştirisi yapılabilir. Zira icâre akdi menfaatin satımı olarak kabul edildiği için alışveriş akdinde geçerli olan esaslar onun için de geçerli olmalıdır. Ancak icâre akdinin cevazına dair icmâın bulunması, marûf Sünnet'in bu doğrultuda olması, menfaatin mahiyetinin alışveriş akdindeki malın mahiyetinden farklı olması, dolayısıyla farklı statüde değerlendirilmesi gerekliliği ve insanların bu akde olan ihtiyacı gibi gerekçeler icâre akdinin kıyasa (genel kural) rağmen câiz olmasının ardında

[551] Türkmânî, *Dirâsât fî usûli'l-hadîs*, 281. Not: Klasik Hanefî usul eserlerinde manevî inkıtâ, râvîdeki kusur sebebiyle ve muâraza sebebiyle meydana gelen olmak üzere iki kısıma ayrılmaktadır. Râvîdeki kusur; akıl, İslâm, zabt ve adalet sıfatlarından birine sahip olmaması halidir. Muâraza sebebiyle meydana gelen kopukluk, haber-i vâhidin Kitab'a, marûf/meşhur Sünnet'e aykırı olması, umûmu'l-belvâda vârid olması veya sahabenin imâm kabul edilenleri tarafından kullanılmamış olması şeklinde dört şekilde gerçekleşebilir. Türkmânî'nin ilk ve sonraki dönem Hanefî usul eserlerini görmek suretiyle mufassal bir şekilde naklettiği şartları md.ler halinde zikretmeyi daha faydalı gördüğümüz için bu şekilde detaylandırdık. Adı geçen kaynaklardaki taksimat için bkz. Debûsî, *Takvîmü'l-edille*, 196; Pezdevî, *Kenzü'l-vüsûl*, 173; Serahsî, *Usûl*, 1: 364.

yatan sebepler olarak zikredilebilir. Böylelikle bu akdin meşruiyeti ve ilgili rivayetlerin kabulünün daha üst bir ilkeye dayandığı söylenebilir. Hamama ücret karşılığında girmenin, kişinin hamamda kalacağı süre ve kullanacağı su miktarı bilinmediği için kıyasa göre geçersiz olduğu söylenebilir. Ancak Hz. Peygamber'in (s.a.v.) Cuhfe hamamına girdiğine dair sahih bir naklin varlığı, insanların teâmülü ve bu uygulamayı hoş görmeleri, dolayısıyla Müslümanların hoş gördükleri şey Allah katında da hoştur kavlinin kapsamına girdiği ve istihsân gibi gerekçelerle hamamların kiralanması Hanefîlerce kerahetsiz câiz kabul edilmektedir. Bu sebeple Hz. Osman'ın hamam gelirini hoş karşılamaması rivayeti, avret yerlerinin açık olması halinde kerahetin söz konusu olacağı şeklinde yorumlanmış ve bu rivayetin zikredilen gerekçelerle çelişmediği ortaya konulmuştur. İncelediğimiz diğer rivayetlerin bâtın inkıtâ kapsamında aranan şartlara aykırı olmadığı söylenebilir.

SONUÇ

Bu çalışmada, Hanefî mezhebinin rivayet ve dirayet yönünü gösteren seçkin konuma sahip dört farklı eser özelinde icâre akdinde ihticâc edilen rivayetler ve eser sahiplerinin bunlar hakkındaki yorumları tespit edilmiştir. Kronolojik olarak tespit edilen bu rivayetlerin Şeybânî'den Serahsî dahil olmak üzere bu süreçte icâre akdiyle ilgili meselelerin dayandırıldığı rivayetler ve müelliflerin yorumlarının arasında az bir farklılık olduğu görülmüştür. İncelenen tüm kaynaklarda meseleyle ilgili deliller zikredilirken; merfû, mevkûf ve maktû rivayet hiyerarşisinin dikkate alındığı ve buna göre delillerin zikredildiği gözlemlenmiştir. Bu durumun, Hanefî fakihlerin Sünnet'le ihticâcı noktasında sarih nassı önceliklerini, bu nitelikte bir nass bulunmadığı takdirde sahabe-tâbiîn kavilleri ve tatbikatını da Sünnet temelinde oluşmuş olan anlayış kapsamında değerlendirdiklerini gösterdiği söylenebilir. Nitekim ortak işçinin tazmin sorumluluğu, alt kira bedelinin geçerliliği meselelerinde bu durumu net bir şekilde görmek mümkündür. Hanefî fakihlerin bu tavrının ardında, sahabenin teşrî sürecinde bilfiil bulunmuş olması, tâbiînin de bu halkaya en yakın tabaka olması sebebiyle alternatifi olmayan bir konumda bulunuyor olmaları düşüncesinin yattığı söylenebilir.

Cessâs ve Serahsî'nin, icâreyle ilgili hükümleri temellendirirken Şeybânî ve Tahâvî'ye nazaran ayetlere daha çok atıfta bulunarak açıklama yaptığı görülmüştür. Şeybânî ve Tahâvî'nin naklettikleri rivayetlerin tamamını senediyle birlikte aktardıkları, Cessâs'ın rivayetleri bazen senediyle bazen de sahâbî râvîsine isnâd ederek naklettiği, Serahsî'nin ise rivayetleri zikrederken çoğunlukla sahâbî râvîsini zikretmekle yetindiği tespit edilmiştir. Rivayetlerin iştihar etmesi sebebiyle Serahsî'nin senetleri zikretme ihtiyacı hissetmediği söylenebilir.

Hanefî füru eserlerinde gerek sahih gerekse fasit icâre akitlerinde ele alınan meseleyle ilgili, hakkında nass vârid ise meselenin temellendirilmesinde rivayete müracaat edildiği, nass vârid değilse temelini yine nasta bulan küllî kâideler, bu kâideleri destekleyici nitelikteki mezhep içerisinde benimsenmiş olan alt ilkeler vasıtasıyla mesele hakkında hüküm verildiği gözlemlenmiştir. Bu bağlamda Hanefî fakihleri tarafından fasit görülen icâre türlerinin hemen hemen tamamının dayandığı esas gerekçenin ilgili naslar yanında *garar* ve *cehâlet* durumları ve bu iki hâlin sonuçlayacağı taraflar arası anlaşmazlık (nizâ') olduğu tespit edilmiştir.

Hanefî fakihlerin kullandığı rivayet malzemesinin rivayet nakledilirken tercih edilen râvîlerle, daha çok ilk dönem Müsned ve Musannef türü eserlerde mevcut bulunduğu, aynı şekilde ihticâc edilen rivayetlerin söz konusu türdeki kaynaklarla metin benzerliği yönünden daha fazla örtüştüğü gözlemlenmiştir. Bununla birlikte ihticâc edilen hadislerin çoğunun farklı tariklerle ve bazı metin farklılıklarıyla Kütüb-i Tis'a içerisinde de yer aldığı tespit edilmiştir. Şeybânî, Tahâvî, Cessâs ve Serahsî, eserlerinde yer verdikleri hadislerin Kütüb-i Sitte içerisinde yer alması bakımından sıralanacak olursa sıralama Tahâvî, Cessâs, Serahsî ve Şeybânî şeklinde olacaktır. Tahâvî ve Cessâs'ın delillere dayalı tercihlerine dair daha titiz davranmalarında, şahsî tavırları ve ilmî metotlarının yanı sıra bulundukları ilim ortamının ve fikrî çeşitliliğin de etkili olduğu söylenebilir.

İhticâc edilen rivayetlerin râvîlerinin çoğunun, cerh ve ta'dîl âlimleri tarafından ağırlıklı olarak sika kabul edildiği ve daha başka olumlu sıfatlarla nitelendirildiği tespit edilmiştir. Rivayetlerin çoğunun muttasıl bir senede sahip olduğu ve sıhhat kriterlerini taşıdığı görülmektedir. Tahâvî'nin çoğu ve Cessâs'ın zikrettiği bazı rivayetleri istisna tutacak olursak incelediğimiz eserlerdeki icâre akdiyle ilgili rivayetlerin büyük çoğunluğunun mana ile rivayet edildiği söylenebilir.

KAYNAKÇA

Abdürrezzâk, Ebû Bekr b. Hemmâm es-San‘ânî, *el-Musannef* (thk. Habîbürrahmân el-A‘zamî), Beyrut, el-Meclisü’l-ilmî, 1983.

Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdullah eş-Şeybânî, *Müsned*, (thk. Şuayb Arnavut vd.), Dımaşk, Müessesetü’r-risâle, 2001.

Araz, Yunus, “İslâm Hukuku Açısından Menfaat ve Menfaat İçerikli Bazı Tasarruflar”. *İlahiyat Tetkikleri Dergisi*, 46 (Şubat 2016): s. 81-129.

Aydınlı, Abdullah, *Hadis Istılahları Sözlüğü*, Timaş Yayınları, İstanbul, 1987.

Aynî, Bedrüddîn Mahmûd b. Ahmed, *el-Binâye fî şerhi’l-Hidâye*, Beyrut, Dârü’l-kütübi’l-ilmiyye, 2000.

Aynî, Bedrüddîn Mahmûd b. Ahmed, *Meğâni’l-ahyâr fî şerhi esâmî ricâli Meâni’l-âsâr*, Beyrut, Dârü’l-kütübi’l-ilmiyye, 2006.

Aynî, Bedrüddîn Mahmûd b. Ahmed, *Nühabü’l-efkâr fî tenkîhi Mebâni’l-ahbâr fî Şerhi meâni’l-âsâr*, (thk. Ebû Temîm Yâsir b. İbrâhîm), y.y, Lecnetü ihyâi’t-türâsi’l-islâmî, trs.

Atar, Fahrettin, “Sulh”, *DİA*, 37: 483.

Bardakoğlu, Ali, *İslâm Hukukunda ve Modern Hukukta İcâre Akdi -Özellikle Personel İstihdâmı-*, (Doktora Tezi 1982), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Bardakoğlu, Ali, “Fesih”, *DİA*, 12: 431.

Başaran, Selman, “Haccâc b. Ertât”, *DİA*, 14: 425-426.

Begavî, Ebü’l-Kâsım Abdullah b. Muhammed, *Mu‘cemü’s-sahâbe*, (thk. Muhammed el-Emîn b. Muhammed el-Cengî), Kuveyt, Mektebetü dâri’l-beyân, 2000.

Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. Hüseyin, *Ma‘rifetü’s-sünen ve’l-âsâr*, (thk. Abdü’l-Mu‘tî Emîn el-Kal‘acî), Dımaşk, Dârü kuteybe, 1991.

Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. Hüseyin, *es-Sünenü’l-kübrâ*, (thk. Muhammed Abdülkâdir ‘Atâ’), Beyrut, Dârü’l-kütübi’l-ilmiyye, 2003.

Bezzâr, Ebû Bekr Ahmed b. Amr, *el-Müsned*, (thk. Mahfûzu'r-Rahmân vd.), Medine, Mektebetü'l-ulûm ve'l-hikem, 1988-2009.

Buhârî, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmail, *el-Câmi'u's-sahîh*, y.y, Dâru tavki'n-necât, 2001.

Buhârî, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmail, *et-Târîhu'l-kebîr*, Haydarâbâd, Dâiretü'l-me'ârifi'l-'usmâniyye, trs.

Cessâs, Ebû Bekr Ahmed b. Ali er-Râzî, *Şerhu muhtasaru't-Tahâvî*, Dârü'l-beşâiri'l-islâmiyye-Dârü's-sirâc, 2010.

Cessâs, Ebû Bekr Ahmed b. Ali er-Râzî, *Ahkâmü'l-Kurân*, (thk. Muhammed Sâdık Kumhâvî vd.), Beyrut, Dârü ihyâi't-türâsi'l-arabî, 1985.

Dârekutnî, Ebü'l-Hasen Alî b. Ömer, *es-Sünen*, (thk. Şuayb Arnavut vd.), Beyrut, Müessesetü'r-risâle, 2004.

Dârekutnî, Ebü'l-Hasen Alî b. Ömer, *Kitâbü'd-du'afâ' ve'l-metrûkîn*, (thk. Abdürrahim Muhammed el-Kaşkarî), Mecelletü'l-Câmi'ati'l-İslâmiyye, 1983-1984.

Dârekutnî, Ebü'l-Hasen Alî b. Ömer, *Zikru esmâi't-tâbi'în ve men ba'dehüm mimmen sahhat rivâyetühû 'inde'l-Buhârî ve Müslim*, (thk. Bûrân ed-Denâvî- Kemal Yûsuf el-Hût), Müessesetü'l-kütübi's-sekâfiyye, 1985.

Dursun, Harun, *Süfyân es-Sevrî ve Hadis İlmindeki Yeri*, Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi, 2014.

Ebû Avâne, Ya'kûb b. İshâk el-İsferâyînî, *el-Müsnedü's-sahîh el-Muharrec alâ Sahîh-i Müslim*, Suud, el-Câmi'atü'l-İslâmiyye, 2014.

Ebû Dâvûd, Süleymân b. el-Eş'as, *es-Sünen*, (thk. Muhammed Muhyiddîn Abdülhamîd), Beyrut, el-Mektebetü'l-asriyye, trs.

Ebû Dâvûd, Süleymân b. el-Eş'as, *el-Merâsîl*, Beyrut, Müessesetü'r-risâle, 1988.

Ebû Nuaym, Ahmed b. Abdillâh el-İsfahânî, *Müsnedü'l-İmâm Ebî Hanîfe rivâyeti Ebî Nuaym*, Riyad, Mektebetü'l-kevser, 1995.

Ebû Nuaym, Ahmed b. Abdillâh el-İsfahânî, *Ma'rifetü's-sahâbe*, (thk. Âdil b. Yûsuf), Riyad, Dârü'l-vatan, 1998.

Ebû Ya'lâ, Ahmed b. Alî el-Mevsılî, *el-Müsned*, (thk. Hüseyin Selim Esed), Dımaşk, Dârü'l-me'mûn li't-türâs, 1984.

Ebû Yûsuf, Ya'kûb b. İbrâhîm b. Habîb b. Sa'd el-Kûfî, *Kitâbü'l-Âsâr*, (thk. Ebü'l-Vefâ el-Efgânî), y.y, Dârü'l-kütübi'l-ilmiyye, trs.

Efendioğlu, Mehmet, "Muhadramûn", *DİA*, 30: 395.

Erdoğan, Mehmet, *Fıkıh ve hukuk terimleri sözlüğü*, İstanbul, Ensar Neşriyat, 2013.

Gültekin, Hüseyin, *A'meş Süleyman bin Mihrân ve Hadis İlmindeki Yeri*. Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, 2002.

Hacak, Hasan, "Menfaat", *DİA*, 29: 132.

Hatîb, Ebû Bekr Ahmed b. Ali el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, Beyrut, Dârü'l-kütübi'l-ilmiyye, 1996.

Haydar, Ali, *Dürerü'l-hukkâm şerhu Mecelleti'l-Ahkâm*, İstanbul, 1912.

Hâkim, Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh en-Nîsâbûrî, *el-Müstedrek 'ale's-sahîhayn*, (thk. Mustafa Abdülkâdir 'Atâ'), Beyrut, Dârü'l-kütübi'l-ilmiyye, 1990.

Hakîm, Muhammed b. Ali et-Tirmizî, *Nevâdirü'l-usûl fî ma'rifeti ahbâri'r-Resûl*, Beyrut, Dârü'l-cîl, 1992.

Halîfe b. Hayyât, Ebû Amr, *et-Târîh*, (thk. Ekrem Ziyâ el-Ömerî), Beyrut, Müessesetü'r-risâle, 1977.

Hatiboğlu, İbrahim, "Şu'be b. Haccâc", *DİA*, 39: 224-225.

Humeydî, Ebû Bekr Abdullah b. ez-Zübeyr, *el-Müsned*, Dımaşk, Dârü's-sekâ, 1996.

Irâkî, Zeynüddîn Abdürrahîm b. el-Hüseyn, *Zeylü Mîzâni'l-i'tidâl*, (thk. Ali Muhammed Muavvaz- Âdil Ahmed Abdülmevcûd), Beyrut, Dârü'l-kütübi'l-ilmiyye, 1995.

İbn Abdilberr, Yûsuf b. Abdillâh en-Nemerî, *Câmi'u beyâni'l-'ilm ve fazlihî ve mâ yenbağî fî rivâyetihî ve hamlihî*, Suud, Dârü İbni'l-cevzî, 1994.

İbn Abdilberr, Yûsuf b. Abdillâh en-Nemerî, *el-İntikâ' fî fezâili's-selâseti'l-eimmeti'l-fukahâ'*, Beyrut, Dârü'l-kütübi'l-ilmiyye, trs.

İbn Abdilberr, Yûsuf b. Abdillâh en-Nemerî, *el-İstî'âb fî ma'rifeti'l-ashâb*, Beyrut, Dârü'l-cîl, 1992.

İbn Ebî Şeybe, Ebû Bekr Abdullah b. Muhammed, *el-Musannef fi'l-ehâdîs ve'l-âsâr*, (thk. Kemâl Yûsuf el-Hût), Riyad, Mektebetü'r-rüşd, 1989.

İbnü'l-Ca'd, Ebü'l-Hasen Ali b. el-Ca'd, *Müsned*, (thk. Âmir Ahmed Haydar), Beyrut, Müessesetü nâdir, 1990.

İbn Ebî Hâtim, Ebû Muhammed Abdurrahman b. Muhammed er-Râzî, *el-Cerhu ve't-ta'dîl*, Beyrut, Dârü ihyâi't-türâsi'l-arabî, 1952.

İbn Ebî Hâtim, Ebû Muhammed Abdurrahman b. Muhammed er-Râzî, *'İlelü'l-hadîs*, y.y, 2006.

İbn Hacer, Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed el-Askalânî, *Tehzîbü't-Tehzîb*, y.y, Dârü'l-fikr, 1984.

İbn Hacer, Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed el-Askalânî, *Lisânü'l-Mîzân*, (thk. Abdülfettâh Ebû Gudde), y.y, Dârü'l-beşâiri'l-islâmiyye, 2002.

İbn Hacer, Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed el-Askalânî, *el-İsâbe fî temyîzi's-sahâbe*, (thk. Âdil Ahmed Abdülmevcûd- Ali Muhammed Muavvaz), Beyrut, Dârü'l-kütübi'l-ilmiyye, 1994.

İbn Hacer, Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed el-Askalânî, *Ta'cîlü'l-menfa'a bi-zevâ'idi ricâli'l-e'immeti'l-erba'a*, Beyrut, Dârü'l-beşâir, 1996.

İbn Hacer, Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed el-Askalânî, *ed-Dirâye fî tahrîci ehâdîsi'l-Hidâye*, (thk. Seyyid Abdullah Hâşim el-Yemânî), Beyrut, Dârü'l-ma'rife, trs.

İbn Hallikân, Şemsüddîn Ahmed b. Muhammed, *Vefeyâtü'l-a'yân*, (thk. İhsân Abbâs), Beyrut, Dârü sâdır, 1968-1972.

İbn Hibbân, Ebû Hâtim Muhammed b. Hibbân, *Sahîh*, (thk. Şuayb Arnavut), Beyrut, Müessesetü'r-risâle, 1993.

İbn Hibbân, Ebû Hâtim Muhammed b. Hibbân, *es-Sikât*, y.y, Dârü'l-fikr, 1975.

İbn Hibbân, Ebû Hâtim Muhammed b. Hibbân, *Kitâbü'l-mecrûhîn mine'l-muhaddisîn ve'd-du'afâ' ve'l-metrûkîn*, (thk. Mahmud İbrahim Zâyid), Haleb, Dârü'l-va'y, 1976.

İbn Huzeyme, Ebû Bekr Muhammed b. İshâk, *es-Sahîh*, (thk. Muhammed Mustafa el-A'zamî), y.y, el-Mektebü'l-islâmî, 2003.

İbn Kesîr, Ebü'l-Fidâ' İsmâîl b. Şihâbiddîn, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, y.y, Dârü ihyâi't-türâsi'l-arabî, 1988.

İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd Mâce el-Kazvînî, *es-Sünen*, (thk. Şuayb Arnavut vd.), y.y, Dârü'r-risâleti'l-âlemiyye, 2009.

İbn Manzûr, Ebü'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrem, *Lisânü'l-'Arab*, Beyrut, Dârü sâdır, 1993.

İbn Rüşd, Ebü'l-Velîd Muhammed b. Ahmed, *Bidâyetü'l-müctehid ve nihâyetü'l-muktesıd*, (thk Muhammed Subhi Hasen Hallâk), Kâhire, Mektebetü İbn Teymiyye, 2004.

İbn Sa'd, Ebû Abdillâh Muhammed b. Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, (thk. Muhammed Abdülkâdir 'Atâ'), Beyrut, Dârü'l-kütübi'l-ilmiyye, 1990.

İbn Zencûye, Ebû Ahmed Humeyd b. Mahled, *Kitâbü'l-Emvâl*, (thk. Şâkir Zîb Feyyâz), Riyad, 1986.

İclî, Ebü'l-Hasen Ahmed b. Abdillâh, *Târîhu's-sikât*, y.y, Dârü'l-bâz, 1984.

Kâsânî, Alâüddîn Ebû Bekr b. Mes‘ûd, *Bedâi‘u’s-sanâi‘ fî tertîbi’ş-şerâi‘*, y.y, Dârü’l-kütübi’l-ilmiyye, 1986.

Kevserî, Muhammed Zâhid, *Bülûğu’l-emânî fî sîreti’l-İmâm Muhammed b. el-Hasan eş-Şeybânî*, Kâhire, el-Mektebetü’l-Ezheriyye li’t-türâs, 1998.

Kevserî, Muhammed Zâhid, *Te’nîbü’l-Hatîb ‘alâ mâ sâkahû fî tercemeti Ebî Hanîfe mine’l-ekâzîb*, y.y, 1990.

Kudûrî, Ebü’l-Hüseyn Ahmed b. Ebî Bekr, *el-Muhtasar*, y.y, Dârü’l-kütübi’l-ilmiyye, 1997.

Köse, Saffet, “İbn Ebû Leylâ”, *DİA*, 19: 436-437.

Medenî, Mâlik b. Enes, *Muvattâ bi rivâyeti Muhammed b. Hasen eş-Şeybânî*, (thk. Abdülvehhâb Abdüllatîf), el-Mektebetü’l-ilmiyye, trs.

Merginânî, Ebü’l Hasen Burhânüddîn Ali b. Ebî Bekr, *el-Hidâye*, (thk. Tallâl Yûsuf), Beyrut, Dârü ihyâi’t-türâsi’l-arabî, trs.

Mizzî, Ebü’l-Haccâc Cemâleddin Yûsuf b. Abdurrahman, *Tehzîbü’l-Kemâl fî esmâi’r-ricâl*, (thk. Beşşâr Avvâd Ma‘rûf), Beyrut, Müessesetü’r-risâle, 1980.

Müslim b. el-Haccâc, Ebü’l-Hüseyin el-Kuşeyrî en-Neysâbûrî, *el-Câmi‘u’s-sahîh*, Beyrut, İhyâü’t-türâsi’l-arabî, trs.

Müzenî, Ebû İbrâhîm İsmâîl b. Yahyâ, *es-Sünenü’l-me’sûre*, (thk. Abdülmu‘tî Emîn Kal‘acî), Beyrut, Dârü’l-ma‘rife, 1986.

Nesâî, Ebû Abdirrahmân Ahmed b. Şuayb, *es-Sünenü’l-kübrâ*, (thk. Hasan Abdülmun‘im Şelebî), Beyrut, Müessesetü’r-risâle, 2001.

Özafşar, Mehmet Emin, “Simâk b. Harb”, *DİA*, 37: 210.

Özşenel, Mehmet, “Şeybânî”, *DİA*, 39: 42.

Rebî‘î, Ebû Süleyman Muhammed b. Abdillâh, *Târîhu mevlidi’l-ulemâ’ ve vefeyâtihim*, (thk. Abdullah Ahmed Süleyman el-Hamd), Riyad, Dârü’l-âsıme, 1989.

Safedî, Salâhuddîn Halîl b. İzziddîn, *el-Vâfî bi'l-vefeyât*, (thk. Ahmed Arnavut-Türkî Mustafa), Beyrut, Dârü ihyâi't-türâs, 2000.

Serahsî, Ebû Bekr Şemsüleimme Muhammed b. Ebî Sehl, *el-Mebsût*, Beyrut, Dârü'l-ma'rife, 1993.

Serahsî, *Mebsût*, (Editör: Mustafa Cevat Akşit), İstanbul, Gümüşev Yayıncılık, 2008.

Şâfiî, Muhammed b. İdrîs b. Abbâs, *el-Müsned*, Beyrut, Dârü'l-kütübi'l-ilmiyye, 1980.

Şâfiî, Muhammed b. İdrîs b. Abbâs, *el-Ümm*, Beyrut, Dârü'l-ma'rife, 1990.

Şeybânî, Muhammed b. Hasen, *Kitâbü'l-Asl*, (thk. Mehmet Boynukalın), Beyrut, Dârü İbn Hazm, 2012.

Şeybânî, Muhammed b. Hasen, *Kitâbü'l-Âsâr*, (thk. Ahmed Îsâ Mi'sarâvî), y.y, Dârü's-selâm, 2006.

Taberânî, Ebü'l-Kâsım Süleymân b. Ahmed, *el-Mu'cemü'l-kebîr*, (thk. Hamdi b. Abdülmecîd es-Selefî), Kâhire, Mektebetü İbn Teymiyye, 1994.

Taberânî, Ebü'l-Kâsım Süleymân b. Ahmed, *el-Mu'cemü'l-evsat*, Kâhire, Dârü'l-haremeyn, trs.

Taberânî, Ebü'l-Kâsım Süleymân b. Ahmed, *el-Mu'cemü's-sağîr*, (thk. Muhammed Şekûr Muhammed Emî el-Hâcc), Beyrut, el-Mektebü'l-islâmî, 1985.

Tahâvî, Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed, *Muhtasaru't-Tahâvî*, (thk. Ebü'l-Vefâ el-Efgânî), Kâhire 1951.

Tahâvî, Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed, *Şerhu meâni'l-âsâr*, (nşr. Muhammed Zührî en-Neccâr ve Muhammed Seyyid Câdelhak), Beyrut, Âlemü'l-kütüb, 1979-1994.

Tahâvî, Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed, *Şerhu müşkili'l-âsâr*, (thk. Şuayb Arnavut), Dımaşk, Müessesetü'r-risâle, 1994.

Tayâlisî, Ebû Dâvûd Süleymân b. Dâvûd b. el-Cârûd, el-*Müsned*, (thk. Muhammed Abdülmuhsin et-Türkî), Mısır, Dârü hicr, 1999.

Tehânevî, Zafer Ahmed b. Latîf, *Kavâ'id fî 'ulûmi'l-hadîs*, (thk. Abdülfettâh Ebû Gudde), Kahire, Dârü'l-fikr, 1996.

Tirmizî, Ebû İsa Muhammed b. İsa b. Sevre es-Sülemî, *es-Sünen*, (thk. Beşşâr Avâd Marûf), Beyrut, Dârü'l-ğarbi'l-islâmî, 1998.

Tirmizî, Ebû İsa Muhammed b. İsa b. Sevre es-Sülemî, *eş-Şemâilü'n-nebeviyye*, Beyrut, Dâru ihyâi't-türâsi'l-'arabî, 1991.

Ukaylî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Amr, *ed-Du'afâ'ü'l-kebîr*, (thk. Abdülmu'tî Emîn Kal'acî), Beyrut, Dârü'l-mektebeti'l-ilmiyye, 1984.

Ünal, İsmail Hakkı, *İmam Ebu Hanife'nin Hadis Anlayışı ve Hanefi Mezhebinin Hadis Metodu*, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, 1989.

Zehebî, Şemseddin Muhammed b. Ahmed b. Osman, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, (thk. Şuayb Arnavut vd.), Beyrut, Müessesetü'r-risâle, 1985.

Zehebî, Şemseddin Muhammed b. Ahmed b. Osman, *el-Kâşif fî ma'rifeti men lehû rivâye fi'l-Kütübi's-sitte*, (thk. Muhammed Avvâme), Cidde, Dârü'l-kıble, 1992.

Zehebî, Şemseddin Muhammed b. Ahmed b. Osman, *Mîzânü'l-i'tidâl*, Beyrut, Dârü'l-ma'rife, 1963.

Zehebî, Şemseddin Muhammed b. Ahmed b. Osman, *Tezkiretü'l-huffâz*, Beyrut, Dârü'l-kütübi'l-ilmiyye, 1998.

Zeylaî, Cemâlüddîn Abdullah b. Yûsuf, *Nasbü'r-râye li-tahrîci ehâdîsi'l-Hidâye*, (thk. Muhammed Avvâme), Beyrut, Müessesetü'r-reyyân, 1997.